memorii/jurnale

SANDA STOLOJAN

Nori peste balcoane

JURNAL DIN EXILUL PARIZIAN

HUMANITAS

Nepoata scriitorului Duiliu Zamfirescu, SANDA STOLOJAN s-a născut la București într-o familie de diplomați. Licențiată în litere a Universității din București. În 1962 s-a stabilit în Franța ca refugiat politic. A fost interpreta oficială în relațiile cu România a președinților Franței, de la Charles de Gaulle la François Mitterrand. Fondatoare a revistei literare *Les Cahiers de l'Est*, consacrată în special scriitorilor din Răsăritul Europei, cenzurați în țările lor din motive politice. Între 1984 și 1991, Sanda Stolojan a fost președintele Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului în România, cu sediul la Paris. În 1989 a fost distinsă de American Romanian Academy cu Diploma de Onoare pentru activitatea sa închinată apărării drepturilor omului.

În exil, Sanda Stolojan a publicat poezie și proză în reviste românești din Occident: *Limite, Ethos, Ființa românească, Revista scriitorilor români*. A scris de asemenea cronici literare și eseuri în *Journal de Genève, Esprit, Cahiers de l'Est, Le Monde, L'Alternative, Lettre Internationale, ARA Journal* etc. Poezii în franceză publicate în revistele: *Revue de Belles-lettres* (Geneva), *Création* și *Polyphonies* (Paris). Volume de versuri apărute la Editions Rougerie: *Dans les Brisures* (1982), *Sur les abîmes verts* (1985), *Bruine de nulle part* (1993). Volum de amintiri: *Avec de Gaulle en Roumanie* (Editions de l'Herne, 1991). În limba engleză a publicat o monografie Duiliu Zamfirescu în colecția Twaine World Authors (Boston, 1980). A tradus în franceză *Lacrimi și sfinți* de Emil Cioran (*Des larmes et des saints*, Editions de l'Herne, 1986) și poezii de Lucian Blaga cuprinse în antologia *L'étoile la plus triste* (Editions de la Différence, 1992).

SANDA STOLOJAN

NORI PESTE BALCOANE

Jurnal din exilul parizian

Traducere din franceză de
MICAELA SLĂVESCU

Revizuită de
SANDA STOLOJAN

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Coperta

IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

© HUMANITAS, 1996

ISBN 973-28-0668-0

1975

30 iulie

Astăzi s-au semnat Acordurile de la Helsinki. Singura țară lipsă: Albania, care a socotit evenimentul o „uriașă escrocherie". O dată mai mult, sunt fascinată de curgerea Istoriei: comentariile ziarelor, critice sau rezervate, dovedesc că toată lumea *știe* despre ce este vorba: despre o inițiativă sovietică la care Occidentul a cedat, și totuși *se merge cu, se cooperează cu* evenimentul. Suma voințelor urmează făgașul Istoriei. Noaptea trecută eram obsedată de fălcile lui Brejnev: cancelariile știu, pare-se, că este un om-sfîrșit. Are o infecție generalizată, i-au căzut toți dinții. Mi se părea că văd colcăind tot putregaiul din capul lui, o viziune monstruoasă. În *Le Monde*, doi români, Nicolae Penescu, fostul ministru țărănist, și Denis Buican, fizicianul, protestează împotriva Acordurilor de la Helsinki, această nouă înfrîngere a occidentalilor, comparabilă cu cea de la München din 1938, cînd Franța și Anglia au cedat în fața lui Hitler, care anexase peste noapte Austria.

31 iulie

Cu Mira și Ștefan Baciu, pe o zăpușeală neobișnuită, mergem la cafeneaua din Place des Vosges. Mira i-a telefonat lui Ion Negoițescu săptămîna trecută. Negoițescu, beat criță, ne-a înjurat pe noi, românii din străinătate: „Vă urăsc, trăiți din nenorocirile noastre..."

12 august

Avem un nou refugiat la Paris: scriitorul Ben Corlaciu care vrea să facă declarații la Europa Liberă. Apoi să-și ceară nevasta și copiii. Pînă una-alta, lucrează ca paznic de noapte într-un hotel.

20 august

A apărut numărul 2 al revistei *Ethos* (redactor: Virgil Ierunca). M-am distrat auzindu-l pe Ionel Jianu spunînd că Nicolae Niculescu, autorul necunoscut al excelentului articol despre Caragiale, nu putea fi decît un simpatizant legionar! Nu-și închipuia că este vorba despre Nicu Steinhardt, din București!

Înainte de a pleca în vacanță, Alain Paruit mi-a adus șpalturile numărului 3 din *Cahiers de l'Est*. Inteligent, seducător, Alain e genul care te ia prin surprindere, îndrăzneț, dar irezistibil. Îmi povestește tot felul de istorii de pe vremea cînd era interpret „la cel mai înalt nivel", între Gheorghiu-Dej și Maurice Thorez. Ceaușescu, după el, este un paranoic, dar nu lipsit de deșteptăciune. A fost umilit în public de către Dej: pălmuit în fața unei adunări de membri de partid. Ceaușescu nu i-a iertat-o. Cînd i-a luat locul i-a șters cu dibăcie urmele, reluînd pe socoteala lui multe din lucrurile făptuite de celălalt. Azi, în România, Ceaușescu este socotit nebun.

aceeași zi

Mîine va fi încă o aniversare pentru noi: la 21 august 1958, Vlad era arestat la orele 4 p. m., apoi, după o lungă percheziție, înhățat de agenții Securității. În primăvara lui 1959 avea să fie judecat și condamnat la opt ani de închisoare, ca „agitator și huligan". Arestarea lui a avut drept urmare plecarea noastră definitivă, patru ani mai tîrziu, în urma intervențiilor unor rude franceze pe care le-am chemat în ajutor fără prea mare speranță, dar cu sentimentul că trebuia să încerc imposibilul. Soarta, sau destinul, și-a spus cuvîntul. Azi, la rece, mi-e teamă c-am putea uita toate prin cîte am trecut. Într-un poem tradus pentru *Cahiers de l'Est*, Czeslaw Milosz scrie: „Poate că indiferența se va

instala într-o bună zi în viața exilaților, acolo, departe, în ferma lor din Canada..." La capătul amintirilor fiecăruia se profilează o umbră posibilă: *Uitarea*. Să păstrezi aprinsă flacăra trecutului fără s-o lași să te devoreze, acesta este pariul nostru existențial, pariul nostru, al celor care trăim starea exilului.

23 august

Azi l-am întîlnit pe Ben Corlaciu la Radio Europa Liberă. Foarte excitat, nervos, nu prea simpatic. La București, soția lui duce o viață îngrozitoare de cînd el „a ales libertatea". Securitatea îi interceptează scrisorile. Prin Europa Liberă cei din țară au aflat că Ben Corlaciu avea intenția să facă, în cutare zi, o declarație, un lung rechizitoriu împotriva regimului polițienesc din România, denunțînd cenzura și abuzurile. Soția lui a primit mai multe apeluri telefonice care o înștiințau că soțul ei avea să vorbească la radio în aceeași seară. Puțin înainte de ora emisiunii, un poștaș a sunat la ușă și i-a adus scrisoarea reținută la Securitate! Soția i-a spus la telefon că autoritățile din București aveau să-i trimită un emisar însărcinat să-l convingă să se întoarcă în țară. Ben Corlaciu a prevenit poliția franceză. Povestea lui repetă mizeriile binecunoscute, cu scenariu identic. Îl ascult cu un amestec de lehamite și curiozitate. Este ca o bubă pe care nu te poți împiedica s-o privești.

15 septembrie

La întoarcerea din Statele Unite, unde a participat la un Congres Mondial de Istorie, Mihai Berza s-a oprit la Paris. Foarte încîntat de călătorie, măgulit că fusese primit la Harvard. Eu îi puneam întrebări directe: ce se întîmplă în România? Se spune că Institutele de Matematică, de Geografie și chiar de Istorie au fost închise. El a negat, pur și simplu, și i-a dat înainte cu călătoria, amănunțit, mulțumit. Ajuns acum o personalitate oficială, a devenit prudent, chiar și cu mine. Un fel de tristețe învăluia vechea noastră prietenie, în timp ce-i observam fața excesiv de impasibilă, menită să-mi descurajeze curiozitatea.

20 septembrie

Țepeneag și Mona au venit să ne vadă. Autoritățile române l-au înștiințat pe Țepeneag că i s-a retras cetățenia. Țepeneag e furios, refuză mai ales să fie considerat „refugiat", căci statutul de „refugiat" sau de „exilat"continuă să fie suspect în ochii intelectualilor francezi influențați de simpatiile lor de stînga, acei intelectuali pe care vrea să-i seducă, mai întîi în interesul lui, dar și pentru *Cahiers de l'Est*.

28 septembrie

Am fost la Cioran. Nu-l văzusem în ultima vreme. L-am găsit preocupat de sănătatea lui, are dureri de picioare, singurul calmant care-i reușește sunt băile călduțe. Se plînge, obosit și scîrbit, o ceartă pe Simone care s-a dus la liceu îmbrăcată cu o jachetă prea subțire. Conversația între noi e rituală: despre politică, România, bîrfele din exil... Cioran a urmărit evenimentele din Portugalia; poporul i-a alungat pe comuniștii care ar fi putut să pună mîna pe putere, dacă rușii n-ar fi dat indicații de prudență în ajunul Conferinței de la Helsinki. Cioran este convins că societatea occidentală este, oricum, „terminată". Nu mai citește decît *New York Herald* și *Observer*. Mi-a păstrat un articol despre călătoria în România a primului ministru Wilson, plin de umor britanic despre prostituatele de la Athénée Palace și vizita-fulger la mînăstiri. În legătură cu traducerile din Blaga făcute de Ierunca (în ultimul număr din N.R.F.), Cioran aprobă: „Ierunca putea în douăzeci de ani să-și facă un nume la Paris, dar și-a pierdut vremea cu treburile românești..."

12 octombrie

Alaltăieri a avut loc la Paul Barbăneagră o serată de adio pentru Mircea și Cristinel Eliade, cu bufet românesc, pregătit de bătrîna doamnă Barbăneagră. De față erau stelele exilului: Ionescu, Cioran, Eliade, și prietenii apropiați (Ieruncii, Cazaban, Sybille Cottescu, Jacqueline, prietena ei, Marie-France și Rodica, Simone venită cu Cioran — lucru rar —, Șerban Cristovici, Lavastine

cu nevasta românică), plus cîteva prietene ale lui Rosy Barbăneagră.

Între alte subiecte s-a discutat despre atribuirea premiului Nobel lui Andrei Saharov. Pentru Cioran, faptul constituie un mare eveniment. S-a vorbit apoi despre valul de pornografie agresivă care s-a abătut asupra Franței. Cioran, revoltat, a afirmat că sunt ultimele avataruri ale democrației liberale înainte de prăbușirea ei în fața totalitarismului. „Așa au stat lucrurile cu Republica de la Weimar. Și-apoi a venit imbecilul de Hitler care a pus ordine... iar oamenii l-au tolerat din cauza exceselor de la Weimar..." Ionescu (care purta un *col roulé* albastru) ar fi dorit puțin whisky în pahar, dar nu prea îndrăznea ... „O spioană mă privește", șoptea, privind spre soția lui. Vesel, în formă, bine dispus, gata să lanseze una din acele glume copilărești care fac parte din personalitatea lui. I-a spus Monicăi Lovinescu „semeni cu o persană". (Îi place mult să găsească asemănări.) Lui Matei Cazacu: „semeni cu un ienicer turc". Ionescu scrie enorm, pregătește o nouă piesă: *Omul cu valize*. Nu se poate opri. Lucru impresionant și într-adevăr minunat la Ionescu: îi este de-ajuns să fie el însuși ca să creeze, în asta constă originalitatea lui. În legătură cu situația din Estul Europei, consideră că opinia publică a devenit conștientă, are loc un reviriment, dar totul merge foarte încet și vine cam tîrziu. Nu prea am vorbit cu Mircea Eliade; m-am împiedicat de aceeași timiditate dintotdeauna față de el. Monica L. era foarte agitată, nu stătea locului: ego-ul ei îi influențează comportamentul, ar vrea să participe *deodată la toate* conversațiile. A fost o seară reușită. Paul B. știe să-și primească oaspeții, grație lui Rosy și talentelor culinare ale mamei lui. Se declară reacționar, conservator și tradiționalist. Ideile lui își găsesc un teren prielnic în simbolism, domeniu prin definiție primitor. Nu mă mir!

15 octombrie

Premiul Nobel pentru Pace a fost atribuit disidentului Andrei Saharov. Lucru de neînchipuit acum cîțiva ani, cînd am venit în Franța. Încă un semn de trezire de la începutul acestui deceniu, dar Occidentul a pierdut un timp prețios. Trezirea, deși

tîrzie, a opiniei europeene este opera unui singur om: Soljeniţîn, eroul vremurilor noastre. S-a format o *intelligentsia* de stînga, antisovietică, la care au contribuit mult şi cehii în 1968. Dar această *intelligentsia* se simte stingherită pentru că se regăseşte acum pe acelaşi teren cu cei care au denunţat dintotdeauna totalitarismul sovietic, „antisovieticii viscerali" faţă de care ţine să-şi păstreze distanţele. Cu atît mai mult cu cît această nouă opinie de stînga consideră orientarea *politică* a lui Soljeniţîn ca fiind de „dreapta". Vezi de asemenea confuzia care domneşte la exilaţii sovietici recenţi (Andrei Siniavski, de exemplu, nu-l poate suferi pe Soljeniţîn).

Aflîndu-mă în Germania, deunăzi, am răsfoit numărul 3 al revistei *Kontinent*. Surpriză: textul cel mai important era scris de un român — Anatol Baconsky, din Cluj, care şi-a trimis textul la *Kontinent* şi nu la *Cahiers de l'Est*. Da, dar *Kontinent* înseamnă Soljeniţîn, iar *Caietele* sunt redactate de Ţepeneag and Co... A propos de *Caiete*, prevăd dificultăţi, căci Alexandru Cretzianu, fostul diplomat român care locuieşte în Statele Unite şi care a finanţat revista pînă acum, nu este de acord cu orientarea ei, cu alte cuvinte, cu pariul literar şi estetic al *Caietelor*. Al. Cretzianu dorea să finanţeze o revistă care să susţină rezistenţa politică a Exilului românesc. Îmi reproşează orientarea revistei, dar ce să fac? M-am lăsat, ce-i drept, antrenată contra voinţei mele spre o anume *intelligentsia* al cărei spirit stîngist îmi este în realitate antipatic.

20 octombrie

Sejur la Oslo şi la Copenhaga. Acum zece ani, la Oslo mi-am început cariera de interpretă. Am regăsit sufletul pămîntului atît de prezent în Norvegia, stîncile, pădurile de mesteceni cu frunza-ngălbenită în clipa de faţă sub cerul nordic. Seara am străbătut pe jos parcul castelului, am coborît pînă la fiord. Mă învăluia o lumină de clar-obscur care se prelungea deasupra apelor nemişcate, ca o oglindă fantastică răsturnată. Contactul direct cu elementele şi cu subsolul, stîncile şi apa să explice oare numărul surprinzător de scriitori norvegieni cu spirit teluric: Ibsen, Hamsun, Björnson, Undset?

Am vizitat, cu o delegație, Cartierul General al NATO, apoi pe acela al Forțelor norvegiene. Peste tot am auzit vorbindu-se de forțele armate sovietice masate în nord și în Baltică. Teama de URSS îi împinge pe scandinavi în rîndurile țărilor NATO. Seara, la hotel, am citit cartea americanului John Barron despre KGB ca instrument al puterii rusești. A doua zi, la masă, un deputat englez a spus: *our generation did not fight a tyranny so as to fall under another* („generația noastră nu a luptat împotriva unei tiranii ca să fie supusă alteia"). Dar acest occidental s-a gîndit el oare vreodată la cealaltă jumătate din Europa, cedată Uniunii Sovietice, cedare în schimbul căreia se poate mîndri că este un om liber?

22 octombrie

Un monument al Exilului românesc la Paris este *BIRE* (*Buletinul de Informație al Românilor din Exil*), care apare de douăzeci și cinci de ani, editat de un singur om *(a one-man paper)*, pe nume René Théo. Iese bilunar și publică ultimele vești și zvonuri de la București, inclusiv lista deceselor. *BIRE* este redactat în stilul și în limba micilor ziariști de mîna a doua ai anilor '20, virulent și agresiv prin formulele sale: *Ceaușu-Vodă*, *găzarul roșu, circul reserist* (adică guvernul), *tinichelele reseriste* (adică decorațiile) etc. Este copiat la mașină de un bătrîn scrib care nu-și prea face complexe în privința ortografiei. Greșeli dactilo, inversiuni, erori, *BIRE* este de asemenea un monument comic. René Théo își culege informațiile „secrete"de la poliția franceză și din ziarele românești pe care le despoaie singur! *BIRE* este foarte citit. Se află și pe masa Ambasadei care și-a făcut *două* abonamente clandestine! René Théo este informat: dacă stînga vine la putere în Franța, *BIRE* și Biserica română din Paris vor fi primele instituții revendicate de Ambasadă!

26 octombrie

Azi dimineață l-am întîlnit pe Ionescu ieșind din capela benedictină de pe rue de la Source, unde Marie-France i-a dus, pe

el și pe Rodica. L-am întrebat despre participarea lui la Copenhaga, săptămîna trecută, la sesiunea „Tribunalului Saharov". Citisem în *Le Figaro* că fusese un semiesec, fiindcă o parte din cei mari (Soljeniţîn, Saharov — reţinut în URSS , Maximov și Siniavski) lipseau. Eram curioasă să știu motivul pentru care Ionescu făcuse o intervenție neașteptată. Ionescu mi-a spus cu un aer sumbru că, după părerea lui, persoanele întrunite acolo, rușii mai ales, nu aveau o atitudine clară. El voise să pună la încercare opoziția lor față de regimul sovietic în privința Drepturilor Omului, de aceea le pusese întrebarea: care este soarta homosexualilor în URSS?, iar reacția emigranților ruși fusese, îmi zise el, dovada cea mai bună că ei nu sunt cu adevărat antisovietici, de vreme ce pentru ei homosexualii sunt niște „criminali". Ionescu a avut așadar încă una din ieșirile lui provocatoare, șocante la prima vedere, dar de fapt salutare. Îl priveam în timp ce-mi vorbea: purta o șapcă și o vestă șifonată. M-a sărutat pe ambii obraji, fără un zîmbet, aproape automat, cu una din expresiile lui de clovn trist.

28 octombrie

Rencontres européennes a organizat o seară cu exilații unguri din 1956 și cu colaboratorii revistei *Esprit*, pe tema „Soljeniţîn și conștiința chestiunilor contemporane". Vîntul începe să bată dintr-altă parte. În fața unei adunări de intelectuali de stînga, un filozof, fost discipol al lui Sartre, Claude Lefort, a analizat interpretarea dată opresiunii de Soljeniţîn în *Arhipelagul Gulag*, critica pe care o face ideologiilor și „funcției de autoritate". Claude Lefort este foarte interesant cînd explică atitudinea stîngii franceze, ostilitatea ei față de Soljeniţîn. Spune: „Stînga franceză este legată de ideea unui Stat care ar înflori domnind peste o societate... compusă din aspiranți birocrați... intelectualii de stînga sunt fascinați de militanții care încarnează teoria... militantul este omul care știe, căci partidul știe prin el..." Claude Lefort conchide: „Reacția stîngii față de Soljeniţîn traduce fascinația totalitarismului..." După părerea lui, gînditorul de stînga André Glucksmann a descoperit în Soljeniţîn un „contestatar" refulat de guvernul sovietic și de stînga marxistă. A urmat

o dezbatere de idei tipic franțuzească, în fața unui public de refugiați din Est care au preferat să tacă și să-i lase pe tenorii parizieni să se dezlănțuie singuri.

1 noiembrie

Am fost la Cioran, care m-a primit cu simplitatea și căldura lui obișnuite. A scris unsprezece cărți, dar sunt „cărți subțirele", adaugă el cu o falsă modestie. Acum nu mai este cuprins de aceeași „scîrbă" (folosește cuvîntul românesc) ca înainte, nu se mai revoltă ca altădată, ceea ce înseamnă o scădere a vitalității. Îmbătrînește, spune el... Vorbim despre poezie. Lui Cioran nu-i place decît esențialul. De aceea îmi aprobă versurile. Îl cred sincer. Mai tîrziu vorbim despre Kafka pe care îl găsește supraevaluat. „Un tip (în gura lui Cioran expresia are un sens neutru, echivalent cu « cineva ») care a văzut venind catastrofa epocii noastre..." Apoi adaugă o părere surprinzătoare: „Peste cincizeci de ani n-o să se mai vorbească despre el." Cioran este la antipodul lui Kafka, al sensibilității lui bolnave. Pesimismul lui este scepticismul unui om sănătos și salubru.

În legătură cu asasinarea lui Iorga, îi vorbesc despre o carte apărută la București care relatează faptele. Dar, spune Cioran, e limpede că adevărul este tăinuit, și anume răspunderea pe care o poartă însuși Iorga în ceea ce privește execuțiile masive de legionari și mai ales în legătură cu moartea lui Codreanu. Iorga a fost primul care a sugerat lichidarea lui Codreanu. Cioran s-a desprins de legionari, dar este la curent cu faptele lor. Îl găsesc tot mai expansiv, cutează să vorbească despre trecutul lui legionar, pentru a restabili adevărul, ceea ce nu i se întîmpla anul trecut. Subliniază faptul că Codreanu este acela care a introdus asasinatul politic. Dar și că represiunea a fost de o sălbăticie neînchipuită (cadavrele expuse în stradă etc.).

12 noiembrie

La cenaclul lui Leonid Mămăligă discuția a fost pe tema: să scrii în franceză sau în română?, lăsînd să se întrevadă drama

trăită de intelectualii din exil. Ieri seară, ședința se ținea în franceză. Dar expresia poetică este ea oare posibilă într-o limbă străină? Virgil Ierunca a condamnat fără apel pe poetul român care ar încerca să scrie în franceză. Presupun că și pe el l-a torturat această dilemă. Opinia lui tranșantă m-a tulburat, lucru de care și-a dat seama și care l-a bucurat. S-a discutat apoi în legătură cu ideea că „literatura română nu se scrie aici, se face în țară". Apoi Leonid ne-a citit un capitol din romanul său (în franceză) presupus a evoca mitul aventurii nostre în Occident. Scriitură barocă, ambițioasă, influențată de stilul lui Céline. Cazul său: încă o dramă de intelectual în exil.

28 noiembrie

Revine la ordinea zilei „afacerea" bisericii române din Paris. Statul român rîvnește să reintre în posesia bisericii pe care a părăsit-o în 1946 și pe care a preluat-o comunitatea română din Paris. Autoritățile franceze, solicitate de statul român, șovăie. Soarta bisericii din strada Jean de Beauvais afectează Exilul în adîncime. Eugen Ionescu a venit în persoană să susțină comunitatea.

13 decembrie

La Radio București au început să atace Europa Liberă. Eugen Barbu a ripostat criticilor Monicăi L. stîngaci, cu un amestec de grosolănie și de jenă. Oricum, vorba aceea: „Mitocanul se naște vexat." Îmbulzit în cultură cu energia neamului, frust și ambițios, E. B. e un tip de parvenit patriot promovat de Ceaușescu. Citind între noi, la un pahar de whisky, proza lor de acolo din țară, m-a izbit derizoriul atitudinii noastre. Simțeam acest lucru văzîndu-ne și ascultîndu-ne vorbind — noi, românii de aici, suntem pîndiți de derizoriu și va trebui să mă răfuiesc o dată cu acest sentiment: derizoriul alergatului după „idealuri"... dar chestia e mai complicată... o poveste umană, cu rădăcini mai adînci. Uneori, cînd dai de realitatea oamenilor din țară, te poți cutremura. O frază scrisă de Dan Zamfirescu (cel cu Neagoe Basarab) lui Pierrot Năsturel: „Voi trăiți acolo din mila

rușilor"(cu alte cuvinte, datorită interesului stîrnit în Occident de disidenții ruși)... spune mult despre convingerile omului de tip nou din România și te vindecă de sentimentul derizoriului prin acela al scîrbei.

15 decembrie

În legătură cu un lagăr de muncă din URSS (Letonia sovietică) filmat de un necunoscut care a fugit în Apus și ale cărui imagini au trezit reacții indignate: Partidul Comunist Francez a întrebat oficial Uniunea Sovietică dacă astfel de lagăre există. *Pravda* a protestat, scandalizată, invocînd antisovietismul primar. Eu am recunoscut în film copia perfectă a lagărului de la Poarta Albă, unde m-am dus să-l văd pe Vlad la vorbitor. Ca și cum ar fi defilat pe ecran imaginile pe care le purtăm în memorie cei dintre noi care am așteptat cîndva, în zori, în fața unui lagăr, undeva în mijlocul stepei sciților. Era exact aceeași viziune, transmisă de televiziunea franceză, ceva nemaipomenit! Adevărul vieții noastre de atunci proiectat astăzi pe micul ecran, azi, cînd credeam că ne aflăm la o mie de leghe de aceste adevăruri ale trecutului! Un trecut care rămîne viu, nu numai în noi. Care este viu chiar în această clipă în lumea gulagului sovietic. Umilă și grandioasă, noi suntem generația mărturiei. A dezvălui, a arăta, în spatele marii minciuni, fața adevărului. Dar cîtă putere, cîtă ardoare trebuie oare pentru a zdruncina minciuna, pentru a persevera? Soljenițîn a ridicat acest munte. Dar și noi, noi cei mici, suntem chemați la masa mărturiei.

20 decembrie

Avem acum, la *Cahiers de l'Est*, un colaborator bulgar, pe Silianoff, fost diplomat care colaborează și la *Paris-Match*. Își amintește de Bucureștii anilor 1940–41: după cutremur, legionarii care cîntau înlăturînd dărămăturile blocului Carlton, șarmul învăluitor al orașului unde bulgarii veneau să respire aerul Occidentului. Deunăzi, la cocktailul de la Silianoff, am făcut cunoștință cu directoarea de la *Pensée russe*, fosta publicație a rușilor

albi, prințesa Zenaida Chakhovsky, o cucoană rotunjoară, cu ochi căprui vii, un nas cîrn, o persoană de o mare finețe, francofonă. Era însoțită de Maximov, scriitorul sovietic refugiat de curînd în Franța, un om greoi, exclusiv rusofon. Se întorceau de la Oslo, unde au asistat la atribuirea Premiului Nobel lui Saharov, reprezentat de soția lui. În legătură cu trezirea care va veni dinspre Rusia, de acolo de unde totul a început, ea consideră că rușii sunt molateci, că reacționează domol și că ne-rușii vor fi mai întreprinzători și eficace. Românii au puține contacte cu Exilul rus de la Paris. Fiecare Exil își are lumea lui aparte. Dar refugiații din țările satelite ale URSS-ului colaborează unii cu alții de îndată ce este vorba să se denunțe comunismul.

30 decembrie

Fiecare generație posedă în prioritate inalienabilă privilegiul de a-și fi trăit epoca. Chiar oamenii cei mai neînsemnați, cei mai insensibili: *au trăit* evenimente pe care descendenții lor nu le-au cunoscut decît din auzite. Astfel, noi care am cunoscut în copilăria noastră România antebelică, suntem ultimii care am respirat aerul acela, aerul lucrurilor din care se compunea viața de atunci. Citindu-l pe Mandelstam, mă izbește misterul de nepătruns al unei epoci pe care nu am trăit-o, ca aceea a Petersburgului din 1916. Puternicul talent poetic al lui Mandelstam a știut să extragă din acea epocă o aureolă crepusculară, un farmec, o tristețe strălucitoare, pe care le-a imortalizat. Doar arta ne poate apropia de misterul lucrurilor trăite.

1976

4 ianuarie

La acest început de an francezii sunt îngrijorați. Comuniștii francezi se afirmă și importanța lor crește pe măsură ce sporește și teama burgheziei față de ei. Uniunea Sovietică este insolentă. Noi, ceștilalți, continuăm să ne preocupăm de soarta României. Umilitoare servitute.

aceeași zi

Ieri, am fost în vizită de Anul Nou la Eugen Ionescu. Destins, și-a amintit de tinerețea sa în România. Se miră că este azi atît de prieten cu Cioran și Eliade: „Pe vremuri ei erau de dreapta, iar eu de stînga. Acum ne aflăm toți în centru." Ascultîndu-l, sunt fascinată: vorbește ca în piesele sale. Transcriindu-i conversația te afli în fața unei scene gata scrise. Îl întreb dacă este mulțumit de ultima lui piesă, *Omul cu valize*. Merge încet, zice el, „tîrîș-grăpiș" — cuvîntul românesc îl distrează. I-am adus un mic cadou: niște halva. Ar fi preferat, spune el, ceva țuică sau, și mai bine, ceva drojdie. Revenind la ultima lui piesă, nu este mulțumit de actori: „Joacă prea realist, gesticulează prea mult, accentuează intonația, în loc să sugereze visul printr-un joc aproape nemișcat — așa cum făcea Dullin, care-și rostea textul pe scenă aproape fără gest. Prezența lui era de-ajuns. Jacques Mauclair se agită prea mult și omoară textul..." L-am găsit pe Ionescu preocupat din cauza lui Marie-France: „De ce se tot duce acolo?" (adică în România). I s-a povestit că i-au fost retrase cărțile de la standul român la Viena, din cauza dife-

ritelor lui luări de poziție. Relațiile lui Ionescu cu România seamănă cu un drum devenit impracticabil, desfundat de trecerea Istoriei din ultimii treizeci de ani.

15 februarie

M-am întors de la munte pentru a fi de față la dineul dat în cinstea lui Mircea Eliade, primit în ajun, la Sorbona, Doctor Honoris Causa (împreună cu Edward Heath și Yehudi Menuhin). Festivitatea s-a desfășurat într-un cadru parizian prin excelență, la restaurantul Chez Beauvilliers, în Montmartre, totul fiind organizat de Sybille Cottescu, sora lui Cristinel. Se aflau acolo profesorii Dumézil și Merlin cu soțiile lor, Paul Ricœur, Henry Corbin, Jean Gouillard, Stéphane Lupasco, Ionel și Marga Jianu, Ieruncii, Paul Barbăneagră, Siegfried și Cella, precum și alte cîteva persoane care nu-mi erau cunoscute. Mircea Eliade strălucea, căci, în definitiv, la Paris voise el dintotdeauna să fie recunoscut. S-a ridicat în picioare ca să răspundă toasturilor lui Ionescu și al profesorului Corbin. Cu mîinile împreunate, cu palmele lipite una de alta, puțin aplecat înainte, Eliade le-a mulțumit lui Dumézil și lui Corbin pentru că veniseră, uitîndu-i pe Paul Ricœur și pe bietul profesor Gouillard, credinciosul său traducător! Jenat, s-a scuzat imediat, cu o spontaneitate de-a dreptul juvenilă, astfel încît adolescentul miop a fost foarte aplaudat! La masa vecină erau așezați Ionescu, Cioran, Corbin și trei doamne franțuzoaice. Rodica era așezată puțin mai departe. În toastul său rostit într-un spirit ionescian tipic, Ionescu, foarte în vervă, a evocat vremea în care, cu Eliade și Cioran, inaugurau o generație, și a conchis: „Dacă România nu ar fi fost o țară mică cu limbă necunoscută, s-ar fi știut că ea se afla atunci la avangarda expresionismului și a tot ce a urmat apoi în Occident..." Un omagiu care făcea parte din noua sa atitudine românofilă. La sfîrșitul mesei, Paul Barbăneagră ne-a propus să ascultăm banda înregistrată în ajun la Sorbona. A fixat aparatul într-un pom decorativ în mijlocul restaurantului, iar toți oaspeții au putut asculta alocuțiunea profesorului Merlin relatînd cariera strălucită a lui Mircea Eliade. Emoționant, dar

și cam penibil. Toată seara nota parizianã s-a pierdut în concertul de adulații în stil românesc cu care cei prezenți îi înconjurau pe cei mari. Mai detașat, Cioran, care venise în veston sport și pulover de lînă, a refuzat să rostească un toast. S-a băut destul de mult. Antrenat de Rodica, Ionescu a plecat înaintea celorlalți.

9 martie

Apariția lui Soljenițîn la televiziunea franceză m-a tulburat. Îmi venea să mă închin în fața acestui uriaș, simplu și puternic, cu părul șaten și ochi de culoarea alunelor, și cu obrajii roz ca sfinții ruși obișnuiți cu frigul. Ce să spui despre un astfel de om, despre vorba sa directă, ascendentul său extraordinar, venit din adîncul ființei, ca o emanație de uraniu spiritual? A fost patetic și grandios cînd și-a dat la o parte reverele hainei, arătîndu-și pieptul de unde-i izvorăște puterea, credința, avîntul nedomolit cu care a rezistat mașinăriei infernale pusă în mișcare de Moscova. În fața lui, reieșea teribila mediocritate a ziariștilor francezi care îi puneau întrebări. Ambasada sovietică intervenise ca să-l împiedice să ia cuvîntul, dar în zadar. Textul ambasadei a fost publicat a doua zi în *Le Monde*, împreună cu alte articole ale sovietologilor ziarului, cărora Soljenițîn le reproșase orbirea lor stîngistă. Dar, comparînd diferitele articole, îți dai seama că a fost demascat comunismul. Nu rămîne decît forța brută a armatelor mareșalului Greciko. Apariția lui Soljenițîn este o adevărată minune. I-am scris lui Dinu Noica: „Soljenițîn are un cap de sfînt rus. Figura lui ne-a adus aer, respirăm în fine după apăsarea în care trăim aici în Occident..."

14 martie

M-am dus la Cioran ca să-i vorbesc între altele despre uimirea mea deunăzi, pe cînd răsfoiam la librăria La Hune ultimul număr din *Lettres Nouvelles* închinat scriitorilor români contemporani. Un fel de montaj cuprinzîndu-i pe „bătrîni" — Geo Bogza, Jebeleanu — și pe cei de după cotitura din 1965: Sorescu, Nichita Stănescu, Ana Blandiana, oniriștii etc. Nimic în această

antologie despre drama României! Nici războiul, nici instaurarea comunismului, nici închisorile, nici sfîrșitul satului și al tradițiilor nu se regăsesc reflectate în această literatură antologată cu grijă de critici zeloși. Să fie oare posibil, să nu se fi ales nimic altceva din îngrozitoarea aventură existențială pe care oamenii au trăit-o acolo? M-a apucat amețeala. Și totuși, s-a petrecut ceva, pentru Dumnezeu!

Cioran mi-a răspuns: „Asta-i, România! Totul este posibil, nimic nu are consecințe!" E drept că Geneviève Serreau, directoarea de la *Lettres Nouvelles*, este comunistă, și încă una dintre cele mai antipatice!

3 aprilie

La munte cu Monica Lovinescu, pe vreme de sfîrșit de iarnă, cu soare și pete de zăpadă prin pădure. Am făcut lungi plimbări punctate de opriri devenite rituale cu Monica: „Hai să ne oprim să fumăm o țigară." În conversațiile noastre am trecut în revistă Exilul cu care Ieruncii s-au identificat. Monica a cunoscut începuturile Exilului românesc din a doua jumătate a anilor patruzeci. Pe atunci, generația Eliade-Cioran era încă tînără. În 1947, cînd comuniștii l-au alungat pe Regele Mihai și au luat puterea, la Paris studenții bursieri ai statului român au rămas fără burse și au fost invitați să se întoarcă în România, locurile lor fiind reținute pe vasul Transilvania, ancorat la Marsilia. Intelectualii (Ierunca, Monica, Teodor Cazaban, Leonid Mămăligă etc.) au refuzat să plece, convinși că peste patru sau cinci ani se vor putea reîntoarce în România eliberată de americani. (Cînd mă gîndesc că și noi, în România, îi așteptam pe americani!) Traiul la Paris era greu, povestește Monica, locuiam în camere de serviciu, cu ajutor de la Entraide Intellectuelle, mîncam la cantina de la biserica română, căutam *job*-uri de ocazie. Totuși viața era veselă, aveam douăzeci de ani, ieșeam în fiecare seară în Cartierul Latin, unde existențialiștii, pe atunci la modă, frecventau cafenelele de la Saint-Germain-de Prés. Pe vremea aceea, vocile care încercau să denunțe regimul sovietic erau condamnate dinainte, după cum s-a întîmplat la procesul lui Kravcenko. Monica ținea pe atunci o agenție literară pe strada

Saint-Sulpice, împreună cu filozoful Rainer Biemel, sas din România, fost prizonier în URSS, devenit cetățean francez. Într-o zi, Eugen Ionescu le-a adus un manuscris: *Cîntăreața cheală*, pe care Monica l-a recomandat regizorului Nicolas Bataille cu care lucra. Cam tot atunci a publicat Cioran *Tratatul de descompunere* (1950). Oricum, începuturile nu erau ușoare. Dincolo de ceea ce îmi povestea M. L., ghiceam prin cîte trecuse, umilințele, încercările ratate, refuzurile înghițite... În timpul acela apăreau și primele reviste românești ale Exilului: *Caiete de Dor, Luceafărul,* publicate la Paris. De-a lungul anilor cincizeci a existat și Institutul Carol I, un centru cultural prestigios, cu sediul pe Avenue Mac-Mahon, unde se țineau conferințe și serate literare. Cei mai mulți dintre intelectualii marcanți ai primei generații de exilați și-au făcut debuturile la Paris. După aceea, Alexandru Ciorănescu și Vintilă Horia, care scriau în franțuzește, s-au stabilit în Spania. Eliade a plecat în America. Dar legăturile lor cu Parisul nu au fost niciodată întrerupte. De altfel, cărțile lor au apărut mai departe la editori francezi. Astăzi, după douăzeci și cinci de ani, este interesant să le urmărești calea, reușitele și eșecurile care le-au marcat traectoria.

20 aprilie

Am fost la Roma de Paștele catolic. *Sightseeing* cu Vlad. Ne-a plăcut Santa Maria in Cosmedin, pe care am văzut-o pentru prima oară. În ziua Paștelui am fost la Sfîntul Petru, vocea lui Paul al VI-lea era obosită dar dîrză. Dar evenimentul (și tot ce era împrejur) mi s-a părut așa de puțin religios! Catolicismul o să moară pentru că este prea legat de trecutul istoric.

După aceea ne-am întîlnit cu Horia Roman (Bebe) și George Ivașcu la Café Canova. Ivașcu (directorul *României Literare*) ne-a ținut discursul oficial pe tema „mai bine cu Ceaușescu decît cu rușii". Închisorile, mărturiile „nu mai sunt actuale, emisiunile Ieruncilor la Radio Europa Liberă nu mai prezintă interes, nu-i ascultă decît pensionarii, de la 60 de ani în sus..." și alte minciuni oficiale. Lașitatea lui m-a fascinat și m-a dezgustat. Nu mai crede în nimic și acceptă să joace cartea oportunistă

fără jenă. Rămas între patru ochi cu Bebe Roman, se pare că și-a mai dat drumul, spunîndu-i că „Macovescu (ministrul Afacerilor Externe) s-a săturat, ar vrea să-și dea demisia... la toți le e frică de Ceaușescu... Se scoală la cinci în fiecare zi cu o idee nouă... terorizează pe toată lumea etc." Asta înseamnă că în fața *mea* (pe mine mă socotește opozantă) și-a jucat rolul, a ținut discursul oficial...

22 aprilie

O seară la Sala Mutualité, organizată de revistele din Exil ale țărilor din Est, plus revista *Kontinent*, prezidată de Pierre Emmanuel și Raymond Aron, ca să ascultăm mărturiile disidentului ucrainean Leonid Pliușci și ale altor trei sovietici, printre care Natalia Gorbanevskaia, arestată în august '68 în Piața Roșie pentru a fi protestat împotriva invaziei Cehoslovaciei. Relatarea ei despre internarea într-o clinică de psihiatrie și metodele teroriste ale KGB-ului au fost impresionante. A fost salvată de zarva iscată de samizdat în jurul cazului ei. Dezbaterea s-a axat în principiu asupra Drepturilor Omului, douăzeci de ani după al XX-lea Congres. Raymond Aron a rezumat esențialul constatînd că în Est marxismul constituie o metodă de oprimare, în timp ce în Vest este o metodă de eliberare a popoarelor. La sfîrșit, din fundul sălii, au urcat la tribună niște bieți refugiați necunoscuți, confuzi și prolicși, cum se întîmplă întotdeauna în acest gen de reuniune.

26 mai

I-am făcut o vizită lui Cioran. Mă aștepta cu o tavă de brînzeturi și fructe. Avea chef de vorbă, îi place să readucă pe tapet vechile povești românești, deși pretinde că s-a detașat complet de ele! I-am spus că ascultasem în ajun interviul lui Const. Virgil Gheorghiu cu o romancieră în vogă, și că jucase rolul sfîntului, mai ipocrit ca niciodată. Cioran s-a strîmbat îngrozitor, imitîndu-l pe Virgil Gheorghiu, cu surîsul lui infect și accentul lui său

îngrozitor. „E leit Smerdiakov", zice el. Cioran îl cunoaște bine pe C. V. Gh. și este la curent cu povestea succesului *Orei 25*. Cioran n-a uitat niciodată triumful lui Virgil Gheorghiu, dar adaugă că personajul a trădat pe toată lumea, este infam. Lingușelile sale sunt nerușinate. A fost pierdut pentru literatură în urma scandalului care a urmat *Orei 25*, scandal declanșat de Ierunca, teleghidat de Mircea Eliade, gelos pe succesul romanului, dixit Cioran. Dar C. V. Gh. are la ora actuală un public pentru romanele sale. Explicația cazului Gheorghiu? Are un real talent de barbar care îi distrează pe civilizații obosiți și vlăguiți de orice vitalitate. Cioran îl crede și cam smintit. Este mai ales odios, am adăugat eu, fiindcă se servește de religie pentru a-și face publicitate. Altă marotă a lui Cioran: succesul de librărie al lui Eliade, datorat talentului de ziarist și stilului său plăcut. Dar crede că Eliade este compromis în fața *oamenilor de știință*, în urma titlului orgolios pe care l-a dat ultimei sale lucrări: *Histoire des croyances et des idées religieuses*... Cioran, mare specialist în materie de titluri, i-a scris lui Eliade pentru a-i semnala greșeala făcută. În sfîrșit, ca mai totdeauna, am trecut în revistă întreg Exilul. Lui Cioran îi plac nespus micile detalii care-i dau în vileag pe oameni.

9 iunie

După o perioadă de stagnare, reîncep să sosească scriitori români în vizită la Paris. Șerban Cioculescu, invitat la centenarul lui George Sand, vine să ne vadă împreună cu Mioara. Vorbăreț, deloc ramolit, își poartă la vedere insigna cu laurii academici; mi-a adus volumul lui de *Amintiri*, plin de povești și anecdote. În conversație, un văl de tăcere asupra a ceea ce ne desparte acum: complezența lui față de regim, tocmai el, marele critic. Alți scriitori, mai îndrăzneți decît el, urmăresc un dublu țel: să scrie și să fie publicați în Franța, deși țin să se arate prudenți față de autoritățile românești — dilemă insolubilă care-i chinuie. După vizita soților Cioculescu, am primit un telefon din partea lui Adrian Marino

care vine să ne vadă împreună cu Matei Călinescu și Breban. Dar conversația a șchiopătat din cauza prezenței lui Breban.

3 iulie

La soții Eliade, în apartamentul lor din Place Charles-Dullin. Ca în fiecare an, la întoarcerea lor din America și-au invitat prietenii parizieni. Mircea este plin de haz, vioi și îndatoritor cu musafirii lui, cam în stil american, sculîndu-se mereu pentru a le umple paharele cu gesturi sacadate. M-am întrebat adesea cum poate omul acesta, atît de agitat, să stea pironit ore întregi la masa lui de lucru.

Era mulțumit de apariția primului volum al lucrării sale *Histoire des croyances et des idées religieuses* și enervat de întîrzierea apariției numărului special din *Cahiers de l'Herne* care-i este consacrat. A povestit apoi, cu haz, vizita pe care i-o făcuse la Chicago „adevărata" Maytreyi, inspiratoarea eroinei din romanul omonim (în franceză: *La nuit bengali*) de-acum... 40 de ani. Azi, Maytreyi este o doamnă indiană în vîrstă, enormă și cu multe revendicări sentimentale. S-a răzbunat pentru purtarea lui din trecut descriind într-un articol recent pe un Mircea Eliade bătrîn, chel și urît! Ionel Jianu a vorbit despre Colocviul Brâncuși de la Muzeul Galliéra și de la Musée d'Art Moderne, la care participase. Aprobarea a fost generală. Ierunca: — „Bine ai făcut!" Eu: „Ce păcat că i s-a refuzat viza bietului Barbu Brezianu..."

15 iulie

În URSS un mic grup de intelectuali a inventat o nouă formă de rezistență la ideologia oficială: samizdatul, adică publicațiile care circulă pe sub manta. Așa ceva nu există în România, unde bănuiala îi face pe oameni neîncrezători, unde delațiunea blochează orice inițiativă.

Deunăzi, Andrei Amalrik, fostul deținut liberat din Gulag, sosit la Amsterdam, a dat un exemplu de curaj: abia coborît dintr-un avion Aeroflot, a făcut o declarație răsunătoare în care denunța metodele KGB-ului și atitudinea Occidentului complice, din lașitate, cu regimul de la Moscova.

20 iulie

Am fost cu Mira Baciu și cu prietenul ei, scriitorul Jacques Borel, la restaurantul românesc din strada Danton (deschis de Sanda Sfințescu). Jacques Borel, hiperbolic, admiră expansivitatea „des Roumains". Mira a băut trei țuici. Eu: „Îți plăcu?" Ea: „Cu lacrimi!" Jacques Borel: *„Ah! dites ça encore une fois! Ah! que j'aime le roumain!"*

10 august

Vintilă Horia și soția lui au venit la noi la ceai. V. H. mi-a adus un volum de poezii. Am vorbit despre prietenii comuni, despre experiențele noastre, despre mici lucruri din trecut, sărind cu ușurință de la una la alta, așa cum o fac oamenii care se cunosc dintotdeauna, deși cred că nu l-am văzut în total mai mult de patru sau cinci ori. Socoate (în mare parte în funcție de experiența sa personală) că Franța nu mai joacă decît un rol de provincie în cultura mondială, literaturile anglo-americană și spaniolă sunt astăzi adevăratele creatoare de opere noi. Franța bate pasul pe loc, zbătîndu-se în mijlocul ideilor perimate, depășite. Dar românii continuă să se orienteze după orologiul de la Paris, să urmeze modele pariziene. Provinciali într-o provincie. A citit proza lui Țepeneag: o găsește bine construită, dar plictisitoare și deloc nouă. De altfel aceasta este și părerea lui Cioran. Totuși, intransigența lui V. H., respingerea oricăror căutări formale mi se par discutabile. Poate că într-o conversație mai lungă și-ar fi nuanțat ideile. Crede, de altminteri, că s-a sfîrșit cu avangarda, așa cum crede și Octavio Paz. Îi recomandă pe scriitorii latino-americani: Alejo Carpentier și Borges. Dar entuziasmele sale rămîn generale și vagi. Vorbește mult despre „esențe". Are însă dreptate cînd afirmă că marii scriitori au știut să se dezbare de modelele vremii lor. Idolul lui rămîne Ernst Jünger, adevăratul scriitor de azi. Constat că Țepeneag, Goma, Ilie Constantin, Miron Kiropol și alții din Exil i-au făcut toți curte, apoi s-au îndepărtat, nu i-au mai scris, dar asta-i altă poveste. Mă simt aproape de V. H., dar îi percep slăbiciunile, deși

le înțeleg. De aceea este bun Parisul: te ține „treaz". Să fie oare la fel în alte „centre", cum le numește V. H.? Mă îndoiesc.

12 august

Citind numărul polonez din *Cahiers de l'Est* am înțeles în ce constă superioritatea istorică și culturală a scriitorilor polonezi. Marea lor epocă barocă i-a așezat pe o orbită europeană, pe vremea cînd la noi domneau fanarioții. Ar fi un subiect de explorat: o comparație de făcut între prinții polonezi protectori ai culturii baroce și domnii fanarioți cultivați — mentalitate orientală, morală, idei. La ora actuală, căutările poetice ale tinerilor poeți polonezi dau dovada unui spirit combativ, pe cînd poeții tinerei generații „onirice" din România se mulțumesc să facă bricolaj artistic, de unde un fel de *anemie* inerentă acestui gen de reușite, care reprezintă, în cel mai bun caz (cum o pretinde Țepeneag), un act de rezistență prin retragerea în vis.

30 august

Vești din România: Ceaușescu guvernează ca un satrap, destituind cu frenezie colaboratorii săi intimi și acordînd privilegii intelectualilor pentru a-și asigura sprijinul lor. La sate domnește o sărăcie lucie. La București, cetate a privilegiaților, cinismul înflorește, cuprinzînd întreaga societate.

14 septembrie

François Fejtö, istoricul, a venit la noi împreună cu Lizy Brâncoveanu de la Agence France Presse și cu Paul Stahl, care lucrează la Ecole des Hautes Etudes. F. Fejtö ne povestește întîlnirea polono-ungară de luna trecută, care comemora douăzeci de ani de la revoluția din Budapesta din 1956. Cehii și rușii (Andrei Amalrik) erau prezenți — dar nici un român și nici un bulgar (tristă consolare!). Gyorgy Konrad, disidentul ungur, a primit un pașaport pentru Franța invocînd Acordurile de la Helsinki. În comparație cu efervescența polonezilor și a ungurilor, veștile care ne vin din România sunt banale, lipsite

de interes, mereu același spirit obositor de duplicitate și intrigăraie. Fejtö citează o ironie ungurească bine dozată: „Dracula și Ana Aslan, cele două mamele fecunde ale României!“ Speră că Mitterrand le va veni de hac comuniștilor francezi. Partidul comunist face toate concesiile posibile pentru a ajunge la putere. Dar nimic nu s-a schimbat în structurile lui.

23 octombrie

Mihai Gafița a venit la noi cu soția lui. Ascult la infinit poveștile lui cu Editura Cartea Românească, pe care efectiv *el* o conduce. Vrea să-mi explice că face tot posibilul să publice autorii pe care cenzura îi persecută (sunt *trei* cenzuri, ultima e *de partid*). Despre unele sfaturi ale lui M. G. către autori: „Spuneți în mai multe cuvinte ceea ce ați spus în puține, așa o să treacă.“ De Ierunci se ferește. În schimb, bate șaua (eu) ca să priceapă iapa (Monica). Eu: De ce nu-l publici pe Steinhardt în tiraj mai mare? El: Am dificultăți fiindcă Ierunca a citat tocmai un pasaj contestat de „ăia“. Gafița e eficace și mediocru din fire. Foarte vorbăreț, amestecă adevărul cu minciuna. M-a plictisit. Ultima oară, în 1973, îl găseam mai acceptabil. Așa e scena românească: plicticoasă. Îi dau lui M. G. *Cahiers de l'Est* și *Ethos*. Inutil. Vlad zice: Ți-ai bătut joc de el. Eu: Dacă am fi fost la București, dacă am fi trăit acolo, ca alții, nici nu s-ar fi uitat la noi. Îl interesăm fiindcă suntem în opoziție activă, la Paris.

19 noiembrie

Astă seară a sosit la Zürich disidentul Bukovski, în schimbul comunistului chilian Corvalan, lăsat să plece în URSS. Vladimir Bukovski a dat imediat o conferință de presă, denunțînd regimul carceral din URSS. Ce contrast între aceste imagini și cea pe care o oferă Brejnev, ai cărui 70 de ani au fost sărbătoriți azi. Brejnev, decorat, în mijlocul gerontocraților cadaverici, acoperiți cu decorații. O vorbă de duh a lui Bukovski ziaristului care îl întreba ce-i ura lui Brejnev la aniversarea lui: „Să-l dea în schimbul lui Pinochet!“

1977

Lorrai, 1 ianuarie

Am petrecut noaptea de 31 decembrie în izolarea unui cavou de piatră și mătăsuri: un castel din Franța. Emblematic, acest revelion personal, țesut din gînduri pe întuneric și din visări treze. Pe vremuri, în România, noaptea de revelion mă ținea la fel de trează, cu angoase, dar n-aș fi avut curajul s-o petrec departe de zgomot și de „ceilalți". Acest curaj l-am învățat în străinătate. Am primit o c.p. de la Dinu Noica, singur la Păltiniș. Nu i-am mai scris de la călătoria mea în România. Este prea complicat să descurc țesătura de remușcări, de avînturi și de renunțări care mă leagă de el.

9 ianuarie

Cenaclu Mămăligă. Mircea Eliade a citit ultima sa nuvelă: *Trei Grații*. Realizez că tema doctorului care a găsit leacul contra cancerului se leagă de basmul *Tinerețe fără bătrînețe* pe care Dinu Noica l-a comentat și l-a trimis la toți prietenii. Interesant cum joacă imaginația lui Eliade, pornind de la o idee, combinînd-o cu alte fire. *Trei Grații* este o reușită eliadescă pe tema întîlnirii posibile între știință și teologie. Un gen de proză respins de „oniriști". Era de față și Virgil Tănase, dar în prezența lui Eliade n-a fost ofensiv. Așa cum nici Țepeneag nu era cînd venea la cenaclu. După plecarea lui Eliade, cînd a citit Ioan Petru Culianu (o nuvelă scurtă: *Alergătorul tibetan*) Virgil T. l-a criticat cu cuvinte care se adresau în fond lui Eliade: „Dacă ai avea 60 de ani, aș înțelege să scrii așa, dar nu cînd mai ai 50 de ani

de scris, nu poți să faci o asemenea proză..." A reieșit enorma pretenție a lui V.T. de-a intra în posteritate, și pretenția „oniriștilor"de a fi *à la pointe*, excluzînd orice alt tip de literatură ca nefiind literatură. Ierunca și Mămăligă au apărat „sensul" în literatură. Culianu a răspuns lui V.T.: „Refuz terorismul d-tale." În timp ce citea, l-am observat pe Mircea Eliade: purta o haină de catifea verde închis, era bine ras, cu pielea albă, bătrîn și totuși tînăr. Îl vedeam dintr-o parte aplecat deasupra foilor, cu mîna stîngă gesticulînd de la încheietură. Fiindcă era mult dialog în nuvelă, marca bine schimbarea personajelor. Fantasticul era firesc; Eliade însuși părea fantastic citind așa, cu o plăcere juvenilă, povestea cu întîmplări reale-ireale. Gazda noastră, Leonid M., în plină acțiune, și-a prezentat numerele, adică invitații, aruncînd cîte o idee, o comparație, ca o bucată de carne unor lei aduși să critice: „Ce-ați zice despre...?" S-a discutat un poem de Horia Stamatu scris la moartea lui Heidegger. Leonid, urmărind un țel obscur, l-a pus pe Alain Paruit să citească poemul. Alain s-a supus grațios. S-a aplaudat lectura. Toată lumea și-a jucat perfect rolul.

19 ianuarie

Mare căsătorie franco-română la Paris. Mulți dintre musafiri au petrecut ani de pușcărie în România. Să te regăsești într-un salon plin de exilați la Paris? Să însemne oare asta „a supraviețui"? Un salon plin de oameni fericiți că se întîlnesc, cu aerul nepăsător — ce-i drept, mulți au reușit foarte bine la Paris. Poate că dacă fiecare ar fi sincer, ar mărturisi că se simte străin, sau singur, sau alienat. Dar vanitatea te obligă, ții să te arăți într-o lumină cît mai favorabilă în saloanele mondene ale Exilului. Fiecare vrea să fie *cineva*, cel puțin în ochii compatrioților de baștină. De unde un anumit snobism propriu acestor întîlniri unde, între noi, „se știe cine ești"...

22 ianuarie

Cîțiva intelectuali, în majoritatea lor membri ai partidului comunist ceh, au semnat o „Cartă '77" pentru a reînvia spiritul

Primăverii de la Praga, din 1968. Reacția autorităților a fost extrem de dură: încarcerări și, probabil, procese pentru toți semnatarii, dintre care principalul este Pavel Kohout. Mica Austrie a reacționat cu mult curaj. Cancelarul Bruno Kreisky a declarat că țara lui îi va primi pe refugiații cehi și va susține acțiunea lor pentru libertate.

La munte, în Valais, 23 ianuarie

Am încercat să traduc în franceză cîteva pagini din interpretarea pe care a dat-o Noica basmului *Tinerețe fără bătrînețe*. A rezultat o proză lentă, *lipsită de nerv*, lucru destul de frecvent cînd traduci din română în franceză. De ce oare? De unde vine această vlăguire? Dinu Noica a sugerat o traducere-adaptare pe care am lucra-o împreună. Dar pe cine ar interesa? I-am scris că mi-ar plăcea să mă conving întîi pe mine, să desțelenesc textul, și-apoi să decid.

8 februarie

Înregistrez o emisiune la studiourile Europei Libere, apoi mă duc cu Monica să bem o cafea. Este foarte surescitată de evenimentele din Europa de Est. Speră că vom apuca ziua marii schimbări. Virgil este de părere că nu vom trăi să vedem sfîrșitul comunismului în Est. Dar suntem toți convinși că procesul s-a pornit, comunismul a intrat în descompunere. Ceva se mișcă în cinci țări: URSS, Cehia, Polonia și Germania de Est, cu conivența ungurilor. Oamenii încep să *îndrăznească* să înfrunte autoritatea partidului, să semneze petiții (vezi Carta '77), să formeze comitete. Exemplul a fost dat de savantul Andrei Saharov, primul care a luat inițiativa înființării unui Comitet pentru Apărarea Drepturilor Omului înscrise în constituția sovietică. Idee genială care nu putea fi atacată. Recent, guvernul sovietic a condamnat pe Ghinzburg la exil într-un oraș îndepărtat. Imediat, peste 200 de persoane au semnat un protest.

15 februarie

Întorcîndu-mă acasă aflu marea veste: un grup de opt români au semnat un text redactat de Paul Goma și adresat lui Pavel Kohout, aderent al Cartei '77, denunțînd soarta omului în România. Aceștia sunt: Goma și soția lui; Carmen Manoliu și fiul ei, Sergiu, pictori; doi muzicieni de la Filarmonică, Emilia și Erwin Gerswein; un anume Paul Ștefănescu, un muncitor din metalurgie, Adalbert Fechner, și un economist, Nicolae Bedivan. În sfîrșit, ceva s-a mișcat acolo! Rămîne de văzut cum vor reacționa autoritățile românești. Situația este nouă. Ziarele (*Le Monde, Herald Tribune*) vorbesc despre eveniment. În seara aceasta, un grup de refugiați români de la Paris au manifestat la Gare de l'Est, culcîndu-se pe șinele Orient-Express-ului și cerînd să fie lăsate familiile lor să iasă din România.

23 februarie

Toți semnatarii apelului au primit pașapoarte: vor să-i expulzeze, dar Goma a refuzat să plece. Continuă să fie singurul intelectual printre semnatarii din ce în ce mai numeroși. A fost convocat de Burtică (Biroul politic), care i-a făcut propuneri amabile (să i se publice cartea în România) cu condiția să pună capăt acțiunii sale. Între timp, amenințările anonime la telefon, intimidările și supravegherea la care sunt supuși semnatarii se intensifică. Goma a devenit celebru grație lui Carter, președintele american, și lui Eugen Ionescu care au vorbit despre el. Ce se va întîmpla acum?

26 februarie

Am petrecut după-amiaza în studiourile Europei Libere împreună cu Țepeneag, Monica și Virgil Tănase. Afacerea Goma a creat un eveniment. Goma a trimis printr-un canal secret un dosar și mai multe texte, scrisori de adeziune și comunicate, printre altele o scrisoare deschisă către Ceaușescu, invitîndu-l să semneze și el scrisoarea de adeziune la Carta '77. I se telefonează

lui Goma de la studioul de pe Champs-Elysées. Vorbește deschis, poate comunica cu străinătatea. Se află acolo, izolat în apartamentul său dintr-un bloc din Drumul Taberei. Vorbește cu străinătatea supravegheat de „îngerii lui păzitori", polițiștii. Iar noi, aici, pe Champs-Elysées, suntem de asemenea înconjurați de poliția care supraveghează localurile companiei Aeroflot de la parterul imobilului. În fața afișelor din vitrină reprezentînd Kremlinul și portretul lui Lenin, veghează agenții poliției franceze de cînd un tînăr francez anticomunist s-a sinucis dîndu-și foc ca un bonz, în fața Aeroflot-ului, pentru a protesta împotriva opresiunii din Europa de Est.

2 martie

Acasă se fac pregătiri de călătorie. Nicolae și-a cumpărat o pălărie nouă pentru tropice și un ciocan de geolog. Pe celălalt, l-a uitat pe o rocă bazaltică din deșertul Kalahari, la Namaqualand, în ziua în care *boy*-ul lui negru a răsturnat jeepul, apoi, îngrozit, s-a sinucis înghițind un bidon de benzină. Și Vlad o să plece. Întinde în fața mea o hartă a Capetown-ului, în Africa de Sud, unde va lucra la Centrul de tehnologie. Știe de pe acum cu precizie, aici, la Paris, că biroul lui la Capul Bunei Speranțe va avea 11 metri pătrați. În căutarea necunoscutului, va trebui de acum încolo să împrumutăm căi mai ocolite decît cele ale călătoriilor exotice — cine a spus că misterul se ascunde în cotidian aidoma sacrului „camuflat în profan"? (Mircea Eliade)

11 martie

A trecut o săptămînă de la cutremurul de pămînt de la București. A fost o mare emoție la Paris. Am trăit îngroziți în așteptarea veștilor, a apelurilor telefonice. Oroarea a devenit tangibilă o dată cu primele imagini transmise de televiziune. Timp de o săptămînă am măsurat adîncimea atașamentului nostru la această lume din noi, care este țesătura ascunsă a propriei noastre ființe. Nenorocirea României i-a unit pe românii din străinătate. Cîteva scrisori trimise înainte de dezastru au sosit astăzi. Dinu Noica,

pregătindu-se să plece la Sibiu atunci cînd îmi scria, mă sfătuiește ca de obicei să lucrez și m-așteaptă la Păltiniș... La telefon, sora lui Vlad cere calmante, dezinfectante și aspirine Bayer. Manuel Lucbert, ziaristul de la *Le Monde*, mă cheamă de la Viena ca să-mi spună că sunt mulți morți. Matei Cazacu aduce ultimele ziare: pe toate fotografiile apare în prim-plan Ceaușescu, iar în spatele lui ruinele Bucureștiului.

16 martie

S-a constituit un Comitet Francez pentru Apărarea Drepturilor Omului în România. A aderat un grup de francezi, în primul rînd oameni de știință, care au lucrat în România. Mihnea Berindei a adunat semnături antrenînd și cîțiva români ca noi. Primirea a fost favorabilă, mai ales din partea organizațiilor franceze de stînga... Emigrația veche privește cu ochi bănuitori o strategie care joacă „la stînga" invocînd Drepturile Omului, dar este antrenată și ea de curentul provocat de Acordurile de la Helsinki. S-a format un Comitet al Foștilor Deținuți Politici (Nicolae Penescu, fost țărănist), Grupul de la Paris (Mihai Korne) pregătește un memorandum pentru Conferința de la Belgrad. Au înțeles și cei care de douăzeci și cinci de ani strigă în deșert că trebuie acționat acolo unde s-a creat o breșă, anume: prin Drepturile Omului. După cutremur, acțiunea Goma continuă. Au semnat în sfîrșit apelul și doi intelectuali: Ion Negoițescu și Ion Vianu! *Cahiers de l'Est* îl susțin activ pe Paul Goma, care a trimis lista de aderenți, cu numele și meseriile lor: mulți muncitori, mici funcționari, cîțiva profesori, arhitecți, tehnicieni. Omul de pe stradă din România valorează mai mult decît șefii politici.

22 martie

Ieri seară a avut loc o nouă ședință a grupului de la *Rencontres Européennes*: numeroși unguri, cehi, tineri stîngiști, comuniști idealiști francezi și noi, cei cîțiva români care am înțeles strategia. Istoricul François Fejtö a vorbit bine pe tema „Între Acordurile de la Helsinki și Conferința de la Belgrad". Se pare că

socialiștii și comuniștii italieni evită să adopte atitudini mai nete față de Moscova, temîndu-se de reacția militanților din vechea generație (situație expusă de Gilles Martinet, intelectual socialist care cunoaște bine Italia).

24 martie

M-am întîlnit cu Cioran la Café Rostand și am mers pe jos în jurul parcului Luxemburg, apoi pînă la farmacia nocturnă de lîngă restaurantul Cupola Montparnasse, unde Cioran și-a cumpărat „cărbune vegetal". Mi-a povestit cum, cuprins de disperare auzind despre cutremurul din România, a intrat într-un cinematograf porno. Și-a combătut disperarea prin revolta violentă pe care i-o inspiră pornografia, expresie a dezagregării societății occidentale. Mi-a vorbit și despre scrisorile pe care le primește, printre altele una de la o femeie din Zürich care îi propune să se sinucidă cu el oriunde și la orice oră. Cioran i-a răspuns „aveți răbdare". Iar femeia i-a scris că o să aștepte, sugerîndu-i o metodă: să se sinucidă împreună în Creta, plecînd înot departe în larg... Apoi, vorbim din nou despre România: românii au dreptate să nu ia nimic în serios, spune Cioran, de vreme ce, oricum, în țara lor totul a fost dintotdeauna sortit eșecului. Ceea ce nu l-a împiedicat o clipă mai tîrziu să se revolte împotriva lui Ceaușescu și a lașității generale. Moartea politicianului libanez Jumblatt l-a afectat mult. Vedea în el un om de cultură extrem de seducător, cultivat în cele mai diferite direcții, trecînd cu ușurință de la un domeniu la altul, contrariul specialistului occidental. Cred că înțeleg ce-l atrăgea pe Cioran la acest intelectual libanez: farmecul levantinului cu spirit isteț și inteligență subtilă. Acest gen de om exista pe vremuri în România. Îmi revine în minte imaginea lui Grigore Gafencu, prieten cu tatăl meu, întrezărit în copilărie.

8 aprilie

Am primit vizita lui Vintilă Horia și a soției lui, veniți la Paris ca să-l întîlnească pe tatăl lui, bătrînul Kaftancioglu. Seninătatea lui Vintilă Horia mă uimește. Fața îi este brăzdată acum de cute

verticale foarte subțiri. A rămas credincios limbii franceze. Își scrie romanele în franceză, poeziile și textele de critică în spaniolă sau în română. Pozițiile lui politice nu s-au clintit: respinge orice formă de socialism. Cînd îi vorbesc despre Raymond Aron a cărui lucrare, *Plaidoyer pour une Europe décadente*, i-o laud, reacția lui îl caracterizează: „Da, desigur, dar este un economist, nu vede esențialul." Vintilă Horia este foarte citit în lumea hispanizantă. A început să scrie o serie de eseuri despre literatura modernă, ostile față de tot ce se face în Franța. Instinctul l-a împins să părăsească Franța pe care o judecă cu un ochi sever, socotind că s-a oprit la pozitivismul moștenit din secolul al XIX-lea, că spiritul ei este depășit de progresul științei. Intelectualii francezi proveniți din stînga i se par lipsiți de autenticitate. Au prea multe „frîne interioare". „Toată Franța are frîne interioare", i-am replicat eu. În legătură cu *Gherla*, povestirea lui Goma, îmi spune că nu acceptă acest gen de literatură. „Ce povestește Goma rămîne prea neînsemnat, în literatură trebuie să dai altă dimensiune lucrurilor... În schimb, Goma este un excelent scriitor politic, are un stil percutant, revendicativ..." Mi-a cerut să-i trimit texte de Goma și articolul care o să apară în *l'Express*.

10 aprilie

Am primit vizita unui personaj ciudat, un critic literar; poartă o șapcă de piele, ca un docher din Hamburg. Pompos și în același timp familiar, aproape jenant, îmi împărtășește șovăielile sale, ar vrea să rămînă în Occident, dar îi este frică de perspectiva unei vieți grele, de privațiuni. Ceea ce mă fascinează la foștii mei compatrioți, tocmai asta este: amestecul, pe care-l afli chiar și la cei mai cultivați, de bădărănie și desfrîu, ușurința cu care se ticăloșesc sau, mai simplu, se declasează. O aptitudine care este vădită chiar și la cei mai manierați. Degradarea îi pîndește.

12 aprilie

Din România ne vin vești neliniștitoare. De data asta nu mai este de glumit. Securitatea îi urmărește pe semnatarii Apelului.

Se spune că Goma a fost arestat, cel puțin așa a fost informat Noël Bernard la Radio Europa Liberă de la München. Marie-France și Monica sunt foarte excitate. La telefon, Leonid Mămăligă vrea să afle cum stau lucrurile. Zice că Goma trebuie să fie mulțumit: „Asta vroia, să fie arestat, nu-i așa?" Îi telefonez noaptea lui Manuel Lucbert, la Viena. El preconizează o atitudine prudentă. Îmi spune că la București nu există nici o agenție de presă străină, nimeni în afara unui „italian fantezist". Ziariștii acreditați acolo au plecat, scîrbiți de imposibilitatea de a căpăta informații din partea autorităților române. România este *în afara* circuitului, în timp ce la Praga și la Budapesta veștile circulă, ziariștii găsesc materie suficientă. La București domnește tăcerea.

16 aprilie

Sunt istovită: în patruzeci și opt de ore am asistat la trei ședințe consacrate arestării lui Goma la București și Conferinței de la Belgrad. Cu această ocazie am putut observa pasiunile care se dezlănțuie în Exil, instinctul puterii, rivalitățile care lasă acel gust neplăcut pe care îl recunosc bine acum. *Dar* în România oamenii se zbat în ghearele celei mai temute dintre polițiii, celei mai perfide, iar generația noastră este marcată de un imperativ... *dar, dar...* Mi se suprapun în minte propriile mele întîlniri cu polițiștii ale căror priviri ne-au urmărit în timpul sinistrilor ani cincizeci. Tocmai de aceea, în numele acelor imagini ale unor experiențe trăite pe viu, am participat la ședințele Statului Major al Exilului combatant de la Paris.

21 aprilie

Manifestăm pentru Goma și pentru ceilalți arestați: pe jos, de la Trocadéro la ambasada României, cu pancarte pe care stă scris: „Salvați-i pe scriitorul Paul Goma și pe ceilalți contestatari români! Eliberați pe Goma!" Monica a realizat un montaj pentru Europa Liberă folosind zgomote de fond și efecte de mulțime. Marie-France Ionesco a fost primită de consulul ro-

mân: „Îmi pare rău, a spus el, nu-l cunosc pe acest scriitor, nu sunt la curent...“ Între timp, grevişti ai foamei îşi cer familiile pe esplanada Trocadéro-ului.

26 aprilie

A doua manifestaţie are loc sub orologiul Gării Lyon. Distribuim manifeste în staţia de metrou. Purtăm pancarte: „Jos represiunea poliţienească din România! Libertate pentru contestatarii români!“ Maria Brătianu striga sloganurile folosind megafonul. Formăm un grup eteroclit: Mihai Korne, Théo, Monica plus cîţiva tineri francezi gauchişti.

2 mai

Am primit vizita unui ziarist de la *Monde diplomatique* care se pregăteşte să plece în România pentru un reportaj. Am realizat o dată mai mult că numai foarte puţine cărţi pot fi recomandate unui străin. De ce oare nu sunt românii în stare să scrie o carte cît de cît convenabilă despre ţara lor, pentru străini? Ziaristul, Maurice Maschino, este un intelectual de stînga tipic. M-a întrebat dacă românii cred în socialism. I-am răspuns că sunt scîrbiţi de experienţa comunistă... dar că se poate să mai fie indivizi care, fără s-o ştie, au o „sensibilitate socialistă“...

4 mai

Încă o manifestaţie, a treia, de la Turnul Eiffel pînă la ambasadă, pe grupuri mici ca să nu fim dispersaţi, dar degeaba. Poliţia franceză înconjoară ambasada şi ne dispersează.

10 mai

A patra manifestaţie în timpul recepţiei dată de noul ambasador român (Corneliu Mănescu). De data aceasta, manevra de înşelare a seviciului de ordine a reuşit: ne-am strecurat într-un imo-

bil din față ambasadei, la etajul al V-lea, la niște prieteni. Maria Brătianu și-a procurat o perucă blondă și o capă albă (seamănă cu pelerinele Frontului Renașterii inventat de Carol al II-lea) sub care a ascuns un uriaș megafon. La un semnal dat, coborîm în stradă strigînd sloganuri. Concomitent, un al doilea grup, cu Monica Lovinescu în frunte, înarmată cu un magnetofon, se grăbește să ne întîmpine, țîșnind dintr-o stradă laterală. Sunt lansate baloane cu inscripții: „Libertate pentru români! Un pașaport pentru fiecare român! Eliberați-l pe Goma!" Poliția ne lasă în pace cîteva minute, apoi ne dispersează. Printre noi s-au aflat și cîțiva francezi: scriitorul Claude Mauriac (care a primit o lovitură în nas) și actrița Brigitte Fossey, surescitați. Dar, în ceea ce privește presa, *Le Figaro* refuză să vorbească despre „contestatarii români", reflectînd astfel atitudinea marii burghezii franceze, complezentă față de puterea existentă. Presa de stînga (*Libération, Le Quotidien, Le Matin*) s-a arătat mai deschisă față de noi.

28 mai

I-am făcut o vizită lui Cioran. L-am găsit preocupat de viitorul Franței, convins că amestecul raselor, constatat pe stradă, reprezintă un fenomen esențial. A scris în ultima *Nouvelle Revue Française* în legătură cu această *Völkerwanderung* modernă care se petrece sub formă de infiltrație prin partea de jos a societății. A insistat asupra gravității și proporțiilor acestui fenomen care a schimbat fața Franței. Mi-a povestit despre podul de la Dieppe: cu economiile Simonei, Cioran și Simone și-au cumpărat o mansardă, un fel de pod, la Dieppe. L-au ales din cauza priveliștii, cu vedere spre castel și s-au trezit în fundul unei curți. Cioran a bricolat instalația, dar locul se dovedește a fi catastrofal! Decepționați, se lamentează ca doi copii care se țin de mînă.

11 iunie

Am fost în vizită la un bătrîn domn român de altădată, Georges Raut. M-am dus la el fără prea mare convingere, gata-gata să

amîn vizita, neînțelegîndu-i semnificația. I-am spus la telefon: „Sunt fata lui Alexandru și a Luciei!“ — și l-am auzit exclamînd: „Doamne! fata lui Alexandru și a Luciei! Vino! Te aștept de atîta vreme, cît sunt de tulburat!“ Raut trăiește la Paris de șaizeci și cinci de ani. Pînă să izbucnească războiul avea prietenii săi, o lume a lui, legături cu România. Locuiește în Île de la Cité, Place Dauphine, la etajul al treilea al unei case azi fără preț. Mic de stat, cu ochelari și o purtare fermecătoare de boier de altădată, mi-a vorbit românește cu accent moldovenesc, mi-a arătat apartamentul; simțeam că toate acestea făceau parte dintr-un ritual. Mi-a spus că pictorul Pallady locuise în aceeași casă. La rîndul meu, i-am spus că nu văzusem decît o singură priveliște mai frumoasă a Senei: aceea pe care o ai de la ferestrele Marthei Bibesco, pe Quai Bourbon. A protestat: vederea de la el, pe Pont-Neuf, este unică! Apoi m-a condus în partea opusă a casei, care dă spre Place Dauphine, unde se afla dormitorul lui. Mă aflam ca într-un fel de anticariat cu lucruri vechi, unele prețioase, altele obiecte adunate de un bătrîn care nu aruncă nimic de frica uitării, din manie, din superstiție sau din slăbiciune fizică: fotografii, tăieturi din ziare, timbre, cîteva mese acoperite de hîrtoage, un adevărat muzeu al amintirii. M-a îndemnat să iau loc pe un scaun acoperit cu catifea roșie, așezat alături de fotoliul său îmbrăcat într-o tapițerie cam uzată: „Eu aicea stau, ăsta-i sicriul meu, aici am să mor.“ Am schimbat cîteva cuvinte, confuze, căci nu auzea bine și sărea de la una la alta: „Vai, cîte avem de spus, cîte s-au întîmplat!“ Se agita, umbla de colo-colo, vrînd să-mi ofere o ceașcă din ceaiul pe care-l pregătea el singur în spatele unui paravan. A adus o măsuță pe rotile, cu două cești vechi din porțelan de Sèvres, a mea decorată cu albine mov pe fond gri. Această ceașcă la care ținea mama lui, spunea el, făcea parte dintr-un serviciu fabricat anume pentru Napoleon I. Familia lui, a lui Georges Raut, este veche, de origine lituaniană; se scuza că vorbea despre propria-i persoană, dar voia să răspundă întrebării mele. Am ghicit că era mîndru de genealogia lui, c-o amintea cu plăcere, cum făceau și alți români de pe vremuri, stabiliți demult la Paris.

A încercat să mă situeze, și-a amintit de tatăl meu pe care-l văzuse pentru ultima oară înainte de război, la Mamaia, la un

chef. Își amintea de frumusețea surorilor G. (mama și sora ei), de Grigore Filipescu, de conu' Matei Cantacuzino, profesorul lui de drept de la Iași. Mi-a arătat fotografia lui alături de doctorul Cantacuzino, și pe aceea a lui Nicolae Titulescu tînăr (tata avea și el una identică) de pe vremea Societății Națiunilor. Apoi fotografia lui Grigore Gafencu, în care am regăsit farmecul bărbaților români din acea generație, felul lor călduros de a se purta, pasivitatea orientală și inteligența, la nevoie tăioasă ca briciul, șiretenia abia deslușită. Printre fotografiile frumoaselor femei din anii douăzeci (*les années folles*), cu părul tăiat scurt și șiraguri de perle, portretul clasic al reginei Maria nu putea să lipsească. Am înțeles că Georges Raut lucrase la Paris, la o sucursală a băncii Marmorosch-Blank. Atît bancherul cît și soția lui Aristide, Vota Blank, aparțineau „setului" cosmopolit din Bucureștiul dintre cele două războaie, pe care părinții mei îl frecventau cînd se întorceau în România între două misiuni diplomatice.

Conversația noastră în românește a fost întreruptă de sosirea unei bătrîne doamne franțuzoaice. S-a vorbit atunci despre Martha Bibesco, al cărui ultim volum, *La Nymphe Europe,* se afla pe masă, apoi Georges Raut a deplîns soarta palatului de la Mogoșoaia. L-am liniștit: Mogoșoaia devenise muzeu. Mi-a vorbit apoi despre Elena Văcărescu, spunînd că nu avea geniu, ci doar inteligență și darul de a-și face relații sociale, și a adăugat că salonul Elenei Văcărescu ar fi de neînchipuit azi, într-o lume atît de schimbată, aici ca și în spatele Cortinei de Fier...

Sensul acestei vizite a fost dublu. Eram pentru bătrînul domn o ocazie de a-și retrăi trecutul. Prea multe lucruri s-au trezit în amintirea lui, nu înceta să exclame: „Vai, cîte s-au dus, totul se destramă..." Iar mie mi-a deschis poarta unei *necropole a României dinainte de război*, în plin centru al Parisului, dăinuind în jurul acestui supraviețuitor purtînd povara morților.

14 iunie

M-am dus cu Ieruncii la întîlnirea organizată de noii antimarxiști de toate tendințele: „noul filozof" Bernard-Henri Lévy, tînărul istoric Emmanuel Todd, structuralistul Philippe Sollers,

eseistul de dreapta Jean-Marie Benoist, cîțiva troțkiști etc. Un anume Paris intelectual care pînă mai ieri refuza să aibă de-a face cu martorii sosiți din Est, socotiți „reacționari", începe să-și schimbe brusc orientarea. Filozofi, profesori, normalieni resping acum marxismul, totalitarismul și Uniunea Sovietică, dar rămîne subînțeles că mai toți provin din rîndurile stîngii. Cu alte cuvinte, refugiații, exilații, emigrații care n-au încetat să denunțe totalitarismul vor rămîne la fel de necunoscuți ca mai înainte, sacrificați pe altarul Istoriei care dă dreptate celor puternici și șireți. Bieții exilați, care au strigat în deșert pînă acum, acceptă totul cu speranța că, în sfîrșit, lucrurile se vor schimba. Monica și Virgil erau în culmea fericirii. Virgil îi șoptea Monicăi: „Nu te agita! Nu striga!" (Monica ar fi vrut să le închidă gura unor nemulțumiți din fundul sălii.) Simțeam că-i venea greu să se domine.

19 iunie

Manifestăm pe bulevardul Montparnasse împotriva sosirii lui Brejnev la Paris, împreună cu celelalte Comitete ale țărilor din Est, susținuți de cîțiva intelectuali francezi ca André Glucksmann și Michel Foucault, căruia i-am luat un interviu pentru Radio Europa Liberă. Puțini români: Monica, Maria Brătianu, Țepeneag, eu, Mihnea... Ceilalți au renunțat din cauza stîngiștilor care fac parte din aceste Comitete.

3 iulie

Părintele Stăniloae mi-a dat întîlnire pe o bancă din fața bisericii ruse de pe strada Daru. Îl găsesc preocupat de venirea fiicei sale în Franța și de traducerea ultimelor sale cărți la Paris (un Tratat de Mistică și o Dogmatică). Sunt sedusă de stilul omului. Văd în părintele Stăniloae ceea ce spiritul ortodox a produs mai elevat: rigoarea judecății combinată cu bunătatea inimii reprezintă în ochii mei umanismul creștin în versiunea lui orientală cea mai nobilă. Contactul cu această formă de spirit îmi dă un fel de jubilare interioară. Ne vom întîlni la toamnă la Congresul organizat de ortodocșii francezi la Amiens.

24 iulie

Am avut parte de o ciudată întîlnire într-un castel francez din Normandia: cu un medic evreu român instalat la Rouen, ocrotit de proprietarii castelului în timpul regimului de ocupație din Franța și pe care bătrîna castelană îl descrie drept „un om tare cumsecade, cu o conversație cam banală". Acest medic este o rudă apropiată a Elenei Lupescu, care a murit de curînd în Portugalia. Elena Lupescu, retrasă în Franța cu Carol al II-lea, a locuit un timp într-o proprietate învecinată, la Bellême; oare eram noi la curent? Medicul insistă cu voce tare și accent românesc apăsat, asupra atașamentului său la „originea noastră comună", România, pe care o părăsise înainte de război, pentru a studia în străinătate. Citează nume cunoscute: Brătienii și alții, amintirile sale sunt confuze. Face parte din diaspora evreilor români din Franța, foarte numeroasă, ale cărei căi le întretaie pe-ale noastre.

4 iulie

A sosit Negoițescu în Franța. Îl găsesc foarte marcat, atins fizicește (de alcool) și moralmente de metodele îngrozitoare folosite de Securitate pentru a-l determina să renunțe la atitudinea sa curajoasă. L-au arestat și l-au supus unui interogatoriu de douăzeci și șapte de ore fără întrerupere, acuzîndu-l de pederastie. Înspăimîntat, și-a retras semnătura de pe apelul lui Goma, a făcut tot ce i s-a cerut pentru a scăpa de coșmarul unei a doua întemnițări. Altfel arată bine, este elegant. Deodată, pe cînd îmi povestea aventura lui, a început să tremure, s-a rezemat de mine. La masă, la bistrou, a băut de unul singur o sticlă de vin. Nego e însurat acum. Cuprins de panică, după ce și-a părăsit apartamentul ruinat de cutremur, s-a căsătorit cu fosta lui proprietară, o anume doamnă Ionescu. Ne-am întîlnit de mai multe ori, o dată la Mira (care-l mai iubește și-acum), o dată la Jacques Borel, o dată numai noi doi la Champ-de-Mars, într-un amurg minunat. Am stat de vorbă pînă noaptea tîrziu.

24 iulie

Am petrecut seara, noi și soții Baciu, la Ionești, la moara pe care au amenajat-o lîngă Houdan. Eugen Ionescu a coborît, după ce și-a făcut siesta obișnuită, cu o față odihnită. Nu-l mai văzusem de cîteva luni. Se simte bine, grație soției sale care îl ține din scurt. Cu mine este amical și drăguț. Îl întreb ce gîndește despre revirimentul din ultima vreme în rîndurile *intelligentsiei* franceze. Ionescu e sceptic, așteaptă să vadă dacă intelectualii vor renunța să voteze cu stînga la alegerile din 1978 și își reia teza potrivit căreia capitalismul este dintre toate sistemele cel mai puțin rău. Este convins că intelectualii nu au înțeles cu adevărat cum stau lucrurile — și-i citează pe André Glucksmann, Bernard-Henri Lévy, Maurice Duverger, Alain Jouffroy și pe detestatul Sartre. Ionescu e sigur că dacă vin comuniștii la putere va fi expulzat în România și alte halucinații de același gen! Oroarea pe care o resimte pentru stînga este viscerală, și cînd te gîndești că a reușit să se impună pe scena pariziană ocupată de tenorii marxismului! După aceea, Ștefan Baciu și Mira s-au amestecat și ei în conversație. Soții Baciu au darul să-și înveselească interlocutorii. Ștefan Baciu a povestit anecdote, a citat versuri din autori necunoscuți din Bucureștiul dinainte de război. Lucrul cel mai curios era să-l vezi pe Ionescu intrînd și el în joc. Înfundat într-un fotoliu, a recitat la rîndul său versuri hazlii, de un comic de epocă. Apoi a povestit din aventurile sale cu românii care apar mai peste tot în lume cînd i se întîmplă să țină conferințe. Genul de indivizi cu voce groasă care-i strigă din fundul sălii: „Și ce, românește nu mai știi să vorbești?" Iar cînd nu îl înjură, îl lingușesc. Se continuă pe această temă, fiecare spune cîte o „poveste cu români". Ionescu ascultă, se distrează. Nu poți ști ce scene s-au scris în mintea lui.

10 august

Am întîlnit doi universitari americani. El este *chairman*, iar ea este profesor la Universitatea din Stockton (California). Sunt francofili, europenizați, dar opaci la ceea ce privește Europa

de Est. Situația țărilor noastre din Est nu le afectează în nici un fel sensibilitatea. Iar ceea ce este și mai grav, ei nu realizează nici răspunderea pe care o au Statele Unite în politica mondială. Au călătorit în URSS unde au putut constata absența oricărei libertăți individuale. Aprobă politica lui Carter. Dar ignoră răspunderile ce le reveneau față de țările din Est după război, ca și în zilele noastre. „*We can do nothing for a country like Romania.*" Le arăt *Cahiers de l'Est*. Nu-i interesează.

Aflăm că Paul Goma a fost bătut și torturat în închisoare. La Radio Europa Liberă părerile sunt împărțite: să reacționăm imediat, să facem tapaj în presă, sau, dimportrivă, să așteptăm? Monica a declarat: „Este important ca hotărîrea cea bună să fie luată aici, la Paris..."

Crans sur Sierre, 8 septembrie

După o săptămînă pe Coastă, am regăsit muntele și plimbările, cu stimulentul lor intelectual. Am analizat la rece proiectul meu avortat: de-a merge în România să o văd pe mama și pe Dinu Noica. Din nou m-am lăsat dusă în voia evenimentelor. Cine știe dacă mai tîrziu n-o să-mi reproșez că am lăsat viața să se joace cu timpul meu. Acest lucru îl resimt cu acuitate aici, în singurătatea pe care mi-am creat-o în Alpii din Valais, departe de agitația Parisului.

5 octombrie

Speranța ultimelor luni ne-a părăsit: regimurile comuniste reprimă mișcările pornite de contestatari. Conferința de la Belgrad a fost reluată într-o atmosferă foarte diferită de cea de la deschidere: asistăm la procesul lui Șciaranski în URSS, la izolarea lui Goma în România; la Praga, Havel este urmărit, precum și alți doi membri ai Cartei '77. Minerii din Valea Jiului, pedepsiți în mod sălbatic pentru greva lor din vară, au avut curajul să trimită o scrisoare colectivă semnată de douăzeci de nume în care denunță supravegherea polițienească. La Paris, Comitetul

pentru Drepturile Omului în România și-a asumat cauza lor. Minerii sunt susținuți de socialiștii de la *Libération* și de ziarul trotkist *Rouge*. Un articol prudent și rezervat a apărut în *Le Monde*. Monica și cu mine am contactat respectiv *France-Soir* și *New York Herald Tribune*.

15 octombrie

„Le Groupe de Paris" (grupul lui Mihai Korne) a organizat o seară politică cu rezistenți polonezi, iugoslavi, ucraineni, bulgari, români, cîțiva cehi și unguri. Stolypine, de la Pen-Club, a reușit să-l determine pe Eugen Ionescu să vină și el. Ionescu a vorbit simplu și călduros. A citit scrisoarea unui tînăr intelectual român din fundul provinciei, un apel patetic, anonim, cerînd ca Occidentul să nu-i uite pe tăcuții de acolo. După Ionescu, care a stat, răbdător, la tribună, au urmat mai mulți oratori plicticoși, cu accente slavo-balcanice. În cele din urmă, Stolypine a citit un proiect de „Cartă a Libertăților" pe care sala l-a adoptat.

20 octombrie

Ziarisul de la *Monde diplomatique* s-a întors din România. Articolul pe care l-a scris este mai curînd favorabil regimului de la București din punct de vedere economic, dar critic din punct de vedere al culturii, pe care o socotește nulă. Totul exprimat în limbajul distant și rezervat al jurnalului. Cît despre trecutul României, îl judecă în bloc, negativ, fără nuanțe. Este limpede că România profundă nu l-a interesat. Nici un cuvînt în legătură cu mișcarea lui Goma.

29 octombrie

Astăzi a intrat în viața noastră casa normandă. Am trăit o scenă de roman balzacian cu ocazia semnării contractului de cumpărare la notarul local. Cumpărarea casei se adaugă celor trăite în acest an plin de evenimente, mai ales dinspre România.

18 noiembrie

Chemați de urgență la telefon de Rodica Ionescu: Monica L. a fost atacată de niște necunoscuți în fața casei ei. Lovită în cap, dusă la spital în stare gravă. Plecăm imediat cu Maria B. la Spitalul Louis. O găsim pe M. L. la „urgențe". E trează, dar nu-și mai aduce aminte de nimic. Ne recunoaște. E desfigurată, cu capul umflat, ochiul drept vînăt, gura tumefiată, dinții încă negri de sînge coagulat. Au pus-o pe un cărucior așa cum au ridicat-o — vecinul și poștașul care trecea pe acolo cînd ea a țipat și cînd au văzut doi oameni care au luat-o la fugă. A fost dusă la radiografie. Nu are nici o fractură la cap, din fericire, doar la nas, dar nu e grav. Restul: contuzii foarte urîte. E înconjurată de Virgil, Mihnea B., Grigorescu, o doctoriță româncă și Margot Rick de la radio-televiziunea franceză. Vorbește greu, dar clar. Cînd o duc într-un salon, se desparte de noi strigînd cu glas de bunică de pe vremuri: „Aveți grijă de el!", adică de Virgil. Emoție. Nedumerire. Aflăm mai tîrziu că a fost o lovitură (la propriu!) a poliției secrete românești.

20 noiembrie

Paul Goma a aterizat la Orly-Sud împreună cu familia. O sosire simplă și emoționantă. Eram puțini cei care îl așteptau: Țepeneag, Paruit, Mihnea B., Ierunca, Matei Cazacu, un trimis al Agenției France Press, o ziaristă de la Associated Press, Mihai Korne. Serviciul român era discret. Goma n-a făcut declarații. Familia Goma a fost condusă la Maria B. care îi va găzdui provizoriu. Goma ne-a relatat vizita nemaipomenită pe care a făcut-o în ajunul plecării la ministrul adjunct de la Interne (generalul Pleșiță). Acesta l-a avertizat că va trebui să se astîmpere odată ajuns la Paris, adăugînd că va găsi „un semn" care-i va dovedi că Securitatea are brațul lung. Era vorba, desigur, despre cele întîmplate Monicăi, cu două zile mai înainte. Bănuielile se confirmă: sinistra înscenare în mijlocul Parisului poartă într-adevăr pecetea Securității.

24 noiembrie

Goma a ținut o Conferință de presă la FNAC-Montparnasse. L-a acuzat direct pe Ceaușescu, denunțînd dictatura lui personală și represiunea care domnește în România. Fără patetism, cu o sinceritate brutală și un umor personal (faimoasa *bășcălie*) care a uimit presa, așa cum mi-a mărturisit-o un ziarist de la *Le Monde*. Azi, toate ziarele vorbesc despre România. Goma va trebui să se păzească atît de dreapta cît și de stînga. La dreapta de cei care văd în el un „agent comunist", la stînga de cei care vor să-l transforme într-un „disident". În realitate, acțiunea lui este greșit înțeleasă de unele grupuri ale Exilului românesc, bănuitoare la adresa „agenților" și neobișnuiți cu o rezistență bazată pe Drepturile Omului. S-a întîmplat că tocmai săptămîna trecută, membrii Comitetului pentru Drepturile Omului în România au asistat la un colocviu organizat de anarhiștii de la Bordeaux, niște tineri idealiști cu idei generoase dar destul de confuze. Pe de altă parte, partidele de dreapta nu adoptă în acest sfîrșit de an decît pe jumătate cauza opozanților din țările din Est. Dreapta este încă suspicioasă și reticentă față de „acțiunile" noastre.

28 noiembrie

Am organizat la noi pentru Goma o întrevedere cu François Fejtö, Amber Bousoglou (ziarista de la *Le Monde*) și Dimitri Stolypine, care, la îndemnul influent al lui Ionescu, l-a invitat pe Goma la Pen-Club peste cîteva zile. Contactul cu Fejtö a fost bun. Fejtö este cel mai obiectiv dintre unguri, un excelent istoric al „democrațiilor populare".

10 decembrie

Apel telefonic nocturn de la Eugen Ionescu. Era surprins că am putut să apar în revista lui Sartre (*Les Temps modernes*) unde am publicat povestirea intitulată *Vecinii*. Era de asemenea intrigat de faptul că Sartre acceptase să publice în revista lui un

„dosar" asupra țărilor din Est. „Dar Sartre este un *imbecil*, a spus el, iar Simone de Beauvoir este o *cretină*... Am de gînd să scriu ceva contra lor..." Băuse desigur un păhărel, era comic, plin de haz ca întotdeauna cînd este el însuși... Povestirea mea l-a amuzat. N-am primit nici un semn din partea românilor în legătură cu mica mea nuvelă.

O dată cu sfîrșitul anului se apropie și sfîrșitul capitolului Goma care a durat exact unsprezece luni. Rămîne de văzut care vor fi urmările. Securitatea va avea grijă să-i reducă la tăcere pe semnatarii mai puțin importanți și pe muncitorii care nu știu că sunt „contestatari". Oricum, curentul de rezistență din Est a găsit acum forme noi de manifestare. Se vorbește despre un samizdat *oral* care înlocuiește acum în URSS samizdatul scris. Lupta se anunță a fi de durată. În Franța, partidele burgheze nu adoptă decît cu reticențe cauza opozanților din Est. Sunt și ei, burghezii ziși de dreapta, plini de contradicții care îi frînează din interior, dar există mai ales la intelectualii francezi, indiferent de unde provin, o bănuială înnăscută care îi blochează, dar pe care o simțim ori de cîte ori avem de-a face cu ei, noi, „metecii", cu poveștile și pasiunile noastre.

13 decembrie

Emil Turdeanu, „omul care se ferește", și soția sa, Laetiția Turdeanu, născută Cartojan, doi oameni cumsecade, care au ca principiu de viață prudența. Grijulii, corecți în toate, foarte naționaliști (au rămas „refugiați" pînă astăzi), el cu o cultură de altădată, solidă, care s-a concentrat asupra studiului apocrifelor în limba slavonă veche, un domeniu liniștit, ferit de rele, fără concurență prea grozavă. Vorbește o românească foarte plăcută. E indignat de neologismele la modă în România („irecognoscibil" i se pare oribil, cînd avem „de nerecunoscut"). Emil T. a convocat „comitetul de susținere" de la *Revue des Études roumaines*, prezidat de Mihai Sturdza. Ne întrunim la Biblioteca Română de la Sorbona. Mihai St. citește apelul în favoarea revistei, redactat de Titus Bărbulescu, prolix și bombastic. Se taie, se corectează (T. B. e absent). Mihai St. și-a lăsat mustață (face

concurență lui Matei Cazacu), a încărunțit, e foarte boieros și sigur de el. În jurul mesei se află văduva lui Basil Munteanu, George Caranfil, fostul ministru, cu soția sa, purtîndu-și bătrînețea ca doi demnitari de altădată, istoricii Pierrot Năsturel și Matei Cazacu și o doamnă, casiera asociației. Emil Turdeanu a vorbit puțin, cam misterios. În timpul discuțiilor, doamna Turdeanu ne-a oferit întruna bomboane turnate dintr-o cutie într-o farfurioară.

1978

5 ianuarie

M-am dus la Geneva să-l văd pe Vladimir Dimitrijevic în noua sa librărie. Am vorbit îndelung despre literaturile din Est, despre marele succes al anului scurs, *Les Hauteurs béantes* de Zinoviev, publicat la editura l'Âge d'Homme al cărei director este tocmai Dimitrijevic. În legătură cu scriitorii români, acesta a constatat admirația lor nemărginită față de literatura franceză, azi ca și în trecut, spre deosebire de autorii slavi care au știut mai bine să-și păstreze originalitatea. L'Âge d'Homme publică o importantă colecție: *Slavica*, de o excelentă calitate. Am găsit la el *Craii de Curtea Veche* în traducerea lui Claude Levenson, o carte pe care o căutasem în zadar la Paris.

9 ianuarie

Eugen Ionescu a acceptat să fie președintele unei noi asociații: CIEL (Comitetul Intelectualilor pentru o Europă a Libertăților). Este cu adevărat angajat, are vîntul în pînze și nimic nu-l oprește. Sartre, pe care îl detestă, pierde tot mai mult teren. Rolurile au fost inversate, Ionescu a avut dreptate împotriva utopiștilor și a teroriștilor intelectuali din perioada de după război. Astă seară ne-a poftit la Théâtre d'Orsay, unde se joacă *Rinocerii*, în regia lui Jean-Louis Barrault. Piesa, creată în 1960, rezistă.

6 februarie

Muncitorul Vasile Paraschiv a sosit la Paris, după ce a trecut prin tabăra de refugiați de la Treiskirchen, lîngă Viena. A fost

întîmpinat de cuplul François și Anne Planche, membrii ai Comitetului pentru Apărarea Drepturilor Omului în România; care vor avea grijă de el. Vasile Paraschiv este un biet muncitor din România, fost socialist, care a vrut să reorganizeze partidul social-democrat român. A fost torturat la Securitate, apoi internat într-un azil de nebuni pentru că avusese curajul să vorbească. Este un caz tipic de om simplu zdrobit de un sistem politic care se pretinde reprezentantul clasei muncitoare. I s-a organizat o conferință de presă la Paris, i s-a explicat că va trebui în primul rînd să-și povestească propriul caz, să nu se lanseze în considerații teoretice. Dar el a ținut cu orice chip să facă o lungă declarație și să lanseze un apel lui Ceaușescu pentru ca „să se pună capăt practicii torturii". Tot ce a povestit (răspunzînd întrebărilor puse din sală) era îngrozitor. Psihiatrul Ion Vianu, care se afla la tribună alături de el, a confirmat mărturiile lui cutremurătoare privitoare la psihiatria folosită de Securitate ca mijloc de tortură. Sperăm ca sindicatele franceze să-l ajute pe bietul Vasile Paraschiv, căci se pune întrebarea: ce-o să facă un om ca el aici, în Franța?... După Conferința de presă am luat cu toții masa la cafeneaua de pe bulevardul la Tour Maubourg; eram așezată între Paraschiv și Goma.

Vasile Paraschiv era mirat de porția de cartofi care i se servise. A spus că în România ar fi fost de-ajuns pentru patru persoane! Îl priveam, așezat în mijlocul intelectualilor care-l ascultaseră: era extraordinar de destins, *„relax"*. Nu știe bietul om că socialiștii francezi nu prea înghit social-democrația... Dar conferința de presă a fost pozitivă și va avea fără îndoială un ecou. Prezența lui Ion Vianu a confirmat mărturiile lui Paraschiv care a demascat metodele groaznicei Securități.

11 februarie

Ne-am întîlnit, seara, la Paul Barbăneagră. Românii sunt îngrijorați de apropiatele alegeri, repetînd fără încetare cum că ei (francezii) habar n-au de nimic, că sunt inconștienți și că, dacă vine stînga la putere, va fi haos și derută economică, iar exilații vor fi expulzați etc... Alții sunt de părere că partidul comunist francez nu vrea să ia puterea în spatele paravanului socialiștilor

și că vrea să-i torpileze... Venise și falsul disident, ieșit din România, Virgil Tănase, estet și francizat, tipul românului șmecher. Nu prea are ce povesti, necazurile pe care le-a avut cu cenzura teatrală din România nefiind decît necazuri derizorii. Este ambițios, suferă de a nu fi cunoscut la Paris și este gata de orice pentru a cuceri notorietatea.

20 martie

După alegerile parlamentare, ura iacobină s-a aprins din nou în Franța cu și mai mare înverșunare, o ură franțuzească ce îi sperie pe străini! Spiritul iacobin este la fel de francez ca și spiritul cartezian solid, și care susține Franța, „țară de răzmeriță", îmi spune Cioran la telefon. Giscard d'Estaing a ieșit întărit din alegeri, dar lumea se teme că nu va putea să ducă o politică fermă. Cioran, ușurat dar îngrijorat, crede că regimurile liberale sunt pe sfîrșite.

5 aprilie

Întrunire la noul sediu al Fundației pentru o Întrajutorare Intelectuală, pe bulevardul Beaumarchais. Se aflau acolo Stolypine, secretarul Pen-Clubului, disidentul ceh Pavel Tigrid și alte cîteva persoane. După eșecul Conferinței de la Belgrad suntem descurajați, avem impresia că va trebui să luăm totul de la capăt. O dată mai mult, regimul sovietic a spus *niet* opozanților săi. Și totuși, s-a mișcat ceva. Sunt convinsă că acțiunile micilor grupuri de la Drepturile Omului au lăsat urme. Așa se pregătesc marile schimbări.

15 aprilie

Dinu Noica, în trecere prin Paris, vine la noi la masă cu Ieruncii și Cioran. Dinu, în plină formă, și-a desfășurat tezele favorite: „Aici în Occident sunteți în exactitate, dar nu sunteți în adevăr... Orwell o să aibă dreptate, prevederile lui pentru 1984 se vor dovedi exacte, dar Orwell nu va fi în adevăr." Etc. Și-a amintit

ce i-am spus la București ultima oară (în februarie trecut), anume că joacă o comedie (atunci vorbisem despre plecarea lui ratată din România, toamna trecută, pe care o descria ca pe un eveniment „bun"). Acum a adus din nou o listă (țin minte lista din 1971–1972) de oameni care ar trebui promovați, ca Liiceanu, Pleșu și Stoichiță. Pledează și pentru figuri ca Paul Anghel și V. Cândea. Ieruncii ascultă cu deferență. Dinu ar vrea să înființeze o revistă de mare cultură, care să înlocuiască *Cahiers Roumains* a lui Adrian Marino, dar *cu* Marino și cu figuri din cultura europeană. A luat contact cu George Uscătescu în Spania, de unde vine, care i-a promis că-l va pune în contact cu personalități importante. Observ o reacție de repulsie ironică a Ieruncilor. Dinu îi dă înainte. Am impresia că asist la repetiția unei piese deja văzută de multe ori. Singur element nou: Cioran vorbind românește la perfecție, hazliu, glumeț. La plecare, Cioran îmi șoptește la ureche „*il est toujours à côté*". Cu mine vorbește totdeauna franțuzește.

Am reținut din conversație o definiție, mai precis două, a mișcării legionare. Definiția lui Cioran: „O revoluție românească dirijată contra României." Definiția lui Noica: „Singura mișcare românească contra căreia Caragiale nu poate nimic." Reținde asemenea ceea ce a spus Noica despre un critic muzical român refugiat în Germania: „În România era apreciat, ținea conferințe, era bun cînd *vorbea codat* (adică vag ezoteric — concluzia mea), în Occident este un zero."

L-am revăzut pe Dinu a doua oară la țară la noi, în Normandia, și a treia oară la Dan Romanescu, împreuna cu Ieruncii și Ion Cușa.

29 aprilie

Dinu Noica a plecat azi spre Germania, de unde se va întoarce în România. Contactele sale cu prietenii de la Paris au fost foarte amicale. Dinu a strălucit, a fost provocator. A fost ascultat cu simpatie, umor și deferență, dar ideile lui n-au convins. Eu, care-l văzusem la București, eram conștientă că la Paris va face altă impresie. Era într-un fel în disonanță cu atmosfera de aici. El,

care nu poate trăi departe de cultura occidentală, se află de fapt în elementul său în România. S-a obișnuit cu închisoarea pe care o constituie lumea de acolo, unde și-a creat un univers al lui. Tot ce se petrece aici de cîțiva ani încoace, denunțarea comunismului, apariția lui Soljenițîn, acțiunea disidenților ruși, Acordurile de la Helsinki, noua orientare a opiniei, preocupările noastre față de situația din România, toate acestea nu-l afectează în profunzime. Gravitatea situației nu pare să-l tulbure, nici să-l privească. Stăruie în argumentația lui extra-istorică pentru a susține ethosul românesc. Eseurile lui admirabile (*Rostirea filozofică românească, Sentimentul românesc al ființei*) conțin o filozofie a vieții desprinsă de prezent. Poate că Noica va trebui într-adevăr să rămînă în metafizică, așa cum a rămas retras în izolarea și singurătatea de la Păltiniș. Și totuși a declarat că vrea să ia poziție, să vorbească, să denunțe. Își propune să scrie patru „scrisori deschise": una către Cioran, ca altădată, în 1956, a doua către Eliade, a treia către Eugen Ionescu și a patra către prietenul lui, Duiliu Sfințescu. Se va hotărî oare s-o facă? Plecînd, a lăsat în urma lui o oarecare perplexitate.

Köln, 2 mai

Aflîndu-mă într-o călătorie ca interpretă în Germania, m-am oprit o noapte la Köln, la Antoaneta Bodisco. Antoaneta, născută la Pitești, e fiica unui colonel de altădată, o româncă brună, inteligentă, generoasă și înzestrată. Am stat mult de vorbă, mai ales despre cultura în Exil. Antoaneta scrie versuri în românește. Să scrii versuri într-o limbă străină i se pare derizoriu. Îmi citează exemplul lui Alexandru Busuioceanu, pe care l-a cunoscut bine cînd trăia în Spania: cu cît trece timpul cu atît notorietatea lui de poet român de limbă spaniolă scade. Busuioceanu a avut ora lui de glorie, a fost încurajat de Vicente Aleixandre. Busuioceanu i-a uimit pe spanioli cu talentul lui poetic, dar acum este aproape uitat. Antoaneta B. a optat definitiv pentru limba română. Rămasă în umbră, se consolează cu gîndul că, poate, într-o zi, un tînăr poet român o va citi. A. B. este un fel de eroină a Exilului, ca și Horia Stamatu, care și-a asumat rolul de poet

în exil. Vorbim apoi despre mitul lui Eliade și despre imaginea pe care Eliade și cei din generația lui au perpetuat-o. În legătură cu faimoasa „nefericire" istorică a poporului român, Antoaneta B. o respinge, citîndu-l pe Marin Sorescu care-i spunea într-o zi că aceasta este o teză falsă, că românii sunt un popor vital, optimist etc. Ascultînd-o pe Antoaneta, aud păreri diferite de cele de la Paris: „catastrofismele"lui Cioran și atitudinele intransigente ale Ieruncilor n-au aceeași valoare în cadrul emigrației române din Germania. Românii din Germania simt altfel, sunt mai detașați, mai puțin politizați decît noi, care trăim în mediul parizian.

26 mai

M-am întîlnit cu Cioran lîngă fîntîna din fața bisericii Saint-Sulpice, apoi ne-am plimbat prin Luxembourg. Din cauza frigului neobișnuit în luna mai, Cioran își pusese paltonul, o șapcă și un fular alb care-i dădeau un aer de român de altădată. Discuția noastră obișnuită despre România s-a învîrtit în jurul lui Dinu Noica, prietenul nostru comun.

În ceea ce privește opera lui Noica, începem să bănuim că ea nu va avea vreun impact adevărat în afara limbii române. Urmează ritualul indignării față de incapacitatea românilor de a se revolta împotriva regimului lui Ceaușescu. Cioran exclamă: „Și cînd te gîndești că poporul cel mai batjocorit, cel mai asuprit, n-a scos nici un țipăt de revoltă! Nimeni!" Felul în care Cioran rostește cuvîntul „nimeni", oprindu-se brusc și dîndu-și șapca pe spate pentru a-și marca uimirea, mă amuză întodeauna. Îi vorbesc despre *l'accoutumance* românească cu nenorocirea (cuvîntul îi place) și îi amintesc despre Paul Goma și minerii de la Jiu. Apropiata sosire la Paris a lui Nicu Steinhardt îl interesează foarte mult. Vorbim apoi despre creștinism, subiectul nostru favorit. Două mii de ani de dominație a Bisericii, asta este o reușită unică, spune el. Creștinismul era necesar în starea de delicvescență a lumii antice. Dintre sectele care mișunau, marcionismul ar fi putut să-i ia locul. Creștinismul a fost crunt, a ras totul, a combătut în special filozofia antică, principalul

său adversar, pe epicurieni și, mai puțin, pe stoici. Istoria îl pasionează pe Cioran, care dezaprobă faptul că Mircea Eliade nu citește ziarele. În optica sa catastrofică, Istoria este o înlănțuire de masacre, iar creștinismul nu s-a lăsat mai prejos în materie de tabula rasa. Îi cer să-mi vorbească despre aportul creștinismului la viziunea omului în Vechiul Testament. Dacă a existat un *plus* decisiv, cum să explicăm refuzul iudaic al mesajului lui Hristos? Asta-i marea întrebare, spune Cioran, pe un ton pătimaș și jubilatoriu. Evreii n-au vrut să piardă nimic din identitatea lor, în aceasta constă și puterea și nebunia lor. N-au vrut să accepte *faptul* creștinismului. În ochii romanilor, ei se confundau de altfel cu creștinii. Creștinii apăreau ca o sectă evreiască, nimic mai mult. În timpul persecuțiilor, evreii îi denunțau pe creștini pentru a se salva astfel în ochii romanilor. Atunci a început și ura dintre evrei și creștini, care este o ură foarte veche. Cioran îmi vorbește apoi despre cartea lui Heuss apărută la Juillard, confesiunea sa scrisă în închisoare, înainte de execuție. Heuss, comandantul lagărului de la Auschwitz, este sincer. Nu ascunde nimic, descrie neînchipuitul sistem de ucidere perfecționat, inventat de Himmler. Este inacceptabil, oricare ar fi fost nebuniile evreilor. Ceea ce a făcut Germania echivalează cu o damnație a Omului, conchide Cioran. Îi povestesc visul meu treaz din noaptea trecută: se făcea că eram victima unui sacrificiu expiatoriu. Resimțeam ce poate însemna pentru o ființă faptul de a fi hărăzită sacrificiului — acceptarea, absența totală de speranță sau de apel posibil. În viziunea mea, nu eram încă o *persoană*. Scena se petrecea în timpul zeilor multipli și cruzi. Creștinismul nu instaurase încă un apel posibil la omul-persoană, prin iubire și speranță. I-am descris ce resimțisem: privirea inexpresivă a celorlalți ațintită asupra mea ca sclavă, obiect hărăzit sacrificiului. Cioran a fost de acord cu ceea ce resimțeam, a spus „da, așa trebuie să fi fost". Plimbarea noastră a luat sfîrșit, pe la miezul nopții, la gura metroului Sèvres-Babylone.

5 iunie

Fratele meu a ales libertatea la Paris. Reface parcursul pe care l-am făcut și noi: experiența reînceputului integral. A închiriat

o odaie, cu ajutorul biroului refugiaților. Primește mobile vechi, un pat, o saltea, o masă, un frigider, pături. Citesc un fel de bucurie sălbatică în ochii lui. Are noroc, în fața lui drumul se deschide mai repede decît prevăzuse. În primul rînd, minunea de-a avea un acoperiș deasupra capului. Exilul îl readuce pe om la esențialul care trece prin despuierea integrală: casă, limbă, ba chiar nume. I-a scris fiului său că a decis să „rămînă" în Franța, recomandîndu-i să-și facă cererea de plecare definitivă. Autoritățile române n-au reacționat încă. Faptul că așa de multe persoane preferă să renunțe la tot pentru a-și reîncepe viața aiurea dovedește că acolo disprețul față de om a depășit limitele suportabilului. Se întețesc ofensele la adresa omului.

iulie

Au sosit din nou Eliazii la Paris, în vizita lor de fiecare vară. Ieri seară am fost la ei cu Nicu Steinhardt, Ion Cușa și Paul Barbăneagră. Steinhardt și Mircea Eliade se revedeau pentru prima oară după patruzeci de ani! Mircea, în mare formă, a pus întrebări lui Steinhardt despre oamenii cu care fusese „în lot" la procesul Noica, lotul „mistico-legionar" din care făcuse parte și Dinu Pillat. M-a uimit ca întotdeauna memoria lui Eliade. Pe urmă s-a discutat despre Dinu Noica. Steinhardt a explicat: românii din țară au ajuns să fie scîrbiți și exasperați. Noica nu vrea s-o admită. Ca să poată trăi acolo, a trebuit să-și construiască o rațiune. Atitudinea lui Noica a făcut vîlvă printre prietenii lui. Eliade e preocupat de indiferența românilor de azi (tinerii) față de soarta României, atunci cînd ajung în străinătate. La Chicago a cunoscut un grup de doctori români veniți de curînd, oameni care au întors spatele trecutului, refuzînd să mai fie români, refuzînd bineînțeles Exilul românesc și nutrind idei negative despre emigrația românească. Eliade le-a vorbit, încercînd să-i convingă că se fac lucruri pozitive în străinătate. De fapt, puținul care se face se face de către puțini. Dar nimeni nu crede în nimic astăzi, în România. Peste scepticismul românesc a venit cinismul regimului comunist care a făcut ravagii. Paul Barbăneagră pune răspunderea pe spinarea Occidentului

decadent... Eliade se miră că, din cei peste 11 000 de români rămași în Occident în ultimii trei-patru ani, nimeni n-a scris un rînd despre cele trăite în România. Toți tac cînd ies din țară. Între Eliade și Steinhardt se simte complicitatea unui trecut cultural, acela al anilor '30, cînd a existat o adevărată viață culturală în țară. Eliade își amintește de *Revista burgheză* în care Steinhardt scrisese despre el. Steinhardt e măgulit și jenat. Față de Eliade e smerit, nu-i vine să creadă (am impresia) că lucrurile la Paris decurg așa de bine pentru el. Evoluează cu firesc și bun simț între români și evreii români, foștii lui coreligionari. Steinhardt a locuit la noi două săptămîni, pînă deunăzi. În fiecare dimineață am citit împreună din Evanghelie. Ortodoxia lui e adîncă, trăită cu o căldură și o competență biblică ne-românească. Figura lui, cu trăsături evreiești (privirea ochilor fuge în lături tot timpul), trecută prin transfigurarea ortodoxă, amintește de un tip de creștin din vremea Sfîntului Pavel. Cînd ține în mînă Biblia și o comentează, cu gesturi vii și exclamații vocale, ar putea fi un rabin — și îți aduci aminte că și Isus a fost un „rabbi".

Steinhardt are o pasiune lumească: cinematograful. A fost zilnic la cinema după masă, conform modei românești. M-a luat cu el la *Isus din Nazaret* de Zeffirelli. Pe urmă a vrut să mă ia la filmul despre Hitler. Am refuzat! Două ședințe de șase ore fiecare era prea mult!

6 iulie

Principesa Ileana a României, acum Maica Alexandra, a venit în vizită la vecina noastră Maria Berindei, care m-a invitat și pe mine. Principesa Ileana este acum o maică bătrînă, dar foarte vioaie și vorbăreață. Are pielea albă și fața aproape fără cute. Poartă ochelari, așa încît ochii ei albaștri nu se văd bine. E fericită, împăcată și în același timp combativă, a ctitorit o mînăstire de maici ortodoxe în America, dar n-are decît o singură maică. Ar vrea să aducă două maici din România. Paradoxal, dificultățile le fac americanii: cele două maici n-au primit încă viza. Maica Alexandra se cam zbate în gol: în America lipsește

complet spiritul mînăstiresc de supunere și umilință. Vin mulți vizitatori la mînăstirea ei în căutarea unei „atmosfere spirituale", dar cînd este vorba de ajutat la gospodărie, americancele refuză — le este străină smerenia de „maică". Maica Alexandra, sau „Domnița" — căci așa i se mai spune — a moștenit probabil de la mama ei, regina Maria, energia britanică, un fel de spirit sportiv pe care-l simți și care îi îngăduie să reziste în mediul american materialist, la antipodul spiritualității ascetice. Principesa Ileana are șapte copii (a fost căsătorită cu arhiducele Anton de Habsburg), e bunică și a trăit viața, acum, asemenea cucoanelor romînce de pe vremuri (*Trecute vieți de doamne și domnițe*): s-a călugărit. O ținută tradițională într-o lume din care tradiția nu mai face parte, o lume care nu mai cunoaște așa ceva. Pentru noi e un fir legat de trecutul acela devenit cu încetul un mit, acoperit de nisipul ignoranței impuse de treizeci de ani încoace în România. Chiar dacă Maica Alexandra nu este o personalitate deosebită, alegerea ei o distinge. Stilul mînăstiresc o prinde bine, o înalță, încît îți place s-o asculți vorbind despre necazurile ei cu ierarhia bisericilor ortodoxe în America. Maicii Alexandra îi place să fie ascultată de cei din jur (simți resturile obiceiului de-a fi Principesa Ileana în societate), dar e modestă. Recunoaște că nu poate să priceapă speculațiile teologico-filozofice ale părintelui Andrei Scrima (care a călugărit-o), pe care-l vede des. De asemenea pare să-l fi descoperit recent pe Vladimir Lossky și recomandă lectura *Pelerinului rus*. În timp ce o ascult, în spatele ei, pe marginea ferestrei spre grădină (suntem la parter), trece o pisică neagră, pe urmă după ea o pisică cenușie, și iarăși altă pisică, un motan pestriț care se uită pe geam înăuntru. Baletul pisicilor dincolo de perdele e lent, neîncetat, ca și cum din ceaiul Principesei Ileana ar fi făcut parte acest divertisment — parada pisicilor. Dar care-i mînăstirea fără pisici?

iulie

L-am revăzut pe Nicu Steinhardt la decada consacrată lui Eugen Ionescu la Cérisy. Dintre participanții români la decadă mai făceau parte și Gelu Ionescu, recent sosit din țară (a scris un eseu despre Ionescu), Nelly Comorovski, proaspăt refugiată în

Franța, și mai ales Mircea Eliade și Cristinel. Completînd microcosmul românesc, Țepeneag (care a sabotat discret decada răspîndind zvonul că lipsea critica interesantă — Ricardou, Barthes etc.) și un evreu român înfipt și agitat, pe nume Edgar Reichmann. Deasupra tuturor s-a ridicat Nicu Steinhardt. Prezența lui i-a impresionat pe francezi și pe ceilalți străini de față. Nicu Steinhardt a vorbit ca om de cultură și creștin. Ortodoxia lui reprezintă ce este mai bun în credința creștină, spiritul de milă și de toleranță susținut de spiritul de luptă întotdeauna treaz, „neadormirea evreiască". Steinhardt a intervenit în discuțiile din primele zile. Reține una din intervențiile sale. Cineva a vorbit despre „distanțarea" necesară judecății critice. Dacă distanțarea înseamnă lipsa de criterii de valoare, atunci se întîmplă ceea ce s-a întîmplat: cazi pradă terorismului unor ideologii... „Noi cei din Est știm ce înseamnă distanțarea", a spus cu ironie Nicu Steinhardt. La Cérisy s-a văzut un lucru: străinii, intelectualii prezenți, în majoritatea lor nu realizau că Ionescu este de origine română. Pe alții, aluziile la România i-au jenat. O doamnă (directoare la editura Klincksieck), chiar în prima zi se mira: „Ionesco *est-ce un nom roumain*?"

24 august

A murit Jean L. M., omul care ne-a scos din România, plătind bani grei. Era un francez în vîrstă, tare ca fierul, mintea lui nu l-a părăsit pînă în ultima clipă. Îi era groază de moarte. Circula pe distanțe mai mari cu ambulanța. Ineluctabilul s-a produs. A murit în clinica de la Deauville. Acum s-a întors la liniștea capelei din fundul parcului castelului său familial. Zilele de doliu la țară, în Normandia, s-au scurs în mijlocul opulenței animale și vegetale dar și a meselor îmbelșugate. Eram înconjurați de pășuni bogate cu vaci și cai păscînd alene, cîini împerecheați ca în sculpturile deocheate de pe catedralele gotice, în parc se lăfăiau dalii de culori violente, iar mesele erau încărcate de alimente, grăsimi, săruri, cărnuri, sosuri, și de guri care mestecau. În fundul parcului, defunctul participa și el la ospăț prin descompunerea lui viitoare. Moartea este totodată o maturitate și o descompunere, asemenea vieții care nu lasă să se între-

vădă misterul decît după trecerea fumului printr-o oglindă clarvăzătoare.

15 octombrie

Lucru cert, autoritățile române n-au apreciat gestul fratelui meu. Ieri, în plin Paris, într-o cafenea unde duceam un pachet unei persoane amabile, gata să-mi facă serviciul de a-l transmite la București, m-am pomenit în prezența Securității: se afla acolo un „director de la minister", care a vorbit de una-alta, și la urmă m-a avertizat că D. nu trebuie să ceară azil politic. A adăugat că i se va permite să plece legal, dar trebuie să se întoarcă întîi la București unde i se va înmîna un pașaport. Agentul era bine informat asupra familiei fratelui meu, mi-a vorbit despre „fetița așa de drăguță... ar fi păcat să nu-și poată continua studiile..." și despre celălalt frate „pentru care călătoriile în străinătate ar fi definitiv excluse"... și a adăugat oftînd: „Ați uitat probabil cum se petrec lucrurile..." Pusă față în față cu *frica* pe care o trăisem acolo, am trecut printr-un moment de coșmar. A trăi azi în exil, la Paris, înseamnă a te expune unor întîlniri de felul acesta, unor amenințări din direcții necunoscute, menite să descurajeze acțiunile noastre. Ei ar vrea să stăm liniștiți, să nu ne mai pese de soarta României devenită proprietatea lor privată.

20 octombrie

Am făcut o călătorie ca interpretă la Strasbourg, un oraș în răsăritul Franței, aflat aproape în Europa Centrală. Vechile cartiere în jurul catedralei, care datează dinaintea anexării Alsaciei, alipită Franței în 1670, și-au păstrat caracterul german. Dimpotrivă, edificiile senioriale din secolul al XVII-lea afirmă autoritatea lui Ludovic al XIV-lea. Cu atît mai germanic apare orașul medieval. Am cinat cu o prietenă pe malurile Rinului. M-a dus cu gîndul la Dunăre, apoi am realizat că Dunărea *îmi spune cu totul altceva.* Ne aflăm aici în centrul jumătății occidentale a Europei. Dunărea însă urmează calea invaziilor venite din Est, străbate cîmpia Europei pe unde s-au scurs năvălitorii.

Apele ei au văzut trecînd marile migrații omenești provenind din stepele Asiei, în timp ce Rinul are un destin occidental.

10 noiembrie

Și Vîntul se întoarce făcînd roate-roate este titlul, împrumutat din Ecleziast, al cărții opozantului rus Vladimir Bukovski, în care acesta își povestește viața lui de deținut, în închisori, lagăre și spitale psihiatrice, întreruptă de scurte răgazuri de libertate. O neîncetată reîncepere a strădaniei, întoarcerea la zero a omului care rezistă opresorilor. V. Bukovski a inaugurat în închisoare o nouă formă de rezistență: înarmat cu codul legilor, cu regulamentele penitenciarelor și cu constituția sovietică, a cerut numai drepturile prevăzute de lege, dar pe care regimul arbitrar nu le aplică. Le-a spus celorlalți, prin exemplul lui: Nu vă lăsați călcați în picioare! Protestați! Faceți scandal! Nu mai tăceți!, reluînd cele scrise de Soljenițîn — dacă oamenii arestați în mijlocul nopții pe vremea lui Stalin ar fi strigat, ar fi protestat și ar fi cerut ajutor! Dar nu, oamenii îi urmau în tăcere pe agenții KGB-ului și apoi dispăreau ani de zile! Bukovski face parte din generația de *după* gulag. Azi nu se mai fac arestări ca pe vremea lui Stalin. Dar abuzurile continuă și trebuie să te bați, să strigi, să protestezi... V. B. s-a născut în 1942. În timpul neuitaților ani '50 trăia la Moscova într-un apartament comun cu alte persoane, ca noi în mahalaua noastră de la Grivița Roșie. Nu bănuiam ce ne va aduce viitorul, nu știam că într-o zi un copil al Rusiei de atunci va scrie această carte tulburătoare pentru a denunța același sistem stalinist care transformase România într-o uriașă pușcărie, o carte pe care aveam s-o citim pe alte meleaguri.

noiembrie

Mă aflam încă sub impresia cărții lui Bukovski cînd am primit vizita lui Dan C., ieșit pentru prima oară din România. I se pierduse urma. Unii spuneau că murise în pușcărie, mergînd pînă la a-l include pe lista victimelor pentru care se fac slujbe

la biserica română din strada Jean de Beauvais. (Un domn în vîrstă organizează o dată pe an un parastas pentru morții din închisori.) Dan C. este istoric, heraldist. Între 1946 și 1969 a petrecut mai bine de cincisprezece ani în închisoare. Arestat de cinci ori, bătut, insultat, supus unor spălări de creier, a suportat cu mare curaj lucruri îngrozitoare. Acum preferă să nu-și povestească viața, nu-i place să vorbească despre trecutul lui carceral, pe care ar vrea să-l uite. Importante pentru el nu sunt suferințele îndurate; ar vrea, în schimb, să fie „recunoscut" pentru lucrările lui, să-și reia legăturile cu persoane cunoscute, să i se înmîneze premiul onorific pe care l-a primit în specialitatea lui: „Vă dați seama, am fost onorat, am căpătat premiul «Infanta de Bavaria»..." Cărei specii stranii aparține omul acesta? Dacă n-ar semăna cu nimeni ar fi un „caz", dar mai cunosc și alții ca el care provin din spațiul românesc... S-ar zice că eroismul lor ascuns, puterea lor de îndurare, suferințele lor le-au devenit străine. Nu există la ei revoltă autentică și durabilă. În raport cu ceea ce au suferit, ambițiile și vanitățile lor devin aproape absurde. Mi-aduc aminte de o vorbă a lui Noica: „Este serios, dar nu este grav..." Îți vine să întrebi: dacă suferința și nedreptatea nu sunt grave, atunci ce anume este *grav*?

1979

1 ianuarie

Televiziunea franceză transmite imagini din Bucureștii pe zăpadă și viscol, așteptînd sosirea lui Giscard d'Estaing în vizită oficială. Se văd mii de oameni aduși să curețe străzile pe unde va trece cortegiul președintelui Franței și aeroportul. Soldați în uniformă, mantale subțiri, bătuți de vînt, măturînd cu tîrnuri de nuiele aeroportul pe care viscolește. Zădărnicia eforturilor se vede din mișcările lor față de vîntul care vine pieziș cu zăpada exact acolo unde au măturat. Cîteva excavatoare se îmbulzesc în fața Ateneului. Nemaipomenită întîmplare: avionul lui Giscard zboară o jumătate de oră peste aeroportul Otopeni și decide să se întoarcă la Paris. Absurditatea scenelor reflectă absurditatea tiraniei lui Ceaușescu: nimeni n-a îndrăznit să-i spună că nu se va putea ateriza, astfel încît să i se evite lui Giscard călătoria pînă la București. Cine o fi mîncat icrele și fripturile pregătite pentru banchetul oficial? Cine o fi vînat ursii? — căci se pregătise o vînătoare specială. Giscard a plecat de la Paris cu bufetul pregătit pentru recepția de la ambasada Franței. În timpul zborului, la întoarcere, Giscard și suita sa mureau de foame, bufetul aflîndu-se printre valize, în burta avionului. S-a zburat șase ore dus-întors, iar oaspeților și președintelui li s-a servit doar micul dejun... Și încă ceva: Giscard a plecat și cu faimoasa „listă" a persoanelor cerute de autoritățile franceze pentru întregirea familiilor stabilite în Franța. Lista a făcut și ea stînga-mprejur, după ce a zburat deasupra Otopenilor înzăpeziți, și s-a întors la Paris, împreună cu Giscard și

cu bufetul ambasadei! Spre disperarea familiilor! Vizita lui Giscard la București s-a amînat.

ianuarie

„Directorul" de luna trecută îmi telefonează: autoritățile din București au hotărît să nu rechiziționeze apartamentul lui D. Umblă cu mănuși astfel încît lucrurile să se petreacă în bună înțelegere... Să fie oare pentru că D. i-a scris președintelui Republicii Franceze? Știe agentul ceva? Are altă misiune?

18 ianuarie

Ieri seară am luat masa în mediul marii administrații franceze, burgheze, carteziene, de tendință socialistă. S-a vorbit bine-înțeles despre România. Gazda noastră, Jean-Louis Pons, fost ambasador la București în timpul vizitei lui de Gaulle, găsește că politica externă a lui Ceaușescu este acceptabilă. Îl întreb în ce măsură această politică servește poporul oprimat, iar el, la rîndul lui, îmi pune întrebarea ironică: „Dumneata ești franțuzoaică sau româncă? Fiindcă vorbești ca o persoană din emigrație..." Celălalt invitat, un iezuit, m-a făcut să mă simt și mai străină. Răspundea comentariilor mele despre comunism cu prudență, măsură și distanță, lăsînd însă să se întrevadă că înțelegea felul meu oarecum pătimaș de a mă exprima, pătimaș și naiv, dar de fapt cam deplasat (lucru de care nu mi-am dat seama decît mai tîrziu). Spre sfîrșitul mesei, acest iezuit atît de puțin religios, atît de laic, de politic, și diplomatul sceptic (care declara cu umor că nu mai crede decît în... Dumnezeu) au fost de acord, întorcîndu-se către mine, că francezii sunt oamenii cei mai contradictorii din lume!

26 februarie

Atmosferă mondenă: la biserica română, protipendada a asistat la funeraliile unei doamne, Alice, născută Cantacuzino. În rîndul întîi, doi prinți fanarioți dușmani și rude apropiate, în

aparență împăcați, vorbeau tare, alungînd-o pe o biată bătrînă necunoscută care dădea tîrcoale coșciugului. Cancanurile și intrigile continuă în surdină, sub ascunsul lumînărilor și al florilor. Prezența reperată a unor membri ai ambasadei dădea de gîndit că autoritățile române vor reuși, poate, să obțină ceea ce caută de mult: autorizația de a readuce în România rămășițele pămîntești ale lui George Enescu, mort în Franța — ca atîția alți români celebri — ceea ce doamna decedată, rudă cu muzicianul, refuzase întotdeauna.

martie

M-am dus — n-am rezistat „demonului meu politic", cum spune Dinu Noica —, am fost la Trocadéro unde trei români au decis să manifesteze în fiecare zi pentru reunificarea familiei. S-au organizat, au pus pancarte și panouri cu fotografii, un steag românesc și o caricatură unde se vede biroul pașapoartelor din București: o coadă lungă așteptînd la ușă. Pe altă ușă ies doi bătrîni șchiopătînd cu pașaportul în mînă. Panourile dau explicații trecătorilor: o „mamă disperată" își cere fiul, un inginer — soția și cele două fete, un șofer — fiul, nora și cei trei nepoței. Stau de vorbă cu șoferul. Crezusem de departe că era un tip de la ambasadă! Cum a putut să-și păstreze aerul de „tovarăș" după atîția ani (opt) în Franța? Ca și cum ar fi purtat același palton de pe vremuri. Poate că l-a păstrat special pentru manifestații? Pe ăsta îl iartă greu regimul de la București, e unul de-al lor, probabil un șofer de camion rămas prin '69–'70 cînd se venea mai ușor. Îmi arată o poză cu familia lui. Omul îmi inspiră și milă și repulsie: prea e tipic, prea seamănă cu activiștii care ne-au otrăvit viața în anii '50, cu responsabilii de imobil, de cartier, care veneau la orice oră să ne anunțe, să verifice, să ne lămurească... Aici se ivește dilema: e dreptul fiecăruia de a-și răscumpăra erorile sau păcatele. Exilul este plin de foști membri P.C.R., fii de foști miniștri, nepoți de-ai Anei Pauker sau simpli muncitori, ca acest șofer camionagiu. În asemenea momente faci un efort și susții pe manifestanți indiferent cine sunt.

martie

Ce gîndește o anumită Franță despre românii de astăzi, ne-o spune romanul lui Henri Lafon, tînăr universitar în post la Universitatea din București. Titlul prețios, *Crébillon la Dunăre*, sugerează întîlnirea dintre o decadență pariziană liberă, erotică, rafinată și climatul de sfîrșit de cultură de la „porțile Orientului" sub regimul comunist din România. Folosind contrastul voit dintre aceste două ecleraje, autorul a realizat o carte amuzantă, care nu năzuiește să meargă prea în adîncime. Tînărul universitar a cunoscut cîțiva intelectuali autorizați să aibă legături cu străinii, ca acea Marta părăsită de iubitul ei care a cerut azil politic în Occident și a cărui dramă a trăit-o. Un gen de povestire la modă, folosind toate sforile și trucurile lingvistice și erotice, dar situată într-o lume unde răul profund (răsturnarea și coruperea valorilor) rămîne ascuns ochiului unui străin care simpatizează, înțelege că trebuie să existe dedesubturi, dar care nu trece dincolo de epidermic. Roman al epidermei din toate punctele de vedere, de vreme ce contactele cu eroii se stabilesc în cadrul unor ședințe de pipăire și prin intermediul simțurilor, al mirosurilor, al gustului hranei, al miresmelor, al zgomotelor... Am notat acest portret al românului-tip: „creștin, superstițios, bîrfitor, afemeiat, de fapt un om tare de treabă... pe care trebuie să-l iubești fără dorinți și fără iluzii..." — ceea ce nu-i rău, mai ales venind de la un observator superficial!

martie

Să stai la rînd, o dată stabilit la Paris, iată obstacolul psihologic cel mai greu de trecut pentru nou-veniți. Unii sosesc atît de umiliți de viața sub jugul comunist încît se adaptează mai ușor. Sfîrșesc într-o zi prin a-și uita „dorul de țară", familia, cartierul, obiceiurile. Ceilalți, mai ales intelectualii care au fost răsfățați la un moment dat de regim, care sosesc plini de ambiții, cu un ego dilatat de avantajele acordate scriitorilor în țară, aceia cad de sus și suferă de a se regăsi în rînd cu toată lumea. Parisul

te primește, dar te trimite „în banca ta". La început ești un necunoscut. N-ai decît să te zbați dacă vrei să ieși din anonimat.

martie

Avem noi *dreptate*? Este adevărul nostru realmente *adevărat*? O întrebare pe care trebuie să ne-o punem în fiecare clipă, în confruntările noastre cu oamenii, cu lucrurile, cu noi înșine.

martie

La dejun la Ionescu. Marie-France a venit de la Torino în vacanța universitară. Vorbim despre ieșirea cărții lui Goma *Le Tremblement des hommes*, la Seuil, pe care o găsim excelentă. De altfel, deunăzi l-am sărbătorit la Maria B. Erau de față Ieruncii, Ion Cușa, Paul Barbăneagră, Dorel Cazaban și Mihnea Berindei, cu soțiile lor, Șerban Cristovici, Alain Paruit și, bineînțeles, Paul Goma cu familia lui. S-a făcut „atmosferă", s-au dansat dansuri românești, Ion Cușa a cîntat cîntece din Macedonia. Era de față și doamna care i-a primit pe manifestanți acum doi ani, în apartamentul ei situat vizavi de ambasadă. Lipsea numai Țepeneag, care s-a supărat pe români și nu mai vrea să mai vadă pe nimeni. Aflu că a întors spatele și lui Marie-France. De ce? am întrebat, și Ionescu a spus: „Poate din cauza semisuccesului lui literar..." S-a vorbit și despre situația din lume care-l preocupa pe Ionescu. Aflu că pleacă din nou în America pentru conferințe, deși îi consideră pe americani inculți. „Americanii sunt tîmpiți", un leitmotiv ionescian.

25 martie

Se așteaptă vești de la SLOMR (Sindicatul Liber al Oamenilor Muncii din România). Se transmit apeluri, cu nume și numere de telefon pentru ca acțiunea lor să fie susținută din afară. Un cap de pod a fost organizat la Paris în jurul lui Paul Goma, care găsește în acest fel o justificare, un rost, existenței sale de luptător

cu condeiul, exilat la Paris. Ne-am adunat la noi pentru un schimb de informații. Trebuie susținuți semnatarii SLOMR-ului. Am trimis un comunicat de presă ziarelor și cîtorva organizații precum Amnesty International. A doua zi a avut loc o conferință de presă organizată de Comitetul Francez pentru Drepturile Omului în România. Sindicaliști francezi au venit să-și exprime solidaritatea cu sindicaliștii liberi, lăsînd totodată să se înțeleagă că ei disociază „adevăratul comunism" de forma luată de comunism în România. Sindicaliștii francezi nu realizează că folosesc un limbaj și formule („luptă de clasă", „exploatarea muncitorilor" etc.) a căror punere în practică de către regimul comunist la putere a dus la oprimarea muncitorilor. Sprijinul pe care-l aduc SLOMR-ului este binevenit, astfel încît am trecut cu vederea această problemă, totuși gravă, a limbajului raportat la realitatea pe care trebuie s-o exprime.

aprilie

Din 1976 încoace lucrurile n-au încetat să se degradeze, astfel încît chiar și cei mai avantajați de regim — învîrtiții, șmecherii și alți descurcăreți — au pierdut orice speranță și nu visează decît să plece. La București se vorbește numai despre plecări, pașapoarte, mijloace de a le obține: căsătorii cu străini, filiere care să te treacă dincolo, antrenamente de înot pentru a traversa Dunărea (cazul acelei fete, țigancă pe jumătate, care cîntă într-un cabaret pe Champs Elysées). Alții, ca bieții muncitori de la SLOMR s-au revoltat, au încercat să facă ceva. Un corespondent telefonic ne-a transmis informații despre ultimele arestări. Securitatea a amenințat că va reîncepe să folosească „metodele din 1948", ceea ce înseamnă că țin stalinismul în rezervă, ca o soluție în caz de criză — și că deci nimic nu s-a schimbat, sistemul a rămas fundamental același. O frază a Securității, spusă unuia dintre sindicaliștii arestați, în legătură cu SLOMR-ul: „Este legal, dar este anormal." Astfel, regimul, în esența lui totalitar, își rezervă dreptul de a decide dacă aplicarea unei dispoziții, care tot de la el emană, este „normală" sau „anormală".

aprilie

De la Mihai Sturdza, care l-a însoțit pe Giscard la București (ca interpret) luna trecută, aflăm cîteva detalii despre Ceaușescu și anturajul lui.

În timpul călătoriei de la București la Sinaia, în tren, Mihai Sturdza a asistat la conversația între un tînăr militar francez, de serviciu pe lîngă Giscard ca valet, și cei doi doctori (un bărbat și o femeie) care-i însoțesc peste tot pe cei doi Ceaușești. Francezul, glumeț, îi întreabă pe cei doi: „De ce suferă patronii voștri, de vreme ce sunteți doi doctori pe lîngă ei? Eu am aici niște aspirină, cîteva medicamente de urgență, dar voi? Hai, spuneți de ce suferă?" Cei doi erau pe punctul să se sufoce din cauza unei asemenea îndrăzneli, incapabili să răspundă la gluma francezului. Și altă poveste. La Sinaia, Giscard, căutînd un subiect de conversație, întreabă: „Cine a construit Peleșul? Și cînd a fost construit?" A fost atunci un moment penibil, nimeni nu știa. Nici Ceaușescu, nici Manea Mănescu. Se întrebau unii pe alții: „Cine a făcut Peleșul? O fi Mihai... sau Carol al II-lea?" Alt moment: într-o conversație cu Ștefan Andrei, ministru de Externe, acesta îi spune lui Mihai Sturdza (despre care aflase între timp cine era, deoarece în prima zi, evident, nimeni nu știa cine este acest Sturdza): „Dumneata bine faci... te ții deoparte... dar doamna S.! — adică eu. Nu ne așteptam la așa ceva ... să ia parte la manifestații... să-l susțină pe Goma..." Dacă este adevărat — și este sigur așa — iată confirmată situația mea de *persona non grata* în România! Și o ultimă pățanie: la coborîrea din trenul prezidențial, în gara Sinaia, Elena Ceaușescu, făcînd cîțiva pași pe peron, se împiedică de o treaptă și cade. Fără nici o urmare, căci era încotoșmănată într-un vizon serios. Mihai Sturdza era în spatele cortegiului, de unde a văzut scena următoare: securiștii din anturajul Elenei Ceaușescu, coborînd unul după altul pe aceleași trepte, cînd ajungeau la treapta cu pricina scuipau a deochi. Fiindcă primul scuipase, toți au scuipat după el...

5 mai

Porți în tine tonalitatea orelor trăite sau visate. Am înțeles acest lucru azi, la Chantilly, în timpul unei plimbări în pădure, în

jurul unui lac primăvăratic. Mă urmărea o vagă angoasă pe care nimic nu o justifica. Am avut răspunsul prin intermediul unei imagini. Lacul semăna cu alt lac, în jurul căruia m-am plimbat adesea în vis, reluînd de fiecare dată o conversație nesfîrșită cu Vlad. Înconjurul lacului real pe care-l făceam azi-dimineață m-a trimis la cealaltă plimbare fericită, și, ca toate fericirile, melancolică — simbol al unei vieți. Apa facilitează trecerea de la real la simbol prin profunzimea ei și prin straniul ecou care se produce cînd se aud voci în apropierea ei. Atunci, sunetele care o ating țîșnesc înapoi ca niște reflectări sonore venite de aiurea.

12 iunie

Manifestăm în fața ambasadei României, la colțul străzii Saint-Dominique, pentru a-i susține pe nefericiții organizatori ai sindicatului liber SLOMR, arestați sau închiși în spitale psihiatrice. Contrastul dintre cauza importantă și numărul derizoriu de persoane venite să susțină Comitetul pentru Drepturile Omului a fost o dovadă a indiferenței sau a neîncrederii Exilului românesc.

25 iunie

Au apărut injurii murdare într-o anumită presă de la București împotriva „trădătorilor" de la Paris, grupați în jurul postului Europa Liberă. Atacuri mîrșave la care asistă, tăcuți și poate cu o voluptate ascunsă, scriitorii români din țară. Împărtășesc dezgustul și descurajarea Ieruncilor. Decepțiile lor sunt și-ale mele.

iunie

Ca interpretă la Sevilla. La întoarcere, am rămas în pană la Madrid din cauza grevei avioanelor în Franța. Am petrecut o noapte la Vintilă și Olguța Horia. Nu cunoșteam cadrul de viață spaniol al acestor români care au știut să opteze la timp pentru alt climat cultural decît Parisul. Bine instalați într-un apartament modern, Vintilă lucrează intens la două universități unde predă, la teza de doctorat necesară confirmării în postul universitar

și la propria lui literatură. Spania lui Franco i-a modelat ideile. Observ la amîndoi soții o radicalizare a ideilor lor, sunt antidemocrați din principiu. Democrația li se pare o absurditate periculoasă, căci deschide calea spre totalitarismul comunist, este, cu alte cuvinte, un plan sau un complot al stîngii. Nu admit nuanțele (mai ales Olguța). Văzute de aici de la Madrid, din casa lui Vintilă Horia, Parisul și ideile noastre par de pe altă lume. Ca scriitor, Vintilă Horia are mare succes de librărie în Spania, cărțile îi apar în colecții de buzunar și se vînd chiar și în chioșcuri. La Universitate, V. H. ține cursuri despre literatura secolului XX, din unghiul unei ideologii de dreapta creștină, și este iubit de studenți. Poziția lui este posibilă aici în Spania, chiar acum, după dispariția lui Franco. În Franța „noua dreaptă" reprezintă la ora actuală o tendință marginală, neesențială în ceea ce privește direcția culturii franceze. Vorbim despre românii din lume. Cu Eugen Ionescu și Cioran, V.H. este în relații proaste, adică *nu are* relații. Cioran l-a ignorat chiar și ultima oară cînd a fost la Paris, l-a evitat poate de frică să nu se spună că e prieten cu un fost simpatizant legionar. Oricum, totul îi desparte, așa încît nu e de mirare că nu-și vorbesc. V. H. e un om împăcat cu sine, contrar multor intelectuali români de la Paris, care s-au lovit ani de-a rîndul de mediul stîngist dominant, și au rămas în umbră, exasperați sau descurajați. Provincialismul sau izolaționismul Spaniei franchiste l-a conservat pe Vintilă Horia.

10 iulie

Cu Horia Stamatu, pesimist ca toți românii, ne punem întrebarea: ce mai este de ales din cultura românească? Ionescu a spus esențialul, folosind în teatrul lui o substanță venită de la origini: un geniu al absurdului și al deriziunii. Geniul lui superromânesc a reușit performanța de a se exprima în limba franceză. Cioran a insuflat stilului francez clasic o tonalitate nouă, un scepticism esențial filtrat prin cultura occidentală. Vintilă Horia a transpus în franceză o anumită „înțelepciune" românească. Stilul lui este lipsit, poate, de tensiune. Să fie oare pentru că „spiritul de înțelepciune" nu „trece" la fel de bine în franceză,

sau mai curînd pentru că imprimă stilului francez o alură recitativă mai apropiată de basm și de poezie?

12 august

Cioran mi-a trimis o carte poștală în care îmi spune că se ocupă cu grădinăritul undeva pe la țară, la Simone, și că „asta pare a avea un sens" (subliniat de el). Atracția pe care o resimte pentru muncile manuale dezvăluie partea lui sănătoasă și vitală, din care își trage seva gînditorul sceptic.

septembrie

În România, preotul Calciu-Dumitreasa a fost închis din cauza predicilor sale, adresate în special tineretului, și condamnat la zece ani după un proces cu ușile închise. Alertăm presa din Paris. Amnesty îl va „adopta" pe părintele Calciu. Un tînăr popă isteric (Leonida Pop), scăpat de acolo, vrea să-și organizeze propria manifestație la Trocadéro. Lucrurile capătă o alură rocambolescă, ca atîtea acțiuni românești prost înjghebate.

septembrie

Parastas la biserica română din strada Jean de Beauvais pentru morții din închisorile și lagărele românești, organizat de asociația foștilor deținuți politici. Au îmbătrînit, aparțin generației care avea între 30 și 40 de ani în anii '50. Își amintesc de camarazii lor morți în temnițele epocii staliniste. Din suta de persoane aparținînd Exilului anilor '50–'60 prezente azi în centrul Cartierului Latin, 80% au trecut prin pușcării înainte de a găsi refugiu în Franța. Sunt martorii unei Istorii care depășește cazurile personale, martorii unui secol de teroare totalitară.

Normandia, 10 octombrie

M-am întors în România pentru a o înmormînta pe Mama. Mi-au acordat fără greutate o viză de trei zile. Am venit înapoi

aici unde mă aștepta, ca o bătrînă care le știe pe toate demult, casa, cu pămînt împrejur, așa cum am lăsat-o. Încerc să înțeleg cum a putut să fie atît de simplu și de definitiv. Amintirea mamei mele moarte, așa cum am văzut-o în ziua înmormîntării, dă acum un sens pămîntului de sub casa noastră de aici, din Franța. Sub toate casele care au anunțat-o și pe care le-am văzut, cu ani în urmă, multă vreme, în visurile mele, pînă în ziua în care viziunile au încetat. Poate că asta a însemnat sudura între înainte și după. Între ce am fost și ce am devenit, rebotezată de Exil pentru o viață nouă.

noiembrie

De analizat mai adînc aspectul ezoteric, ermetic al Exilului, care corespunde unei stări intermediare, de transmutație, de reînceput în condiții noi, pînă la transformarea într-un metal diferit. Alchimie a Exilului. Sunt corpuri ce se transformă mai ușor în creuzetul Exilului, nu rezistă decît puțin presiunii, și se transformă o dată pentru totdeauna. Dar sunt și corpuri instabile, mai volatile, mai dificil de captat, fiindcă fug, se sustrag acțiunii dintîi și trebuie să fie supuse unui număr mai mare de operații. Iar altele care rămîn în acel interval asemenea unor flăcări, unor forme mișcătoare, mereu aceleași și mereu altele, corpuri ce sunt lianții, catalizatorii. Corespund stării de exil pur, aceleia care se situează *în afară*, care *este afară*, mereu în prag. Stare a celui care nu se sprijină decît pe un picior, celălalt trebuind să-l ducă aiurea. Îl poți compara cu acel sens care trece prin cuvinte de la o limbă la alta. Exact poziția lui Hermes, solul care-și îndeplinește totodată solia și destinul. Să transmiți de la unul la celălalt, să te instalezi pe linia de demarcație între amîndouă, astfel încît să fii cînd unul cînd celălalt, să acționezi și să fii acționat, căci a rămîne în afară nu înseamnă că nu participi, înseamnă, dimpotrivă, că ai devenit altul în ambele sensuri, rămînînd totodată același.

6 decembrie

Seara vine la noi de Sfîntul Nicolae, prietenul Nicu Steinhardt împreună cu Barbu Brezianu, în trecere prin Paris. Îl sărbătorim

pe Nicu, ciocnim în sănătatea lui. Nicu se bucură rugîndu-se la Dumnezeu în felul său inimitabil de evreu creștinat, adică mai creștin decît noi prin adîncimea credinței îmbrățișate. Vorbim despre Dinu Noica. Nicu declară că Noica a fost binefăcătorul său, fiindcă din cauza lui a intrat la pușcărie, unde a descoperit definitiv creștinismul. Mai departe, afirmă că niciodată binefăcătorii nu trebuie judecați, chiar dacă au fost niște mizerabili. La întrebarea: vorbești de atitudinea pe care trebuie să o ai în exterior, sau chiar în tine însuți? Nicu răspunde: chiar în mine, în interiorul meu... dar firește că nimeni nu e obligat să facă la fel. Fiecare e liber să facă cum crede. Vorbind despre continuitatea între Vechiul și Noul Testament, Nicu spune: „Iudaismul, adică ceea ce a urmat răstignirii lui Cristos, reprezintă o altă direcție, o ruptură definitivă cu spiritul Vechiului Testament, în vreme ce Iudaismul s-a îndepărtat de el." Din partea lui Nicu Steinhardt, afirmația capătă un relief cu atît mai puternic: Cristos, afirma Steinhardt, este pe linia împlinirii Vechiului Testament; cînd acesta poruncește: „nu vei comite cutare faptă", Noul Testament merge mai departe, Cristos cere și mai mult în aceeași direcție. Iubirea dușmanului este extrema accepție a iubirii fratelui său. Ascetismul creștin duce pînă la capăt învățătura asceților biblici. Mai tîrziu, Nicu Steinhardt a vorbit despre milă — despre versiunea ei românească — ce reprezintă toleranța dusă pînă la exces, dar care i se pare preferabilă judecății riguroase lipsită de milă. În România, astăzi, răul domnește: este *demonizarea* oamenilor prin răul celor care conduc. Călăii politici transformă victimele în ființe rele ca și ei. Victimele nu mai au nici atît: avantajul calității morale, acela de-a fi buni față de călăul care este prin definiție rău.

7–8 decembrie

L-am revăzut pe Nicu Steihardt la Colocviul CIEL. Și el și Barbu Brezianu au fost încîntați de ceea ce s-a spus, de condamnarea totalitarismului, de conferința antimarxistă a filozofului Jean-Marie Benoist. Întorși acasă, am continuat conversația de săptămîna trecută, cînd am fost să-l iau cu mașina de la gară pe Nicu, pentru a-l conduce pînă la apartamentul

Eliazilor unde locuiește în absența lor. Nicu S. venea din Belgia, unde a petrecut cîteva zile la mînăstirea catolică de rit oriental de la Chèvetogne. Nicu vorbește despre felul cum trebuie umblat cu adevărul și dă un exemplu: în închisoare erau și mulți adepți ai sectelor, adventiști, penticostali etc. Pastorul luteran Wurmbrand era și el închis cu sectanții. Cînd Securitatea a vrut să-i învinuiască (pe sectanți), Wurmbrand i-a ajutat pe anchetatori confirmînd că sectanții erau condamnabili din punctul de vedere al dogmei, răfuindu-se cu ei într-un moment cînd n-ar fi trebuit s-o facă. O dată ieșiți din închisoare, ar fi putut să-i combată, dar nu acolo în pușcărie, unde erau toți victimele aceluiași călău. Cu alte cuvinte, spune Nicu, trebuie să umbli cu băgare de seamă cu adevărul, să știi pe ce cale să apuci, avîndu-l în vedere. Calea nu trece neapărat prin aceleași locuri. Ca să cunoști calea trebuie să ai *discernămînt*. Nicu afirmă că dacă Wurmbrand a greșit atunci în pușcărie, este fiindcă el nu a ales să fie ortodox, adică nu a înțeles utilitatea înțelepciunii de tip oriental, care știe să combine rigoarea cu subtilitatea... În fond, îi spun eu, este ceea ce afirma Noica vorbind despre „limitarea care nu limitează", nu-i așa? Nicu Steinhardt se întîlnește undeva, pe linia creștin-ortodoxă, cu reflecțiile lui Noica. Înainte de toate, resimt prezența lui Nicu Steinhardt printre noi, românii născuți ortodocși, deci fără exactitate și fără profunzime în practica religioasă, ca un *memento*, o salutară și luminoasă trezire în viața noastră apăsată de mizeriile și derizoriul Istoriei.

decembrie

Am primit un telefon: rugasem pe cineva să fotografieze capela din spatele bisericii Visarion, unde fusese expusă mama. Persoana îmi comunică că-i este *frică* de Securitate care ar putea s-o surprindă. Îi este frică să fotografieze capela, frică să fie văzută fotografiind ceva, chiar o biserică. Nici nu are curajul să-mi scrie. Îmi trimite mesajul printr-un necunoscut care s-a întors de la București. O clipă am un sentiment de greață. Apoi mă întreb: am eu oare dreptate să mă revolt de atîta lașitate? Nu eram *eu* cea care păcătuisem prin uitare, cerîndu-i un astfel

de serviciu? Dar însuși faptul de a-mi pune întrebarea nu este oare o mărturisire de slăbiciune, de acceptare a „realității" lucrurilor? Trebuie oare să mă înclin în fața *Realpoliticii* (merg cam departe, extrapolez!)? Dar nu, nici vorbă! Trebuie, dimpotrivă, să ne indignăm, să deplîngem lucrul în sine, și mai ales să nu ne mulțumim cu un oftat!...

30 decembrie

Privind cerul la Paris în aceste ultime ore ale anului 1979, pe fereastra mea, orientată spre vest, văd trecînd o mare de nori furtunoși pe un fond de cer mov. La prînz vremea fusese frumoasă, soarele strălucise pe acoperișurile pariziene. La biserica română din Jean de Beauvais ascultasem cu atenție cuvintele liturghiei, tulburată de frumusețea limbii vechi, de cuvintele slave latinizate în forma și accentul lor: Maica Domnului este *vrednică, cinstită, nevinovată...* o frumusețe care se întîlnește cu spiritul rugăciunii, vorbele devenite Cuvînt operează un miracol, extrag din materia ce suntem Spiritul, Puterea de neînvins care așteaptă apelul nostru...

Îndată după aceea, am păcătuit prin neatenție: nu mă puteam împiedica să privesc rîndul unde erau așezate cîteva distinse doamne române de pe vremuri. Această categorie de persoane are un stil, o grație resemnată și totuși vioaie (sunt sigură că sunt în stare să bîrfească între ele!). Privindu-le, îmi ziceam că există un fel de a îmbătrîni la Paris, ca pe vremuri; regăsești demnitatea la vechea emigrație Aceste cucoane nu-și ascund vîrsta. Una dintre ele, pe care o cunosc, se îmbracă numai în negru, frumusețea ei de altădată a trecut, părul, încă bogat, a încărunțit. O văd cum scoate un fular și-l pune pe cap din cauza frigului. Capătă atunci un aer nedefinit, un aer îndepărtat. Această persoană este o doamnă, dar ar putea fi și o țărancă, una nu exclude pe cealaltă. În gesturile ei se ascunde o veche poveste, o lume din trecut, alcătuită din simplitate și noblețe. Zîmbetul ei mi-o spune (idealizezi, îmi zic eu). O clipă mai tîrziu își deschide sacoșa și începe să scoată cele trebuincioase unui parastas: sticla cu vin, cozonacul, coliva... era o țărancă de demult îndeplinind un ritual neschimbat.

31 decembrie

Sfîrșit de an. Mă cuprinde iar mania bilanțurilor. 1979 a fost anul despărțirilor definitive, anul morții mamei, anul plecării fiului meu, acum căsătorit, și anul unui definitiv rămas-bun României, unde nu mă voi mai duce de-acum înainte. Anul, în fine, al unei călătorii neașteptate în URSS, unde l-am însoțit în august pe prietenul meu Michel Evdokimov, care conducea un grup de tineri francezi la izvoarele ortodoxiei rusești.

Dar moartea mamei planează peste toate celelalte, o moarte coborîtă în mine, cu puterea vieții trăite lîngă ea. Tot ce a fost mai dăinuie și acum, dacă judec după urmele lăsate în adîncime și care continuă să trăiască undeva. Nimic n-a trecut fără să lase urme. Cutare zi, cutare vorbă a mamei în camera noastră de copii la Haga, la Berlin, în Brazilia, cutare rază de soare — există, supraviețuiesc în lumea semnelor nevăzute pe care nimic nu le șterge. Mă urmăresc viziuni, ca în dimineața aceasta, în preajma treziei. Eram pe o cale lungă, acoperită cu iarbă verde, un povîrniș pe care mă rostogoleam din ce în ce mai repede. Jos mă aștepta o femeie necunoscută, căreia i-am cerut adresa locului unde trebuia să mă duc. Și încă o viziune, tot în zori, înainte de trezire, cînd m-am văzut ca un teatru, sau mai curînd ca o scenă pe care intrau și ieșeau figuranți, arlechini, persoane care-și jucau rolurile și care toți eram eu însămi. O impresie foarte stranie pe care va trebui s-o analizez cîndva, dar care mi se pare premonitorie în acest sfîrșit și început de an.

1980

20 ianuarie

Mă duc să-l văd pe Nicu Steinhardt înainte de plecare, la Eliade, unde locuiește. Vorbim despre situația politică. Este de acord cu mine că CIEL (Comitetul Intelectualilor pentru o Europă a Libertăților) este binevenit, dar nu are mari speranțe. Crede că epoca nu este favorabilă Omului. Regimurile comuniste sunt consolidate de politica Occidentului... Steinhardt socoate că epoca noastră este comparabilă cu epoca Păcii de la Augsburg (1515), cînd regii și împăratul au împărțit Sfîntul Imperiu în țări catolice și țări protestante. *Trebuia* să fii catolic în primele (din ordinul suveranului), și protestant în celelalte (tot din ordin venit de sus). Azi, Occidentul găsește firesc să fii democrat în Vest și comunist în Est... Discutăm apoi asupra temei: românii au două fețe. Din fericire, a exclamat Steinhardt, căci așa s-au putut salva... De pildă, Patriarhul Iustinian își avea sfetnicii oficiali dar și pe cei particulari, știa să reziste, la nevoie să facă o concesie etc. Și a adăugat: dar, vai! actualul Patriarh nu are decît o singură față. Steinhardt vrea să se călugărească la mînăstirea Rohia. Totul este pregătit („mă așteaptă rasa"), își propune să organizeze cu cîțiva monahi cursuri de teologie. Speră să reușească, deoarece în Transilvania autoritățile politice tind să fie mai îngăduitoare de teamă că oamenii s-ar putea îndrepta spre catolicism. Să-i fie dat unui evreu trecut la ortodoxie să salveze ortodoxismul? Să-i învețe pe ortodocși toleranța? Steinhardt merge pînă la a accepta împăcarea cu legionarii de bună credință, cei care au renunțat la violență și la antisemitism, pentru a regăsi etica propovăduită de fondatorii mișcării

care a căzut apoi în obscurantism. Consideră că întreprinderea legionară corespundea, la începuturile ei, cu voința de a combate decăderea moravurilor, dar că acțiunea a eșuat. Cu asemenea idei, nu-i de mirare că anchetatorii la proces l-au tratat pe Steinhardt de „evreu legionar"!

25 ianuarie

Azi dimineață fizicianul Andrei Saharov, laureat al premiului Nobel, a fost arestat și trimis în exil la Gorki. Mare indignare în Occident, unde se descoperă că, în ciuda angajamentelor luate la Helsinki, în URSS regimul nu s-a schimbat.

februarie

Azi are loc o ședință la editura Seuil cu Jean-Marie Domenach, directorul, în vederea lansării excelentei cărți despre totalitarism *Cetatea totală* de Constantin Dumitrescu, tradusă din română în franceză de Șerban Cristovici. Se caută cel mai bun „unghi de atac". Se pare că cititorii francezi, sondați de specialiștii în marketing de la Seuil, înțeleg greșit despre ce este vorba, căci imaginea lui Ceaușescu continuă să fie aceea a unui șef comunist care rezistă rușilor. Sondajul a arătat că majoritatea francezilor văd o Românie unită în jurul șefului ei. În timp ce aici, la Paris, discutăm despre *Cetatea totală*, la București, autorul ei, un necunoscut de 68 de ani, a primit vizita Securității care a aflat ceva despre un manuscris trecut peste graniță. Bătrînul se ține tare, dar trebuie făcut maximum de publicitate în jurul cărții.

februarie

M-am dus la Beaubourg, la o ședință închinată lui Benjamin Fondane (despre care scriu în acest moment un articol pentru *Cahiers de l'Est*). În sală erau mulți intelectuali evrei români, o lume cu care noi, ceilalți români din Paris, avem puține contacte,

în afara cîtorva prieteni personali. Un fost emigrat, Claude Emile Rosen, a citit un poem de Fondane în românește. Stéphane Lupasco, care-l cunoscuse pe Fondane, era și el acolo. Tonul serii a fost dat de filozoful André Chouraki, specialist în mistică evreiască, ebraizant și antiromân. România dinainte de război a fost descrisă ca o țară antisemită de sus și pînă jos. Tot timpul serii m-am simțit într-o situație stranie de persoană tolerată, de marginală, într-un univers cultural care mi-era totuși familiar. Eram, într-un anume fel, „evreul", străinul din această adunare! În realitate, maniera noastră de a trăi exilul se situează la antipodul sensibilității acestor intelectuali franco-români de origine evreiască. E o problemă legată de trecut, de antecedentele vieților noastre, ieri în România comunistă, azi, la Paris. Și mai departe în trecut e diferența între strămoșii noștri legați de glie, de România „profundă", de credințe, de tradiții, și ai lor, rătăcitori de trei mii de ani pe drumurile exilului. Ai noștri, pierduți în negura neoliticului, ai lor pe treptele istoriei, în Babilon și în Egipt. Sunt acestea lucruri adînci, cauze străvechi, la fel de antice ca profețiile biblice și interpretările lor diferite, care ne-au modelat. Pentru noi, profețiile au anunțat venirea Mîntuitorului, pentru ei, așteptarea n-a luat încă sfîrșit. La acestea se adaugă trecutul recent, situația noastră și a lor sub comunism, care ne-a împins și pe noi, într-un tîrziu, pe drumurile exilului, unde îi regăsim pe ei, marii specialiști ai rătăcirilor. Azi, exilul ar fi trebuit să ne apropie, dar contactul cu ei (de exemplu, ieri seară) ne arată cît de mult am rămas tributari arhetipurilor noastre de oameni legați de pămînt, azi implantați în mediul parizian. Nimic mai străin spiritului evreiesc decît obsesiile, reacțiile și angajamentele noastre. Respingînd cu hotărîre acest spirit pămîntean, Cioran s-a putut ridica deasupra stării care este a noastră, de provinciali ai Europei, stare care era și a lui. În mod paradoxal, Cioran și-a descoperit adîncimile tocmai pentru că și-a denunțat cu virulență originile. „Omul nu este stăpîn pe adîncimile lui", a scris el. Cum se poate ieși din această dilemă pentru ca exilul nostru să ne apropie de exilul evreilor?

martie

Revista *L'Alternative*, finanțată și condusă de François Maspéro, a organizat o seară pe tema „Intelectualii în țările din Est". Revista e condusă de un grup de intelectuali de stînga. Discuția a arătat o dată mai mult că, pentru a fi spus și crezut, adevărul despre țările din Est trebuie să fie afirmat de oamenii de stînga. Așa cum o dovedește lucrarea *L'Occident des dissidents* în care autorii, Christian Jelen și Thierry Wolton, vorbesc despre noul dialog care s-a legat între „disidenți și stînga". Asta presupune o mare manipulare: pentru a fi împotriva totalitarismului comunist, trebuie să fii „de stînga". Ca și cum oamenii cu idei de dreapta sau liberalii nu ar putea mărturisi adevărul despre comunism. Așa s-a întîmplat că timp de treizeci de ani refugiații nu au putut să se facă auziți, căci erau bănuiți de a fi „burghezi reacționari". Doar rușii au reușit să se impună deasupra marii mistificări: Soljenițîn, Bukovski, de pildă, nu au fost niciodată comuniști sau marxist-leniniști. Au gîndit în afara acestor tipare și au fost ascultați pentru că erau ruși. Deunăzi, la ședința de la *L'Alternative* se mai aflau la tribună, pe lîngă Goma, trei purtători de cuvînt ai intelectualilor sovietici: eterna Natalia Gorbanevskaia, profesorul Efim Etkind și un nou venit, Piotr Eguides. Marxiștii adevărați erau în fundul sălii, printre francezi, veniți acolo ca să producă zarvă. S-au auzit strigăte: „Fasciști! Imperialiști!" *Intelligentsia* de stînga nu ascultă decît mărturiile oamenilor care „mai cred încă" în comunism sau care „nu mai cred" în el. Cei care nu au crezut niciodată nu sunt ascultați, nu este loc pentru ei! Prin ce extraordinară manipulare s-a ajuns oare la asemenea aberație? Să fii obligat să te prefaci că „nu mai crezi" ca să poți aduce mărturii despre adevăr? Profesorul Etkind (pe care l-am cunoscut la revista *Esprit*) a adus un omagiu vitalității *intelligentsiei* rusești decapitată de mai multe ori după revoluția din 1917, cînd au fost lichidați succesiv intelectualii nobili și *intelligentsia* burgheză, apoi reprezentanții diferitelor mișcări de avangardă, numeroase în Rusia la începutul secolului: suprarealiștii, futuriștii, lingviștii, economiștii, filozofii, gînditori religioși, biologii, istoricii etc.

Și totuși, Rusia intelectuală supraviețuiește, este imposibil de explicat cum, vezi samizdat-urile... La dezbateri, o bătrînă comunistă franțuzoaică, indignată, a întrebat: „Care sunt impresiile acestor intelectuali disidenți despre viața în Franța?..." Este un lucru straniu, dar întotdeauna extraordinar de văzut: apologia comunismului făcută de fanaticii occidentali în fața oamenilor din Est care ies din lumea sovietică. Atingi acolo o limită a neînțelegerii peste care nu se poate trece în nici un fel. Limita care despărțea pe vremuri trecerea de la pace la război.

1 aprilie

Lungă discuție la Cioran. În timp ce vorbea, îi priveam mîna dreaptă pe cînd așternea cîteva cuvinte pe o foaie de hîrtie, crispată, descărnată, mîna stîngă așezată cuminte, ca o mînă de școlar, pe masă. Și cînd te gîndești că postura scriitorului provine din această postură de școlar sîrguincios! A vorbit azi despre *geniul pervers* al românilor, singurul care s-a realizat și a cărui imagine însăși este Ceaușescu, acest geniu al șiretîniei. Ceaușescu i-a înșelat pe toți, pe Occidentali, pe ruși, pe africanii din Lumea a Treia și pe toți cei din jurul lui. Dacă e să-l credem pe Cioran, restul, tot ce-au produs românii, este lipsit de interes.

Cioran e foarte preocupat de sănătatea fratelui său de la Sibiu, care a făcut o criză de melancolie depresivă. Nu l-am văzut niciodată atît de tentat să se întoarcă în România. Dar a renunțat, de teamă să nu poată suporta șocul întoarcerii în lumea românească. Îmi vorbește despre familia lui, despre sora lui moartă în pragul nebuniei și al cărei fiu s-a sinucis: „Și eu am avut dintotdeauna obsesia sinuciderii." Acum îl obsedează antecedentele sale, semn că a ajuns la acea vîrstă la care omul devine curios față de originile familiei sale, căci vorbește neîncetat despre trecut. România îl obsedează ca pe noi toți. Cioran a primit mai multe scrisori de la Steinhardt, care se încăpățînează să vadă în el un creștin care nu se cunoaște. Cioran afirmă că-i lipsește credința, contactul personal cu Dumnezeu, care e semnul

omului religios. Spune aceste lucruri pe un ton ciudat de neutru. „Credincios e mai degrabă Ionescu!“ adaugă el cu o ușoară ironie. Cioran consideră, judecînd după ultima lui carte pe care i-a trimis-o din România, că Steinhardt este mai degrabă un personaj monden, ieșit parcă din imaginația lui Proust.

Paște, aprilie

Rugăciunile sunt ca niște plante care cresc drept, cu capul ridicat, spre cer. Rădăcinile lor pornesc din picioare. Ce descoperire! Rugăciunea este un apel al întregii ființe prin intermediul cuvintelor. Vecină tulburătoare, poezia își are și ea rădăcinile în viața pămîntească. Orice poezie adevărată este un efort de transcendență înrădăcinat în trupul creat.

De Înviere, am fost la Maria B. cu Eugen Ionescu, Rodica, Marie-France, Mihnea B. Eugen Ionescu, după un pahar de vin, bine dispus, a vorbit despre chestii românești de altădată. Despre tatăl său — din București, dar originar din Iași — deși, în realitate, familia Ionescu provenea dintr-un loc din Bărăgan: „Nu știu de unde sunt... m-am născut la Slatina, dar nu știu dacă sunt din Slatina... poate că sunt din Iași... sau mai bine zis... poate că sunt bulgar... eu cred că sunt bulgar... tatăl meu era subprefect de capitală de plasă, la Slatina, cînd m-am născut... era pe atunci cu Marghiloman... pe urmă a fost cu Averescu... pe urmă a fost tot cu cei de la putere... așa era, ținea cu puterea...“ Eugen Ionescu cunoaște perfect istoria României politice de pe atunci. Discută cu Vlad despre partide și sciziuni. În fond, ca și pe Cioran, nimic nu-l amuză mai mult ca intrigăraia românească. S-a lepădat de România, dar rămîne legat de ea prin tot ce ține de un anumit trecut care revine pe „ușa de din dos“, ca să zic așa. Ființa lui rămîne definitiv românească și ortodoxă. A fost, ca în fiecare an, la denie vineri și la Înviere astă-seară. Cînd i-am vorbit despre Evanghelia Sfîntului Ioan, citită ieri seară, mi-a recitat-o în românește: „La început era Cuvîntul... și Cuvîntul era Dumnezeu.“ M-a întrebat dacă nu există o *Filocalie* în limbaj modern. Îi vine greu să înțeleagă limba *Filocaliei* tradusă de Stăniloae. Discutăm și despre Academia

Franceză, despre scriitorii de la Academie (venise vorba despre Marguerite Yourcenar, de curînd primită) pe care îi găsește „*embêtants*", plicticoși și ramoliți. Pe Marguerite Yourcenar o găsește imposibilă, n-a făcut nici un gest, arătînd un dispreț și o insolență „revelatoare" față de bonzii de la Academie. Cum s-ar zice, respectabilitatea bonzilor trebuie... respectată chiar și în ochii lui Ionescu.

10 mai

Vintilă Horia, în trecere prin Paris, a fost invitat să vorbească de ziua națională, de 10 Mai, care continuă să fie sărbătorită de Exilul credincios trecutului monarhist. Vintilă Horia s-a lansat într-o analiză a conceptului de „popor român". Dar era oare necesar să-i citeze pe Heisenberg, Gonseth, Mc Luhan și pe alți gînditori și fizicieni, pentru a regăsi în final tradiția ca ansamblul legăturilor ce formează un „concept global"? Există la Vintilă Horia o aplecare din ce în ce mai pronunțată pentru acest fel de considerații raportate la știința contemporană. Cu toată inteligența și farmecul lui, Vintilă se numără printre acei gînditori care se vor totodată filozofi și oameni de știință, dar nu sunt în realitate nici una nici alta. Îl salvează însă lumina interioară, cea care l-a inspirat în *Dumnezeu s-a născut în exil*.

mai

S-a născut noua Ligă pentru Apărarea Drepturilor Omului în România (LDHR) care înlocuiește Comitetul Francez pentru Drepturile Omului în România. În realitate, ea învie vechea Ligă românească întemeiată în 1925 de avocatul C. Costa-Foru, încremenită de la venirea la putere a regimului comunist. Președintele noii Ligi este un fost diplomat român, Constantin Cesianu, deținut politic în anii '50, iar secretară este Maria Brătianu, fiica istoricului Gheorghe Brătianu. Paul Goma se numără și el printre membri, precum și cîțiva francezi militanți din mai '68 împreună cu prietenul lor activ în vederea reconstituirii ligii, Mihnea Berindei.

6 iunie

Invazia Afghanistanului de către ruși trezește o mare indignare. O manifestație grandioasă a fost organizată în Salle de la Mutualité, cu semnături pe un apel, broșuri, afișe, discursuri, sloganuri. În mijlocul zarvei și a căldurii înăbușitoare mă gîndeam că, după Ialta, țările din Est au fost părăsite sub dominația sovietică, fără ca opinia publică să se sinchisească de ele. Dimpotrivă, Occidentul a găsit firesc ca Europa de Est să devină zonă de influență rusească. Cine s-a gîndit atunci la groaznica nedreptate care se făcea popoarelor din Est? Vocile care denunțau Uniunea Sovietică au fost înăbușite. În 1949, la Paris, stînga franceză l-a condamnat pe martorul Kravcenko. Astă-seară, printre intelectualii care se exprimau cel mai violent la tribună se număra fostul comunist Pierre Daix, unul din acuzatorii cei mai îndîrjiți ai lui Kravcenko la faimosul proces din 1949. În fața acestor revirimente ale Istoriei, sentimentul meu de frustrare a fost foarte puternic.

7 iunie

M-am dus în vizită la Cioran ca să vorbim despre actualitatea care îl pasionează. Cioran ascultă radioul englez și german, citește *New York Herald Tribune*. Îmi citează un articol din *Figaro* în care Alain de Benoist scrie că Occidentul va pieri din cauza lașității sale. A propos de Occident, cine l-a reprezentat mai bine decît Sartre — i-am spus eu, povestindu-i cît de frapată am fost, văzînd filmul *Sartre par lui-même*, de urîțenia admiratorilor lui, o urîțenie venită din interior, din ura față de sine a acestor intelectuali sartrieni. Despre Sartre, Cioran își amintește că a scris în 1956 pagini sîngeroase. Se ridică și aduce *La Tentation d'exister*, apoi o roagă pe Simone să citească la pagina 35 portretul „intelectualului obosit". Peste cîțiva ani, nu va rămîne mare lucru din Sartre, profetizează el. Faptul că nimeni n-a protestat împotriva concertului de laude auzite la moartea lui este „un semn de abrutizare generală". Cu Simone s-a plimbat la cimitir două săptămîni după funeralii. Mormîntul

lui Sartre era încă acoperit cu flori și cu scrisori de adio. Cioran ar fi vrut și el să-i scrie doar două cuvinte: „Mulțumesc — din partea Kremlinului."

Conversația noastră a continuat pe o altă temă de actualitate: Papa. Cioran consideră că influența Papei este importantă, politic vorbind, fiindcă întărește rasa albă care pierde teren în lumea creștină, în avantajul negrilor, mai ales. Cioran nu crede într-o renaștere a creștinismului, chiar dacă creștinismul este superior prin intuițiile sale despre om. Creștinismul a înțeles tot, Părinții Bisericii au fost minți luminate care au văzut foarte clar drama și oroarea destinului omenesc. Creștinismul are o viziune pesismistă despre om. Singura speranță, Învierea, este o chestiune de credință personală. În lumea de azi, în care domnește luciditatea materialistă, puțini oameni mai pot *crede* în făgăduința Învierii... Cioran cunoaște bine scrierile misticilor și gnoza, a fost tentat de budism, dar n-a aderat la el din cauza firii sale. Cioran nu se poate detașa, nici dezinteresa de cultură și de istorie, a cărei traiectorie îl fascinează și-l îngrozește. „Ar trebui să fii sceptic, să nu crezi în nimic! exclamă el, dar suntem toți niște fanatici! Eu însumi, care vorbesc tot timpul despre scepticism, nu sunt o fire sceptică... Viitorul nu poate fi prezis. Nici Dumnezeu nu poate ști. Nimeni nu va ști niciodată. În afara liniilor ci mari, Istoria este de asemenea istoria fiecăruia, sunt prea multe cauze în joc, împletirea lor scapă previziunilor." La plecare mi-a dăruit cîteva reviste și o ediție de buzunar a *Ispitei de a exista* pe care o recitesc cu pasiune. În aceste pagini totul e cuprins, totul a fost gîndit acum 25 de ani!

10 iulie

În preajma vizitei lui Ceaușescu la Giscard d'Estaing domnește o mare agitație în Exilul românesc. Ne temem ca poliția franceză să nu ia măsuri pentru a-i îndepărta pe refugiații cei mai agitați, așa cum s-a întîmplat acum zece ani, în timpul vizitei făcute de Ceaușescu lui Pompidou, cînd unii membrii ai coloniei române au fost invitați să petreacă cîteva zile în

Corsica pe spezele Ministerului de Interne. Ne vor pune oare sub supraveghere? Și în ce fel?

12 iulie

Am hotărît să organizăm o conferință de presă care să fie convocată de Ligă (LDHR) în chiar ziua sosirii lui Ceaușescu. Ne-am întrunit la noi pentru a decide cine ce va scrie și ca să pregătim un dosar pentru presă. Paul Goma și Marie-France vor alerta ziarele. Mihnea speră să obțină sprijinul tacit al sindicatelor și al cîtorva intelectuali de stînga; Monica vrea să asocieze CIEL-ul prezidat de Ionescu, dar președintele Federației Drepturilor Omului, Daniel Meyer, nu este de acord, îl detestă pe Ionescu, deci ne vom lispsi de CIEL! Între timp, eu am fost angajată ca interpretă spre a-l însoți pe Giscard în timpul vizitei.

18 iulie

Ne pomenim cu poliția la noi acasă. Doi agenți în civil, foarte politicoși, ne-au avertizat că orice manifestație anti-Ceaușescu trebuie evitată. Nu le-am spus că vrem să organizăm o conferință de presă, nici că eu îl voi însoți pe Giscard.

28 iulie

Giscard d'Estaing este al treilea președinte francez care-l primește pe Ceaușescu la Paris. Ceaușescu i-a înmormîntat pe cei doi președinți anteriori: de Gaulle și Pompidou. Ceaușescu este la putere din 1965, dar timpurile s-au schimbat, vizita a fost un eșec pentru el. Ceaușescu părea cînd bolnav, nervos, cu capul aplecat într-o parte, bîlbîindu-se mai tare ca niciodată, cînd (probabil în urma unor injecții făcute de medicul lui personal) în formă, „vorbăreț", sau ținînd discursuri nesfîrșite despre civilizația care trebuie apărată, despre dezarmare și pace. În întrevederile cu Giscard, Ceaușescu a aplicat dialectica lui primitivă care-l face impermeabil la raționamentele *celuilalt*. Concluzia

mea: aplombul lui de șef n-a înșelat pe nimeni. Francezii l-au tratat cu un dispreț mascat, iar presa în unanimitate a denunțat dictatura lui personală și metodele polițienești pe care le aplică. Articolul lui Ionescu în *Le Monde*, în care a descris mizeria și asuprirea din România, a făcut mare vîlvă. Se pare că l-a impresionat mult pe Giscard. Faptul că Ceaușescu guvernează înconjurat de zbiri și că soția lui se amestecă în toate a fost vizibil în tot timpul călătoriei. Prestigiul lui în străinătate este definitiv șubrezit.

30 iulie

Îndată după sfîrșitul vizitei lui Ceaușescu, am plecat la București, pentru 24 de ore, cu delegația Comunității Europene, pentru semnarea Acordului CEE cu România. Sosire tîrzie a avionului, dineu oficial la Athénée Palace, întrevedere nocturnă cu Dinu Noica la Barbu Brezianu, apoi două ore de somn la Intercontinental de unde am contemplat, de la fereastra mea de la etajul al XI-lea, orașul cufundat în beznă (economie de energie), oraș de care mă leagă fibrele mele intime, ascunse ochilor străinilor pe care îi însoțesc. A doua zi au urmat semnarea Acordului, conferința de presă și întoarcerea la Bruxelles de unde pornisem seara în ajun. Dar înainte de plecarea la aeroport, Gaston Thorn, Președintele Consiliului de Miniștri al CEE, a fost primit de Ștefan Andrei, ministrul afacerilor externe. În timp ce amîndoi se întrețineau în franceză, mi-au căzut ochii pe *Memoriile* lui Mircea Eliade vizibile pe biroul ministrului român. M-am întrebat ce efect poate produce o asemenea carte scrisă de un spirit liber și mărturisind despre perioada de libertate dintre cele două războaie, asupra minții comuniștilor români, care au falsificat trecutul și-și ticluiesc și-acum, zi de zi, o pseudoistorie după nevoile puterii lor absolute? E drept că Ștefan Andrei pare mai evoluat decît ceilalți. Mă gîndeam de asemenea că în arhivele ministerului se păstrează și rapoartele tatălui meu. Se spune că regimul comunist consultă rapoartele foștilor diplomați. M-a cuprins un sentiment din cele mai stranii, sentimentul că mă aflam în acel minister în punctul precis unde se încrucișează

două itinerarii, unul simbolic, altul real. Trăiam unul dintre acele momente în care ai impresia că-ți vezi și-ți pipăi propriul tău destin.

1 august

Întoarsă de la București, privesc valiza așezată pe un scaun lîngă mine și pe care e lipită eticheta: Hotel Intercontinental. Faptul de a fi petrecut o noapte în hotelul pentru străini îmi confirmă relațiile mele paradoxale cu țara de origine. Cu timpul, devin din ce în ce mai străină de spațiul acela peste care stăpînesc puteri politice pe care le combat și care mă resping. Dar adîncimile rămîn. Eu, cea cu valiza de străină, cazată la etajul al XI-lea, eram în același timp cineva care locuise în București în anii cincizeci, cineva care știa ce se ascunde în spatele fațadei Intercontinentalului. Azi, ca și atunci, realitatea românească rămîne ascunsă ochilor străinilor. Oamenii trăiesc în prezentul lor apăsător, visează să plece, știind că există și *alte locuri*. Eu, care trăiesc în acele *alte locuri* unde m-a aruncat soarta, mă simt aproape de ei. Praful nevăzut de pe valiza mea aici, în Franța, operează contactul material între două pămînturi despărțite de Istorie, dar apropiate prin legăturile umane dintre ele.

Călătoria oficială a lui Ceaușescu la Giscard a confirmat o dată mai mult că Franța, țară primitoare pentru atîția refugiați politici, exilați sau pur și simplu emigrați, este de asemenea o țară a contactelor oficiale. S-o știi este una, s-o trăiești, alta. Cu cît urci mai sus în sferele guvernului, cu atît te regăsești pe terenuri tot mai vaste de colaborare. În timpul vizitei, jos, în mediile franco-române cele mai active, oamenilor le-a fost teamă. Nu numai de Securitate, dar și de autoritățile franceze. Se dăduse la o parte un paravan: apăruse politica, puterea burgheză dialogînd cu omologii ei, cu șefii comuniști. Dar Istoria a fost ea oare vreodată altceva? Să vrei să împaci Istoria cu Morala, este o dovadă de naivitate. Atunci? Poți oare rămîne, pe măsură ce se scurge vremea, totodată lucid și angajat? Orice ar fi, acesta este pariul meu, pariul unei marginale. Să nu cedezi tentației lucidității sterile, să trăiești pentru altceva decît numai pentru tine.

august

Prietenii Ligii (LDHR) s-au reunit la noi. Ciocnim un pahar în cinstea succesului înregistrat de conferința de presă de săptămîna trecută. Jurnalele au folosit din plin dosarul nostru. Acum se pune întrebarea: ce-i de făcut pentru conferința de la Madrid, la toamnă? (Și cînd te gîndești că-mi propusesem să mă sustrag obsesiei românești!)

Saint-Tropez, august

În timpul vacanțelor citesc *Memoriile* lui Mircea Eliade (vol. I, Gallimard). Îmi retrag criticile formulate la adresa lui. Chiar dacă nu s-a angajat, ca Ionescu, pentru apărarea Drepturilor Omului în România, chiar dacă s-a abținut să ia poziție, în schimb, acum, ajuns la apogeul celebrității, a publicat la Gallimard aceste *Memorii*, o frescă a României libere și liberale a anilor douăzeci. Amintirile redau, deși indirect, într-o formă *egocentrică*, imaginea unei lumi intelectuale libere. Cartea este o mină de informații, o revelație asupra trecutului. Probabil că dacă Eliade ar fi adoptat poziții politice, i s-ar fi reproșat simpatiile sale legionare de pe vremuri. Atitudinea lui prudentă și egoistă apare acum subtilă și providențială: a reușit să publice la Gallimard aceste *Memorii* care interesează în cel mai înalt grad istoria trecutului românesc!

Saint-Tropez, august

În legătură cu Eliade și Franța: în realitate, Franța, și nu numai stînga intelectuală, dar și oamenii de știință, l-a ignorat la început. Dar Eliade a sfîrșit prin a se impune, a triumfat! Este acum la modă în Franța, iată summumul a tot ce și-a dorit.

Altă întrebare: de ce este Eliade atît de român? Pentru că nu vede o altă cale de mîntuire decît prin cultură — nici prin religie, nici prin angajamentul total, omenesc, în favoarea unei cauze morale. Apetitul lui de cultură are drept scop: a produce cărți, articole, amintiri... Nu s-a dăruit decît studiului. Nici o

interogare existențială nu l-a chinuit, judecînd după viața lui. Toate acestea, plus dorința lui de a se impune în Franța, sunt de esență românească pură!

1 septembrie

În tot timpul vacanțelor am trăit exaltați de veștile ce ne parvin din Polonia unde mișcarea muncitorească *Solidarnosć* a galvanizat întreaga țară. O dată întoarsă la Paris, i-am telefonat Monicăi ca să-i spun că vreau să cer cetățenia poloneză! Mi-a răspuns: „Și Goma vrea să devină polonez!... Dar ai auzit despre greva de la Tîrgoviște?" Cuvinte rostite pe un ton grav, tonul apostolatului pe care l-a îmbrățișat Monica Lovinescu. Mărturisesc că nu știam și că pentru mine, în acest moment, evenimentele din Polonia depășesc interesul pentru Tîrgoviște.

30 septembrie

Înainte de plecarea lui Eliade în America, Leonid a invitat cu fastul zilelor mari. Lume multă, plus obișnuiții: Ieruncii, Theodor Cazaban, Horia Stamatu, eu, Nelly Comorovski, Matei Cazacu, Marin Tarangul, Aurel Răuța (din Spania), Octavian Vuia (din Germania), Iancu Bidian, Mioara Cremene cu fiul, Aurora Cornu, Victor Cupșa, Alexandru Vona, Nicolae Breban cu soția, Cicerone Poghirc cu soția, Nicolae Petra (sponsorul lui Ierunca, venit din Mexic), plus alții. Eliade, mină proastă, nervos, a citit, sărind de pe scaun ca de pe arcuri (nu ca un om bătrîn ce este), o nuvelă, *Dayan* — cu aluzii la evrei — din întîmplare? sau anume? L-am ascultat atent. Mi s-a părut o chintesență de dialog reușit în stil Eliade. Ironia (involuntară) m-a făcut să rîd. Discuția a urmat între cei care „marșează" la convențiile lui Eliade („timpul comprimat", „timpul ciclic" ca obsesii ale eroului etc.) și ceilalți. Monica era prudentă și totodată prepotentă. Am avut impresia că discuția era ocolită, prea amestecată cu adulații și cu ezoterisme — inutile, căci bucata era bună.

A doua zi, Paul Barbăneagră ne-a invitat și el la o seară foarte reușită. Îl priveam pe Eliade în timp ce vorbea cu Cioran despre

sănătatea lui: luase un aer strengar pentru a-și explica metehnele. Cioran îi răspundea pe același ton glumeț. Eliade îi arăta mîna lui dreaptă cu încheietura groasă, o adevărată mînă de prizonier al scrisului, zicînd că urmează un tratament cu săruri de aur împotriva reumatismelor. Ochii îi sunt amenințați de cataractă, are unsprezece dioptrii la ochiul stîng, dinții l-au necăjit mult în timpul verii. Cioran îi ținea isonul. Totuși, Eliade continuă să lucreze, forța lui interioară este intactă, leul din el nu a adormit, și nici nu i s-a stins pofta de *a ataca*. Îl simți bătrîn, dar esențialmente durabil și mai ales setos de succes. Ne-a dovedit-o ieri la Leonid M. unde și-a citit ultima povestire, *Dăyan*. Jubila pentru că Gallimard a acceptat să-i publice nuvelele fantastice în trei volume. În Germania este publicat în mii de exemplare. Succesul îl fericește, satisfacția lui e intactă, neatinsă de scepticismul bătrîneții.

Alături, într-un mic salon, ședea Ionescu, foarte anturat. În formă, cu un pahar în mînă, evocînd pe românește amintiri din vremea serviciului militar din România. Într-o zi a primit o palmă de la un ofițer care s-a scuzat aflînd că era T.T.R.-ist — deci om cu carte — și-și amintea: „Eram revoltat: de ce să fie pălmuiți numai țăranii?" Ionescu vrea să se ducă la Madrid luna viitoare, să țină o conferință paralelă cu cea a CSCE (Acordurile de la Helsinki), ca să vorbească despre Drepturile Omului. Ionescu era el însuși: totodată serios și comic! Comicul curge din el o dată cu drăgălășenia, lucru minunat!

2 octombrie

S-a ținut o întrunire cu ziariști și sindicaliști francezi, în jurul unei cărți de curînd apărute, a unei jurnaliste socialiste, intitulată *A fi femeie în Est*. O unguroaică, o poloneză și cu mine am vorbit despre experiențele noastre. Am răspuns franțuzoaicelor care văd situația femeilor din țările din Est prin prisma gîndirii lor utopice. Curînd s-a pornit un dialog între surzi: pe de o parte, reprezentanta viziunii ideologice abstractologică, crezînd că drepturile femeii sunt mai bine apărate în Est decît în Occident, pe de alta — experiența celor trei specimene care au *trăit* acolo, și care încercau să explice că în țările satelit

practica este departe de a semăna cu acele „*lendemains qui chantent*" atît de scumpe inimilor socialiștilor occidentali. Degeaba, nu am reușit să le convingem.

11 octombrie

Am fost invitată cu Cioran la Dima Eddé, o tînără libaneză maronită, admiratoarea lui înflăcărată. La masă, Cioran a făcut o strălucită evocare a poetului și eseistului Armel Guerne, mort de curînd. Un geniu ratat (tip de persoană care l-a fascinat întotdeauna pe Cioran), cu un fizic monstruos, de o zgîrcenie nemaipomenită, mare traducător al misticilor în limba franceză, minte talentată, poet genial uneori, dar un ratat. Concluzie: totul este compatibil într-o singură persoană, iar morala nu are nimic de a face cu *darurile* cu care ești înzestrat, cu arta etc. Cu părul vîlvoi, foarte în formă, cu umorul lui zeflemist transpus în franceză, Cioran pufnea în rîs în fața propriilor sale găselnițe. Mă amuza să-l văd într-o postură mondenă. Cadrul luxos și șarmul oriental al Dimei, așezată la picioarele lui Cioran, contrastau cu omul care a ales austeritatea și simplitatea. Dar Cioran rămîne totdeauna el însuși, fie că ascultă muzica lui Pergolesi, într-o atmosferă cernută de clar-obscur, fie pe stradă sau la bistro. Secretul lui Cioran: a fi demascat toate imposturile și a se fi transformat demult într-un cristal pur, în care românismul lui apare ca un accident printre altele. În legătură cu muzica, pe care o așază deasupra literaturii, a afirmat: „Ar putea să se oprească, să înceteze, în orice clipă. Ar fi spus deja totul." Și l-a ironizat în treacăt pe filozoful Vladimir Jankélévitch care, din cauza Auschwitzului, a respins în bloc pe Mozart și toată muzica germană! S-a vorbit apoi despre Proust, pe care-l găsește plicticos („cincizeci de pagini ca să descrii un picior care alunecă"), cu excepția *Timpului regăsit*, o feroce evocare a morții. În materie de roman, îl interesează doar rușii. De asemenea, îl pasionează numai două lumi istorice sau, mai exact, două sfîrșituri de lumi: sfîrșitul vechii Rusii și sfîrșitul Habsburgilor, la Viena. În timpul serii, am căutat toți trei un cuvînt francez care să exprime noțiunea de *Sehnsucht* sau de *dor*, amestecul acela unic de regret și de aspirație... dar în zadar.

5 noiembrie

Reagan a fost ales președinte al Statelor Unite cu o majoritate covîrșitoare, pe care sondajele nu o prevăzuseră. *We've had a clown, why not an actor now*? spun americanii, dezamăgiți. Am impresia că această alegere ne împinge mai repede către deznodămînt, singurul permis Occidentului: o apocalipsă la scară planetară. Accelerarea timpului este perceptibilă în momentul de față. I-am văzut la TV pe șefii sovietici: Brejnev a cunoscut cinci președinți americani. Gromîko este ministru al Afacerilor Externe de 20 de ani. Iată două lumi: una a stabilității împietrite, cealaltă a schimbării și a instabilității permanente. Care va ieși cîștigătoare? Poate c-ar trebui să facem ca francezii, să ne refugiem în restaurante și în vechiul cinism?...

10 noiembrie

Am primit o scrisoare înduioșătoare de la un prelat francez, părintele Castillon, care intervine pentru un preot unit întemnițat în România. Are 80 de ani și este nepotul Mariei Cantacuzino, fiica prințului C., supranumit Nababul, soția pictorului Puvis de Chavannes! Stranie supraviețuire a acestor boieri în descendenții lor, preoți catolici care nu și-au uitat obîrșiile muntenești!

12 noiembrie

A început Conferința de la Madrid. Eugen Ionescu a primit o scrisoare de amenințări care-l prevenea că avea să fie atacat dacă se duce la Madrid. Și Goma a fost amenințat, dar a decis să se ducă. Se crede că amenințările provin din cercurile legionare din Spania care-i detestă pe Ionescu, pe Goma și pe toți cei care întreprind acțiuni în numele Drepturilor Omului. Conferința este sabotată de ruși și de țările din Est. Occidentul i-a acuzat pe ruși, delegatul american a denunțat violarea Drepturilor Omului în legătură cu cazul Saharov și cu Afghanistanul. Rușii au procedat cît se poate de simplu: n-au ascultat. Și-au scos căștile și au stat de vorbă cu delegații țărilor satelit! În cele

din urmă, URSS are cîștig de cauză. Cuvintele, singure, nu pot nimic împotriva voinței politice de a spune *niet*. Pentru moment, al „treilea coș" al Acordurilor de la Helsinki (cel care conține Drepturile Omului) nu-i impresionează pe sovietici. Îl ignoră pur și simplu.

15 noiembrie

În vizită la Cioran. L-am găsit ascultînd muzică de Brahms pe un picup nou, pe care-l pusese în surdină din cauza vecinilor de la mansardă. M-a îmbrățișat și m-a poftit să stau în fotoliul invitatului, în încăperea care miroase întotdeauna plăcut, din cauza ceaiurilor de plante și a legumelor proaspete pe care le fierbe chiar el în aburi. Cioran era singur, deși vizitele nu-i lipsesc, și avea chef de vorbă.

Vorbim despre alegerile americane, despre sfîrșitul Occidentului, despre Spengler, despre scriitorii francezi de azi („bieți indivizi care nu știu decît să înșire fraze, atîta tot"), despre Mircea Eliade care dorește atît de mult să obțină premiul Nobel. În legătură cu Spengler, Cioran este furios pe criticii de la *Le Monde* care au scris articole de rea credință împotriva filozofului. Își amintește că-l citea pe Spengler în anii treizeci în România. Spengler a fost un mare vizionar căruia Istoria i-a dat dreptate. Pe vremuri, Germania îl fascina. Straniu destin, acela al lui Cioran, devenit scriitor francez, el, atît de pasionat în trecut de cultura germană, atît de puțin francez în reacțiile sale adînci. A asimilat cultura franceză, dar fibrele lui intime au rămas aceleași. Este interesant să-l auzi evocînd aceste lucruri azi, după ce și-a cucerit locul în literatura franceză. Cioran a depășit propriul său trecut, s-a desprins de el. Vorbește despre el cu uimire, cu curiozitate, dar și pe un ton care arată că nu este indiferent față de acea epocă încheiată din viața lui. Reacția lui față de Occidentul obosit o dovedește. Socoate că elita românească din trecut, redusă la număr, era de cultură străină. A putut fi ușor lichidată. Cioran simplifică, pentru a denigra mai ușor societatea românească. Îți dai seama că antiromânismul lui este voit, că este o părere preconcepută. Admite că

s-a petrecut ceva mai mult decît un simplu transfer de valori din Occident în cultura românească. Este de acord cu mine că influența franceză a fost mai ales rezultatul unei voințe politice, că nu a existat o întîlnire în profunzime între spiritul francez și spiritul românesc, atît de funciar diferite. Franța și-a exportat ideile politice printr-o clasă socială care a creat România modernă. Limba și cultura au urmat în mod firesc.

18 noiembrie

„Conștiința a ceea ce ai fost este un izvor de încredere în propria-ți persoană", îmi spunea un exilat. Refugiat de mult la Paris, descendent al unei vechi familii, ține la decor, a salvat ceva argintărie, cîteva portrete de familie, cîteva icoane. Bontonul convențional domnește în salonul lui, așa cum domnea în saloanele bucureștene de odinioară, unde se vorbea franțuzește. Stranie întoarcere a influenței Parisului asupra acestui mediu românesc ce funcționează acum într-un salon parizian care este o mică oglindă a Bucureștiului. A unei anumite societăți, ai cărui ultimi supraviețuitori locuiesc la Paris, la Madrid, în Florida sau în subsolurile vechilor lor case din București.

20 noiembrie

Europa de Est începe să fie la modă printre scriitorii francezi. Romancieri care au renunțat la incursiunile lor în „noul roman" (vezi premiul Renaudot atribuit anul acesta romancierei Danielle Sallenave) situează acțiunea romanului lor „undeva în Est". Cunoștințele pe care le au despre aceste regiuni unde domnesc poliția și sărăcia, în interiorul unor granițe închise, sunt livrești, imaginare. Nu cunosc limbajul „organelor" și al membrilor aparatului de stat, nu cunosc lumea „normalizată" cu forța. Experiența lor despre violența occidentală: erotismul, pornografia, criminalitatea nu le este de nici un folos în reprezentarea violenței în universul totalitar. A sparge o bancă, a pune bombe în mașini, a trage asupra jandarmilor — sunt scene de neconceput în lumea din Est unde posesia unor arme de foc se

pedepsește cu închisoare sau cu ani de lagăr. Nu știu ce înseamnă violența difuză întreținută și în același timp controlată de stat, singurul stăpîn, grație unui dozaj subtil de frică și de amenințare latentă. Lumea din Est, descrisă de un romancier parizian poartă în sine ceva nostalgic și desuet. Întîlnești acolo un fel de decrepitudine, un sfîrșit de veac, oameni bătrîni, eroi visători, muzică inspirată din amintirea unor scurte șederi la Budapesta, Praga sau Varșovia. Vrînd să-și situeze eroii într-o lume „dură", acești scriitori rafinați trădează de fapt o dorință secretă de a trăi experiențe a căror esență le scapă. Aspirațiile lor corespund stării de spirit actuale. Auzi adesea oameni care se plîng: „De treizeci de ani nu se mai trăiește, aici în Franța nu se petrece nimic, totul merge pe roate, suntem supraprotejați — dar nu mai trăim..." Societatea abundenței și a bogăției aspiră vag la o existență mai dramatică, mai expusă unor pericole, unor fiori necunoscuți... E melancolia unei societăți decadente care își așteaptă barbarii...

25 noiembrie

O scrisoare de la Dinu Noica, „prietenul nostru îndepărtat", al lui Cioran și al meu. A refuzat pașaportul care i s-a propus, socotind că nu mai făcea osteneala să vină în Occident pentru a se cufunda în „lumea voastră de lumini, zgomot și imagini care vă înghit" — așa ne vede el. A preferat să rămînă în singurătatea lui de la Păltiniș, să mediteze și să ne privească de departe. Cei dintre noi care, plecînd, au descoperit realitatea rupturii și consecințele ei, ne aflăm la aceeași distanță nostalgică la care se află și el. Nu se înșală preferînd să rămînă invizibil pentru a întreține mai bine izvorul subteran, legătura care curge în profunzime între țară și noi, îndepărtatele ei avataruri!

13 decembrie

Istoricul François Fejtö, căruia i-am vorbit despre ultima lui carte închinată Revoluției ungare, mi-a dat vești din Polonia.

După ultimele informații, partidul comunist polonez va încerca o manevră: întîi, se va întări, va strînge rîndurile rechemîndu-i pe foștii staliniști ieșiți la pensie. Apoi, poliția politică va fi reorganizată astfel încît să poată începe primele arestări printre „capii" socotiți responsabili de „tulburări" (greva de la Gdansk). Sindicatul liber *Solidarnosć* și Biserica poloneză vor fi obligate să ia poziție față de „extremiști" — purtînd astfel întreaga răspundere pentru situația creată. Toată lumea stă cu ochii ațintiți asupra Poloniei. Ce măsuri vor fi luate în fața amploarei și importanței mișcării *Solidarnosć*? O dată mai mult, Polonia eroică va fi sacrificată de imperialismul rus în versiunea sa comunistă. Dar Polonia scrie o pagină de istorie, în timp ce România se afundă, devenind un fel de Lume a Treia. Frica și delațiunea care determină relațiile între oameni zădărnicesc orice acțiune de rezistență colectivă. Ce mizerie!

ultimele ore ale anului 1980

Am realizat dintr-o dată că, dintre toate persoanele pe care le vom întîlni la revelion, nici una n-a fost martoră la viața noastră (a lui Vlad și a mea) dinainte de exil. Ne-am cunoscut cu toții după sosirea noastră în Franța. Nu există nimeni cu care să putem evoca amintiri personale *dinainte*... Ce ilustrare elocventă a aventurii noastre existențiale! Dovadă că lipsește vieților noastre acel „legato" propriu vieților oamenilor care nu au cunoscut ruptura cu locurile și persoanele care îi „cunosc dintotdeauna". Astă-seară vom fi oamenii unui cerc născut dintr-un „reînceput", care și-au transplantat viața într-alt loc, undeva în lume... Oricum, va exista din ce în ce mai puțin „legato" și din ce în ce mai multe despărțiri și plecări printre oameni... Astă-seară vom fi „între noi", adică în Franco-România, împărtășind o obsesie comună în locul amintirilor individuale ale fiecăruia, vom fi toți la grade diferite (chiar și cei care refuză s-o admită) oamenii exilului care se regăsesc între ei la un sfîrșit și început de an, cînd te simți luat pe sus de timp și de evenimentele secolului.

1981

1 ianuarie

O dimineață de iarnă, deasupra Parisului, cerul senin. De la fereastra mea zăresc siluetele imobilelor de pe „Frontul Senei". Mai aproape, acoperișurile caselor de pe strada Commerce. Am devenit ca șoferul acela de taxi, care mi-a declarat deunăzi pe drumul de la gară spre casă: „*Je suis aussi un enfant du XVe*." Am început să iubesc orașul acesta care ne îmblînzește fețele cu puterea lui misterioasă, al cărei izvor e lumina cerului. De aici văd tot ce datorează Parisul tonurilor de gri și de albastru, care se răsfrîng pe acoperișurile și pietrele lui. Și mă simt o bătrînă pariziană.

4 ianuarie

Am revăzut grupul din seara trecută. L-am reîntîlnit pe Ionescu la trei zile interval, tot în aceeași atmosferă, cunoscută, familiară. *Small talk*. Ultimele vești de la București. Ultimele bancuri. Ultimul roman al lui Goma (și el de față, de altminteri). Conferința de la Madrid. Giscard la Varșovia. Circulă un text redactat de un grup de unguri (un fel de manifest pe care urmează să-l semneze românii și ungurii în numele unor revendicări comune — Drepturile Omului etc.). Ionescu în adorația lui Marie-France. Din cînd în cînd se retrag împreună în odaia de alături ca să-și spună „secrete". Ionescu n-a pierdut nimic din combativitatea sa. Disprețuiește mai mult ca niciodată spiritul francez de demolare încarnat de stîngism. Consideră că francezii continuă să nu înțeleagă nimic, și găsește o formulă amuzantă pentru

a-i ridiculiza: francezii sunt „*des imbéciles vifs*". Se poate defula, fiind în Franco-România, dar de fapt n-a încetat niciodată să-i combată pe criticii teatrali parizieni. „Primele mele piese le-au plăcut pentru că au crezut că sunt de stînga. Apoi au decis că piesele mele erau proaste, asta pentru că le păream dintr-o dată de dreapta și reacționar. Așa sunt francezii. Nu văd lucrurile, nu văd decît ideile pe care și le fac despre ele... sunt proști!..." Oricît s-ar repeta, Ionescu rămîne la fel de nostim. Ieri seară a vorbit de asemenea despre religie, minuni, semne (despre care a scris în amintirile lui) în care crede. I-am spus că urîțenia de la Lourdes, unde oamenii bolnavi se duc în speranța unui miracol care să-i însănătoșească, mi se pare o insultă adusă Spiritului. M-a privit fără să-mi răspundă. Ionescu nu-ți răspunde întotdeauna la întrebare. Te privește și expresia lui este misterioasă, de nepătruns. (De ce notez aceste lucruri? probabil fiindcă găsesc în această treabă modestă mijlocul, poate singurul care să fie la înălțimea puterilor mele, de a pune ordine în destinul meu: a observa, a asculta, a însemna...)

ianuarie

Toate acțiunile sociale se fac în numele unui scop *util*. La dezbaterea la care am participat azi, la FNAC-ul de la Halles, asupra „Poloniei văzută de celelalte țări din Est", ne-am cufundat în probleme sindicale. Am discutat despre discursul ținut de muncitorul de la Gdansk, Lech Walesa, la televiziunea poloneză. Șeful mișcării Solidaritatea a vorbit despre misiunea lui, despre *utilitate* drept criteriu al mișcării sale sindicale, a explicat necesitatea și deci utilitatea reformelor pentru viața muncitorilor. Avea dreptate, a fost de altfel extrem de abil, de convingător. Am fost cucerită de felul de a vorbi a acestui simplu electrician, de aptitudinile lui politice vădite în cadrul înfruntării cu autoritățile poloneze. Apoi, la sfîrșitul acestei incursiuni în domeniul socio-politic, cealaltă parte din mine s-a răzvrătit. Eram grăbită să regăsesc *inutilul*; să scap, să mă retrag în cealaltă realitate, să regăsesc starea mea de disponibilitate interioară, lucru din ce în ce mai greu în atmosfera actuală. (Ar trebui să mă îndepărtez de „politic" care este la toate nivelurile o voință

de dominație — vezi ambițiile exilului intelectual... Sunt conștientă că mă aflu prinsă într-un angrenaj, că nu pot și, de fapt, nu vreau să ies din el — ca atunci cînd te lași antrenat într-un joc pe care-l continui în pofida propriei tale voințe.)

18 ianuarie

Lungă conversație cu Cioran și Simone. Cioran a evocat crîmpeie din trecutul lui. Era la Paris, pe bulevardul Saint-Michel, la sosirea germanilor, în 1940. Bulevardul era aproape pustiu, toți fugiseră. Doar cîțiva trecători și în fața lui, la colțul străzii Soufflot, în fața Pantheonului, o bătrînă care privea năucită. Trupele germane urcau de-a lungul bulevardului. Bătrîna s-a întors și i-a spus: „Frumos ne șade, domnule! Și cînd te gîndești că ne-au făcut să credem că nemții n-aveau unt!" Cioran moare de rîs cînd își amintește — „a spus « unt », nu arme!" — și se revede împreună cu bătrîna pe marginea trotuarului. Și-a continuat drumul pe jos, s-a dus pînă la Porte d'Orléans de unde o mulțime de oameni pleca într-o învălmășeală de nedescris. Pentru a-și justifica prezența, purta în bandulieră un cauciuc pe care îl cumpărase pentru bicicletă . Dar n-avea deloc intenția să plece. Unde să meargă? A rămas la Paris. Puțin timp după aceea, guvernul român și-a repatriat cetățenii. Aproape toți au plecat. Cioran și-a reproșat întotdeauna faptul că s-a întors. N-am insistat, dar i-am înțeles gîndul. Ar fi scăpat în felul acesta de acuzația de a fi fost amestecat în perioada guvernării legionare. Apoi și-a reamintit cum a reușit să părăsească din nou România. În 1941, sub guvernul Antonescu, avea pașaportul în buzunar, dar Siguranța refuza să-i dea viza necesară. Într-o zi, se plimba pe bulevardul Brătianu împreuna cu un „tip". Avea asupra lui ordinul de chemare la armată (artilerie călare). Deși cunoștea multe persoane la Afacerile Externe, plecarea lui în străinătate părea exclusă. Deci va trebui să se prezinte la regiment. Atunci s-a ivit un bărbat al cărui nume nici nu-l reține, cineva care făcea cronica judiciară în ziare. Stînd de vorbă, pe bulevard, tipul află că Cioran are probleme. Scoate o carte de vizită și scrie pe ea cîteva rînduri. Cioran o uită prin buzunare. Cînd s-o arunce,

se răzgîndește. Se duce la generalul în chestiune care, văzînd semnătura, îi pune pe loc ștampila necesară (Cioran îi imită gestul, mă face să tresar, lovind tare în masă). A doua zi a luat trenul și a părăsit România... pentru totdeauna! Se miră că a uitat numele necunoscutului „căruia îi datorează totul". Nu i-a dat niciodată de urmă. Destin sau Hazard — viața lui a depins de acea întîlnire... Trecem apoi la alte subiecte, dar o să-i cer să-și mai amintească din trecut data viitoare.

22 ianuarie

La televiziune, America se dă în spectacol. După ce a consimțit să plătească nouă miliarde de dolari pentru a-și răscumpăra cei cincizeci de ostateci reținuți la ambasada americană de la Teheran de către iranieni, plecarea lor cu avionul spre Wiesbaden a fost arătată azi lumii întregi. O mamă, invitată în studioul de la New York, a izbucnit în plîns zărindu-și fiul la coborîrea din avion în Germania. Astfel au putut fi constatate și puterea și slăbiciunea Americii, dar mai ales cultul imaginii, al *show*-ului generalizat!

29 ianuarie

Am luat masa cu o principesă rusă, Hélène Obolenska, al cărei soț este un cunoscut istoric care trăiește la New York. Ne-a povestit că la Centrul de Documentare rus din Statele Unite, unde se află cel mai mare depozit de arhive rusești, multe documente sunt distruse pe ascuns de către foști emigrați originari din Europa de Est și din Rusia, adesea evrei, care n-au interes ca responsabilitatea lor în cadrul istoriei Revoluției ruse să fie consemnată pentru posteritate. Astfel, urma atîtor crime va fi pierdută. Distrugerea arhivelor face parte din marele asalt al Minciunii împotriva Adevărului. De unde rolul spiritului Adevărului întrupat într-un personaj ca Soljenițîn, care vorbește în numele tuturor celor ale căror mărturii s-au pierdut. Soljenițîn este o Memorie, un depozit viu de arhive, răsărit din Imperiul Minciunii ca un miracol al Spiritului.

Crans sur Sierre, ianuarie

Neschimbați rămîn munții, lumina boreală a asfințitului, mirosurile ghețarilor aduse de pale ușoare de vînt. Am adus de citit *Numărul de aur* de Matila Ghyka, poeme de Milosz și paginile unui teolog german asupra mînăstirilor pictate din Bucovina. Printre românii care au scris în franceză, Matila Ghyka personifică în cel mai înalt grad spiritul speculativ aspirînd la o cunoaștere dincolo de știință. Datorită formației sale occidentale (Școala Navală și Școala Superioară de Electricitate din Paris), care i-a dezvoltat talentul de matematician, a gîndit și a clădit pe un teren solid. Dar orientarea cercetărilor sale asupra formulelor ascunse în ritmuri și forme l-a îndreptat către domeniul misterelor și credințelor scumpe sufletului descendenților vechilor hiperboreeni. În viață, Matila Ghyka a fost un veșnic studios și un înțelept resemnat, așa cum o mărturisește Mircea Eliade în paginile scrise la moartea lui. A doua lectură: comentariile teologului german W. Nyssen la frescele mînăstirilor românești. În introducerea la planșe cu comentarii din Scriptură, din Părinții Bisericii, din textele liturgice bizantine, își exprimă mirarea văzînd că au existat atît de tîrziu artiști credincioși, căci există în fresce o prospețime care nu poate izvorî decît dintr-o credința primă, antică. Or, frescele datează din secolul al XVI-lea. Ele sunt dovada unei arte religioase originale într-o epocă în care, în Occident, rațiunea Renașterii înlocuise de mult spontaneitatea Evului Mediu. Ideea întîrzierii ortodoxe nu este nouă, dar ilustrată cu frescele mînăstirilor noastre capătă relief și culoare. În loc de întîrziere ar trebui să se vorbească despre permanență, despre tradiția vie la o epocă în care Occidentul își pierduse vechea credință — adică credința însăși.

11 februarie

Mare fierbere în Exilul românesc de la Paris. Paul Goma a primit un pachet-capcană, de asemenea și fostul ministru țărănist, Nicolae Penescu. Au primit fiecare cîte un pachet de cărți conținînd o bombă pe care poliția a dezamorsat-o, dar care l-a rănit

totuși pe Penescu la față. Legătura dintre cele două atentate și recenta Conferință de la Madrid era evidentă. Amîndoi se duseseră la Madrid pentru a denunța regimul de la București. Din culisele Exilului a răsărit spectrul spaimei. Unii au început să răspîndească vorbe calomnioase, cum că Paul Goma și cei care-l susțin ar fi în realitate agenți ai KGB-ului. Const. Virgil Gheorghiu, preot, dar fățarnic din cap pînă în picioare, a dat un interviu în *Figaro*, unde ne caracteriza drept „agenți tulburi". Am aflat de la DST că ordinul de trimitere a pachetelor-capcană fusese dat de Ceaușescu în persoană, cu scopul de a-i intimida pe refugiații care-i strică politica. Îmi jurasem să nu mă mai las antrenată, să rezist la reacțiile colective. Dar solidaritatea și indignarea m-au împins să scriu o scrisoare la *Figaro*. Nici o reacție. Am trimis un articol la revista *Esprit* pentru a protesta împotriva acuzațiilor insidioase ale lui C. Virgil Gheorghiu (căruia *Le Figaro* i-a oferit o tribună). *Esprit* mi-a publicat articolul. De n-ar fi prezența reală a teroriștilor veniți din Est, care ne dau tîrcoale, toată această agitație ar avea un caracter derizoriu care nu-mi scapă. Povestea pare absurdă, dar experiența ne-a învățat că prezența agenților poliției secrete a lui Ceaușescu la Paris nu este o fantasmă. Dimpotrivă. Iată ce explicam deunăzi unei persoane care mă întreba ce căutăm în toate aceste „acțiuni" (manifestații, Drepturi ale Omului, proteste etc.). Am răspuns: adevărat, Exilul este înainte de toate o experiență *personală*, dar o experiență pe care așa de mulți au trăit-o încît o poți considera ca o dramă colectivă care te provoacă, te obligă să reacționezi.

22 februarie

Am primit o scrisoare anonimă, purtînd un timbru de la Zürich, cu insulte grosolane și o amenințare precisă: vor ști să „folosească un cuțit lung" pentru a executa pe cea care și-a trădat „strămoșii și țara" și care „colaborează cu KGB-ul și cu sionismul". Cusută cu ață albă, scrisoarea încearcă să răspîndească frica. Țin în mînă ceva ce seamănă cu un extras de moarte violentă în formă rocambolescă. Am dus scrisoarea otrăvită la poliția franceză care va face cercetări.

Seara, m-am dus la Cioran pentru a-mi reface moralul după o săptămînă sinistră: discuții sterile în legătură cu Const. Virgil Gheorghiu și interviul din *Figaro*, cu pachetele-capcană și, în fine, cu scrisoarea anonimă... n-am să scap niciodată de poveștile astea! Cioran dezaprobă, dar simt, stînd de vorbă cu el, că slăbiciunile mele sunt obiectivate, și într-un anume sens, împărtășite, căci Cioran, deși păstrîndu-și distanțele, urmărește cu interes ironic comedia umană care se joacă în culisele Exilului. În legătură cu C. Virgil Gheorghiu, mi-a povestit din nou scandalul Gheorghiu din 1953, pe care l-a trăit. Am aflat în treacăt că romanul cu pricina (*Ora 25*) a fost scris pe baza a 10 000 de fișe. Cioran nu fusese de acord cu declanșarea campaniei contra lui C.V. Gh., care avea să aibă urmări nefaste pentru toți intelectualii din Exil. Într-adevăr, scandalul Gheorghiu i-a lovit pe toți intelectualii români. Lui Vintilă Horia, de pildă, i s-a retras premiul Goncourt. Atunci a rupt Cioran cu mediul românesc. „Noi n-am fi făcut așa ceva unuia dintre ai noștri" se pare că i-ar fi spus atunci un scriitor ungur. Cioran s-a dus să-l vadă pe C.V. Gh. după scandal. Își amintește de un lucru curios: C.V. Gh. nu era supărat pe cei care declanșaseră cabala. Aici intervine, spune Cioran, aspectul anormal al lui Gheorghiu. Omul este un fel de monstru din punct de vedere moral. Ceea ce l-a revoltat însă pe Cioran împotriva lui C.V. Gh. a fost ce s-a petrecut ulterior, cînd C.V. Gh. a fost invitat de Peron în Argentina unde se vînduseră 250 000 de exemplare din *Ora 25*. C.V. Gh. fusese invitat ca să scrie biografia lui Peron. Locuia la palatul prezidențial, îl vedea pe Peron în fiecare dimineață pentru a lua notițe despre viața lui. Dar cînd Peron a pierdut puterea, C.V. Gh. a fost primul care l-a atacat, într-un articol josnic, povestind viața intimă a generalului. Cioran a găsit acest lucru inadmisibil. I-a spus-o și apoi i-a întors spatele. Acestea fiind zise, Cioran oscilează între curiozitatea lui față de personajul lui C.V. Gh. pe care-l consideră un amestec de balcanic, de țigan și de slav și disprețul pe care acesta i-l inspiră. Luciditatea necruțătoare și umorul feroce nu au distrus, la Cioran, interesul pentru ființa omenească, ceea ce explică în parte farmecul contactului cu el. Am mai aflat că Cioran este un fel de confident al lui Ionescu, care-i telefonează în fiecare zi. Ionescu

are impresia că nu se vorbește destul despre el. Cioran: „Ce vrei mai mult? Ești omul cel mai cunoscut din lume...“ Ionescu: „Dar mie-mi place gloria...“ Cădem de acord că Ionescu este făcut pentru a fi iubit, că este întotdeauna el însuși, spontan, sincer, fără ascunzișuri... Am mai observat astă-seară că Simone și Cioran trăiesc ca un cuplu dintr-un roman englezesc. Umorul și fidelitatea sunt trăsăturile aparente ale relațiilor dintre ei. Astă-seară Cioran a fost nemaipomenit de amuzant pentru că el însuși se distra de cele ce povestea.

19 martie

Există o asociație franco-română creată de mult de un francez, generalul Chambes, fost ofițer în armata lui Berthelot. Se numește „Poftim“. Azi, „Poftim“ este prezidată de Alain Guillermou, profesor de română la Universitatea Paris IV, care întreține relații personale bune cu Bucureștiul. Dineul anual al asociației a avut loc deunăzi într-un mic restaurant din Boulogne-Billancourt, ținut de un militar român emigrat în America de Sud, și întors cu economiile lui în Franța ca să deschidă un bistro. Era de față tot *who's who*-ul românilor parizieni: Nicolae Caranfil (fost ministru), Alex. Ghica, Lilyne Stoicescu, Grigore Sturdza cu soția, Vivi Vulcănescu, Vintilică Brătianu etc. La sfîrșitul mesei, am asistat la o lovitură de teatru: profesorul Guillermou a ținut un discurs neașteptat. A început să povestească recenta sa călătorie în România, cu turneul mînăstirilor etc., și, din ce în ce mai entuziast, sub efectul vinului, l-a luat gura pe dinainte și a sfîrșit printr-un „Trăiască Ceaușescu!“ răsunător. Consternație generală și indignare printre vechii membri ai lui „Poftim“; dineul s-a terminat în coadă de pește, mai curînd ridicol! Făcînd abstracție de această anecdotă, profesorul Guillermou, catolic, om de dreapta, reprezintă Franța conservatoare și respectuoasă în fața Puterii instaurate, care suspectează (fără s-o recunoască) acțiunile opozanților de la Paris. Există, în atitudinea acestuĭ gen de francezi, un dram de cinism politic atavic, chiar la cei mai luminați. La ceilalți regăsești o parte de necunoștință a lumii exterioare și mai ales un spirit mic-burghez timorat și prudent. De partea cealaltă găsești o stîngă populară, încă prosovietică,

și intelectualii marxiști de ieri care încep să-și revizuiască pozițiile și să susțină Drepturile Omului. Și cînd te gîndești că tocmai în această Franță, plină de contradicții și așa de puțin făcută în aparență pentru a înțelege problemele noastre, se simt românii cel mai „la ei acasă"!

14 aprilie

Adrian Marino mi-a adus lucrarea lui despre Mircea Eliade, tradusă la Gallimard (*Hermeneutica lui Mircea Eliade*). După cîte știu, este prima lucrare serioasă a unui critic român despre Eliade, care să fi apărut în franceză. Veștile din România sunt sinistre. Lipsesc toate cele necesare traiului zilnic. Intelectualii sunt sceptici, invidioși, preocupați în primul rînd să nu-și piardă mizerabilele privilegii. Cînd vin la Paris, se duc să se plîngă Ieruncilor. *O dată întorși în România, nu fac nimic.* Sunt convinsă că Marino spune adevărul. Nu încearcă să se dea drept victimă. Nu s-a dus la Radio Europa Liberă — nu face parte dintre „clandestinii" Ieruncilor.

20 aprilie

Persoane în trecere: am primit în aceeași zi un telefon de la o rudă care ar vrea să rămînă în Occident, apoi vizita unei persoane care caută pe cineva care a „rămas", apoi un apel de la un domn care se întoarce în țară. Tuturor le este frică. Frică să rămînă, frică să se întoarcă. Un necunoscut îmi telefonează: vrea să mă vadă. Se prezintă: 29 de ani, inginer, membru de partid, pentru prima dată în străinătate, fiul unui șofer de autobuz, școlit datorită regimului, a urcat treptele societății, acum s-a săturat să trăiască acolo și vrea să afle cum este viața în Occident...

aprilie

Azi la coafor a intrat o țigancă cerșind în *românește*. Cum nimeni nu s-a uitat la ea, a ieșit înjurînd: „Să te ia naiba!..." S-a umplut Franța de țigani veniți de curînd din România. Țiganii

francezi știu franțuzește, sunt relativ bogați (au manifestat de curînd, cu „rulote" trase de mașini americane). Nou-veniții n-au ajuns la un asemenea nivel de șatră motorizată. Dar și unii și alții cerșesc. Unii vizibil, ceilalți pe alte căi mai „burgheze"...

21 mai

François Mitterrand a fost ales Președinte al Republicii. Vlad și cu mine am votat la secția noastră de votare, în al XV-lea arondisment. Ieșind de la biroul de vot, ne-am distrat strîngînd buletinele aruncate pe jos de oamenii care votaseră. Buletinele erau ude, căci ploua. Am constatat că multe purtau numele lui Giscard — deci va ieși Mitterrand! ne-am zis noi. La 18,30 Eugen Ionescu ne-a telefonat confimînd alegerea lui Mitterrand. Londra anunțase de dimineață rezultatul probabil în urma unui sondaj secret. Se știa chiar că 50% dintre francezii de dreapta, montați de Chirac, au votat contra lui Giscard — de asemenea ecologiștii, plus votul evreiesc, plus comuniștii, plus ambițioșii și „oportuniștii". 95% din români l-au votat pe Giscard. Azi, Mitterrand a fost învestit cu mare pompă. Exilul este îngrijorat. Unii români sunt de-a dreptul isterici, se tem de venirea unui regim de democrație populară în Franța! O femeie vrea să se sinucidă. Un refugiat vrea să iasă în stradă să omoare cîțiva socialiști.

Nimic nu s-a schimbat în aparență, dar o direcție nouă se conturează la televiziune, la radio, în presă. Refugiații cu situație precară, cei care nu și-au căpătat încă cetățenia, se tem. La revista *Esprit* toți se felicită, se bea șampanie, se jubilează, ca și cum septenatul lui Giscard d'Estaing ar fi fost o perioadă îngrozitoare de tiranie și nedreptate. Asist, tăcută, la bucuria lor: „Asta-i Franța", îmi șoptește la ureche cineva de la revistă, un francez evreu, deci diferit de ceilalți, în stare să se pună în locul meu de străină care încearcă să înțeleagă. Și Ionescu este preocupat, ar vrea să fie sigur că nu va exista republică comunistă în Franța. În acest nou climat politic redescopăr în mine reflexe uitate. Revine la suprafață, ca o a doua natură, sentimentul „încadrării", a tiraniei grupului, a regresiunii în colectiv.

Alung aceste stafii venite din trecut. Sunt în Franța, sunt liberă și curioasă să văd întorcîndu-se o pagină din Istoria acestei bătrîne țări. Întrebare: ce vor face intelectualii de stînga de-acum încolo, care le va fi jocul față de Putere, de vreme ce stînga va fi la posturile de comandă? Participarea comuniștilor la guvernare, așa cum se anunță, pare de neînțeles românilor de la Paris.

6 iunie

Adularea noului președinte al Republicii de către intelectuali, ziariști, cronicari, comentatori, este generală. Domnește o atmosferă de optimism socialist. Într-una din serile trecute, Vladimir Bukovski, opozantul rus, a vorbit la o întrunire despre ceea ce îl face pe omul sovietic ușor de recunoscut pentru un ochi exersat: pecetea *fricii*. În fața acestui om, occidentalul poartă semnele libertății. Semne pe care occidentalii nu le percep, dar care nu scapă observatorului venit din lumea comunistă. Actrița Simone Signoret, mare socialistă, care asista la dezbatere, s-a supărat: „Nu aveți dreptul să distrugeți iluziile tinerilor care așteaptă mult de la socialism." Mereu aceeași demagogie stîngistă!

iunie

Mă duc să-l văd pe părintele Stăniloae la Saint-Serge, unde locuiește într-o cameră de student. Se află la Paris de cîteva zile. Nimeni n-a știut că va primi titlul de „doctor honoris causa", nici un român n-a fost de față la ceremonie. După părerea lui Olivier Clément, care a ținut o frumoasă cuvîntare, rușii de la Saint-Serge nu sunt prea încîntați, dat fiind ambiția rusească de-a fi în materie de ortodoxie cei dintîi, dar sunt obligați să se încline în fața lui Stăniloae și în fața unui teolog ca Olivier Clément. Mai e ceva: teama de a displăcea Patriarhiei din București, de vreme ce singurii prezenți erau celălalt preot român și episcopul, numiți de București la Paris. Părintele Stăniloae mi-a vorbit despre lucrările lui: *Dogmatica*, acum tradusă în toate marile limbi, volumul X din *Filocalie*, publicat de Olivier

Clément la editorul Desclées, și o carte despre *Iubire* publicată în Elveția.

Despre situația din România spune că niciodată n-a fost atît de *umilit* poporul român ca acum. A vorbit cu scîrbă și dispreț de cultul personalității lui Ceaușescu, de caracterul diabolic al sistemului care-l apără. Nu se poate apropia nimeni de el. E înconjurat de o pază extraordinară. În posturile supreme a pus numai rude și oameni apropiați. Pînă și Securitatea, zice părintele Stăniloae, s-ar fi săturat de regim. Pe urmă, mizeria, cozile, lipsurile — la sate mai ales. Părintele Stăniloae mi-a făcut aceeași impresie de curaj și autenticitate ca altădată. O judecată fără greș, o înțelepciune trecută printr-o minte *tradițională,* capabilă să fie în același timp de mare actualitate.

iunie

Cu Cioran și Simone, pe balconul lor. Am privit cerul Parisului dinspre Notre-Dame. Îi spun lui Cioran: nu mai avem nevoie de pictori, ajunge să privim cerul Parisului! A fost surprins, emoționat. Vorbim despre rezultatul alegerilor. Cioran crede că era singura soluție pentru a evita agitația socială (să fie oare adevărat?). A primit vizita fratelui său de la Sibiu. Doi frați, două destine aflate la antipozi. (Un om ca Cioran nu poate, *a priori*, să aibă un frate!) La gară, îl oprește un necunoscut — fratele pe care nu-l mai văzuse de patruzeci de ani. Fratele lui a făcut războiul în Rusia pînă la Novosibirsk, în linia întîi, din ordinul lui Antonescu, ca și alți legionari care urmau să fie sacrificați. A scăpat ca prin minune datorită unui colonel care l-a scos de acolo. După război, a făcut șapte ani de pușcărie. O dată liberat, a trăit cu spaima anchetelor, a supravegherii polițienești, a mizeriei. Fratele lui i-a spus o frază îngrozitoare: „Dacă aș fi știut ce viață mă aștepta, m-aș fi sinucis." O frază demnă de Cioran, scepticul neîmblînzit, și el obsedat de sinucidere. Tulburătoare progenitură a unui preot. Doi frați candidați la sinucidere, tot atît de diferiți unul de celălalt pe cît sunt simbolic de apropiați, poate, de un părinte voltairian, de fapt un agnostic, pe care nu-l speria supremul atentat față de sine...

10 iunie

Am întîlnit la Porte d'Orléans pe necunoscutul recomandat de cineva din România. De ce voia să mă vadă? N-avea nimic să-mi spună. Unul din acei indivizi obscuri, prudenți, care și-au astupat ochii și urechile pentru a trăi în România și care au reușit chiar să găsească părți bune regimului. Discuția absurdă s-a menținut la nivelul banalității. Mi-a vorbit despre viața lui la București: „Sunt bine plasat, am noroc. Locuiesc în fața măcelăriei cartierului. Atunci, cobor la timp și mă așez la coadă, la ora 11 de pildă. Așa sunt sigur că voi avea carne pe la 5 după-amiază." Îl privesc. Vorbește serios. Nu face pe idiotul. Tipul are vreo cincizeci de ani. Ca și în URSS, cei care apără regimul (explicit uneori, de obicei implicit prin atitudinea lor împăciuitoare) sunt persoane care au cunoscut anii stalinismului și care au învățat lecția. Mi-am adus aminte de bătrîna ghidă din Leningrad, Nina, care era mult mai zeloasă decît colegele ei mai tinere din Moscova. Înainte de a se despărți, individul mi-a cerut un bilet de metrou.

7 iulie

Neobositul Leonid Mămăligă a înființat o nouă asociație „Hyperion", sau „Centrul Cărții Românești". Astăzi a avut loc semnarea statutului asociației. Era de față și Eliade. Îmbătrînit, cu mîinile învelite în bandaje de piele, suferă de reumatism artritic, i s-au făcut injecții cu aur. I-au pierit durerile din oase, dar a slăbit.

Eliade și Lupasco sunt aleși președinți de onoare. Leonid ține un discurs întortocheat pentru a ne pune la curent cu situația intelectualilor români din Exil. Din 1975 încoace s-a întîmplat o schimbare: au început să emigreze masiv intelectualii. Ar exista la ora actuală, după socotelile lui, zece mii de persoane în Occident care se interesează de cartea românească în Exil. „Centrul Cărții Românești" își propune să centralizeze și să difuzeze cărțile contra cost, la cererea cititorilor din lumea întreagă. Leonid își expune planul cu minuțiozitatea și optimismul neabătut cu care se dedică de atîția ani organizării

culturii în Exil. După aceea, urcăm în saloanele unde se ține de obicei Cenaclul și bem în sănătatea lui „Hyperion"și a lui Leonid Mămăligă.

Saint-Tropez, 10 august

În legătură cu pericolele democrației: Tocqueville vedea în democrația americană viitorul, cu condiția implicită ca americanii să păstreze principiile lor morale întemeiate pe Evanghelie, credința în dreptate și milostenie, care se află la baza „naivității" americane. Această „naivitate" compensează latura dură și sălbatică a societății egalitare și capitaliste. Tocqueville a înțeles că democrații europeni, moștenitori ai veacului al XVIII-lea, antireligioși, materialiști și cinici, vor fi ispitiți de o putere abuzivă în numele egalitarismului — a prevăzut, cu alte cuvinte, viitorul „totalitarism".

A doua zi, deschid ultima carte a economistului Albert Sauvy — o pledoarie pentru inegalitate, pornind de la experiența economică în lumea actuală. Regimurile care propovăduiesc înainte de toate egalitatea sfîrșesc prin a deveni dictaturi, al căror prototip este astăzi dictatura marxist-leninistă. O societate prosperă atunci cînd cuprinde și bogați și săraci. Idealul ar fi o societate condusă de o elită care să fie dreaptă, adică un regim care să se apropie de *monarhismul independent* al lui Tocqueville sau de *conservatorismul luminat*. O elită avînd principii (națiune, glie, religie) putînd servi de model este preferabilă Partidului unic, care duce la democrația socialistă. Dar Tehnica a invadat scena. În ce să mai creadă oamenii? Dacă răspunsul este în nimic, atunci vom avea Partidul unic stăpîn și sclavia.

Crans sur Sierre, 29 august

Să fii mai mult ca niciodată omul cărării, al urcușului și al coborîrii, să găsești în acest exercițiu simplu, sub cupola cerului, un maximum de bucurie. Pe plaiurile înalte, pasul devine mai ușor, e poate o impresie datorată florilor, acele flori protejate, ale căror imagini sunt afișate în cabane. Flori mici, foarte colorate,

dîrze pe tulpinele lor, dar plăpînde, prezente iarnă și vară, iarna sub formă de semințe, între pietrele unde mai există puțin pămînt, vara la lumina totală, violentă, suverană a plaiurilor de la înălțime. Între ele și mine — o relație de la trecător la ființele locului, pe care le întîlnești fără să schimbi o vorbă, schimbînd doar o privire.

30 august

Mi-am petrecut ziua la Geneva ca s-o ascult pe Jeanne Hersch, filozoful, vorbind despre Occident, îndemnîndu-l să se trezească, să-și apere tradițiile, să nu se lase demoralizat de teroriștii intelectuali care-și exercită cenzura asupra gîndirii. Jeanne Hersch a demascat rolul nefast al lui Sartre, care s-a înșelat în toate, și faptul că francezii nu renunță la ideile lor, ignorînd realitatea, *ca și cum* ideile lor n-ar fi fost dezmințite de fapte. Ca și cum comunismul n-ar fi fost, în practică, un eșec vădit. Și se miră cum de oameni care au eșuat continuă să se facă auziți în presă și în cărți. Admirabilă Jeanne Hersch, conștiința noastră a tuturor.

10 septembrie

Intermezzo telefonic cu Cioran dezamăgit și ironic. Se pare că, în *La Quinzaine Littéraire* din iulie, marxistul român N. Tertulian l-a „cruțat", spune el. Se aștepta pesemne să fie atacat. „A vorbit despre mine ca despre o persoană de dreapta de stînga", zice el. Pe de altă parte, este furios împotriva românilor care au citat pasaje din opera lui (în *Istoria filozofiei române*) în care apare ca un călău. Declară pentru a n-a oară că nu mai vrea să audă de România, apoi adaugă: „Știi, cu accentul meu românesc sunt ca un evreu care nu mai vrea să fie evreu..." Revine apoi la obsesia lui, mai apocaliptic ca niciodată. Parisul invadat de negri și arabi îi inspiră viziuni de sfîrșit de lume. Europa este pe cale să se scufunde. Un prieten evreu tocmai i-a scris din Italia: tot ce putem spera este că ne vom cufunda încet, ca Veneția. Pînă la urmă s-a mai calmat, și-a regăsit umorul. Mi-a

povestit o istorioară absurdă. Deunăzi, în parcul Luxembourg, un japonez care fotografia bustul lui Baudelaire l-a rugat pe Cioran să-l fotografieze în fața monumentului. Nu auzise niciodată despre Baudelaire. La întrebarea lui Cioran de ce vrea să fie fotografiat acolo, a răspuns: „*I'm a doctor!*" Ne-am despărțit pe această notă hazlie.

Paris, 12 septembrie

Vine să ne vadă Nicolae Penescu, cu cartea lui *La Roumanie de la démocratie au totalitarisme*. Omul e cu mult deasupra celorlalte figuri „politice" din Exil. Cum de nu-și dă seama lumea românească din același Exil? Are experiență politică (fost ministru țărănist), este din vechea clasă politică românească, are judecată, echilibru, cumpătare. Are și curaj: deși e atacat din diverse părți (legionarii lui Horia Sima, liberalii lui Radu Câmpeanu, ambițioșii și toți cei cărora le este frică să se pună rău cu unii sau cu alții), Penescu persistă cu proiectul creării unui Comitet Național care să-i unească pe românii din Exil, proiect care a eșuat anul trecut. Penescu caută de zor un președinte — și pentru a n-a oară îmi cere să accept să fiu președinta! Chestiunea Comitetului mi se pare absurdă, nu pot să i-o spun. Refuz cu aceeași încăpățînare cu care el insistă. După ce pleacă vorbesc cu Vlad: Penescu e un om sincer, bine intenționat — versiunea lui despre motivele eșecului de anul trecut este exactă. Adică intrigile au distrus Comitetul. Cum să-i explici bietului om (80 de ani) să se lase de comitet, să-și scrie memoriile și atît.

22 septembrie

Ieri seară, la Paul B., ne-am adunat în jurul lui Eliade care pleacă. Îmbătrînit, slăbit, dar mîinile i s-au mai întremat, poate să scrie, nimic altceva nu mai contează, este salvat! P.B. ne arată un film despre Notre-Dame de Paris, o interpretare a Franței tradiționale, creștine, regale, prin prisma simbolurilor. Trebuia să vină un român care să le amintească azi francezilor de valorile lor!

octombrie

Săptămîna aceasta a fost asasinat Sadat, președintele egiptean. E al treilea atentat politic într-un an: Reagan, Papa, acum Sadat. Asasinarea lui Sadat aruncă o lumină crudă asupra soartei Israelului. Două voci evreiești de elită s-au făcut auzite azi. La TV, George Steiner a pronunțat cuvinte surprinzătoare: evreii au fost un popor ales pentru că erau aristocratici, superiori prin spirit. Crearea statului Israel i-a coborît la rangul unei națiii oarecare, acționînd în Istorie prin războaie, crime și abuzuri. Iar Raymond Aron a declarat: „N-am fost niciodată sionist, am înțeles dintotdeauna că Israelul avea să devină un izvor de războaie și de conflicte nesfîrșite."

octombrie

În trecere prin Paris, Costi Țoiu și soția sa vin să mă vadă împreună cu Ieruncii. C.Ț. e secretar al Uniunii Scriitorilor, e la curent cu ultimele peripeții și intrigi care-i opun în culise pe Țoiu–Manolescu, cu grupul lor, acoliților lui Eugen Barbu și troglodiților nou-numiți, promovați prin degradarea generală a situației. C.Ț. profesează un scepticism devastator în privința celei mai mici șanse de-a putea uni între ei pe cîțiva scriitori pentru o acțiune comună de tip polonez, lucru pe care i-l sugerasem cu oarecare naivitate. A început să rîdă. Se pare că ar fi discutat cu Nicolae Manolescu, dar ar fi ajuns la concluzia că la ora actuală este imposibil să găsești cinci intelectuali de încredere! Îmi confirmă ceea ce se știe despre Ceaușescu. Doar o lovitură de stat militară l-ar putea răsturna. Ieruncii ascultă, se informează, dar nu dezarmează. Își urmăresc mai departe strategia, afirmînd că în România se scrie poezie și critică „de nivel european". Au văzut multă lume, dar nu vor să spună, sunt „secretele" lor, contactele cu „clandestinii", din care se alimentează viața lor. (După atîta bucătărie internă românească, încerc un sentiment de saturație și de lehamite.)

Copenhaga, 17 octombrie

Am cunoscut eu oare într-adevăr Copenhaga pe vremuri? Aici nimic nu-mi amintește copilăria, cea care eram pe atunci nu

mai există, urmele s-au șters cu timpul. Pîndesc semne din trecut pe fețele oamenilor, în climă, în vîntul mării, în lumina străvezie. Poate că, dacă m-aș duce să-i ascult pe marinari cîntînd în tavernele de-a lungul portului, ceva mai direct s-ar trezi în mine. Dar ar fi altceva, ar fi ecoul vechilor cîntece scandinave, venite din literatură, fără să fi trecut prin amintirile mele personale. De fapt, imaginile trecutului sunt în mine. Nu am nevoie să văd realitatea pentru a-mi aminti. Fără comentarii, mă las dusă de atracția Nordului, de suflul zeilor nordici pe care timpul nu-i poate învinge.

noiembrie

În clipa de față mulți refugiați se gîndesc să plece mai departe, în America, în Australia sau în Canada. *Să pleci...* Dar nu pleci decît de acasă. Noi am plecat din România care era punctul nostru de ancorare, deci de plecare. Să pornim într-altă parte, de aici de unde ne-am oprit ca exilați, nu mai are sens. „Să mergi mai departe" nu înseamnă „să pleci" . Noi am plecat, fundamental, o singură dată. Restul, pentru noi, nu mai este fundamental.

noiembrie

Am recitit *Demonii*. Experiența totalitarismului m-a făcut să înțeleg în direct impactul acestei cărți, esența a ceea ce am trăit, șigaliovismul de stat, această versiune rusească a terorii revoluționare. Teribilă profeție despre ce avea să li se întîmple, două generații mai tîrziu, Rusiei și popoarelor satelite.

noiembrie

Paul Morand îi aducea României, în 1935, în cartea lui despre București, cel mai frumos omagiu posibil: „Românul este un pur nomad, sare în primul tren care pleacă, fericit să se ducă oriunde, să asculte de vechiul său instinct de fugă în fața invaziei... și totuși este prins, ca toți oamenii, într-o contradicție

fundamentală. Mai mult ca orice își dorește să fie proprietarul pământului pe care îl cultivă... fondul naturii sale este un fel de fatalism care-i permite să domine cu umor diferitele flageluri umane... Vom merge așadar la București pentru a face, în epoca de declin a civilizației noastre capitaliste, o cură de nepăsare. Vom învăța să nu acordăm lucrurilor decît o valoare trecătoare și un preț relativ, ceea ce, în epoca noastră saturată de preocupări financiare și economice, este singura școală de purtare aristocratică." Zece ani mai tîrziu, România, pe care Paul Morand, inspirat de iubirea ce i-o purta, o descrisese atît de bine, se scufunda în nebănuita nenorocire totalitară. Istoria mătura totul în calea ei. Paul Morand însuși a văzut întorsătura pe care a luat-o Europa. A văzut Franța trecînd în alt secol după război, în secolul Americii, al planului Marshall, al Tratatului de la Roma. Dulcea viață a Bucureștiului dinainte de cataclism era departe. Noi, copiii naivi de atunci, aveam să ne lovim de timpurile noi. M-am gîndit încă o dată la implicarea noastră involuntară în Istorie: noi, evacuați, închiși, urmăriți și hărțuiți de poliție în anii cincizeci, apoi răscumpărați datorită intervenției unui francez providențial. În sfîrșit, exilați, încetățeniți francezi, inserați într-o slujbă, o societate, frănțuziți — dar și angajați în „acțiuni" de rezistență, de opoziție, noi, cu masa de energie pe care am investit-o în efortul de a supraviețui prin spirit — și noi, din nou, față în față cu partea absurdă și derizorie a tot ce-am trăit, asupra căreia apasă verdictul Istoriei ironice și vremelnice...

(Scris în trenul care mă duce la Bruxelles, unde merg să lucrez la Comisia Mixtă a Comunității Europene.)

Bruxelles, 4 noiembrie

Am fost interpretă la Comisia Mixtă CEE (Piața Comună) — RSR. Două zile am ascultat dialogul între delegația română condusă de Const. Burtică (ministrul Comerțului Exterior și viceprim-ministru) care a ținut un discurs în prima zi, pe urmă s-a retras, lăsînd conducerea negocierilor directorului Dumitrescu

(același ca anul trecut) —, iar de partea Comunității Europene, ministrul francez Ortoli, care a vorbit și el în prima zi, răspunzînd lui Burtică, și a lăsat apoi cele nouă delegații în jurul mesei conduse de Louis Kawan, instabilul negociator belgian.

Delegații români negociază la modul oriental — nu se mulțumesc, cer mai mult, retractează — și sunt tratați de Kawan în consecință. Discuțiile se transformă într-o deriziune abia deghizată din partea lui Kawan. Lista mărfurilor românești conține, între altele, „papuci" și „cîrlige de rufe"... Caraghiosul devine jalnic cînd românii propun produse alimentare, în special „legume proaspete" și cînd știi că în România se introduc cartele și sunt urmăriți „speculanții". Disprețul din partea Comunității nu i-a împiedicat pe negociatorii români să insiste și să obțină avantaje în cele din urmă. Într-una din pauze, Kawan a venit în cabina unde lucram și ne-a spus, mie și colegului meu Dinu Missirliu: „Trebuie să-i înțelegem, eu nu pățesc nimic dacă negocierile nu se rezolvă, nimeni nu mă poate da afară din postul meu de la CEE. Ei însă își joacă locul, au instrucțiuni de la București și le este frică..."

De mai multe ori s-a întrerupt ședința. S-au atins momente „dramatice". Românii nu pot accepta ca Piața Comună să facă reproșuri „autorităților competente" și mai ales nu acceptă nici o aluzie la legile 9 și 12 din decembrie 1980, prin care guvernul român impune *comerțul prin troc*. Kawan a scos Monitorul Oficial și a citit legea. Românii au jucat teatru: au protestat contra unei ofense împotriva „suveranității naționale". Circul a fost nemaiauzit la Bruxelles. Cele nouă delegații ale CEE au asistat înmărmurite. În culise, l-au felicitat pe Louis Kawan pentru echilibristica și brio-ul cu care a condus negocierile. În cele din urmă, s-a ajuns la un compromis: s-a atras atenția „autorităților competente și întreprinderilor românești"... cît despre aluzia la legea cu pricina, ea va face obiectul unei scrisori adresate de ministrul Ortoli lui Burtică, deci nu va apărea în textul oficial... În tot timpul discuțiilor am avut în cabină un român, „expert în limba franceză", și am fost vizitați pe rînd de unii delegați români, cu sărutări de mîini și efuziuni românești.

Leutersdorf a. Rhein, noiembrie

Am petrecut două nopți în această localitate unde se ține un seminar. Apele Rinului au curs la cîțiva metri de fereastra mea. Noaptea, vîntul și ploaia făceau să răsune un obiect necunoscut, undeva pe terasa hotelului. Către dimineață au început să se audă motoarele penișelor peste huruitul trenurilor și rumoarea dinspre autostrada care trece pe un viaduct deasupra fluviului sumbru și strălucitor. Imaginea tatălui meu mi-a răsărit brusc în fața ochilor. Tata iubise Germania unde-și trăise cei mai frumoși ani din tinerețe, în Berlinul anilor douăzeci-treizeci. Albumele de familie au păstrat fotografii de la baluri costumate, ilustrații ale vieții mondene, în strălucitorul Berlin al teatrelor și cabaretelor de pe atunci. Unde or fi documentele rămase în strada Pietății, cine știe unde zac acum? Tatăl meu a adorat Berlinul. Să fi înțeles el atunci ce pregătea epoca lui? Mai tîrziu, mi-a vorbit despre atmosfera neliniștitoare, despre tulburările din sînul lumii germane, sărăcită și rănită de moarte de Tratatul de la Versailles. Situație care a favorizat popularitatea unui obscur demagog austriac înconjurat de o aureolă fatală. De la acea Germanie a lui Stresemann și Hindenburg a păstrat tatăl meu, tînăr pe atunci, stilul — mustața, părul dat cu briantină, aerul de „bărbat frumos" al anilor treizeci, pălăriile moi, pantalonii lungi, mănușile cu rever. (În timp ce mă las furată de amintiri, seminarul continuă, sunt înconjurată de persoane care nici nu-mi bănuiesc gîndurile.)

a doua zi

Cum sunt la doi pași de Köln, fac un salt pînă la Nego. Îl găsesc instalat la niște popi catolici, are un studio, o bursă bună. Același Nego din Calea Victoriei nr. 2 duce o viață eroică de student. A trecut prin momente oribile la Securitate, cînd cu mișcarea lui Goma la care a aderat — singurul dintre toți scriitorii români! Cu toate slăbiciunile lui, Nego e un domn, mai precis: e opusul mahalalei autohtone. În vizită la Nego era Constantin Țoiu. Nego a scos provizii din frigider și am stat la taifas. Ascultîndu-i am realizat din nou cît de inteligenți sunt intelectualii români, au

citit tot, știu tot, n-au nimic de invidiat Occidentului, dar știu de asemenea că *back-ground*-ul românesc constituie un handicap pentru capacitățile lor, fiindcă a fi român este *a priori* a fi mic. De unde atitudinea preconizată de Ionescu și Cioran: să dai la o parte românismul și să reîncepi de la zero. Dar Țoiu se întoarce în România, iar Nego vrea să scrie o istorie a literaturii române și ceva original despre Dostoievski. E atașat de limba română, se consideră scriitor român și are dreptate. Își acceptă destinul de intelectual exilat, pe care l-a ales tîrziu în viață, cu o demnitate patetică și exemplară.

25 noiembrie

Trec sigur printr-o zodie proastă: am pierdut un inel cu ametist, abia montat, pe care practic nu-l purtasem niciodată. Era o piatră foarte închisă, frumoasă în întunecimea ei violetă, dar *nu-mi venea*. M-a părăsit în mod absurd, pierdută într-un magazin, ca și cum ar fi vrut să-mi comunice verdictul ei: ruptură între noi, fără ca nici măcar să ne fi cunoscut.

a doua zi

Din nou o amenințată: am primit o a doua scrisoare anonimă, în mod evident trucată de serviciile române. Năvălesc în casa mea cuvinte de ură și injurii, fapt tot așa de absurd, în registrul lucrurilor josnice, al răului abject, ca pierderea ametistului în registrul simbolurilor. Cu acest mesaj iese din nou la iveală partea întunecată a vieții noastre în exil, partea de umbră pe care o credeam înmormîntată în România o dată cu violența, cu frica și cu agenții lor. Am plecat și am început altă viață. Trăim în Franța ca niște oameni liberi, dar iată că nici aici, în plin Paris, nu suntem la adăpostul unor semnale care trezesc fantasmele fricii.

5 decembrie

La Teatrul Chaillot: am văzut *Faust* pus în scenă de Antoine Vitez. Se vorbește mult despre „*Faustul* lui Vitez", și e bine

să se vorbească așa, căci este o interpretare abuzivă, cum sunt și altele datorate unor regizori în vogă. Lucru pe care Ionescu nu încetează de altfel să-l denunțe în articolele sale și în controversele cu regizorii. Publicul este poftit să asiste la obsesiile domnului Vitez. Goethe nu mai este decît un pretext pentru cîteva pasaje poetice. Restul este o farsă influențată de viziunile pictorilor imaginarului (ale lui Magritte, de pildă), de Beckett (lumea cerșetorilor), de *Lulu* (a lui Alban Berg), de erotismul la modă (Faust și Margareta apar pe scenă goi-goluți). Sala era plină. Dar nimeni, în nici un moment, nu a protestat. Un public amorf, de *voyeurs* obișnuiți de Televiziune să asiste la toate *excesele* imaginii. Ar trebui, pentru un astfel de spectacol, spectatori activi. Azi, sala era silențioasă, aproape adormită, în timp ce pe scenă defilau viziunile intime ale lui Vitez despre Faust, obsesiile lui personale pescuite ici și colo în „cultură". Textul lui Goethe, cît a mai rămas, înecat într-o fabricație foarte scenică (mișcare, du-te-vino). Rezultat: un amestec pe jumătate grotesc, pe jumătate melodramatic, cu totul străin de Goethe.

sfîrșitul lui decembrie

Anul se sfîrșește sub semnul Poloniei. Reacția în Franța este reală, adîncă. Am asistat trei zile la colocviul despre „Evoluția expansionismului comunist", organizat de École des Hautes Études en Sciences Sociales, unde fosta membră a partidului comunist francez, Annie Kriegel, a ținut o comunicare remarcabilă despre esența totalitară a comunismului. Vîntul și-a schimbat direcția, lumea începe să fie conștientă de realitatea pe care noi o denunțam de atîta vreme. Am constatat-o și în legătură cu manifestația de deunăzi în favoarea Poloniei, iar comentariile presei de azi îmi confirmă părerea. Orice protest individual pare să fie încă fără sorți de izbîndă în fața puterii URSS-ului. Și totuși, edificiul totalitar a fost zdruncinat de acțiuni individuale, de mici grupuri, de martori. Un om singur, Soljenițîn, a trezit conștiințele. Să ne aducem aminte de puterea Cuvîntului!

1982

2 ianuarie

Zăpadă și frig uscat (-4°). A apărut în zori un nou Paris, alb, dar sub zăpada înghețată se zărește verdele, căci ne aflăm în climatul atlantic unde iarba este întotdeauna verde. Ies să pun o scrisoare la cutie. Aerul glacial de pe strada Croix-Nivert mă încîntă. Trupul nu uită nimic din ce a învățat odată să iubească în anii lui esențiali — care pot fi ani de sărăcie într-o mahala bucureșteană unde sufla vîntul stepei rusești, sau zilele feerice ale copilăriei în parcurile înzăpezite ale Berlinului. Trupul a păstrat, proaspete, senzațiile de atunci.

6 ianuarie

La Cioran, Gabriel Liiceanu ne citește extrase din *Jurnalul de la Păltiniș*. O evocare totodată duioasă și necruțătoare a convorbirilor lui Noica cu discipolii lui. Noica trăiește în refugiul lui de la munte în condiții de sărăcie de neconceput, ca un adevărat ascet; singurul lui lux — aerul pădurii și cantitatea de lemne din sobă. Noica este un caz unic în România actuală: un filozof de înaltă cultură, într-o țară unde gîndirea este captivă, umilită, înjosită de cei care dețin o putere obscurantistă. Să propovăduești pe Platon, Hegel și Heidegger, să predici semnificația metafizică a unui destin românesc sub ochiul vigilent al Securității (căreia Noica a trebuit să-i dea raportul la fiecare întoarcere din călătorie) este o alegere sublimă și, la limită, absurdă. O alegere asupra căreia apasă o umbră, căci presupune

acceptarea tacită a condiției existențiale actuale a românilor. Cei cîțiva adevărați discipoli ai lui sunt marginalizați, întorc spatele decăderii morale a țării, se străduiesc să trăiască după modelul maestrului, într-un paradox și un echivoc care nu-i înșală. Cioran ascultă jurnalul lui Liiceanu cu un aer mirat, amuzat, oferindu-ne biscuiți și cîte un păhărel de Fernet Branca. Vorbim despre Dinu și despre obsesia lui: un premiu Nobel pentru români! Se pare că ar fi scris Comitetului Central pentru a-l încuraja să repartizeze mijloace materiale sporite pentru identificarea și formarea unor „genii" în România! Ca întotdeauna, prezența lui Dinu, acum prin persoană interpusă, ne fascinează cu umbrele și luminile ei. *Jurnalul de la Păltiniș* va fi publicat. Va fi, cred, cel mai bun extras de Noica, pe care-l voi degusta și-l voi adăuga cunoștinței pe care o am despre el și clipelor petrecute împreună, în timpul cărora m-am lăsat cucerită de spiritul lui provocator. Este oare adevărat ce i se întîmplă, acum, la bătrînețe, cînd opera lui pare încununată de *Ontologia* lui, e oare adevărat că este pradă unor clipe de disperare? A plîns el vreodată? Se teme oare de moarte? Lacrimile îi stau bine Înțeleptului, lacrimi pentru moartea sa și pentru moartea lumii. Această lume asupra căreia a divagat atît de bine.

18 ianuarie

Exilul, monstru submarin, iese din nou la suprafață. Întîi, la telefon, printr-o voce de femeie, o romîncă — este una din cele patru mame care au făcut greva foamei în fața ambasadei înainte de Crăciun. Vrea să reînceapă, îmi cere să scriu încă un articol ca s-o susțin *(„mai scrieți!")*. Apoi, tot la telefon, o voce de bărbat mă convoacă la Ministerul de Interne (în realitate la DST, Direcția Securității Teritoriului) în legătură cu reclamația pe care am făcut-o la primirea scrisorii anonime. Răspund la convocare la adresa indicată, pe o stradă din centrul Parisului. Cineva vine să mă ia de la poartă. Coridoare cu pereți murdari, un univers care-mi amintește ambianța Direcției Generale a Miliției din București. Același vid, de îndată ce-ai păsit pragul, aceleași controale, aceeași punere în scenă. Sunt condusă într-un

birou prost luminat. Agentului care mă primește i se alătură curînd alte două persoane. Sunt trei care mă ascultă. Fac un fel de autobiografie, explic activitățile mele (emisiuni la Radio Europa Liberă, articole, contacte cu Liga pentru Drepturile Omului, cu Paul Goma) care ar putea fi la originea scrisorii anonime. Sunt bine informați. Îmi spun că poliția română este cam nervoasă în ultima vreme. Nu-i exclus, sunt ei de părere, ca și alte persoane să primească amenințări de acest fel. Aflu că în colonia română sunt multe persoane cumsecade dar și multe „gunoaie" (*ordures*), indivizi gata să se vîndă primului care îi va plăti pentru o treabă murdară. Lucruri știute. Îi părăsesc pe cei trei agenți cu un dublu sentiment: bucuroasă să mă știu ocrotită, dar în același timp poluată de trecerea mea prin coridoarele sinistre ale imobilui acela, ascuns în spatele unei fațade pariziene, la doi pași de Parisul șic: de bulevardul Haussmann, cu lumini, magazine, lume care circulă, mașini strălucitoare. Încă o întîlnire cu poliția la activul meu... dar diferită. Acum sunt de partea cealaltă. Am părăsit „ferma animalelor" lui Orwell, pot să-mi permit, ca iapa înzorzonată, să-i sfidez din spatele gardului, dacă le-ar veni în gînd să mă urmărească.

25 ianuarie

Am fost convocată la Radio-Gilda, un mic post parizian, condus de fiul unui ministru socialist, care organizează o emisiune asupra situației actuale a României. Metrou Gambetta, într-o stradă din al XX-lea arondisment, în fundul unei curți întunecate, la etajul întîi al unui vechi imobil. Un studiou improvizat, foarte „mai '68". Bărboși și pletoși intră și ies, pregătindu-ne emisiunea de la ora 22. În jurul unei mese acoperită cu microfoane, fire încîlcite și mucuri de țigări: Paul Goma, Anne Planche, eu și cea care pune întrebări, o tînără profesoară de origine rusă, socialistă, idealistă, însărcinată cu realizarea mai multor emisiuni despre țările totalitare: Vietnam, Chile și acum, noi. Mereu același amalgam, ecuația: fascism și America Latină egal comunism în Est. Chiar așa, nu era să refuzăm ocazia de a ne exprima! Emisiunea a fost prost condusă, s-a sărit la întîmplare

de la instaurarea regimului comunist la trecutul țăranesc, de la reformele burgheze la Ceaușescu. Goma s-a dezlănțuit, era în vervă. Cine ne-a ascultat? Am părăsit studioul cu sentimentul că am vorbit în fața nimănui, afară de tinerii socialiști bărboși plini de iluzii, care ne ascultau din spatele geamului studioului.

27 ianuarie

La Geneva ar fi avut loc un atentat împotriva lui Ion Caraion. De verificat. Ar fi fost rănit și internat la spital. Agenții români care m-au amenințat printr-o scrisoare expediată din Zürich au oare un centru de teroriști în Elveția?

ianuarie

De ce nu se pot împăca vrăjitoria cu poezia? Resimt tot ce ține de magie, de vrăjitorie, de ocultism, ca străin de esența poeziei. A fi vrăjitor înseamnă a te abandona forțelor oculte joase care ne dau tîrcoale. Drumurile poeziei urcă, poezia caută să atingă alte zone ale ființei.

Sfîrșesc *Jurnalul* lui Mircea Eliade. Închid cartea cu sentimente amestecate. Lăsînd de o parte portretul omului, îmi pun întrebări asupra importanței operei sale. Și nu mă pot împiedica să cred că ea nu aduce o lumină nouă asupra *Istoriei Religiilor*. Eliade a interpretat și actualizat tradiția, a fost un maestru care a transmis cunoștințe. Lectura *Jurnalului* are, ca tot ce scrie el, un efect stimulator; te antrenează, crezi că descoperi lucruri, te ia de mînă și te luminează, te face să întrezărești o taină îndărătul realităților prozaice, ceea ce numește el „sacrul camuflat în profan". Eliade are în el ceva de vrăjitor. Dar recazi repede în Cultură și dai de om, de *ego*-ul său umflat cu o candoare aproape copilărească. În *Limite* (nr. 34-35), Ioan Culianu a publicat un omagiu lui Mircea Eliade: „În esența sa, Mircea Eliade este un maestru, un mare Maestru al unui *zen* românesc, al unei forme de iluminare care îngăduie salvarea din istoricitatea existenței... Inițiat prin ritualul destinului, discipolul — ideal,

firește — al lui Mircea Eliade, trăiește o revelație fulgurantă, al cărei conținut poate întruchipa însăși statuia Maestrului..." Dar a fi un maestru spiritual presupune o asceză la care Mircea Eliade n-a năzuit niciodată! Nu s-a angajat niciodată cu viața și cu sufletul său. Mircea Eliade este un profesor care i-a citit pe toți maeștrii marilor religii, dar care a făcut-o pentru a se *informa*. S-a lăsat emoționat *intelectual* de semnificația miturilor și a credințelor. A vorbi de „revelație fulgurantă" la Mircea Eliade sună undeva fals sau adulator.

12 februarie

Un cîine lătra azi noapte pe strada Lakanal. În tăcerea nopții, Parisul s-a transformat o clipă într-un sat ancestral. Mi-am adus aminte că recent, la Tunis, am avut aceeași impresie nocturnă auzind lătratul cîinilor în cartierul arab. Îmi dau seama că, fără să vreau, pîndesc ecourile venite dinspre lumile arhaice. Probabil că sunt și sub influența lecturii lui Eliade.

17 februarie

Conferință de presă organizată de Liga Drepturilor Omului în România, liga noastră, în jurul ziaristului Bernard Poulet de la *Le Matin*, care a fost lovit în cap rău de tot de niște necunoscuți pe stradă la Ploiești, cînd se îndrepta spre locuința lui Vasile Paraschiv, muncitorul sindicalist liber. „Erau țigani!", au declarat autoritățile române. Țiganii în chestiune i-au furat magnetofonul și toate notele scrise, hîrtiile și pașaportul. Vasile Paraschiv a rămas invizibil. Asistența a fost numeroasă la conferința de presă: ziariști de la *Figaro, Le Monde, Libération* etc. și sindicatele FEN (Fédération de l'Enseignement National) și FO (Force Ouvrière). Pățania lui Bernard Poulet a stîrnit deja o campanie de presă zilele trecute, în care România, adică Securitatea, cu metodele ei sălbatice, a fost demascată. Întrebare: bătaia a cărei victimă a fost bietul ziarist francez este o acțiune premeditată sau o gafă a Securității din Ploiești?

19 februarie

Acum, cu socialiștii la putere, încep să se audă în Franța remarci care amintesc sistemul comunist în care cultura de mase este o armă a regimului. Un poet francez, colaborator la revista *Esprit*, care se ocupă de stagii de formare pentru adulți, a fost insultat de stagiarii săi: „Nu mai vrem cultură « elitistă », s-a terminat, poți să-ți faci bagajele!" De ce să ne închipuim că masele populare sunt altfel în Franța? Mediocrii îi urăsc pe adevărații intelectuali. A da puterea maselor înseamnă și acest lucru: a le da o cultură pe măsura lor. Dar nu le ajunge, masele vor să se știe singure stăpîne pe cultură. De aci încolo nu mai este decît un pas de făcut, acela care a fost făcut în Europa de Est, unde anticultura trebuie să ajungă. Pînă unde va merge socialismul în Franța pe calea demagogiei? Poate că vechiul soclu cultural va rezista, dar va trebui să cedeze mult din prestigiul său în fața asaltului mediocrității.

20 februarie

„Egalitatea de a fi" în exil. Chiar dacă oamenii nu sunt interesanți, chiar dacă sunt mediocri, au în comun ceva care îi marchează în pofida voinței lor. Exilul: o nebuloasă care se formează și se desface prin integrarea în noua societate, în timp și spațiu. Să ai conștiința apartenenței la acest fenomen existențial (cuvînt pretențios), la această trăire care este un concentrat a ceea ce reprezintă viața: adică, oricum, un exil. Mulți resping această apartenență la o experiență comună care face parte dintr-o altă aventură, mai vastă, aceea a unei țări întregi. Mulți se declară detașați de Exil chiar de la început. Vor să ignore dimensiunea gestului lor, la baza căruia se află o ruptură.

21 februarie

Astă-seară, vizită la Cioran care are poftă să vorbească, să vorbească despre el. Simone a pregătit un ceai de busuioc, cu un *cake* de casă (numai produse „biologice") și stăm de taifas pînă

la miezul nopții. Cioran lucrează acum cu traducătorii lui — un italian și un spaniol. Se miră de propriile sale talente lingvistice, căci, fără a cunoaște limbile respective, îi poate corecta pe traducători: „acest cuvînt este corect, dar nu destul de tăios", și atunci se recurge la un dicționar de sinonime... Cioran a dat un interviu la *Tagesanzeiger* de la Zürich, ziaristul a înregistrat zece ore de convorbiri, apoi a scris un text cu tot ce era mai tare, mai violent. Curios, Cioran nu s-a supărat pe ziarist, care, de altfel, a mai scris și că se născuse în 1901, îmbătrînindu-l astfel cu zece ani! (Asupra acestui punct, Cioran a protestat!) A mai ținut luna trecută și o conferință la Amsterdam (la Institutul francez) care a decurs foarte bine. A descoperit, după propria lui mărturisire, fascinația sălii: „Pentru prima dată, la 71 de ani, am simțit beția pe care trebuie s-o resimtă actorul care și-a cucerit publicul." Și-apoi, această constatare care-l caracterizează: „Eram mulțumit de mine... și asta nu e bine." În schimb, la Köln, în toamna trecută, nu i-a mers, a fost un eșec. Ceea ce e curios este că Cioran se pretează la acest gen de ispravă cu ziariști germani, dar că i-a refuzat mereu pînă acum pe ziariștii francezi. Prudență determinată de trecutul lui? De ce se teme aici mai mult decît în Germania? Și intrigile Exilului român în Franța, pe care-l cunoaște mai bine decît pe refugiații dintr-alte părți... Cioran este înconjurat de „rătăciți", mai ales de fete care-l admiră, îi scriu, îi telefonează de la capătul lumii. A decis să pună capăt, să se întoarcă la vechile lui obiceiuri: să nu mai vadă pe nimeni, să refuze contactele publicitare... Vorbim despre traducerea în limba română a lui Heidegger *(Originea operei de arte)* făcută de Liiceanu, cu o introducere de Dinu. O treabă frumoasă. Apoi Cioran își exprimă rezervele față de Heidegger, care este după el un „autor genial pentru universitari, dar de necitit dacă nu i-ai prins jargonul". Cioran a fost întotdeauna rezervat față de acest gen de filozofie. A fugit de pedanți. Or, Heidegger, dacă n-ar fi fost un *geniu verbal,* ar fi „un pedant jucînd cu și pe cuvinte". Apoi Cioran adaugă, făcînd micul lui gest obișnuit din umeri: „Dar de fapt ce altceva sunt cuvintele?" Ar fi avut, în acel moment, o găselniță, sunt sigură, dacă ar fi vrut și dacă și-ar fi concentrat

gîndul. Cioran își dăruiește cărțile, pretinde că nu mai are chef să scrie. Cum să-l crezi? A vrut să-mi arate, la plecare, dezordinea din odaia lui: „Ți-am arătat vreodată odaia mea?“ Am zărit, într-o harababură de necrezut (Simone refuză de mult să mai intre la el în odaie), pe masă o veche mașină de scris încă în funcțiune. Cioran își bate singur scrisorile... poate și altceva?

5 martie

C.Ț. s-a întors la Paris ca s-o îngrijească pe soția lui bolnavă de cancer. Un caz disperat. M-am dus să cumpăr o sticlă de vin ca să-mi primesc prietenii, la noi, la Paris. Vorbim deschis. C.Ț. spune: comunismul ne-a învățat o seamă de lucruri. Din ce în ce mai mult masele vor cere ca lumea să se ocupe de ele. Comunismul le aduce iluzii. Din care abia 1% se realizează. Dar masele trebuie să treacă prin această experiență ca să se vindece de utopie, să înțeleagă că restul nu este decît dictatură. La ambasada română, unde locuiesc el și soția lui, nu îndrăznesc să vorbească cu voce tare. Își trec bilețele, ca Anna Ahmatova și Lidia Ciukovskaia la Moscova în anii '30. Se pare că la București chiar persoanelor sus-puse din nomenklatură le este frică să vorbească. El a putut veni la Paris grație unui ministru care-i ocrotește pe scriitori, Gogu Rădulescu (același pe care l-am cunoscut la Adunarea Marii Comisii Franco-Române). Într-o zi, ministrul i-a făcut destăinuiri. L-a luat cu el afară, lîngă un pom și acolo i-a spus în șoaptă: „Totul s-a dus dracului. România este la pămînt.“ C.Ț. nu are de gînd să părăsească România. Face parte dintre acei intelectuali resemnați care au hotărît să stea în limitele lor și să supraviețuiască acolo... așteptînd zile mai bune.

martie

După plecarea lui m-am gîndit la drumurile care m-au despărțit de cîțiva prieteni cunoscuți în anii cincizeci, la prestigiul pe care-l capătă în ochii lor faptul că trăiesc la Paris și la iluziile acestui prestigiu. Astăzi, Parisul, pentru mine, este acest trotuar din al XV-lea arondisment pe care mă plimb, arabii, lumea străzii

mele pierdută în fundul noianului marelui oraș. Îmi amintesc de viziunea pe care o aveam despre Paris, văzut de departe în anii cincizeci, sub influența imaginilor copilăriei — amintirea bunicii întorcîndu-se de la Paris sau de la Nisa, încărcată cu pachete minunate. A fi văzut de departe trăind la Paris este altceva decît a trăi cu adevărat la Paris într-o simplitate pe care cei din România nu și-o pot închipui azi. Cum nu-și pot imagina libertatea noastră, avantajele de ordin moral sau intelectual pe care ni le oferă, și nici constrîngerile care o însoțesc. Două lumi una în fața celeilalte, la două ore distanță cu avionul.

4 aprilie

E ora zece dimineața, prospețimea gîndurilor îmi este întreagă. Peste cîteva ceasuri (munca interpretului, alienarea prin traducerea simultană a fluxului de cuvinte, metroul) voi fi pierdut „liniștea apei clarvăzătoare". Sunt la cafenea, pe strada Madrid, colț cu strada Roma. Conferința este amînată. Îmi plac nespus de mult cafenelele de la colțurile străzilor pariziene. Aci, la încrucișare, îmi trăiesc întîlnirile cu orașul, ca în această clipă însorită. Adie un vînt care aduce vagi mirosuri de asfalt și de cafea. Un firicel de apă iese dintr-un canal, dar este o apă curată, cu bule de aer și încrețiri vesele, care se revarsă într-o rigolă. Undeva pe aproape e sigur un măturător de stradă. Trecători cu umbrele lor, mașini, zgomotele obișnuite ale străzii formează un ansamblu sonor și mișcător, care ia o înfățișare de noutate, de tinerețe. Pentru că sunt încă senină și nu mi-am început ziua de lucru?

27 aprilie

O vecină, fostă cîntăreață de origine română, mi-a spus ieri zîmbind că are o boală de inimă — și că e bine așa —, că-i este recunoscătoare lui Dumnezeu. A adăugat că Dumnezeu nu vrea ca ea să fie bolnavă, că nu așa trebuie să-i interpretez cuvintele. Răspundea, desigur, la expresia feței mele. Nu știam ce să-i spun. Avea aerul fericit. Deunăzi am auzit-o dînd lecții de

canto care trebuie să fie bune, de vreme ce are elevi. De la moartea soțului ei, fost ziarist ardelean, trăiește din aceste lecții. Adineauri storurile ei erau coborîte, își trăsese și perdelele. Trăiește singură, primește din cînd în cînd vizite din România. Cîți singuratici ca ea în Exilul românesc!

10 mai

Vești proaste din România. Amenințări surde ajung la Paris, în culisele Exilului, în legătură cu un proces pe care Securitatea ar vrea să-l însceneze „românilor de la Paris". Este ridicol, dar suficient pentru a hrăni zvonurile. Într-o fițuică din București *(Săptămîna)*, specializată în calomnii și delațiuni, a apărut o listă de persoane care ar fi scos manuscrise din România, listă pe care figurez și eu. Între timp, la București, anchetele se fac printre adepții unui grup care practică yoga („meditația transcendentală"): intelectuali, medici, artiști, funcționari sunt interogați sau dați afară din slujbe. Romanele lui Eliade, de curînd publicate, sunt interzise — ideile lui Eliade fiind socotite a se afla la originea acestor exerciții spirituale. Liiceanu, în trecere prin Paris, este foarte afectat de ceea ce i se întîmplă lui Andrei Pleșu. Indivizii de la „organizația de bază" i-au înscenat o „ședință" după modelul stalinist, cu acuzatori și public. A. P. a rezistat, a refuzat să fie judecat pentru greșeli imaginare, dar violența și reaua credință au fost atît de mari încît a sfîrșit prin a tăcea. Nimeni dintre colegii lui de la Institutul de Istoria Artei nu l-a susținut. Liiceanu a făcut o descriere feroce a lașității intelectualilor în general. Ei evită să ia o atitudine. Asiști la un colaps al societății. Poate că singurul curaj se află jos, în popor, la oamenii aceia simpli, adventiști, penticostali etc., care sunt condamnați de la 3 pînă la 6 ani de pușcărie pentru că au difuzat Biblii.

mai

Dispariția suspectă a lui Virgil Tănase. Mare scandal la Paris. Se spune că ar fi fost lichidat de poliția lui Ceaușescu. Ipoteză: V.T. suferea de mania grandorii (ca mulți români) și căuta să-și

facă o publicitate zgomotoasă prin articole anti-Ceaușescu violente care ar fi indispus Securitatea. Exemplu: articolul din revista *Actuel*. Ziarele se dezlănțuie, Ceaușescu este tîrît în noroi. În rîndurile Exilului domnește isteria. Telefonul sună de dimineața pînă seara. Zvonurile cele mai sinistre despre un posibil asasinat (pentru moment ipotetic) circulă printre refugiați. În orice caz, mort sau viu, V.T. a dat lovitura!

8 iunie

În timp ce la Paris scandalul Virgil Tănase continuă să facă vîlvă, eu am plecat, ca interpretă, în Anglia, la Chester, vechiul oraș. Scriu aceste rînduri în catedrala care este aproape goală în acest moment. Cîteva persoane se roagă în fundul bisericii, corul cîntă în surdină. Aici fiecare piatră este o referință istorică. Inscripțiile evocă vechea Anglie, unii — morți în războaie, alții — *gentlemen, clergymen, deans, sirs,* negustori, *ladies*, prinți, episcopi, o întreagă societate pe care o ghicești șlefuită, eficace, războinică, civilizată în cel mai înalt grad. Resimt, ca întotdeauna în Anglia, contradicția dintre asprimea și blîndețea *(gentleness)* caracterului englez. Au fost marinari, războinici, negustori, mari poeți și artiști, inventatori, filozofi și teoricieni ai societății. Mi se pare că aud vocea dezolată a prietenului meu Dinu Noica: englezii au inventat civilizația modernă; sunt un popor extraordinar, limba lor a cucerit lumea, iar acum sunt pesimiști ca tot Occidentul! Noica găsește de neînțeles marasmul lor, uitînd că Anglia și-a pierdut imperiul și că și-a pasat puterea Americii. Înainte de a părăsi Chesterul fac o plimbare de-a lungul vechilor ziduri împrejmuitoare și a rîului Dee. Pe peluze, lîngă podul medieval, distracții populare, multe persoane în vîrstă care beau ceai mestecînd veșnicele lor sandviciuri, șezînd pe scaune pliante, părinți cu copilași mînjiți de înghețată, oameni care se scaldă, bărci, hîrtii și cutii goale pe jos. Vîntul printre sălcii și pe celălalt mal al rîului cu ape lenește, un cimitir — al zecelea cimitir de cînd circul prin oraș. În timpul plimbării mele cineva mi-a spus că Chester se numea *Deva* pe vremea cînd era un castru roman. De semnalat unui istoric din România.

iunie

De ce nu mi-a dat semn de viață Dinu Noica cînd a ajuns în Germania? Nu vrea să vină la Paris. Trăiește în pensiune la o doamnă din Freiburg im Breisgau, își petrece timpul între bibliotecă și locuință, ca un bătrîn student. Se pare că a declarat că se simte moralmente obligat să se întoarcă în România. Nu s-a gîndit niciodată să rămînă în Occident. În ultima lui scrisoare din astă-primăvară îmi scria: „Nu știu cînd voi ajunge și cît voi sta prin preajma voastră (cu o pură pasiune de a mai afla cîte ceva, înainte de ultimul salt în necunoscutul gîndului propriu)..." Cuvinte care exprimă un dubiu și o anumită resemnare. A veni la Paris ar însemna să se expună celor care ar vrea să-l convingă să-și asume rolul pe care l-a respins pînă acum: să coboare în arenă, să facă un gest istoric tip Saharov — Saharov care a scris o scrisoare deschisă proclamînd că elitele sunt chemate să joace rolul de martori în fața Istoriei. Dinu Noica consideră că are alte obligații față de cultura română și față de el însuși: „*to your own self be true*" (Shakespeare) — de ce vrem cu orice preț să devină Saharovul nostru?

18 iunie

M-am trezit devreme pentru a merge să fac o radiografie în al XVI-lea arondisment. La această oră matinală orașul nu este încă poluat de gazele mașinilor, mirosurile de la țară pătrund pînă în inima orașului de pietre și de beton în care trăim. Eram încă înconjurată de tăcerea cartierelor frumoase unde se doarme pînă tîrziu cu perdele trase. Este somnul nepăsării, somnul caselor din copilăria mea. Din acele vremuri îndepărtate am emigrat spre alte cartiere. Nu mi-ar mai plăcea să trăiesc în casele acelea, sub acele straturi protectoare. Pe oamenii care locuiesc acolo îi recunosc de la prima vedere. Mirosul lor e diferit, vorbesc altfel. E ceva alterat, ceva descompus în luxul acela de care viața m-a despărțit. Cînd scriu „cartierele frumoase ale copilăriei mele" sau „dulcele somn nepăsător" s-ar putea crede că exprim o nostalgie. Dar nu, nu regret deloc acele timpuri, resimt doar

o puternică senzație de lucru trăit. Ajunge s-o resimt ca să-mi regăsesc lumea copilăriei, dar și distanța între ce aș fi putut deveni și ceea ce sunt: eliberată, ieșită din viața ușoară, ocrotită, nepăsătoare. Devenită, prin forța împrejurărilor, stăpînă pe viața mea... Mă întreb de unde provine recunoștința pe care o resimt, această bucurie în mine, căci zilele au fost întunecate. Ar putea fi laitmotivul unei vieți: lumină pe un cer întunecat, strălucire printre norii apusului, spre care dă fereastra mea mereu deschisă...

23 iunie

Ieri, la Centrul Beaubourg, în mijlocul mulțimii care se foia în toate părțile, niște copii descifrau cu voce tare, în spatele meu, numele lui BRANCUSI: Atelierul lui Brâncuși. Acest nume le era cu totul necunoscut. Mi-l închipuiam pe bătrînul țăran genial sculptîndu-și pasărea măiastră, apoi dăruind-o zborului. De atunci, pasărea planează deasupra lumii. Azi, copii mirați contemplă veșnica și nemișcata mișcare a păsării misterioase.

24 iunie

Eliade este la Paris. În plină glorie. N volume scrise, traduse în n limbi. Reușita lui, dacă e să judecăm după renume, e perfectă — poate prea perfectă... Ieri seară, la Paul B., Eliade cerea informații despre persoane pe care le cunoscuse în trecut, povestea fapte diverse și amintiri personale. Pretinde că ar fi recunoscut, la cincizeci de ani distanță, felul de a vorbi al unui coleg de liceu despre care cineva îi dădea vești, citînd două sau trei fraze. Aceste fraze i-ar fi confirmat exactitatea informațiilor aduse. Eliade a mai povestit că într-o zi a întîlnit o femeie tînără a cărei gură și ai cărei dinți proeminenți îi aminteau de cineva. Era fiica Anei Pauker, pe care nu o cunoștea decît din fotografii, dar a cărei asemănare a putut s-o identifice. Și așa mai departe. Energia lui Eliade, memoria lui funcționează perfect. Simți că este dornic să afle cum poate fi redat cutare

lucru: cutare întîlnire, cutare recunoaștere („recunoașterile" joacă un rol central în povestirile lui, ca tot atîtea „semne" sau „revelații"). „Cum se poate povesti așa ceva?" l-a întrebat ieri seară pe Ierunca. Chiar bătrîn, Eliade este gata să asimileze tot ce poate servi combustiunii lui interioare.

iunie

Cioran mi-a telefonat: este asaltat de vizite, declară că s-a săturat, dar nu face nimic ca să scape de ele. A citit, ca mine, *Jurnalul de la Păltiniș*, această poveste a unei fascinații urmată de o decepție. Liiceanu părăsește Germania, se întoarce în România hotărît să-și asume toate riscurile. Cioran i-a spus: „Dacă vrei să-ți faci un nume, întoarce-te acolo!"

29 iunie

Citim în *Le Monde* că trei sute de mii de persoane sunt obligate să muncească la construirea gazoductului din Siberia. Deținuți, surghiuniți, deportați, inclusiv femei și bătrîni, trăiesc în barăci de-a lungul traseului. Un imens șantier după modelul lagărelor. Așa lucrează URSS în iunie 1982. Iar guvernele străine negociază cu URSS, îi vînd tehnologia și grîul fără a se preocupa de soarta omului în Rusia. Este monstruoasă ideea însăși a existenței acestor fermieri americani care produc cantități anormale de cereale, oameni mărginiți și eficace, a căror muncă hrănește Uniunea Sovietică peste capul a milioane de sclavi supuși dictaturii totalitare. O atare monstruozitate constă în faptul că niște brute eficace permit unor alte brute ideologice să existe și să prelungească astfel sclavia și descompunerea Rusiei și a țărilor din Est. Cinism al lumii comerțului față de lumea totalitară. În zadar vom denunța nebunia lui Ceaușescu. Atîta vreme cît Rusia va fi puternică, el se va putea menține și supraviețui. Te cuprinde greața cînd te gîndești la mizeria și la drama României prinsă în acest joc, cu un zălud la putere și încă pentru multă vreme.

28 iulie

François Mitterrand trebuia să facă o vizită în România în vara aceasta, dar și-a anulat călătoria. Dedesubturile tulburi ale afacerii Tănase i-au influențat desigur hotărîrea, precum și afacerea cu cei patru sute de copii „cumpărați" pentru a fi adoptați de francezi, dar niciodată „livrați" de către autoritățile române.

iulie

Sfîrșesc lectura *Amintirilor* Nadejdei Mandelstam (intitulate *Împotriva oricărei speranțe*), una din marile cărți ale secolului. Este o mărturie scrisă cu pasiune adîncă, inspirată de iubirea ei pentru Mandelstam și de o imensă revoltă în fața suferinței a milioane de ființe, victime ale terorii, de la revoluția rusă încoace. Un denunț indirect la fiecare pagină, dar și direct, în cuvinte de indignare față de crima supremă a sistemului instaurat de Lenin: înlănțuirea omului din interior prin frică, pentru a-l transforma într-un sclav, căci cel care a renunțat la libertatea interioară trăiește în stare de sclavie. N. M. este conștientă de drama pe care o reprezintă declinul creștinismului. Ea și Mandelstam recunoșteau înalta morală creștină, care l-a eliberat pe om de frica ancestrală pentru a-l transforma într-o ființă liberă. „Legătura între dispariția totală a libertății interioare și a liberului arbitru și renunțarea la creștinism, este evidentă, doar orbii și cei care au renunțat spontan la simțul văzului nu o văd. Or, acesta este principalul semn al timpului și acesta a fost demonstrat oamenilor cu o evidență uimitoare." În amintirile sale, evocarea vieții cotidiene din Rusia învederează răul care este de esență morală. Cînd ai cunoscut tu însuți, la scara ta, experiența răului totalitar, ești tulburat de vocea Nadejdei Mandelstam. A-i citi mărturia, aici, la Paris, în exil, în această Franță care a păstrat un fond protector de civilizație, de continuitate în transmiterea culturii și a bogăției, înseamnă a resimți unul din acele dureroase paradoxuri pe care N. M. le denunță: Occidentul a trăit la cîteva mii de kilometri de infernul stalinist fără a realiza, sau fără a vrea să realizeze, că acolo, în Rusia, s-a născut o nouă barbarie. N. M. denunță răspunderea care-i revine

intelligentsiei, influența nefastă pe care au avut-o unii scriitori ca Aragon și Sartre, orbirea unui T.S. Eliot, rezumînd într-o frază rolul lor corupător: „Idolatria culturii n-a salvat și nu va salva niciodată pe nimeni." *Amintirile* Nadejdei Mandelstam sunt una dintre cărțile mari scrise de o mare conștiință morală. Pentru mine, o carte de căpătîi care luminează drama secolului nostru.

Normandia, 15 august, Ziua Adormirii Maicii Domnului

Preotul satului era fericit văzînd biserica plină de turiști veniți pentru week-end, căci biserica este îndeobște goală. În predica pe care a rostit-o, a citit din Evanghelia zilei și a povestit viața Fecioarei Maria, pe care a prezentat-o ca o înșiruire de fapte diverse: Fecioara Maria, care știa că va naște un prunc, s-a dus în vizită la verișoara ei Elisabeta care și ea era însărcinată, avînd să-l nască pe Sfîntul Ioan... sfîrșind pe ideea simbolului pe care-l reprezintă Fecioara ca mamă a tuturor oamenilor... Povestirea lui semăna cu o bandă desenată. În rostirea acestui preot simplu se exprima *aggiornamento*-ul Bisericii, ca urmare a Conciliului Vatican II, catolicismul „demitizat", transpus într-un limbaj laic. Ortodoxia, cel puțin, și-a păstrat limbajul tradițional, rugîndu-se Fecioarei și Sfinților cu cuvintele întemeietoare de credință. S-ar putea ca prietenul meu, Constantin Andronikov, profesor la Institutul Saint-Serge din Paris, să aibă dreptate cînd spune că Biserica catolică e în plină apostazie!... Dar ce-ar fi dacă cuvintele ortodoxiei n-ar mai spune nici ele nimic majorității oamenilor? Dacă ortodoxia ar fi, și ea, părăsită, lăsată în voia tristei soarte a Bisericilor oficiale? Ce sunt sectele, dacă nu o formă de actualizare a religiei într-un sens laic și popular?

august

Am recitit *Dumnezeu s-a născut în exil*. De ce acest gen de roman — reușit, bine scris, „frumos" — nu poate depăși un anumit nivel? Pentru că se vrea edificator, pentru că denunță, dovedește? Ceva în mine vibrează în fața acestui univers, a valorilor afirmate

în carte — le împărtășesc, sunt legată de noblețea, de înălțimea morală a creștinismului. Dar, de fapt, acest gen de roman nu mă mai atrage, chiar dacă cred că Vintilă Horia a fost inspirat evocînd poezia care a însoțit zorile noii religii. Dostoievski singur a reușit să se aplece asupra sufletelor ca romancier și totodată ca creștin, fără a deveni moralizator.

*

Românii sfîrșesc în general prin a adera la gnoze. Această latură a spiritului românesc o pot constata și la cei tineri. Ține de ceva adînc. Ei aderă la credințe, mistere, superstiții. Mulți dintre intelectualii noștri cei mai evoluați sfîrșesc prin a cădea în ermetism. Am citit eseurile lui Ioan Petru Culianu, care calcă pe urmele lui Eliade. Viitor om de știință, se interesează de mistere, de vechi credințe a căror credibilitate a fost măturată de creștinism. Spiritul omenesc a primit alte semne din partea divinității, Dumnezeu s-a arătat omului la alt nivel, totul a fost regîndit în lumina revelației și așezat de către Părinții Bisericii într-o perspectivă infinit mai elevată. Poți oare continua să fii un popor de superstițioși, de făcători de farmece, de amatori de sacralitate inferioară?

22 august

Am reținut în urma acestei excursii în Italia descoperirea unei regiuni necunoscute: le Marche. Am ajuns la Urbino din interior, traversînd Toscana și Umbria. Le Marche sunt niște munți, în realitate dealuri și văi, mult mai sălbatice decît Toscana. M-a izbit asemănarea cu regiunea subcarpatică a Moldovei. Duiliu Zamfirescu a iubit aceste priveliști italiene pe care le regăsea în colinele din Vrancea, am înțeles de asemenea semnificația, pentru creativitatea spiritului italian, a acestei configurații a Italiei centrale, alternanță de coline și văi. Astfel, celebrul „spațiu mioritic" — expresie inventată de un poet pentru a desemna coordonatele metafizice după care s-au ghidat, fără a o ști, creatorii unei arte populare anonime, ar putea fi aplicabil viziunii lui Dante în spatele căreia se profilează Toscana mistică.

Aplicabil de asemenea misterioaselor tablouri ale lui Piero della Francesca, născut în peisajul infinit ondulat al Marchelor. Altfel spus, ar mai exista și un alt „spațiu mioritic". Pentru a avea acces la el, ar trebui căutat simbolul — mioara. De ce nu ar fi ea „mielul mistic" din viziunea occidentală? Dante a murit la Ravenna. S-a apropiat de Orientul bizantin, de lumina lui Platon, care l-a atins peste veacuri, ca om al creștinătății unite întru spiritul moștenit de la platonism. Tristețea metafizică și elevația lui Dante se acordă bine cu idealismul grec... Emană o impresie de eternitate din mozaicurile de la Ravenna, datorată argilei, rezistenței culorilor, suprafeței lor strălucitoare, veșnicie a materialului devenită deschidere spre ireal. Spiritul se incarnează cel mai bine în mozaic din cauza „materialității" lui. Percepi acolo rolul jucat în creația spiritului de materie, o materie care dă naștere acestei frumuseți particulare, spirituale, luminoase, a mozaicului. Pentru a reda eternitatea, mozaicul are căile lui proprii care nu sunt și cele ale picturii.

Paris, 31 august

Deznodământ rocambolesc al afacerii Virgil Tănase! A reapărut ieri. Era ascuns în Bretania, sub protecția DST-ului, pentru a permite agentului care avusese misiunea de a-i ucide pe Tănase și Goma (numitul Haiducu), și care trădase secretul poliției franceze, să circule între Franța și România pentru a aduce „informații" DST-ului și pentru a-și scoate familia!! Stranie poveste polițienească. Presa franceză se dezlănțuie: o afacere „ubuescă" ce face din Virgil Tănase un personaj dubios, prins într-o „aventură înecată în sos moldo-valah"... Cine va mai lua în serios eventuala dispariție *reală* a unui român la Paris?

10 septembrie

La München ca interpretă. Profit de situație ca să-l văd pe Mihai Cismărescu, care lucrează la Europa Liberă. Cismărescu este un român din școala veche, cultivat, cu ținută morală. Un singuratic, poate și un original. Luptă împotriva pesimismului cu

accese bruște, aproape violente, pentru a afirma sau a nega ceva. O persoană curioasă, poate un boem? Este beteag de picioare. Oricum, un om distins. Părerea lui este că printre funcționarii de la postul român Europa Liberă domnește mai degrabă mediocritatea. Cît despre patronii americani, ei nu vor face nimic pentru a schimba cu adevărat echilibrul forțelor politice actuale. În imediat, nimic nu se va schimba. Dar Exilul din Paris a reușit să răstoarne opinia și presa, a realizat mult pe acest plan. De doi ani încoace presa franceză atacă regimul din București ca niciodată pînă acum. De unde, gîndește Mihai Cismărescu, un anume bilanț pozitiv, dar fără efecte politice importante în România.

München, 15 septembrie

În camera mea de hotel ascult la TV o emisiune austriacă la care participă trei intelectuali: Manes Sperber, Efim Etkind și Edouard Goldstucker — trei evrei originari din Est care vorbesc despre Europa, fac apologia Occidentului și apără valorile europene. Reiese că Manes Sperber, pe vremuri comunist, regretă bătrîna Europă pe care a combătut-o în tinerețe. Apar între ei note discordante. Fiecare are Europa *lui*: Goldstucker ar vrea să nu fie uitate țările din Est, Etkind dorește să nu fie excluse din cultura europeană culturile rusă și sovietică. Manes Sperber refuză ideea unui paralelism între pericolul sovietic și pericolul american, paralelism asupra căruia insistă Goldstucker. Este un spectacol destul de straniu să-i vezi pe acești trei evrei vorbind nemțește și suspinînd după Europa din trecut.

23 septembrie

La plecarea mea de la München mi s-a încredințat (ca să-l transmit lui Alexandru Ghika) un manuscris a cărui lectură mă decepționează, dar totodată mă înduioșează: *Amintiri din cariera mea* de Dimitrie Ghika, fratele Monseniorului Vladimir Ghika. M-a dezamăgit puțin calitatea acestor pagini scrise de un boier de altădată, un om fermecător, diplomat francofon, cu o conversație strălucitoare. Memoria lui reține admirabil toate detaliile

neînsemnate, numele proprii (de pildă, numele tuturor colegilor săi din diferitele legații — pe vremuri nu erau ambasade), micile chestiuni care agitau cancelariile. Însă, în ceea ce privește evenimentele importante sau personalitățile istorice pe care le-a cunoscut (de exemplu Mussolini), evocarea lor nu depășește ca înălțime evenimentele sau personajele minore. Una din figurile cele mai reușit redate, cu ajutorul unor mici detalii suprapuse, este aceea a Kaiserului Franz Iosef la Viena, între 1908 și 1911. De fapt, Dimitrie Ghika, om de o mare finețe, era o personalitate fără relief, dar avea darul conversației. Citind capitolul închinat Vienei, mă gîndeam la Musil. Dimitrie Ghika a notat în felul lui superficial acea *Stimmung* a epocii care a inspirat geniul lui Musil pentru a-și scrie capodopera. L-am mai cunoscut pe D. Gh. în anii șaizeci, spre sfîrșitul vieții lui. Trăia la Paris, la niște prieteni bogați care dădeau dineuri unde conversația strălucitoare a vechiului diplomat era foarte apreciată. A fost unul din ultimele exemplare vii ale clasei sale, un boier franțuzit dinainte de primul război mondial, epocă al cărei stil, alură și maniere le păstrase. După 1920, o dată cu emergența Marii Românii și expropierea marilor averi moșierești, acest fel de personaj, mai mult francez decît român, părea demodat chiar și în peisajul românesc. Faptul că și-a sfîrșit viața la Paris, în inima unei vechi civilizații a cărei societate în plină modernizare a păstrat totuși cultul Istoriei și al trecutului, este simbolic.

24 septembrie

S-a redeschis „Centrul român de cercetări" de la Sorbona, creat de primii exilați în anii cincizeci și suspendat la începutul anilor șaizeci. Azi, o nouă generație de români umplea sala. Mircea Eliade, unul dintre membrii fondatori, fiind bolnav, lipsea. Octavian Vuia de la Freiburg a amintit trecutul Centrului, apoi Vintilă Horia a ținut o conferință despre „Ethosul românesc și modernitatea". A fost o decepție, anticipată de altfel, căci Vintilă Horia nu se mai poate dezbăra de obsesiile lui. A vrut să demonstreze o dată mai mult, sprijinindu-se pe numeroase citate (Heisenberg, Gonseth, d'Espagnat etc.), că esența românismului

se ascunde azi în spatele domniei cantitativului... dar că supraviețuiește și se manifestă în exil. V. H. se alătură cohortei de români care caută cu orice preț un fundament științific credințelor și tradițiilor lor. În realitate, V. H. își arată încrederea într-un anume ethos românesc pentru care stau mărturie romanele sale. Dar, cînd vrea să-și întemeieze încrederea pe principiile științei contemporane, se rătăcește în demonstrații care nu au nimic științific. Omul însă este fermecător, arată bine, crede cu tărie în opiniile sale asupra calității sufletului românesc, iar din această cauză este ascultat și iubit.

28 septembrie

Deunăzi, un preot român (părintele Goia) mi-a povestit, ferm convins de adevărul spuselor sale, că persoane venite din România au văzut oameni care le-au spus că Generalul de Gaulle „a dansat hora cu poporul" (în timpul călătoriei lui în Oltenia în 1968). În realitate, Generalul n-a dansat niciodată, dar realitatea nu contează, ci doar legenda. Astfel, *imaginația consolatoare* a românilor l-a introdus pe General în legendă, alături de marile figuri ale panteonului popular, care toate au jucat odată *hora*.

30 septembrie

Telefon de la Ionescu: drăguț, vocea lui a întinerit. I-o spun, se bucură ca un copil. Vorbește românește cu încăpățînare. Pleacă în California: „Așa, călătorim, ne ducem..." Foarte pesimist: Europa este pierdută, rușii, care sunt ultimii albi, sunt și ei în regres, natalitatea lor scade, celelalte popoare asiatice se înmulțesc. Ionescu repetă ideile lui Cioran, pe care le recunosc. Amîndoi se aseamănă în materie de pesimism politic.

6 octombrie

Filozoful Michel Foucault s-a dus în Polonia pentru a vedea la fața locului situația în ajunul intrării în vigoare a legii care va suprima Solidaritatea. La întoarcere, a declarat că ar putea

fi amorsată o cotitură și că vor trebui regîndite în termeni politici problemele Europei de Est. Oricum, după Budapesta în 1956 și Praga din 1968, Polonia va fi contribuit și ea la determinarea schimbării constatate în atitudinea intelectualilor occidentali. Dar nu-i va convinge să se bată pentru a elibera Europa de Est, și cu ea întreaga lume, de nebunia rusă. *Better red than dead*, se spunea pînă mai ieri. Azi, fluturăm Drepturile Omului. Dar URSS nu cunoaște decît forța. Bietul Walesa și sindicaliștii polonezi sunt condamnați în cadrul raportului de forțe actual.

15 octombrie

În lagărul de refugiați de la Latina, lîngă Roma, se spune că s-ar afla sute de țărani români din Transilvania, care au fugit pe jos. Jumătate au fost prinși sau chiar împușcați de grăniceri. Cei care au scăpat povestesc că niște fugari morți au fost trași în țeapă pentru a descuraja eventualele tentative viitoare de fugă.

8 noiembrie

Am înregistrat la Radio Europa Liberă o convorbire cu Virgil Ierunca despre poeziile mele în limba franceză. Pentru el, poeziile mele reprezintă „o sfidare și un mister". Identificarea mea cu limba franceză îi creează întrebări. Pretinde că nici Fondane, nici Voronca n-au „trecut pragul" pe care eu l-am trecut. Nu i-am putut răspunde. Analiza lui pertinentă, amănunțită m-a lăsat mută. Nu știam ce făcusem, nu la nivel conceptual. Întrebarea lui: Nu este urmă de Exil, de Istorie și de Credință în poeziile tale, de ce? m-a pus pe gînduri. M-a obligat să-mi adîncesc „arta poetică", să recitesc cutare poem. Nu i-am răspuns.

13 noiembrie

Săptămîna trecută, în timp ce românii de la Paris comemorau amintirea lui Mircea Vulcănescu și a lui Gheorghe Brătianu, morți în temnițele comuniste, a apărut o carte de amintiri a istoricului Lily Marcou, *O copilărie stalinistă*. Era copil la Iași,

în 1944 cînd trupele sovietice au intrat în oraș. Și-o amintește ca cea mai frumoasă zi a vieții ei. După ce a trăit o adolescență fericită sub comuniști, ea și familia ei au părăsit România pentru a merge în Israel, apoi în Franța. Dar sufletul ei a rămas legat de acea epocă în care, tînără UTM-istă, a trăit în cultul lui Stalin, a cărui moarte a plîns-o amarnic. Cazul lui Lily Marcou este tipic pentru mulți comuniști care au părăsit România după ce au profitat de regim. L. M. habar nu are ce s-a petrecut în temnițele românești ale epocii, nu știe nimic despre asasinarea elitelor și moartea miilor de persoane nevinovate, hărăzite morții pentru a permite regimului să se instaureze. Azi suntem cu toții la Paris, foștii comuniști și ceilalți, victimele lor, cei care au trăit mizeria și umilințele impuse poporului român. Lectura amintirilor lui Lily M. *m-a revoltat*. Am protestat în jurnalul *TEL*. După aceea m-am gîndit că Franța dă dovada unei vechi experiențe politice primindu-i și pe unii și pe alții, comuniștii și victimele lor, și că trăim cu toții la Paris sub privirea nepăsătoare a Istoriei care se scrie deasupra destinelor noastre individuale, dincolo de Bine și de Rău. Și că aceasta este uneori greu de acceptat.

15 noiembrie

La TV l-au arătat pe Brejnev mort, pe catafalcul lui la Kremlin. Morții aceștia prezentați de regizorii marilor ceremonii funebre sovietice, la fel de morți ca oricare morți, sunt condamnați la niște funeralii sinistre. Nu se rostesc rugăciuni la căpătîiul lor, le simți greutatea materiei inerte. Bocănitul cizmelor militare accentua adîncimea neantului care înconjoară cadavrele oficiale lipsite de invocația sacrului.

20 noiembrie

Cer cenușiu deasupra Parisului în momentul decolării avionului de Yaoundé, cu care a plecat fiul meu cu familia lui. Aceeași atmosferă cenușie se vedea prin marile ferestre ale Palatului Congresului. Apoi s-a lăsat noaptea deasupra străzii Mouffetard luminată ca de sărbătoare și împodobită cu ghirlande, în timp

ce eu mă duceam la librărie să semnez cartea mea de poezii și să fac act de prezență pe lîngă editor. A urmat emisiunea cu editorul și alți patru poeți în jurul unui profesor de la Paris III, specialistul care a editat opera lui Apollinaire în „Bibliothèque de la Pléiade". Fiecare a vorbit despre cartea sa — nu mă simțeam în largul meu. Îmi displac exhibițiile considerate astăzi necesare pentru a te face cunoscut.

30 noiembrie

În vizită la Cioran. S-a întors din Italia unde nu mai fusese de douăzeci de ani. Mare entuziasm pentru italieni și dezgust sporit pentru francezi. M-a sfătuit să mă lupt pentru culegerea mea de poezii — dar să evit să vorbesc franțuzește căci francezii vor refuza să creadă că sunt româncă! Vorbim apoi despre limba engleză care a cucerit lumea. Spune: „Asta pentru că englezii au colonizat America de Nord și Indiile — în timp ce francezii i-au colonizat pe canibali..." Aflu de cearta lui cu Ionescu în urma unor intrigi ale Eliazilor, cu care Cioran și Simone și-au petrecut vacanțele în sudul Franței, la Ileana Cușa. I s-a spus lui Ionescu că Cioran îl bîrfește. Supărat, Ionescu i-a scris lui Cioran o scrisoare violentă, acuzîndu-l că nu este decît un „om de litere" și nu un spirit mare, atribuind fiecare carte a lui Cioran influenței unor lecturi. Cioran a fost foarte vexat în sinea lui, dar o ascunde. A conchis dînd din umeri: „Astea-s certuri între scriitori! Tîrfe care se întîlnesc pe același trotuar!"

7 decembrie

Cît timp o să mă mai complac în cercul revistei *Esprit*? Să învinge rezistența mea interioară pentru a merge să-i ascult, să simt cît de constrîngătoare este atmosfera, să suport terorismul subtil pe care-l răspîndesc ideile umanismului social și raționalismul francez... Acești universitari se vor aproape de popor și nu pot rezista modei literare — vezi discuția de azi în jurul lui Camus. Faptul că Albert Camus a fost mai clarvăzător decît Sartre, că

a prevăzut rezultatele dramatice ale totalitarismului în secolul al XX-lea nu compensează în ochii lor faptul că scriitorul Camus nu a inovat în materie de scriitură... Azi, îi interesează Robbe-Grillet, Camus îi încurcă.

15 decembrie

România prietenilor mei (Dinu Noica, Nicu Steinhardt și ceilalți) este cufundată în tăcere. Regimul a pus capăt corespondenței. Degeaba mai scrii, cel mult o carte poștală. La limită, trei cuvinte sunt de-ajuns. Sau tăcerea. Tăcerea ajunge. Ironie: singura scrisoare primită în ultima vreme de la dragul meu prieten Barbu Brezianu este scrisă la Buhara, în URSS. O scrisoare adevărată în care B. B. descrie mizeria din România. Îmi confirmă că Ion Caraion „te-a turnat" la Securitate. Totul spus negru pe alb, grație faptului că scrie din Rusia! Astfel, marea putere „suzerană și protectoare" trimite scrisorile în Occident pe deasupra capetelor românilor din România.

16 decembrie

Al doilea vis din săptămîna aceasta într-o tonalitate malefică, de astă dată cu o tușă de absurd. Într-o grădină, în spatele unei case cu coloane, aud lovituri de sapă. Cineva mă lămurește: o dezgroapă pe Martha Bibescu. Se dau la o parte pietrele de pe mormîntul ei! Zăresc de departe un picior îndoit care iese din pămînt. Se dezgroapă și o revistă ilustrată care-mi este adusă: o parcurg, dar nu-mi amintesc conținutul ei. Restul era clar, vizibil, foarte „arhitectural".

19 decembrie

Paul Goma la telefon: felul lui de a fi, provocator și în același timp jenat, mă indispune. Mă urmărește mult timp ecoul unei disonanțe. E curios, căci am pentru el simpatie, un sentiment de fraternitate. Dar nu reușesc să găsesc lungimea de undă

potrivită. Se ferește mereu din cauza nu știu cărei frustrații pe care nu o poate învinge. E supărat pe el însuși și este supărat pe mine (inconștient), iar toate acestea se manifestă prin faimoasa băşcălie atît de des folosită de românii din țară. Experiența m-a învățat că nu trebuie să insist, că trebuie să cedez, să renunț. Asta-i tot.

21 decembrie

Cum să oprim catastrofa? se întreba deunăzi Günther Grass în discursul ținut la decernarea Premiului Antonio Feltrinelli. Să încetăm să producem, să rezistăm tentației *de-a face, de-a fabrica*? Să întoarcem spatele frenezieii, marii agitații care i-a cuprins pe oameni? Să fugim, dar unde? Ne aflăm în mîinile unei puteri care transformă totul în obiect străin, căci totul trebuie consumat și transformat în cenușă. Pînă și *cartea*, dintotdeauna meterez împotriva timpului mistuitor, este consumată și aruncată. Nimic nu rezistă în fața acestei monstruoase întorsături luată de evoluția lumii.

22 decembrie

De ce oare îmi repugnă folosirea cuvîntului „trup" în vocabularul occidental contemporan? Descoperirea trupului după secole de ipocrizie catolică și puritană a dus la această manieră de a vorbi despre trupul așa-zis „eliberat", la fel de falsă ca și atitudinea puritanilor de odinioară. Noi, orientalii, am scăpat poate de această perversitate. Natura trupului ne este familiară, n-avem „probleme" cu el, face parte din noi, din aventura noastră pe acest pămînt. Ne tratăm unul pe altul — noi și trupul nostru — cu înțelegere, cu o anumită doză de indulgență, restabilim în chip firesc, după excese, echilibrul necesar. Pornografia nu este decît una din fațetele acestui raport pervertit întreținut cu trupul de materialismul ambiant. Să tratăm această parte din noi, trupul, ca un *obiect* este o formă de asasinat provenit direct de la libertinajul cocoțat pe piedestal de literatura lui Sade.

27 decembrie

Matei Cazacu povestește pățania lectorului de română de la Paris IV, întors din România. În momentul în care își îndeplinea formalitățile de plecare la Otopeni, supravegheat îndeaproape de un tînăr soldat înarmat, ajunge la ultimul ghișeu. I se cere o ultimă dată pașaportul. Deschide portofelul, iar soldatul care stătea în spatele lui zărește două bilete de o sută de lei. Intervine de îndată: „Nu aveți voie să ieșiți cu mai mult de o sută de lei!" Profesorul se întoarce și înapoiază soției sale, care aștepta înăuntru, una din sute. Cînd să treacă de ultimul baraj, tînărul soldat îi spune zîmbind: „Așa, vasăzică, *vă* luară suta!" Bietul profesor, sufocat, nu a avut curajul să-i spună: bine, dar dumneata ești cel care...

31 decembrie

Gust amar de lucruri penibile, triste, revoltătoare, determinate de neputința și veșnica nefericire ale românilor. Sunt invadată de mesajele pe care mi le trimite Horia Stamatu: pagini și pagini despre ceea ce resimte ca român, el care a rămas legat de vechiul ideal, dezamăgit de românii din exil etc. etc.

seara

De revelion la Mihai Korne, fără ca obsesia să dispară, căci l-am întîlnit acolo pe Gelu Ionescu cu care am discutat despre aceleași lucruri. Este proaspăt sosit din România. A hotărît să ceară azil politic în Franța. Răul pe care-l provoacă acolo regimul Ceaușescu este ireversibil, crede el. Țara, peisajele — sunt stricate, dar răul este înainte de toate moral. A vorbi despre renaștere, despre sentimentul național, este o utopie a oamenilor care trăiesc în Occident. Societatea românească este viciată, coruptă, fără speranță vizibilă de însănătoșire. Ce forță ar putea-o scoate de acolo? Gelu Ionescu nu crede că mai este posibil. Demisia este generală. Faimosul țăran român a devenit un proletar care fură statul cît poate și refuză să se mai întoarcă la muncile grele ale agriculturii. A fura și a minți — asta fac românii azi.

1983

2 ianuarie

Astăzi, Parisul mi-a spus ceva nou. Am umblat prin cartier, stimulată, în ciuda cenușiului, de lumina ascunsă în spatele unui cer iernatic. O deschidere s-a profilat, aș dori s-o reține, dar nu cu dinandinsul, ci ca un dar spontan. Mi-am amintit că se apropie Boboteaza, ziua binecuvîntării apelor, a renașterii pe care omul o percepe în momentul marii cotituri a vremii de la mijlocul iernii. Apa care curge în noi în surdină, apa pămîntului, apa celulelor noastre, apa în care se botează spiritul spre a mîntui lumea. Pentru a salva materia de propria ei închidere. Cîteva clipe, miracolul transfigurator al apelor s-a reflectat în cerul întins asupra marii cetăți.

3 ianuarie

Tot sub semnul apelor. Ca un ecou, întîmplarea băiatului care ne-a povestit fuga lui din România. A trecut Dunărea înot într-o noapte de septembrie (acum trei luni). Apa Dunării strălucea ca o oglindă reflectînd luminile orbitoare ale hidrocentralei de pe malul iugoslav. Înspre partea română era beznă, dar a trebuit să înfrunte luminile *a giorno* de pe celălalt mal. A avut mult noroc. A reușit să ajungă întîi pe un fel de istm, în mijlocul Dunării, acoperit cu trestii sălbatice, înainte de a nimeri într-un golfuleț lîngă un sat iugoslav. Trecerea apei devenită lucioasă sub lumini, ca o oglindă orbitoare, a constituit pericolul cel mare, asemenea amenințării unui tăiș strălucitor. Imaginea m-a urmărit ca o viziune de vis. Cum era Dunărea în noaptea aceea de octombrie

cînd ne-am ratat plecarea clandestină? Barca ce trebuia să ne ducă pe celălalt mal n-a venit. Păstrez amintirea unui întuneric opac, fără cea mai mică scînteiere pe ape, și aud și acum clipocitul apropiat al marelui fluviu salvator. Ne-a fost salvator tocmai prin refuzul lui de a ne lăsa să plecăm în noaptea aceea. Trebuia să ne îndeplinim destinul, să trăim acolo, în mijlocul atîtor ființe omenești condamnate de Istorie, ca să știm, să înțelegem...

10 ianuarie

A venit să ne vadă Gelu Ionescu. A „rămas" de trei luni în Occident. Unul din ultimii. A vorbit despre situația din țară, ajunsă la capătul mizeriei, dar nu asta contează. Adevărata mizerie e de ordin moral. Domnește răul. Gelu I. mărturisește impresia pe care o resimțea: o prezență demoniacă, prin intermediul oamenilor care mint, fură și terorizează pe ceilalți. Pe stradă sau la tine acasă, pînă și în „intimitatea cuplului", se simțea înconjurat de o atmosferă diavolească, de prezența Răului, ceva inexplicabil dar absolut real. *Felul* cum o spune, însuși faptul că o spune un om ca el, ponderat, calm, *comod* — este impresionant. România a ajuns o Lume de-a-ndoaselea. Gelu ar vrea să rămînă în Franța. Își așteaptă soția și fetița.

12 ianuarie

A murit Aragon. Excelent articol al lui Jeanne Hersch în *Le Monde des idées* din seara aceasta, luînd în discuție *fidelitatea* față de Partidul Comunist, atît de des invocată în legătură cu Aragon, ca și cum prima datorie a unui scriitor n-ar fi să rămînă credincios *propriei sale conștiințe*. Perversiunea morală a lui Aragon, refuzul lui încăpățînat de a admite realitatea comunismului: iată ce a denunțat Jeanne Hersch.

17 ianuarie

Mă aflam într-o sală de conferințe din cartierul Marais. La ora prînzului m-am dus să mă plimb. Am trecut prin fața vechii parohii

Les Blancs manteaux (Mantalele Albe) unde Doamna de Sévigné venea să se roage, pe vremea cînd acest cartier adăpostea nobilimea franceză, iar Franța era încă „fiica cea mai mare a Bisericii". Am intrat în Biserica Mantalelor Albe, astfel numită din cauza unui vechi ordin de călugărițe din apropiere, azi desființat. Jale, tristețe. Peste tot panouri, fotografii, apeluri: ajutor pentru Pace, împotriva Foamei din lume, apel pentru eliberarea victimelor persecutate din Africa, desene de copii și o singură evocare a Crăciunului recent, o iesle din carton colorat cu Nașterea Domnului, ca un fel de balet încremenit sub o lumină albastră de operetă. Imensa navă era goală, plutea un aer de părăsire parcă urcat din adîncurile unui naufragiu, o ruină, o carcasă de unde credința a zburat.

24 ianuarie

Destinul a doi exilați români. Doi *bluff*-ori care au trăit din publicitate, relații dubioase, succese trecătoare — mascînd o dramă reală, o viață cu multe greutăți materiale — au trecut dintr-o țară în alta, încercînd nenumărate meserii cu mai multă sau mai puțină onestitate, au fost expulzați și au reînceput în altă parte, la capătul lumii, dar au sfîrșit prin a se întoarce la Paris, să se încălzească alături de foștii lor coreligionari...

Crans s/Sierre, 8 februarie

A căzut zăpadă multă peste pădure. Seara, Vlad, cufundat în *Memoriile* lui Ion Gh. Duca, se oprește din cînd în cînd pentru a-mi citi pasaje. Portretul conservatorului Nicolae Filipescu este desăvîrșit. Vorbim despre generația dinainte de primul război mondial, aceea a bunicilor, încă înrădăcinată în România patriarhală. Clasa care conducea, conservatori sau liberali, era o minoritate, restul erau cu toții niște Tănase Scatii sau Ceaușești în devenire. Și originile mișcării legionare sunt de înțeles în epoca de prefaceri sociale atît de rapide din perioada interbelică. Te poți mira de progresele realizate de-a lungul a trei generații (1850–1940). România era o țară fascinantă prin contrastele

sale creatoare. Este astăzi zdrobită de uniformizarea venită de jos — de foarte jos. Amintirile lui I. Gh. Duca te lămuresc perfect asupra fineții omului și a neputinței sale în fața unei epoci în care progresul era însoțit de ivirea activă a puterilor obscure.

Crans s/Sierre, 11 februarie

Cît de mult i-a influențat Scriptura, mai ales Vechiul Testament (Cărțile Înțelepciunii: *Pildele, Cartea lui Iov, Ecleziastul*) pe poeții tradiției ortodoxe și în general literatura românească! Este o evidență, dar de care sunt și mai pătrunsă cînd încerc să tălmăcesc în franceză poeții români. Și tocmai Biblia în franceză, care ar trebui să înlesnească această trecere, pune probleme. Spiritul Vechiului Testament nu are nimic de-a face cu franceza modernă. Biblia în franceză este ștearsă, plicticoasă. Desigur, există mari poeți religioși francezi, Claudel în primul rînd, dar cu el, cu ei, aluneci spre sensibilitatea romană, atît de departată de Vechiul Testament, astfel încît a traduce spiritul poeților ortodocși prin vocabularul lui Claudel înseamnă a te lovi de un efect străin, efectul catolic. O chestiune de limbaj, în spatele căruia se profilează secole de istorie, căderea Constantinopolului, Cruciadele și, cu mult înainte, marile dispute religioase, ereziile, Biserica primitivă și Scripturile salvate în chip misterios, copiate, transmise în limbi venite de aiurea, pe căi necunoscute. Toate acestea pentru că astă-seară am înțeles că o expresie găsită într-un poem de Alexandru Lungu: *zăbava pustie a îndurării*, exprimînd disperarea unui timp de moarte ca acela pe care îl trăim, nu poate avea echivalent în franceză!

Crans s/Sierre

Ca în fiecare iarnă, ne-am dus la concert în timpul vacanțelor noastre de schi. Anul acesta l-am ascultat pe violoncelistul Paul Tortelier în biserica de la Montana. Paul Tortelier cînta la violoncel iar fiica lui la pian. A domnit o ciudată atmosferă de improvizație și de neprevăzut. Pianista (fina lui Pablo Casals) este genul care lovește tare clapele. Bătrînul Tortelier (frumos,

înalt, costeliv, de origine spaniolă) a rupt o coardă, și-a așezat greșit partitura, intervertind ordinea bucăților, schimbînd mereu priviri și semne cu pianista. Dar e plăcut să asculți muzică în direct. Obișnuiți cum suntem cu perfecțiunea mecanică a microsioanelor, avem nevoie de aceste imperfecțiuni vii. Îți amintești că marii compozitori au trăit într-o vreme în care reproducerea mecanică nu exista, se făcea muzică în familie. (Am uitat publicul de la Montana: un public tipic pentru stațiunile de iarnă, cu haine de vizon, aplaudînd anapoda. Mereu în contratimp cu bietul bătrîn artist violoncelist!)

Paris, 17 februarie

Cînd m-am întors la Paris am găsit o telegramă albastră trimisă din Carpați de Dinu Noica. Minunata surpriză a sosit într-o zi în care o climă rece și uscată s-a lăsat, fără pic de nori, asupra Franței. Strania transfigurare a luminii pariziene întîlnește mesajul din Păltiniș, unde Dinu trăiește singur în mijlocul zăpezilor. *Jurnalul* discipolului său Liiceanu evocă bine locul. Mi-l închipui pe Dinu în cămăruța lui de student. O mare distanță ne desparte acum, și totuși îl simt aproape — un „aproape" devenit „imposibil". I-am trimis poeziile mele, îmi mulțumește și-mi anunță o viitoare scrisoare. Tăcerea și distanța sunt și ele cuvinte, într-un anume fel.

20 februarie

O bătrînă doamnă româncă, ce a murit într-un castel din Franța, a lăsat o valiză plină de fotografii. Trebuie să mai fie și altele de același fel, la Paris, printre românii bătrîni. Iată un bal costumat din 1910 în fosta casă Nicolae Filipescu (azi Consulatul Cultural American), de pe strada numită pe vremuri Scaune*. Distingi acolo tot *high-life*-ul Bucureștiului dinainte de 1914, costumat în marchize, pașale, pirați sau chinezi, un teatru în teatrul social al epocii. Un document care i-ar încînta pe regizorii și pe

* De la revoluția din 1989, strada se numește Nicolae Filipescu *(n.a.)*.

istoricii acelei societăți care imita la scara ei petrecerile de la Paris. Balul reunea o clasă socială, cea a marilor boieri, în ultimii ei ani de glorie. O lume rafinată în care contrastul tipurilor umane este accentuat de deghizări. O lume în care Orientul se manifestă chiar la cei mai occidentalizați, în trăsăturile cărora poți distinge la unii finețea grecească, la alții greoiul slav. Probabil că în această epocă se puteau întîlni tipuri asemănătoare și în saloanele din Odesa și Kiev. Era lumea bunăstării și a nepăsării, într-o societate patriarhală în care nimeni nu se întreba de unde provenea bogăția. Cînd a fost dat acest bal, în 1910, modernitatea se și ridicase la orizontul orașelor: automobilul, fustele scurtate pînă la gleznă, pletele pe punctul de a fi tunse... Erau zorii secolului al XX-lea, dar fotografia aparține încă amurgului secolului al XIX-lea, lungul amurg căruia războiul din 1914 avea să-i pună capăt. Invitații marelui bal costumat din 1910 de la București au supraviețuit în bună parte după 1920 și s-au asimilat noii societăți burgheze căreia i-au transmis stilul care a făcut din București vestitul „mic Paris" de la porțile Orientului...

21 februarie

La cafenea cu Ieruncii, Goma, Paruit și Gelu Ionescu. Goma, fericit, aduce șpalturile ultimei sale cărți (*Chassé-croisé*), plătește un rînd și-și permite cîteva păhărele de calvados. Apoi, la „Casa Românească", instalată în sfîrșit într-un nou local, pe rue de Flandre. Cărțile au fost scoase din pivnița unde zăcuseră mai mulți ani, de la închiderea Institutului Carol I, și expuse din nou. M-a urmărit toată seara mirosul acelor cărți, mirosul tipic al lucrurilor românești mereu știrbite de vreme, chiar și începuturile au un miros de sfîrșit, de strădanie pe jumătate avortată — un miros de supraviețuire.

2 martie

Ieri seară la Operă, sala, văzută din fundul lojii în care mă găseam, semăna cu un munte ale cărui clinuri ar fi fost acoperite de oameni. Un munte săpat cu peșteri roșii pînă în vîrf și, într-o

ascensiune neîntreruptă, oamenii într-o semilumină de asfințit auriu, așteptînd, cu fețele întoarse în aceeași parte, spre *evenimentul iminent*, ieșirea din timp și intrarea în timpul operei de artă. Așteptarea evenimentului magic era ea însăși un spectacol. După aceea, ascultînd *Nunta lui Figaro*, am perceput partea obscură, înspăimîntătoare, a frumuseții atinse de artă, partea ei *subterană*, prezența forțelor obscure care se topesc în opera de creație. Spiritul creatorului a învins, dar nu înainte de a fi înfruntat, ca Orfeu în Infern, lumea morții. Lupta cu forțele demonice a precedat înălțarea purificatoare a ariilor lui Mozart.

19 martie

Luceafărul a început o serie de cronici despre activitățile românilor de la Paris. Bineînțeles că mă aflu printre ei, la loc de vază. Aceste atacuri (ce-i drept, termenii nu sunt murdari ca în *Săptămîna*) în care se împletesc ignoranța, reaua credință și josnicia morală, mă dezgustă.

aceeași zi

La telefon, Paul Goma îmi propune să fac parte dintr-o nouă asociație: Internaționala pentru Apărarea Democrației. Dau din umeri (în sinea mea) și accept, bineînțeles. Încă o tentativă! Simone Weil și alte personalități franceze au promis să adere. Destin al generației noastre: să te simți obligat în numele unor ani, unor oameni, unor ființe, să răspunzi, să combați colosul totalitar cu mîinile goale, fără altă putere decît o convingere mai puternică decît tine însuți. Acest „tine însuți" față de care rațiunea te sfătuiește să fii sceptic, dar care nu se poate abține de-a denunța, de-a alerta. Probabil că asta a declanșat la zbirii din București tentaculele lor jalnice, dar de temut, în direcția Parisului.

4 aprilie

M-am întors astă-seară dintr-o călătorie ca interpretă la Piața Comună și am privit la televiziune lansarea extraordinară a

rachetei americane Challenger. Viziunea impersonală și înghețată în perfecțiunea ei geometrică m-a lăsat indiferentă. Adineauri, întorcîndu-mă pentru a o suta oară de la Bruxelles, priveam cu aceiași ochi alt spectacol: vaci maronii pe cîmpuri și copaci albiți de zăpada primăverii în grădinile mahalelor umane; mă simțeam bine în fața acelor imagini simple, pămîntești, departe de spațiul sideral și de stele. S-ar putea ca oboseala să fi spulberat în mine cealaltă curiozitate față de realizările fantastice ale inteligenței reci, despărțită de inima devenită inutilă în călătoriile spațiale.

10 aprilie

Am cumpărat un kilim de proveniență turcă de la un negustor libanez care-și are magazinul pe strada Odéon, lîngă Cioran. Negustorul mi l-a adus acasă și am stat puțin de vorbă la o cafea. Așa am aflat că a vîndut multe kilimuri, mai ales printre locuitorii arondismentelor V și VI din Paris (Cartierul Latin), adesea unor intelectuali care sunt mai puțin convenționali decît burghezii din arondismentele VIII și XVI. Kilimurile, spune el, sunt mai „directe" decît covoarele, se prezintă așa cum sunt... covoarele devin plicticoase, kilimurile, nu. M-am gîndit la vorbele libanezului. Kilimul oltenesc pe care l-am atîrnat pe perete, în casa noastră din Normandia, răspunde exact nevoii de spontaneitate și de autenticitate din viața actuală. Pentru că este o artă directă și naturală, departe de designul industrial cît și de motivele saturate ale covoarelor persane. Kilimul oltenesc, cu culorile lui naturale, portocalii și roșii, este singurul martor al casei de la țară, din România, rămasă departe în urmă și azi probabil dispărută.

12 aprilie

De cîtva timp, sentimentul că am ajuns la sfîrșitul unei etape din viața mea și la începutul alteia se manifestă pînă și în obiectele care mă înconjoară. Mobilele, rezistența lor normală dar relativă în fața uzurii, dau și ele semne de sfîrșeală. Divanul este la capătul puterilor, cele două fotolii își pierd cuiele și căptușeala,

covorul este ros — altele rezistă mai bine, dar farmecul lor a pierit. Pornind de la această constatare banală, încerc să adîncesc lucrurile. Constat că o mare parte din românismul meu se desprinde din mine așa cum ar face-o o bucată de frescă. O schimbare de perspectivă. Descopăr că mă aflu într-un alt punct al orbitei mele, unghiurile de vedere asupra multor lucruri s-au modificat. Îmi dau seama că evoluția subterană pe care o numim trecerea timpului s-a produs fără știrea mea. Acum, apar ascuțișuri — dar ce înseamnă a intra într-o nouă perioadă? Mai există oare destulă vlagă în mine ca să pornesc la un nou început? Există oare minuni?

20 aprilie

Cîteva pagini citite azi noapte din *Confesiunile* Sfîntului Augustin m-au entuziasmat: ce minunat început! invocarea, întrebările pe care le pune lui Dumnezeu, ca un val care-și are originea, energia motrice în el, în omul Augustin, în credința care-l călăuzește, iar pe deasupra inteligența sa plecată în fața măreției unice a lui Dumnezeu! Nu cred să mai fi întîlnit vreodată un astfel de scriitor, totodată filozof, poet și sfînt. Este prezent în fiecare pagină, ca persoană, ca om viu, adresîndu-se lui Dumnezeu, folosind întreaga lui minte și luciditate, în acest dialog-monolog, căutînd cu fiecare cuvînt să fie *adevărat*, să nu înșele pe nimeni, nici pe el, nici pe ceilalți, nici pe Dumnezeu. Plecînd de la cele trăite zilnic, se înalță, înaintează, mereu în centrul ființei sale, fără nici cea mai mică concesie în felul de-al iubi pe Dumnezeu. *Iubirea* se află în chiar inima dezbaterii sale cu Dumnezeu și cu sine însuși.

23 aprilie

Iar despre românism. Zboară jos, la nivelul scandalului (vezi megalomania lui Virgil Tănase), sau sus, la acea înălțime nedefinită și vagă a „gîndirii tradiționale". De ce rămîne acest gen de gîndire dincoace de adevăr? (Afară doar dacă este preluat de o minte cu adevărat superioară...) Adevărul cere rigoare, trebuie să-l controlezi mereu, nu poate fi un refugiu călduț pentru spirite aproximative. Gîndirea tradițională tîrăște după

ea prea multe superstiții, ca niște vechituri într-o casă părăsită. Spiritul de adevăr nu are nevoie de asemenea straie, trece prin Istorie mereu același și mereu nou. Trebuie să ne dezbărăm de cîrjele vechilor credințe, nu să le respingem ci să le actualizăm, să inventăm din nou întîlnirea noastră cu Spiritul. Să ne întoarcem pentru aceasta la izvoarele curate ale Cuvîntului, mereu nou, proaspăt, să ne lăsăm eventual ghidați pînă în preajma Vidului, acolo unde se aude mai bine... Dar m-am rătăcit.

10 mai

S-ar putea ca sfîrșitul lui Ceaușescu să fie pus în discuție la Moscova. *Literaturnaia Gazeta* a lansat un atac ideologic împotriva unui ideolog român care se crede romancier, acuzîndu-l că a interpretat într-un fel eronat rolul armatei sovietice în timpul celui de-al doilea război mondial. Acest gen de acuzație lasă să se întrevadă o manevră care ar putea duce la izgonirea lui Ceaușescu. De urmărit.

16 mai

A avut loc o Conferință de presă în Sala Mutualității pentru a inaugura Internaționala Rezistenței. Cu zece ani în urmă, doar europenii din Est denunțau imperialismul comunist. Acum, alte țări au început, prin refugiații lor, să țină același discurs, să denunțe același regim, aceleași lagăre, abuzuri, libertăți călcate în picioare, tot ceea ce noi, europeni din Est, cunoaștem prea bine: Vietnamul, Laosul, Cambodgia, Angola, Cuba și chiar China Populară, reprezentată de un student chinez trimis în Statele Unite și „rămas" în Occident. Este în același timp impresionant și patetic, pînă și pentru spiritele sceptice care cred „că nu e nimic de făcut".

24 iunie

La întoarcerea dintr-o lungă călătorie ca interpretă în Indonezia, urmată de o excursie în centrul insulei Java, la templul din Boro-

budur, apoi în Bali, m-am dus să-l văd pe Cioran. I-am povestit călătoria mea la Borobudur, i-am spus că este singurul loc unde am simțit un șoc puternic, șocul unei adevărate descoperiri, al unei revelații. Noblețea și elevația budismului se exprimă strălucit în volumele de piatră, în sculpturi, în cupolele numite *stupa,* unde meditează imaginea lui Buddha. Puritatea și austeritatea liniilor la Borobudur nu poate să corespundă decît cu o perioadă de înaltă spiritualitate. Cioran m-a sfătuit să citesc mai mult despre budism care i „s-a părut dintotdeauna singura religie posibilă". A scos din bibliotecă o carte groasă, teza unei oarecare Lilian Silburn. M-a mai sfătuit să recitesc lucrările Alexandrei David-Neel, pe care le-am citit mai demult. Poate le voi înțelege mai bine acum. Foarte vioi, deși abia însănătoșit după o lungă afecțiune a corzilor vocale, Cioran pretinde că s-a îndepărtat de Ionescu și Eliade pentru că „nu mai avem ce să ne spunem". A renunțat de asemenea la turneele lui prin străinătate, care amenințau să-l sugrume. „La ce bun să fac pe clovnul?" — și a contramandat totul. Își trece mîna prin păr, și-l răvășește ca niciodată, decretînd aberația, absurditatea oamenilor care caută publicitatea. Se încruntă, dramatizează, uitînd (dintr-un capriciu de mare senior) că-i cunosc prea bine iritările și ieșirile. În revista *La Délirante,* pe care mi-o dă la plecare, găsesc o seamă de aforisme de-ale lui, din ce în ce mai scurte. Să fie acesta efectul bătrîneții, chiar și la o minte atît de rezistentă la vîrstă ca a lui? Bineînțeles că este un produs distilat picătură cu picătură, „un păhărel" de gîndire, așa cum obișnuiesc oamenii bătrîni, dar încă viguroși.

27 iunie

Am fost la expoziția „Claude Monet la Giverny", care s-a deschis la Marais. M-a cuprins o emoție puternică în fața fericirii pe care o exprimă pictura lui Monet, pentru că această fericire s-a dus, fericirea infinită a unei lungi zile de vară. Nenumărați artiști au încercat să picteze aceleași căpițe, de la cei mai celebri și pînă la biata noastră mătușă–pictoriță din Italia, care venea pe vremuri să-și petreacă verile la noi la țară, în Moldova. Claude Monet și fericirea dinaintea ororii secolului al XX-lea! Mi se

pare că am trăit cîndva o fericire asemănătoare celei resimțite în fața acestor pînze, probabil în România rurală rămasă în subconștientul meu. Pictorii români formați la Școala de la Barbizon au exprimat aceeași dragoste de natură. Aceasta se petrecea înainte de irumperea în Istorie a dărîmătorilor care erau crainicii viitorului.

4 iulie

După ce am ascultat muzică de Smetana și am citit cîteva pagini de Umberto Saba, privind cerul care se întuneca treptat, mi s-a părut deodată că toate razele lui se îndreaptă către o inimă situată undeva în Europa Centrală. Un continent al inimii, departe de extremul Occident. Îmi spuneam că la umbra bătrînei Europe Centrale, a Mitteleuropei, lumea avea un model de cultură, pînă și micile popoare aveau un stil... Pepiniera omenească era bună. Acest gen de sentimente nu poate decît să displacă celor care acuză Europa de toate relele...

19 iulie

Am visat azi-noapte un vis adevărat, întreg, precis, cum nu credeam că mai pot visa. Mă găseam într-o cameră de hotel necunoscută, știam că sunt la București și că în ajun nu-mi aduseseră valiza în cameră. Mă scol, dau să aprind lampa, nu se aprinde, și atunci cineva așezat lîngă patul meu mă salută. Știam că este de la Securitate. Îl întreb: Unde-mi este valiza? — O s-o aducă imediat, îmi răspunde. Atunci de-abia am zărit pe masă un teanc de caiete groase, parcă aduse acolo de necunoscutul care-mi vorbea. Șase caiete pe care le-am recunoscut de îndată. Era o parte din jurnalul meu! Sunt înspăimîntată. — De unde aveți aceste caiete? Le lăsasem la mama mea, la București. Deci mama le-a dat Securității. Nu se poate! Simt expresia ironică a necunoscutului așezat lîngă mine. Vasăzică m-au demascat, acum știu despre mine lucruri periculoase. Îl apostrofez pe personaj, îi smulg caietele și ies în holul hotelului unde prezența colegilor francezi mă liniștește. Dar caietele

dispar din nou. Mă cuprinde panica, mă reped la mama, în strada Pietății. Mama este în fața casei, într-un fel de tunel sau în penumbră. E neschimbată, cu aerul ei puțin pierdut. — Ce-ai făcut cu caietele mele? — Le-au luat, dar mai am șase, îmi răspunde. Îi spun c-o să trimit pe cineva să le ia și să le depună la ambasada Franței. Eram îngrozită. Cînd m-am trezit eram convinsă că-mi lăsasem caietele în România și că mama era în viață, în fața casei ei...

28 iulie

M-am întîlnit cu Dinu Noica, în trecere prin Paris în drum spre Anglia. Faptul că ne-am stabilit telefonic întîlnirea, eu fiind în Normandia și el la Paris, mi-a amintit că el fusese primul care venise să ne vadă în 1978, ca un sol al trecutului, în provincia franceză. Ne regăsim de îndată, miraculos, pe aceeași lungime de undă, în ciuda anilor care despart întîlnirile noastre. Nu s-a schimbat din punct de vedere intelectual, o dovadă vie a conservării prin spirit și prin practica inteligenței... la care se adaugă rețeta lui personală: șapte ore de somn pe noapte, 5 km pe jos zilnic, viață în mijlocul naturii, la Păltiniș.

Moralul lui este bun, dar a pierdut orice speranță pentru România, el care a crezut întotdeauna, împotriva tuturor, că va putea face ceva. Nu vede ce ar mai putea salva-o din starea de degradare în care se află. Se întreabă ce șoc ar putea stopa degradarea actuală. Poate că într-o zi ungurii vor lua jumătate din Transilvania — va exista atunci o reacție? Peripețiile de anul trecut (scandalul cauzat de meditația transcendentală) au dat lovitura de grație speranțelor lui. Andrei Pleșu a avut mult de suferit, alte persoane la fel. N-au mai rămas decît ultimii mohicani, ca Mihai Șora. Tineri foarte înzestrați încearcă să se salveze, se refugiază în lecturi. În știință este pustiul de cînd cu închiderea institutelor de cercetare. Noica spune ceva grav: calea adoptată de români de treizeci de ani încoace, rezistența pasivă, refuzul negativ, derîderea, s-au dovedit dăunătoare. Rezultatul este nefast pe planul esențial al culturii. Mai supraviețuiesc cîteva insule individuale, oameni singuri, capacități care se pierd. A fost invitat să le vorbească studenților — dar

în prezența unor *oficiali* care recuperează totul. Personal, are sentimentul că și-a împlinit opera, „ctitoria", contribuția la *fundațiile* românești. Trăiește acum retras în tăcerea lui (deși este mereu invitat să participe la întruniri, chiar și în ultima vreme). Își propune să mai scrie ceva, o Logică, apoi își amintește cu melancolie de proiectele în care mai credea acum cîțiva ani — un Institut de Științe Orientale patronat de Mircea Eliade, un Centru Cultural la Sibiu — dar pe care luarea în stăpînire a culturii de către oportuniști și primitivi le-a zădărnicit. Dinu, sosit printre noi, ducînd întreaga povară a decepțiilor trăite! Am stat mult de vorbă și am reținut cîteva din frazele lui: „Nu există filozofie românească, există trăire românească... Am intrat într-o eră Kant, așa este, era Kant alternează cu era Hegel... Mircea Vulcănescu știa mai bine ca tine, cînd vorbeai cu el era sclipitor, știa tot. Lăsat singur, nu dădea din el nimic... Nae Ionescu nu ne-a convins cu teologia, nu era filozof... Conta, Blaga, Noica..." Această întrevedere cu un prieten drag, solul unei culturi intrată în umbră, m-a făcut să retrăiesc una din acele etape între mine și România care nu este atît de diferită în sine de celelalte. Doar mai îndepărtată pe drumul care duce la mit. Etape ale unui dialog nesfîrșit deasupra adîncimilor, precum acele zboruri de noapte cu avionul, care te duce la zece mii de metri altitudine deasupra abisurilor, în direcția unei escale necunoscute.

3 august

M-am cufundat în lectura lui Musil. Stufos, captivant, sufocant. Intruziunea lui în arta romanului este asemenea unui cuțit împlîntat pînă în rărunchii ființelor, acolo unde dă tîrcoale nebunia. A crea, a apropia ambele margini ca să se lumineze una pe cealaltă: idei, imagini, cuvinte, legături care țes aceste pînze minunate, somptuoase, crude. Musil a văzut venind totul între 1900 și 1930, deci totul era vizibil ochiului genial. A văzut materialismul, sfîrșitul bătrînei Europe obosite de sine. În mijlocul celui de-al doilea volum neterminat al *Omului fără însușiri*, problema pusă răspunde bine întrebării: care va fi locul sentimentului la omul viitorului?

26 august

Mă aflu iar sub focurile încrucișate ale trecutului românesc. Terfelită într-un articol sinistru din seria *Luceafărului*, mustind de ură față de Exilul de la Paris. Injuriile atîță militantismul Ieruncilor și confirmă succesul întreprinderii lor. Pe mine mă scîrbesc. În aceeași zi, un alt fel de mesaj venit din partea românească trezește în mine amintiri îndepărtate. Horia Stamatu îmi trimite din Freiburg o fotografie găsită într-o revistă germană ilustrată *(Querschnitt)* a anilor douăzeci și mă întreabă dacă este vorba de tata. Da, el este. Tatăl meu călare, la Berlin, în 1929. În cele patru colțuri ale paginii se văd și alte figuri ale Berlinului monden printre care (cît de simptomatic pentru acea epocă dinainte de Hitler!) un baron și o baroană von Goldschmidt-Rotschild, o anume doamnă Toni Baschewitz în rochie colantă din lamé și pălărie asortată (poate o rudă a romancierului Bashevis Singer?) și alte cîteva persoane elegante. Îi răspund imediat lui Horia Stamatu și îi confirm că acel cavaler impecabil, pe calul lui negru, acel „Herr Zamfiresco" este într-adevăr tatăl meu, ADZ. Caii erau pasiunea lui. La Berlin călărea pe un cal negru, la Haga pe un roib, la Rio de Janeiro pe un cal mare alb. Caii sunt fotografiați în albumele noastre. Transcriu un pasaj din scrisoarea mea către Horia Stamatu: „... o dată cu comuniștii la putere, s-a terminat și visul tatii: călăria și caii. Ultimul cal pe care l-a avut a fost un cal de șaretă cu care se plimba tata prin București, după ce se rărise benzina prin anii '43–'44. În ziua și la ora marelui bombardament al Bucureștiului, în aprilie 1944, tata era la Athénée Palace. Cînd au început să cadă bombele, tata a refuzat să coboare în adăpost. A rămas la bar... de unde s-a dus în grabă să vadă ce făcea calul. Dar calul, înnebunit de frică, o luase la fugă cu șareta după el, și a fost omorît de o schijă pe Calea Victoriei... În 1929 tata era secretar de legație la Berlin. Era foarte monden, evolua în *high-life*-ul diplomatic berlinez, cu baluri și cabarete. Mai tîrziu mi-a povestit detalii, ca de exemplu faptul că recepțiile cele mai strălucite aveau loc în lumea bancherilor germani de origine evreiască. Tata a avut toată viața prieteni evrei de speța celor din fotografii: Rotschilzii și mai tîrziu, în România,

Vota și Aristide Blank, doamnele Mendl sau prietenul său pînă în anii '60, cînd a murit, Mișu Stern. Fotografia, adică pagina originală din *Querschnitt*, era desigur mai mare, probabil de dimensiunea fostei *Illustration*. Cum aș face să-mi procur nr. 5 din *Querschnitt* pe 1929? Vrei să întrebi la librărie..." (Din scrisoarea către Horia Stamatu.)

Cu intruziunea neașteptată a imaginii tatii călare, viziuni din trecutul meu românesc dispărut sub ruine au revenit cu intensitate. Eram eu aceea din imaginile mele interioare? Precedată de mesajul ostil al României actuale, cealaltă memorie m-a făcut să ating cu degetul realitatea destinului meu. Da, eu eram atunci, și tot eu sunt aici acum, în acest loc în care amintirile mă prind din urmă, acest loc care nu poate fi decît un loc de exil...

19 septembrie

A murit ieri un prieten, Constantin Cesianu. Vorbisem cu el la telefon acum cîteva zile, era bolnav de leucemie, dar se credea că moartea nu avea să survină atît de repede. Aparține ultimei generații de diplomați români dinainte de 1940. În calitatea lui de președinte al Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului în România, din Paris, se achita cu finețe și tact de rolul lui. Cu el, dispare încă un „domn" din colonia română. Mi se propune să-l înlocuiesc la președinția Ligii. „Vei avea o sarcină grea, îmi spunea Vlad deunăzi, românii nu te vor susține."

22 septembrie

Am fost în vizită la Cioran după cină. Îl văzuse pe Noica. Excelentă întrevedere, cea mai bună de ani, spune el, cu un Noica ce a renunțat la orice speranță. S-a pornit apoi iarăși cu violență împotriva „inexistenței" românilor, a „nulității" lor, a „lașității" lor, după ritualul obișnuit. Trecem apoi la altul din subiectele noastre favorite. La întrebarea mea: — ce gîndește despre *Confesiunile* Sfîntului Augustin? —, îmi răspunde: „Este admirabil în sine, dar asta pentru că se afla la început..." Deși e negator și sceptic, Cioran l-a recitit de curînd pe Renan,

amintirile lui din copilărie și tinerețe, care-i plăcuseră pe vremea Sibiului. Revine la imposibila lui adeziune la creștinism. Satan este stăpînul lumii, Isus nu va apărea decît la Judecata de Apoi, dar recunoaște creștinismului meritul imens, măreția de a fi înțeles căderea și sfîrșitul Omului în Istorie. Îl întreb dacă nu ar fi posibilă o nouă gîndire religioasă care să aibă drept punct de plecare filozofii ruși de la începutul secolului, Soloviov, Berdiaev, Florenski și ceilalți. Omul Soloviov îi pare mai interesant decît opera. Berdiaev, fost marxist, a rămas consecvent de stînga, interesant dar prea puțin convingător pentru cine nu aderă la limbajul teologic... Gîndirea religioasă rusă l-a interesat întotdeauna pe Cioran, însă mai ales ca un fenomen istoric, ca o aventură a gîndirii, așa cum l-au pasionat de asemenea scrierile revoluționarilor ruși (mi-a dăruit o carte despre femeile care au participat la atentatele împotriva țarului). Rămîne convins că s-a sfîrșit cu creștinismul, că nimic nu-l va mai putea salva. Cînd i-am vorbit astă-seară despre iubire ca despre singurul remediu la ororile Istoriei, pe fața lui a apărut un rictus care exprima un amestec de milă și de umor (față de naivitatea mea, presupun!): „Nu iubirea, ci ura nestinsă între patru miliarde de oameni! ... Iubirea... ce ironie!" Mă exprimasem greșit. Nu poți iubi „oamenii în general", ci numai persoana. Acest efort de a ridica omul prin conștiința personală, de a-l scoate din turma colectivă, i se datorează creștinismului. Dar am renunțat să mai pun întrebări, l-am urmat pe Cioran care avea poftă să vorbească despre altceva. După ce și-a jucat rolul de profet, schimbăm registrul, conversația își recapătă întîietatea, îi urmez toanele, joc jocul. Ajungem iar la *small talk* și așteptăm să pice o vorbă de duh ca să rîdem.

4 octombrie

La Radio Europa Liberă, apoi la cafenea cu Constantin Tacou și G. Liiceanu. Se pare că în România dezastrul cultural a atins limite nebănuite. Intelectualii sunt înlocuiți prin activiști de partid. Vor să termine cu cărțile. „Ei", adică Ceaușescu și soția lui, adică mahalaua de la putere. Nu se vor publica de acum încolo decît producțiile locale ale autorilor mediocri care plac regi-

mului. Ceea ce se petrece reflectă, la nivelul actual, adică inferior, întoarcerea la ceea ce este mai rău în spațiul românesc.

12 octombrie

Două drumuri ale unui românism posibil, azi pierdut. Mă gîndeam la acest lucru după lectura ultimei cărți a lui Andrei Codrescu (pseudonimul lui A. Perlmutter), evreu român devenit american, *In America's shoes*. România pentru el (născut în 1940) înseamnă anii de școală și de învățătură politică marxist-leninistă, de care își bate joc, și un trecut care merge de la Tzara la Ionescu, trecînd prin Isidore Isou și Gherasim Luca, de la care se revendică. Adaugă și pe Cioran, ceea ce este interesant. Paralel cu cartea lui Codrescu, am citit poeziile admirabile ale lui V. Voiculescu. Cele două drumuri ale unui românism posibil trec, unul prin opțiunea hotărît modernă, în prelungirea drumului pe care intelectualii evrei români l-au ilustrat, fără a-i uita pe Urmuz și alți cîțiva (Codrescu vorbește despre „geniul modern al României") — iar celălalt prin calea regală veche, pămînteană, tradițională și creștină, a cărei pură încarnare este Vasile Voiculescu. Ispitele uneia și alteia dintre opțiuni. În anii cincizeci, în mijlocul dezastrelor (stalinismul, prezența rusească, mizeria), Vasile Voiculescu, pe atunci bătrîn (născut în 1884), stătea de o parte și scria o capodoperă: *Sonetele imaginare ale lui Shakespeare*. Ce lecție pentru cei care își leagă soarta de Istorie, ce triumf al spiritului asupra efemerului evenimentului, asupra angajamentelor, a „cauzelor", a acțiunilor politice! Care să fie secretul unei asemenea puteri spirituale, a unei asemenea desprinderi de toate?

7 noiembrie

De cîtăva vreme încoace, Petru Dumitriu afirmă că și-a regăsit credința. Citindu-i ultima carte: *Mon frère, mon semblable (Fratele meu, semenul meu)* îți dai seama că drama lui este, o dată mai mult, de a fi alături de lucruri. Creștinismul lui, proaspăt descoperit, suferă de aceeași *rătăcire* de care suferea și comu-

nismul lui în România. P. D. nu se poate lipsi de o structură, de un sprijin, de cîrje ideologice. Frecventează acum organizațiile religioase, precum acea „Reînarmare morală" de la Montreux, reuniunile, conferințele ecumenice, noile forme sociale luate de confesiunile religioase. Dar adevărata problemă zace în el, în lipsa lui de dimensiune interioară, în cabotinismul lui fundamental. La care se adaugă un autentic talent de romancier. Deși înzestrat, P. D. rămîne un fel de Gheorghe Zamfir cîntînd în momentul de față pe coarda religioasă.

9 noiembrie

Am văzut *Furtuna* lui Shakespeare, pusă în scenă de Strehler: zborul lui Ariel, o furtună pe mare în plin teatru, apoi Prospero, magicianul, rupîndu-și bagheta și risipind dintr-odată iluzia teatrală. Scena se transformă brusc, în culisele decorului, în realitate moartă. Admirabilă această artă a regizorului de a distruge astfel „scena", demascîndu-i iluzia, adică magia Artei.

17 noiembrie

Ieri seară, în inima Parisului, m-am simțit în plină Rusie imperială. Eram la Constantin Andronikov, prinț rus, ortodox „pravoslavnik", profesor la Institutul Saint-Serge, colegul meu, interpret la Elysée și la Quai d'Orsay, și președinte al Comitetului Ortodox din care fac parte. Prințul Andronikov s-a mutat într-o casă-vagon din vechiul arondisment al XV-lea, una dintre acele case ocupate odinioară de meșteșugari cu atelierele lor, astăzi foate căutate pentru farmecul lor desuet. A decorat-o cu mobile Biedermayer, tablouri, cărți și amintiri. Încăperile dau spre o grădiniță unde a plantat mesteceni romantici. În acest decor de viață am simțit trecînd ca un curent care lega obiectele între ele, le însuflețea, le transforma într-un ansamblu autentic, marcat de personalitatea celor care le fabricaseră, le pictaseră, le plantaseră, le agățaseră, le citiseră. Exista în aceste încăperi spațioase și simple o *dimensiune* de viață rusească de odinioară, o originalitate care depășea stilul. Nu-mi puteam dezlipi ochii

de pe un obiect simbolic, o cască militară din metal aurit cu o acvilă în vîrf, așezată pe masă. Mă aflam în Rusia imperială, în casa acestui om, în mijlocul prietenilor lui perfect francofoni și parizieni. Eram, împreuna cu un iugoslav, singura nerusă. Am înțeles atunci că și aici, între noi, ortodocși, exrefugiați, acum francezi și franțuziți, chiar în această atmosferă unde domneau amabilitatea și curtenia (curtenia seniorială a gazdei noastre), o anumită distanța rămînea neschimbată între ei, rușii, și noi, cei mici, de la periferia imperiilor care au dominat Europa Orientală. Am realizat de asemenea cît datorează Rusia prestigiului romanului rusesc, că el, romanul rusesc, este acela care perpetuează imaginea care mă impresionase ieri seară.

20 noiembrie

Am întreprins o lectură exhaustivă a operelor lui Cioran și m-am apropiat de ceea ce mă temeam. De *riscul* de a-l cunoaște în calitatea lui de literator, exacerbîndu-și „trăsnăile" și „tarele" pentru a scoate cărți din ele. Cunoscînd omul viu, descopăr ce înseamnă *să scrii* pornind de la ce ești, să-ți lucrezi obsesiile, să le storci ca pe niște fructe ca să le obții conținutul. Văd, ca printr-o breșă, ce înseamnă la Cioran utilizarea concertată a unei dezamăgiri. Aplicată ideilor, aceasta dă ceva tare și strălucitor, ca un metal fin care i-a asigurat un loc al lui în literatură. Aplicată la comportament, are drept rezultat o ciudată dualitate. Prietenul este cald, vorbăreț, dinamic, umorist, sincer antrenant. Dar este apărat de o armură formidabilă în spatele căreia întrevăd din timp în timp o cultură de bacili nocivi care te poate înspăimînta.

aceeași zi

Azi, la „Vînzarea Cărților Scriitorilor Religioși", l-am zărit pe Petru Dumitriu. Cum eram încă sub impresia lecturii ultimei lui cărți, am fost cît pe ce să mă opresc și să intru în vorbă cu el. Brusc, lucrul mi s-a părut imposibil. Îl priveam, purta haine deschise, ținuta lui era îngrijită, cu eleganța vizibil căutată a

bărbaților români cărora le place să se îmbrace (puțin ca italienii), fuma o țigară de foi, avea aerul să spună „uită-te la mine". Așezat în spatele cărților sale, nu mai semăna cu tînărul favorit din epoca stalinistă. Pe fața lui, vîrsta îi subliniază slăbiciunile. L-am privit de-aproape cu un amestec de porniri contradictorii, căci am trăit acolo și am fost și eu sensibilă pe vremuri la șarmul fatalist al acestui specimen de om, pe figura căruia forța și slăbiciunea s-au amestecat inextricabil.

27 octombrie

Parisul e splendid, lumina toamnei difuze curge ca dintr-un izvor nevăzut... M-am dus să-l văd pe Nicolae la spital. L-au operat la urechea dreaptă. Capul lui e bandajat ca pe vremuri, seamănă cu un rănit de război. Văzînd un bărbat tînăr, frumos, culcat pe un pat de spital, cu capul înfășurat, gîndești la sîngele care a curs din trupul lui puternic și la cel care-l umple, îl întremează, îl încălzește din nou după operație. Să fii operat pe o vreme ca asta! Vița sălbatică și frunzele se înroșesc, pădurile capătă culori morbide, pe lume trece cortegiul toamnei! Ca anunțul unei învieri pe o icoană veche ale cărei culori au pătruns lemnul pînă la os, făcînd corp comun cu el, înălțîndu-l din starea lui întunecată de lemn spre lumină, materia devenită *luminozitate*... Trebuie să fi fost o zi ca asta cînd Lazăr a înviat și, luîndu-și patul, s-a întors acasă, salvat de o privire de Sus — o privire-lumină...

decembrie

Citind *Jurnalul de la Păltiniș*: incitațiile fecunde mi-au venit întotdeauna de departe. Să nu uit niciodată acest lucru, în legătură cu misterul care mi-a învăluit viața, trăită sub semnul unei distanțe față de focarul razelor propice. Această îndepărtare să fie ea oare distanța iluziei? Trebuie să descurc țițele, să înțeleg de ce sunt încurcate legăturile între mine și ceea ce îmi vine dintr-acolo, mesajul priveliștilor, vitalitatea transmisă, dar și sentimentul renunțării care le însoțește. Două extreme care merg împreună și care sunt extreme la nivelul trăirii. În timp

ce citesc *Jurnalul* lui Liiceanu sunt acolo, în atmosfera de *deschidere* pe care o resimt venind în contact cu lumea românească cultivată. O lume, o cultură care are o bogăție proprie, un tezaur spiritual totodată oriental și boreal. *Jurnalul* întîlnirilor cu Noica ținut de Liiceanu reflectă indirect acest spirit, simbolizat de lumina muntelui ce străjuiește Sibiul, la Păltiniș. După încîntare a venit însă șocul: sacrificarea „tatălui", Noica, vinovat de a fi trădat într-un fel așteptarea „fiilor" săi. De ce m-a dezamăgit acest final? Din cauza *resentimentului* care zboară jos prin definiție? Din cauza căderii tatălui a cărui condamnare păstrează întotdeauna urmele unui sacrilegiu, chiar dacă tatăl a păcătuit? Pentru că finețea și subtilitatea spiritului n-au avut ultimul cuvînt?

19 decembrie

Exilul românesc este plin de studioși care lucrează fiecare în colțul lui pentru a obține un titlu universitar. Cutare și-a trecut doctoratul de stat la peste cincizeci de ani, altul s-a străduit timp de mulți ani să întocmească o bibliografie completă a unui autor clasic francez. Altul (sunt cîțiva în aceeași situație) lucrează ca paznic de noapte sau paznic de muzeu pentru a putea citi sau învăța să scrie în franceză (Ilie Constantin, Miron Kiropol, C. Teleagă etc.). Dezinteresul lor le face cinste.

Efectul Cioran: anihilator prin umor, prin blesteme — elanul cu care s-a luptat împotriva iluziilor necesare întreținerii în el a focului viu. A făcut tot ce a putut pentru a stinge în el orice urmă de iluzii, alergînd de la o flăcără la alta ca să nu rămînă nimic după ravagiile scepticismului. Dar a lăsat totuși să ardă de-a lungul crăpăturilor flăcări de viață, de poezie, de Divinitate prezentă. O chemare răzbate, dovedind acest lucru straniu, atestat în lumea spiritului: este de-ajuns o infimă părticică de lumină pentru a schimba negația în contrariul său, disperarea în lumină finală, amărăciunea în picătură de miere spirituală. Mierea pustnicilor din deșert, care nu mîncau îndeobște decît lăcuste și suc de spini...

(Citind capitolul „Împotriva sinelui" din *Tratat de descompunere*.)

1984

2 ianuarie

Sfîrșit de an la Paris, sub cerul rece. Am petrecut sărbătorile Crăciunului în familia franceză a lui Vlad, lîngă Alençon. Deschiseseră castelul, lucru excepțional iarna, din cauza încăperilor greu de încălzit. Întoarcerea între zidurile vechii clădiri mi-a amintit de primii ani ai venirii noastre în Franța, cînd mă simțeam atît de străină de aceste locuri, în mijlocul acestei societăți. Sosită din România după experiența comunistă, mi-a trebuit timp ca să mă pot adapta, să încep să-i cunosc pe francezi: să știu cum să mă port în diferitele medii care compun această bătrînă societate, foarte structurată, să nu fac gafe trecînd de la un grup social la altul, de la aristocrație la burghezie sau la grupurile intelectualilor parizieni. Am revăzut castelul cu alți ochi, m-am plimbat prin parc ca și cum aș fi fost o altă persoană. Eram eu, cea de azi, mirată că am putut ignora ceea ce era Franța. Lucrurile de care mă loveam acum douăzeci de ani s-au estompat. Mi-am găsit locul, sunt o franțuzoaică de origine străină, *outsider,* stare ideală care-mi permite să-mi păstrez libertatea de mișcări. Între timp, ultimele doamne din castel (nu pot uita stilul lor *vieille France*, farmecul și gentilețea lor față de noi) au murit, așa cum a murit și omul care ne răscumpărase. S-au dus cu toții. Grație lor am putut întrezări ce fusese societatea veche înrădăcinată în trecut și extraordinara continuitate a țării care a rezistat atîtor revoluții și războaie. Copiii acestei lumi — generația noastră — au evoluat o dată cu societatea franceză care s-a schimbat și s-a modernizat extraordinar de la război încoace,

în timp ce Europa de Est se înfunda în mizeria comunismului. Ne-au primit cu bunăvoință, pe noi, rudele lor scăpate de dincolo de Cortina de Fier — dar astăzi mă întreb de ce voiam noi cu orice chip, la începutul șederii noastre, ca ei să înțeleagă poveștile și obsesiile noastre? Eram naivi, nu realizam în ce măsură lumea de unde veneam le era total necunoscută și de neînțeles. Cu timpul, lucrurile s-au decantat, am învățat să ne purtăm după „uzanțe", adică să situăm oamenii, să cunoaștem obiceiurile, limbajul, nuanțele acestei societăți.

După Crăciunul petrecut într-un mediu francez, am sărbătorit revelionul în Franco-România, la Maria B., împreună cu obișnuiții casei. Era prezent Eugen Ionescu, rămas credincios, în ciuda ascensiunii sale pe piscurile literaturii franceze. Îi place să petreacă noaptea Anului Nou în această atmosferă, înconjurat de Rodica și de Marie-France. Eugen Ionescu nu mai bea decît apă; dispare regulat în Elveția, la St. Gallen, *pentru a picta*, căci acest om extraordinar este de asemenea pictor, format la școala propriei sale fantezii, un colorist minunat. Lucrează la St. Gallen într-un atelier împreună cu alți pictori și gravori. Poate că se duce și ca să fie sub supraveghere medicală într-un sanatoriu.

5 ianuarie

Am traversat astăzi, pe la ora douăsprezece, podul Alma într-o stare de mare exaltare pe care englezul o numește *elation*. Mă simțeam ca luată pe sus de fericire din cauza cerului, a apei, a aerului deasupra Senei care aduce pînă aici pescărușii de la mare, ca un semn venit din larg. Văzusem expoziția Turner de la Grand Palais... Cînd Turner și-a descoperit formula personală, nimic altceva nu l-a mai interesat decît lumina și mișcările apei și-ale aerului. Memoriza variațiunile timpului pe carnetele sale și în mintea lui, pentru a le transpune pe pînză. Acest pictor al atmosferei, vînător al celor mai mici nuanțe ale aerului, acest poet al rafalelor, al căderilor de apă și al vîrtejurilor, avea o meserie foarte riguroasă: era topograf. Informația m-a încîntat. Ea corespunde cu ceea ce îmi închipui că trebuie să fie munca unui

creator: o combinație de măsuri exacte, de triunghiuri invizibile, incorporate în operă — culori sau cuvinte, — și de exuberanță de origine vitală, ivită din străfundurile simțurilor și ale sensibilității!

Crans s/Sierre, 20 ianuarie

A căzut multă zăpadă. Am făcut schi de fond în pădure. Seara am citit. Îmi amintesc că anul trecut citeam aici *Memoriile* lui I. Gh. Duca. Anul acesta Vlad citește extrase din *Jurnalul* lui George Duca, fiul lui I. Gh. Duca. George Duca, fost diplomat, a ținut un jurnal timp de șaizeci de ani. A umplut cîteva lăzi pe care le-a cărat după el în timpul vieții sale de nomad. Acum a publicat un prim volum la un editor român din München, Ion Dumitru. Paginile despre copilărie sunt probabil cele mai interesante: povești de familie într-o societate românească cosmopolită (Moruzeștii, Știrbey-ii etc.), intrigile politice în mijlocul cărora a trăit tatăl lui, mare liberal, asasinat în 1934. Și mai ales evocări ale Curții regale pe care a cunoscut-o bine. Era prieten intim cu regina Maria, care i-a făcut confidențe teribile despre fiul ei Carol, despre scene de tragedie antică între mamă și fiu, din care regina Maria iese măritată. După război, George Duca a rămas în Occident. În 1944 era în post la Stockholm, unde a avut convorbiri secrete cu Alexandra Kollontay, ambasadoarea Uniunii Sovietice, în legătură cu condițiile unui eventual armistițiu cu România. George Duca s-a fixat în California, la Stanford, unde ocupă un post onorific la Hoover Institute. G. Duca este însuflețit de idealul patriotic al oamenilor generației sale — un sentiment care pare exotic astăzi pentru că se leagă de amintirea unei Românii dispărute, regaliste și mai ales patriarhale, simbolizată de cula de la Măldărești care aparținea familiei Duca. În comparație cu tatăl său, George Duca este un epigon, astăzi un dezrădăcinat, un exilat. El scrie într-o limbă românească ciudată, amestecînd expresii familiare cu cuvinte împrumutate de la cronicari, născocind neologisme comice: „regina intra în cap", „prințesa X era chioambă", „pere electrice" în loc de becuri electrice și alte perle.

Crans, ianuarie

M-am urcat cu telefericul pînă la cabana Pleine Morte, la 3 000 de metri, în plin soare, de unde poți vedea jos uriașa căldare dintre piscuri, pista de schi-fond desenată în forma unei inimi al cărei vîrf urcă spre cabană. Făcînd înconjurul ghețarului, am avut un straniu sentiment de claustrare sub cerul liber. De sus, parcursul complet, așa cum îl vedeam, părea acela al unui prizonier. Acum eram eu, noi, cei aproximativ zece schiori pierduți în această imensitate, prizonierii piscurilor. Nici o umbră, nimic altceva decît o întindere albă și un cer albastru violet — ce ar fi oare lumea fără copaci, fără orașe, fără ființe vii? Asta ar fi: o întindere rotundă de zăpadă înghețată și de soare, măturată de un vînt risipind cristale în spațiu. Iubirea mea de înălțimi a fost pusă la grea încercare.

Crans, ianuarie

Azi-dimineață, la magazinul Migros, am zărit trei vlăjgani a căror înfățișare mi se părea cunoscută: vorbeau românește, erau țărani din Banatul iugoslav. Voiau să developeze niște fotografii. A sosit apoi un cuplu mai în vîrstă. Sînt veniți probabil de puțină vreme, căci hainele lor aveau croiala *de acolo*. Femeia purta un palton gros, o basma pe cap. Ochii ei negri exprimau o mirare ascunsă, discretă: o țărancă pe cale să se tansforme într-o mic-burgheză. Soțul ei era probabil muncitor într-o fabrică. Tipuri umane cum nu mai găsești în Occident: încă nepoluați, neatinși de bunăstarea societății de consum. Crans-ul s-a umplut de țărani români, cetățeni iugoslavi, care vin să lucreze în Elveția. Guvernul iugoslav aplică o politică diferită, îi lasă pe muncitori să circule liberi, iar aceștia, la rîndul lor, trimit bani în Iugoslavia, îmbogățind-o, în timp ce Ceaușescu îi ține pe români înlăuntrul granițelor și-i tratează ca pe niște iobagi.

Paris, 14 februarie

Scriu aceste rînduri după ce am închis televizorul. Am văzut în direct funeraliile lui Andropov, înhumat în mausoleul din

Piața Roșie. Imagini ale unei lumi împietrite: mausoleul, armata, mulțimea înșirată. Singură deasupra acestor mase omenești, lumina boreală făcea să strălucească Moscova încununată de zidurile crenelate ale Kremlinului. Istoria asta este: gloria funebră a șefului KGB-ului, acoperit cu flori. Am fost fascinată de spectacolul amintind de funeraliile unui han tătar sau ale unui faraon.

Paris, 28 februarie

Vlad a întîlnit la Jean Louis Pons, fost ambasador la București (eram absentă, lucram la Piața Comună), un general de aviație francez ieșit la pensie, intrat în lumea afacerilor, care se ocupă cu vînzarea de avioane către România. Îl cunoaște pe ambasadorul României, pe care-l consideră o „persoană care are umor". A mai adăugat că, bineînțeles, ambasadorul este un polițist de rang înalt, primul printre funcționarii ambasadei. Cît despre competențele sale economice, francezul le-a categorisit drept „nule". Este de reținut cinismul marelui burghez și clarviziunea lui. A numit cele trei puncte care-l caracterizează pe nomenklaturistul român: umorul („făcutul cu ochiul"), autoritatea polițienească și nulitatea cunoștințelor, mai ales economice.

Viena, 10 martie

Am asistat la reuniunea internațională a Drepturilor Omului organizată de Comitetul Helsinki austriac la Viena. Conferința s-a ținut într-un *Schloss* baroc din epoca Mariei-Tereza, transformat în centru de primire, „Europahaus". Am regăsit cu un sentiment familiar ferestrele duble prin care intra soarele iernatic. Am luat cuvîntul în numele Ligii din Paris. Sub privirea celorlalți delegați (printre care doi unguri — Peter Kende și Miklosz Haraszti), am vorbit despre Drepturile Omului în România. Am denunțat teroarea polițienească ce domnește acolo, lipsurile, cazurile de încălcare a libertăților. În realitate, postura de militantă este străină firii mele adînci, prea seamănă cu atitudinea conformiștilor bine intenționați sau cu aceea a membrilor

unei secte care luptă pentru cauza cea bună. Și totuși, a tăcea, a lăsa lucrurile să meargă înainte, a întoarce spatele mizeriei din România, mi se pare cu neputință. La urmă, pentru a încununa stările mele sufletești, am fost chemată la o conferință de presă ca să răspund ziariștilor dornici de noutăți senzaționale. Repetam esențialul, îi rugam să nu uite să menționeze cazul părintelui Calciu în ziarele lor. În timp ce vorbeam, s-a strecurat în mine teama că m-ar putea urmări ochiul lui Big Brother, dar nu m-am oprit. Teamă, repulsie și o anumită rușine de a fi dat în vileag atîta mizerie românească, iată ce-mi trecea în minte și în suflet. Din exterior, a fost văzută o româncă occidentalizată, vorbind englezește, obișnuită cu jargonul conferințelor — *eram o persoană credibilă.* Mărturia mea avea poate șanse să trezească vreun ecou.

martie

Noutățile lumii, mari și mici, par a răspunde propriilor mele obsesii venite din Est. Evenimentele, unele după altele, ca niște explozii în lanț, compun mozaicul unei epoci de violență și de tulburări. Se spune că nemții din RDG ridică un al doilea zid al Berlinului, dublîndu-l pe primul. Fantezie sinistră? Semn de nebunie sporită a puterii comuniste care se simte amenințată? De ce?... În același timp, primesc mesajul unui refugiat român, fost profesor la Brașov, George B., un exaltat politic cum sunt mulți în Exil, un caz românesc, o victimă adevărată a suferințelor îndurate acolo (anchete, amenințări, pușcărie). A scris la Radio Europa Liberă, precum și lui Eugen Ionescu, și a sfîrșit prin a reuși să plece. Acum a devenit un isteric la Paris. Tună și fulgeră împotriva socialiștilor francezi, denunță egoismul românilor de la Paris, insistă să-i spun unde se găsește *fondul secret*, acel faimos „fond" pe care primii exilați politici l-ar fi scos din România în 1944, bani destinați de Statul român burghez ajutorării intelectualilor români în exil. Este o veche poveste pe care o cunosc bine. Apare regulat ca un monstru marin, a devenit un mit al Exilului. Ultima dată, pictorul Aurel Cojan îmi cerea același lucru într-o scrisoare furioasă. S-a aflat probabil că Alexandru Cretzianu a finanțat *Cahiers de l'Est* prin

intermediul meu. Alexandru Cretzianu ar fi fost însărcinat să administreze „fondul" destinat intelectualilor după 1944. Unde se termină adevărul, unde începe fabula? Ne aflăm în plin imaginar românesc.

18 aprilie

Înainte de plecarea mea în America — la Congresul ARA (American Romanian Academy) — mă apucă o stranie amorțire a minții. Ca pe vremuri, în ajunul examenelor. America este un fel de examen, de punere la încercare a ideilor mele, a reticențelor mele în fața acestei lumi care anunță viitorul. Fără să vreau, *ideea* Americii, la care am rezistat pînă acum, mă obligă să întorc privirea spre acel extrem Occident spre care noi, cei din Europa, ne precipităm cu capul înainte. Cînd mă gîndesc la America am asemenea viziuni. Fascinația căderii în viitor, la fel de paradoxală ca o cădere în spațiu.

22 aprilie

Rușii au lansat un atac masiv împotriva Afghanistanul și au anihilat rezistența afghană. S-au afundat în oroare.

La întoarcerea din America, 12 mai

Cu ce m-am ales în urma acestei călătorii în America? Pe un anumit plan, acela al lucrurilor care contează în profunzime, America nu m-a atins. Nu am avut impresia că mă apropii de un focar incandescent, nu am avut nici o revelație, așa cum le ai în contactul cu o înaltă civilizație sau cu creații de artă deschise spre o lume nouă de valori spirituale. Ceea ce am resimțit ține mai curînd de domeniul mirării:

— Nu mă puteam obișnui cu ideea realității acestui continent, anume cu ideea că aceste orașe, acești oameni seamănă așa de mult cu Europa, ca și cum, în sinea mea, aș fi avut convingerea că numai Europa reprezintă Occidentul. Spun „ca și", dar ar trebui să spun „pentru că". În realitate, Europa *este* pentru

mine singura lume care contează, de unde mirarea mea: cum de America de Nord este în primul rînd *noi*? Acest *noi*, transportat acum două sau trei secole, transplantat și crescut cu atîta vigoare dincolo de Atlantic, nu a încetat să mă uimească. Umblînd pe străzi, mai ales la New York, îmi spuneam: să fie oare adevărat, să fie această Americă o Europă deplasată, replantată — cum de s-a putut întîmpla așa ceva? Am fost mirată să mă simt atît de legată de reperul european încît n-am încetat la fiecare pas să-mi pun întrebări despre Europa prin intermediul acestei imagini a ei, care este America, imaginea ei, dar în același timp o imagine alterată.

— Am resimțit din plin sentimentul pe care-l încercasem atît de puternic în Rusia — *prezența spațiului*, a întinderii — prezența lui în viața oamenilor, faptul că este *atîta loc*. Atîta spațiu disponibil, dar și mari posibilități de descărcare, de loc pentru deșeuri și rebuturi. Privind mai de-aproape oamenii atît de asemănători cu europenii, m-am apropiat de o altă diferență, datorată de astă dată climei, soarelui și vîntului violent. Americanii poartă asupra lor reverberația unei alte longitudini, unei alte lumini, oglindirea unei alte lumini — pe care am simțit-o și asupra mea — impresia unui aer diferit, greu de definit. O dată ieșită din New York, mai ales în Massachusetts, în contact cu natura americană, acest sentiment a devenit puternic și copleșitor. Persoanele la care locuiam (profesorul Stephen Graubard de la Harvard și soția sa) făceau kilometri în fiecare zi pentru a se întoarce în casa lor așezată în mijlocul pădurii. Circulînd cu ei cu mașina, străbătînd regiunea împădurită a orașului Concord, am resimțit natura ca pe o prezență foarte puternică, o natură în stare primordială, neatinsă de om. Natura cu un *N* mare și Omul cu *O* mare. Ceva mare și tainic se ascundea în spatele arborilor înalți, nu departe de lacul Walden, unde a locuit Henry Thoreau. De curînd, această parte a Statelor Unite suferise o perioadă de ploi torențiale și de furtuni care distruseseră arbori imenși. Rîurile erau încă umflate de viitura care inundase pădurea cu puteri nebănuite. Apropiindu-mă de trunchiurile copacilor răsturnați, am avut impresia că deasupra naturii americane mai suflă încă un spirit, care s-ar putea să fie prezența invizibilă a spiritului indienilor dispăruți,

unit cu spiritul naturii. Am fost absolut convinsă că așa este. De unde această altă și imensă uimire:

— Ce-au devenit indienii? La întrebarea pe care am tot pus-o în dreapta și în stînga cel mai bine mi-a răspuns Sanda Golopenția, în ultima zi a șederii mele, pe cînd luam *breakfast*-ul împreună. Mi-a explicat misterul „rezervațiilor" de unde indienii nu au dreptul să iasă și faptul că și astăzi mai sunt șefi indieni care-și revendică pămînturile pierdute, adică cumpărate de colonii albi pentru cîțiva metri de stambă și ceva mărunțiș, acum unul sau două secole. Se pare că există chiar un proces intentat statului american, prin care se cere restituirea Manhattan-ului și a altor teritorii transformate în orașe babiloniene și revizuirea termenilor acordului care dă drept indienilor la un număr fix de metri de țesătură! Neverosimilă este și rezistența indienilor, acești oameni care au refuzat să se adapteze, să-și schimbe modul de viață. Adversari neînduplecați, ei, adevărații proprietari ai pădurilor americane, continuă să trăiască, zdrobiți, nevăzuți și în același timp ciudat de prezenți în adîncimile sufletului Americii. Ei sunt stăpînii adîncimilor într-o lume de oameni fără trecut istoric, albi sau negri veniți de prin alte locuri. Partea telurică a Americii este a lor, deși sunt învinși și decimați. Insist asupra sentimentului resimțit în Massachusetts, ceva de ordin fizic în contact cu pămîntul, cu copacii, cu vîntul — sentiment a cărui ciudățenie, izvorîtă dintr-un *altundeva*, m-a tulburat cu adevărat. În comparație, interesul meu pentru Massachusetts-ul primilor coloni, autentic și viu, a rămas de domeniul curiozității. Cum mă aflam în inima statului New England, am fost la Boston să văd tot ce amintește aventura primilor coloni englezi și olandezi. Așa a început emigrarea europenilor, o istorie într-un fel familiară prin figurile și motivațiile acestor oameni care au părăsit Europa alungați de războaiele religioase sau de sărăcie. Prezența lor este evidentă pe străzile și în casele cartierului Beaconsfield, Bostonul în cărămizi roșii și foburgurile sale atît de asemănătoare cu cele din Anglia — cartierul bogaților și cartierul săracilor —, semănînd de altfel și cu cele din Olanda. Înfățișarea acestei Americi anglo-olandeză a răspuns așteptării mele, ca și universitatea din Harvard atît de *stately* — de majestuoasă — după moda englezească, și cea din Providence.

— Uimirea mea a avut și alt obiect: negrii americani pe care i-am întîlnit pretutindeni. Niște negri diferiți de negrii noștri parizieni. Cultura de masă americană le convine de minune, și-o însușesc ca pe un aliment la dimensiunea lor, trăiesc în mijlocul ei, la nivelul scăzut și degradat al abundenței de hrană și de *gadget*-uri ieftine în care se mișcă la fel ca niște pești prin apă. Dar calitatea inferioară a culturii populare difuzată de televiziune nu-i poluează atît ca pe albi. Din cauza unui rest de candoare care le este propriu, negrii se descurcă mai bine decît albii, care dau dovada unei vulgarități și a unei brutalități de care negrii par mai puțin afectați. La nivelul străzii, populația albă este fizic mai degenerată decît cea neagră; întîlnești un număr impresionant de persoane obeze, îndobitocite, de femei bătrîne, monstruoase sub machiajul lor. Mîncatul neîncetat în baruri, molfăitul de hrană moale și artificială constituie o obsesie generală. Ceea ce reiese și din afișele numeroase dînd sfaturi de prudență, ilustrate de crochiuri adecvate, de exemplu „oameni care se înecă mîncînd" (*choking people*). Proletariatul negru mi s-a părut asimilat cu America treptei de jos, dar fără a prezenta efectele negative vizibile la albi. Am avut impresia că negrii sunt adevărații americani, fără pericolul decadenței biologice. Peste o sută de ani, Statele Unite vor fi sigur negre sau metisate. Persoanele care au văzut Washingtonul au resimțit și mai bine acest lucru. Mie mi-a fost de-ajuns să-i văd pe negri acolo unde sunt mai puțin numeroși, în Massachusetts și la New York, ca să mă conving de aceasta.

— Spunînd că nu descoperisem în așa scurt timp vreo dimensiune americană vizibilă, m-am înșelat poate. Mi s-a părut că arhitectura New York-ului semăna cu ceva care ține de domeniul religiosului sau, mai curînd, pseudo-religiosului. Ajungînd de la aeroportul Kennedy la Central Terminal, în autobuz, pe o zi cu soare, la amiază, am fost ca trăsnită de impresia că pătrunsesem între zidurile înalte ale unui templu masonic. Ulterior, această impresie s-a amplificat sau modulat pe măsură ce descopeream fantasticul Babilon al Manhattanului. Stînd pe Park Avenue, în fața clădirii Pan Am, am verificat această impresie *a unui spirit parodiindu-l pe Dumnezeu*, a unui fals preot sfințind

această geometrie opacă, devenită străvezie grație reflectărilor și a jocurilor de lumină, dar esențialmente demonică. New York este un infern grandios, plămădit din antiarmonie, adică o armonie de-a-ndoaselea. Perfecțiunea tehnicii sale este vizibil orientată spre un punct de explozie.

15 mai

A doua zi după întoarcerea mea, Cioran mi-a telefonat. Vroia să știe dacă America „va putea rezista rușilor". I-am vorbit despre bibliotecile americane, atît de bogate — „Nu asta contează!" a exclamat el. I-am împărtășit impresia mea, anume că New York-ul este un comentariu ilustrat la *Demiurgul cel rău* — și a tăcut.

31 mai

Antonia Constantinescu și Dan Bocaniciu, recent refugiați în Franța, au venit să mă vadă. Au reușit să trăiască în România întorcînd spatele politicii, propagandei, ziarelor. Neavînd obligații familiale, au renunțat la tot ce depindea de stat într-o societatea totalitară, adică, de fapt, la aproape tot: carieră, promovare (ea era profesor, el, redactor și poet), ca să-și păstreze intacte integritatea morală și credința religioasă. Pînă la plecarea lor, au reușit acest tur de forță grație unei vigilențe de fiece clipă: să-și ocrotească viața lor interioară, să-și apere sufletul de agresiunile dictaturii care zdrobește ființa. Acum descoperă paradoxurile libertății în Occident: libertatea religioasă și bisericile pustii, libertatea de a gîndi și de a scrie și valoarea relativă a lucrurilor, indiferența oamenilor, libertatea de a-și alege acțiunile și constrîngerile nevăzute care dictează aceste alegeri. Antonia și Dan descoperă că nu este ușor, aici în Occident, să te ții deoparte, să-ți aperi viața personală. În Occident datele sunt diferite, trebuie redistribuite altfel cărțile pentru a reuși. S-ar putea să fie mai greu să reziști piedicilor și ispitelor libertății decît să supraviețuiești mizeriilor societății totalitare... Nu am insistat asupra acestui din urmă paradox, căci Antonia și Dan

se mai află încă la începutul drumului. Iar căile Exilului sunt necunoscute, fiecare exilat trebuie să și-o parcurgă pe a sa, cu toate riscurile.

6 iunie

A venit să ne vadă un tînăr cercetător american, Larry Watts. Este pasionat de destinul mareșalului Antonescu, a cărui dimensiune politică a descoperit-o. A cercetat arhivele străine, a fost în România ca să vorbească cu foști militari, cu persoane care i-au încredințat documente. Dar cum de s-a putut documenta la București fără asentimentul autorităților? Oricum, interesul acestui tînăr istoric american pentru istoria războiului în România dovedește importanța semnificației pentru viitor a contribuției românești la Istoria secolului al XX-lea. Și avatarurile adevărului istoric, atît de relativ. Larry Watts a promis că ne va trimite cartea lui.

13 iulie

Ion Negoițescu este la Paris. Ne-am dus la cafenea, apoi la Champ de Mars să ne plimbăm între Turnul Eiffel și Școala Militară. Îi ascultam „bancurile" și micile povești personale, necazurile lui cu soția care trăiește în România și refuză divorțul, nu vrea să-i restituie lucrurile, toate acestea povestite pe tonul excitat, ușor isteric, al homosexualului ce a fost... Eram plictisită de confidențele lui, apoi am început să mă bucur de plimbare, cînd s-a schimbat și tonul între noi, în legătură cu cerul crepuscular deasupra Parisului și cu sentimentul că într-o bună zi toate acestea vor dispărea, civilizația pe care o incarnează Franța, ideea europeană a ordinii, a perspectivei, a Omului *înălțat* prin inteligență. Am vorbit despre aceste lucruri mirîndu-ne că suntem vii, că ne aflăm, Nego și cu mine, aici în Occident, proiectați pe fundalul trecutului nostru. Noi, care ne cunoscusem la București în timpul fatidicilor ani cincizeci, în timpul acelui sfîrșit de partidă care nu știrbea plăcerea noastră de a trăi, veselia, prieteniile! Acum suntem aici, el refugiat în Germania, eu cetățeană

franceză, bucurîndu-ne de cultura noastră care a fost întotdeauna occidentală, dar cu acel ceva în plus care ne apropie, o fraternitate nespusă, care trece prin drama românească. Toate acestea se regăseau în convorbirea mea cu Nego. Eram pe o peluză, în mijlocul mulțimii, înconjurați de tineri care nu știu nimic din toate acestea, care au viețile lor de trăit, iluziile lor de cheltuit, fără să-și închipuie că lucrurile nu-și capătă adevăratul sens decît o dată trăite!

13 iulie

Am recitit *Crimă și pedeapsă*. Raskolnikov regenerat de iubirea lui pentru Sonia. „Viața se substituia dialecticii, ceva cu totul diferit mijea în adîncul conștiinței sale." Uciderea făptuită de Raskolnikov este un act voit. R. se crede liberat de orice obligație morală. Are idei, o teorie de intelectual asupra dreptului pe care-l are omul superior de *a ucide*, căci Istoria îi dă celui tare acest drept. Exemplul lui Napoleon îl obsedează pe Raskolnikov. Numai că, iată, R. comite o crimă metafizic abjectă. O crimă de ordin diferit, *un păcat față de Ființă*. Refuză să se considere vinovat, apoi încetul cu încetul se afundă în *disperare*. Nu mai este stăpîn pe simțul lui moral, nu este un monstru ca Stavroghin. Nu ai dreptul „să verși sînge", îi spune Sonia. Este vinovat, trebuie să sufere. Numai *căința* îl va salva în ziua în care inima lui se va cutremura, cînd, renunțînd la dialectică, va ceda în fața poruncilor morale, a acelui ceva „cu totul diferit care mijea în adîncul conștiinței sale". Raskolnikov este un nihilist ratat printre toți intelectualii nihiliști denunțați de Dostoievski, acel „totul este permis" nu este valabil pentru el. Ca și Dostoievski, în timpul ședерii lui în temniță, eroul lui, Raskolnikov, trimis în Siberia, va avea o Biblie sub pernă.

În timp ce scriu aceste rînduri despre *Crimă și pedeapsă*, în fața ferestrei mele pariziene frînghiile lăsate de zugravii care refac fațada se leagănă sub un cer cenușiu. Se despart, se apropie, se ating drăgăstos. O mișcare care te vrăjește. De parcă frînghiile, evocînd pedeapsa spînzurătorii, mi-ar vorbi, și ele, de această carte îngrozitoare.

17 iulie

Sunt mai multe feluri de a spune „eu", dintre care disting „eul" intelectualului român-tipic, provenit de la sat, ridicat prin puterea lui, prin munca lui îndîrjită. Ambiția lui de a se ridica este ușor de perceput, nu are nici o clipă de slăbiciune, nici un moment de relaxare, cultural vorbind. Acest „eu", cu o voință de cultură neînduplecată, acest tip uman, după ce a produs învățătorii care întreținеau pe vremuri „lumina la sate", a produs profesori pontifianți și, astăzi, critici. Cînd atinge un nivel superior, orgoliul acestui fel de intelectual păstrează în „eul" său urme perceptibile *ale ego-ului țărănesc* care-și apără ciolanul cultural cu aceeași ferocitate ca care-și păzește bucata de pămînt; același „eu" posesiv, excluzînd orice părere diferită de a sa, refuzînd să împartă cu alții cunoștințele acumulate, ocrotite cu gelozie.

7 august

Horoscopul României o situează în modernitate, afirma bătrînul George Mavrocordat. Îmi amintesc aceste cuvinte privind la TV performanțele sportivilor români la Jocurile Olimpice. Ideea este valabilă și pentru manifestările cele mai adînci ale „geniului" românesc: sensul absurdului și al derîderii, interesul pentru misterul ascuns în știință, populismul apropiat de destinul popular al Americii, țară a maselor moderne. George Mavrocordat (zis Georgel) era un original al Bucureștiului boieresc; se preocupa, după exemplul multor români necunoscuți, de astrologie și științe oculte. Se specializase în horoscoape politice. Previziunile și horoscoapele l-au făcut să ajungă de altfel la pușcărie prin anii cincizeci. Ieșise din închisoare — l-am revăzut în 1971, cînd am fost la București cu Giscard d'Estaing, pe atunci ministru de Finanțe. Locuia în subsolul propriei sale case, ca un cerșetor, înconjurat de valize vechi și de boccele. A murit cîțiva ani mai tîrziu. Ce s-o fi întîmplat cu cărțile și hîrtiile lui? Dispărute în mijlocul veșnicei hecatombe românești? M-am gîndit adesea la ideile lui G. M., la apropierea pe care o făcea între destinul României și cel al Statelor Unite ale Americii.

Idee nejustificată la prima vedere, dar în care dăinuie un fel de straniu adevăr — atestat de stele și de planete? O țară fără lungă istorie (exceptînd satele!), cu aglomerări de populații diferite, materialism mic-burghez mai puternic ca într-altă parte, pentru că nu are tradiții politice și culturale care să-l contrabalanseze... Să fie oare ideea aceasta gratuită? G.M. ar fi el oare de acord cu interpretarea pe care o dau verdictului său? Argumente cărora li se adaugă vitalitatea biologică și naivitatea unui popor nou.

Crans s/Sierre, 22 august

În timpul șederii noastre rituale în Alpii elvețieni, mult îndrăgiți, trăiesc cu scrisorile lui Rilke. Este ca și cum aș fi făcut cunoștință cu omul viu, cu care stau de vorbă în fiecare zi prin aceste scrisori. Fiecare scrisoare dezvăluie cu bunăvoință, și cu o extraordinară sinceritate față de cel sau de cea căruia îi scrie, o parte din propria-i ființă, așa cum era el în totalitatea lui. De fiecare dată este prezent omul întreg. Dincolo de idee sau de lucrul despre care vorbește zărești, îndărătul cuvintelor, adîncimi, perspective neexprimate, acelea ale persoanei care era. O *prezență* plămădită din mister și lumină.

26 august

Rainer Maria Rilke și corespondentele sale: numele lor — Marie de la Tour et Taxis, Magda von Hattingberg (Benvenuta), Baladine Klossovska (Merline), Pia di Valmarana, Lou Salomé, Anna von Münchhausen etc. răsună ca un lung pomelnic al Europei dinainte de 1914 — „dar unde sunt zăpezile de altădată?" — acel altădată al Europei cosmopolite, imperiale și regale în care a trăit R.M.R.? Corespondentele sale erau germane, austriece, rusoaice, italience, născute și crescute înainte de 1914, într-o Europă ce purta amprenta vechilor familii pe cale să se stingă. R.M.R. împărtășea cu aceste femei același tip de sensibilitate, el care scria în germană dar a cărui inimă „fusese formată de Rusia, Franța, Italia, Spania, deșertul și Biblia!" (Rainer Maria Rilke). Aceste femei, care au trăit ultimul act din *la belle époque*,

le simți, judecînd după corespondența lor cu R.M.R., încă de pe atunci atît de *moderne* prin angoasele lor, prin întrebările pe care și le pun, prin problemele lor psihologice. Sunt femei moralmente libere, emancipate din strîmtoarea educației primite, trăiesc o cotitură culturală de care sunt conștiente. Gradul lor de libertate și interogările lor sunt confirmate de nivelul la care se situează R.M.R. cînd le scrie, el care era de asemenea conștient de a fi vlăstarul a două epoci, dinainte și de după 1914. Sunt femei luminate și neliniștite, credincioase și sceptice. R.M.R., și el pradă a mii de torturi fizice și spirituale, le răspunde ca unor surori întru suferință. Dar există în el o inspirație atît de puternică încît suferințele îndurate pînă la capăt nu-l distrug — îi salvează creația poetică. Răspunde prietenelor sale și, scriindu-le, își transformă obsesiile într-un „spațiu la fel de intact ca interiorul unui trandafir, un spațiu angelic"(R.M.R.).

aceeași zi

O remarcă a lui Rilke mi-a trezit obsesia românească. Într-una din scrisorile sale am găsit un pasaj unde face o apropiere între experiența autentică a artistului, care-i deschide perspective adînci („miraculoasa înțelepciune a meșteșugarilor"), și *amploarea interioară a păstorilor*. Pasajul este următorul: „Intensitatea obținută în interiorul producției specifice permite (artistului) să-și însușească orice realitate prezentă sau trecută de aceeași intensitate. De unde minunata înțelepciune a meșteșugarilor (care se pierde), de unde amploarea interioară a păstorilor." Rilke a exprimat admirabil propriul lui sentiment, situînd nașterea inspirației în *intensitatea* interioară a experienței pastorale... lucru care l-ar fi încîntat pe Blaga.

Valais, 28 august

Sub ce lumină am văzut mormîntul lui Rainer Maria Rilke! Am contemplat întîi căsuța fortificată de la Muzot, deasupra Sierrei, unde și-a petrecut ultimii ani, am mers apoi pe valea Ronului în sus pînă la Raron, un sat aspru agățat de munte. Copacii, florile,

viile răsar din stînca cenușie, printre case. Pe un pinten stîncos al muntelui se înalță vechea biserică a satului, Felsenkirche — căci ne aflăm acum în partea germană a cantonului. Urcăm pe o potecă povîrnită pînă sus, de unde vederea din jurul bisericii se întinde deasupra văii și a micii localități. Lipit de zidul bisericii, ca o prelungire de piatră, mormîntul lui Rilke. Un dreptunghi de iarbă, cu doi trandafiri pitici roșii și doi trandafiri înalți. La căpătîi, o placă de marmură cu o stemă, numele lui R.M.R. și acest vers: *Oh, Rose, du ewiger Wiederspruch!* (Urmarea poemului este admirabilă: „a fi somnul nimănui — somn anonim sub atîtea vorbe rostite....“). Altitudinea, trandafirii agitați de vînt deasupra văii, stîncile, bătrîna biserică de la munte, piatra, lumina, trandafirii deveniți flori de înălțime — exact așa trebuia să arate mormîntul lui Rainer Maria Rilke. N-am observat imediat, într-atît mă tulburaseră locul și cuvintele poemului, o veche cruce din lemn, rezemată de zid și purtînd datele: 1875–1926. Desigur, crucea care servise la înmormîntare. Umila cruce a unei ființe omenești printre atîtea altele hărăzite morții și înmormîntate acolo. Crucea necesară trecerii în cealaltă lume a unui om care, pe pămînt, s-a numit Rainer Maria Rilke.

Crans, 29 august

După ce i-am scris lui Dinu Noica, mi-am zis: în fond ar fi trebuit să aleg calea cealaltă, pe care ne-am fi întîlnit și am fi mers alături... dacă n-a fost să fie, este pentru că nu se putea — probabil că nu. Cineva a decis că mă voi despărți de prieteni, de vremuri, de locuri. Să-i contemplu de departe, de unde lucrurile se văd mai bine, să-mi fi fost asta „soarta“?... În timpurile acelea *(in illo tempore)* prost croite, ce fericiri însă, printre spărturile Istoriei, ce figuri, ce ochi — ce momente furate — totul pe furate... De-aci porunca: să fiu plecată întru recunoștință, fiindcă a existat treapta mea șchioapă românească!

16–19 septembrie

Am făcut o călătorie-fulger în Scandinavia pentru a participa la sesiunea Comitetului Helsinki, la Stockholm și la Oslo. Am

petrecut trei zile în atmosfera ireală a discursurilor despre Drepturile Omului, aceste cuvinte tributare politicii care mă vlăguiesc și de care îmi tot promit să scap — ca și cum m-aș putea despărți de acest aspect al propriei mele naturi. În contrast, în puținele minute cînd m-am putut plimba pe jos de-a lungul apei, am regăsit realitatea nordică scăldată în vis. Atracția pe care o resimt pentru Nord s-a trezit în fața granitului negru și cenușiu, a cerului scund de deasupra insulelor acoperite cu păduri pălite de toamnă, ca o splendidă uvertură muzicală spre Miazănoapte. A treia zi am făcut un salt pînă la Oslo ca să particip la o conferință de presă urmată de un dejun, o ședință cu publicul, apoi o cină. Am fost neîncetat încolțită de întrebări. Veștile de ultimă oră vorbeau despre hotărîrea lui Ceaușescu de a dărîma a șasea parte din vechiul București pentru a-și construi un palat, o piață imensă și o cale imperială. Nebuniile paranoice ale lui Ceaușescu uimesc Occidentul, ca tot atîtea episoade ale unui foileton rocambolesc fără sfîrșit.

25 septembrie

Poetul Miron Kiropol, rămas de curînd în Franța, își propune să facă cunoscută cultura românească. Ar vrea să întreprindă ceva. Eu: „Ce anume?" El: „ O revistă!" Iată o manie românească, Dumnezeu știe că Exilul este plin de reviste și de jurnale! „Avem o mare cultură", spune el. Mizeria României nu pare a-l interesa, nu are nimic de a face cu dorințele lui, vrea să-și traducă poeziile în franceză, să-și expună picturile, să se cultive, să trăiască pentru cultură. Încă un caz românesc. Să aplaudăm sau să disperăm?

1–6 octombrie

Vizită la Cioran și Simone. Cioran a îmbătrînit, însă este încă în puteri. Trăsăturile i s-au accentuat, părul cărunt este mai lung, dar parcă și mai des. Se hrănește cu alimente pure, fierte în aburi, nu bea alcool. Este, dintre cei trei — Ionescu, Eliade și el — cel care rezistă mai bine vîrstei. Din întîmplare, i-am revăzut pe toți trei, succesiv, în cursul aceleiași săptămîni.

Ionescu este răvășit de angoasa morții, drogat cu medicamente, fața dureroasă și zîmbitoare umbrită de o stranie șapcă bleumarin mototolită, una din cele pe care le poartă din cînd în cînd și care dau figurii lui aerul unui „clovn nefericit", mai mult beckettian, decît ionescian.

Cît despre Eliade, a străbătut într-un an distanța fatală, este acum un om bătrîn, un copac înalt, subțire, uscat, pe punctul de a se frînge, sau poate că va rezista în această stare lignificată. Barba îi dă un aer de preot ortodox. Românii de altădată luau adesea această înfățișare în ultima fază a vieții lor, pe care o petreceau bucuros pe lîngă mînăstiri. Cioran, în schimb, a rămas identic cu sine. Scepticismul, „turbarea și resemnarea" lui, l-au menținut în formă. Singura diferență: evocă, mai des ca înainte, amintirile lui, familia, dramele ei. Continuă să primească multe vizite. Recent a trecut să-l vadă Nina Cassian venită din Israel în drum spre București. I-a spus că vor trebui două sute de ani României ca să se refacă! Pe masa lui se aflau o biografie a surorilor Brontë, scrisă de un romancier pe care îl admiră mult, Robert de Traz, și o lucrare despre împărăteasa Austriei, Sissy. Nu-i cunoșteam pasiunea pentru Sissy, dar de fapt ea corespunde perfect tipului său de eroină, frumoasă și nevrozată. Cartea a apărut în Germania. Cioran a contribuit și el cu cîteva pagini, de aceea figurează numele lui sub titlu. Prejudecata în favoarea editorilor străini, interesul pentru figurile marginale, fascinația pe care i-o inspiră sfîrșitul Habsburgilor explică întîlnirea dintre Cioran și Sissy!

14 octombrie

Un alt poet român a sosit cu poezii scrise acolo. Cum de-a reușit să le scoată din România? La prima lui călătorie, spune el, a lăsat două mii de pagini și mai bine „în pivniță la Ierunca". Răspunsul lui mă umple de bucurie. Ce poate fi mai tipic, mai simbolic românesc, decît această pivniță pariziană unde dorm visele atîtor scriitori români care așteaptă ziua în care vor fi celebri? Cîte manuscrise nu și-au găsit de cînd lumea dreptul de azil în subsolurile pariziene, de cînd Parisul a devenit țința

predilectă a intelectualului român, chiar dacă astăzi alte capitale îi întunecă strălucirea! Dar, pentru scriitorul român, Parisul rămîne Paris, iar în acest Paris: pivnița fermecată a Ieruncilor, loc tainic, relicvar și depozit de unde poate răsări minunea!

19 octombrie

Cioran mi-a telefonat în legătură cu textul meu în care îi analizez rădăcinile românești. „M-ai convins...", spune el cu acea lehamite ironică pe care o adoptă cînd trebuie să admită prezența realităților românești în viața lui. Ține să precizeze că a scris cinci cărți în limba română, dintre care *Pe culmile disperării* este prima și *Lacrimi și sfinți* a patra. A mai precizat, răspunzînd întrebării mele, că semnează E. M. Cioran — „știi, e ca pe englezește (cu un mic rîs) din cauza lui E. M. Forster... în Germania țin cu orice preț la Emil-Mihai... e ridicol!" Are poftă de vorbă, îi vine o idee: „De fapt, acolo eram isteric, aici am devenit neurastenic...", formulă pe care o găsește amuzantă. Întotdeauna i-a plăcut să se autodefinească. Mi-a semnalat în treacăt că Lucrețiu Pătrășcanu văzuse în el un existențialist (după publicarea cărții *Pe culmile disperării*). Mi-a acceptat textul spunînd că e bun pentru că se sprijină pe citate, deci nu este gratuit. Crede că i-ar putea interesa „pe francezi" (mereu aceeași preocupare: „Ce vor spune francezii?").

23 octombrie

Stau de vorbă cu un refugiat. Întrebării mele „cum merge?" îi răspunde: „Excelent! La București se spunea: excelent, așa ne trebuie!" Eu: „Și aici, cum spui?" Tăcere. Aici, umorul de acolo, „bancul", nu mai este adaptat. Aici, autoironia resemnată față de situația decretată o dată pentru totdeauna drept inevitabilă este improprie ca să exprime ce simte omul scăpat, devenit liber în Occident. Autoironia resemnată este prea... naivă pentru situația de aici, care are fațete ascunse, diverse și perverse. Nu ai timp și mai ales nu ai chef să rîzi de problemele, dificultățile și decepțiile tale. Exilul nu stimulează umorul. Să-ți

bați joc de tine, de propria-ți slăbiciune, de propria-ți înjosire a devenit imposibil. Nimeni n-ar rîde. Cunosc un vechi refugiat care practică autoderîderea față de eșecurile sale, dar este un caz puțin frecvent. Lumea îl ascultă zîmbind, cu un sentiment de milă față de o dramă a exilului. Refugiații își povestesc bancuri din România, reproduse în publicațiile Exilului, colecționate și repetate, dar nu există un umor al Exilului — cu excepția, poate, a expresiei: „Vedea-te-aș cu rude din țară!"...

9 noiembrie

Ultima carte poștală a lui Dinu Noica este trimisă de la Ipotești. S-a dus acolo pentru a dărui muzeului local cîteva inedite ale lui Eminescu. Casa părintească a poetului a fost retușată pe cartea poștală, dar nu în trăsăturile ei esențiale. O locuință de țară, cu etaj, un acoperiș adînc din șindrilă deasupra unei case spațioase, o curte plantată cu pomi. Nimic special, afară doar că a fost casa lui Eminescu. Și totuși, acest mesaj de la prietenul îndepărtat, în vizită la poet, are, pentru mine, un farmec ireal. Realitatea și mitul îmi parvin îngemănate, confundîndu-se într-o viziune a României ideale care șterge prezentul mizerabil. O aureolă luminoasă înconjoară această imagine-refugiu.

11 noiembrie

Am petrecut seara la Cioran și Simone. Am stat mult de vorbă. Cu întreruperi provocate de telefoanele unui cuplu, persoane stranii de tipul celor pe care Cioran le cultivă și care l-au înconjurat dintotdeauna. Un cuplu de intelectuali, un evreu francez însurat cu o nemțoaică. Ea telefonează prima, apoi revine el. Amîndoi sunt nevrozați în ultimul hal. Îi telefonează zi și noapte lui Cioran („nebunia m-a interesat de cînd mă știu"), Cioran e consilierul lor de taină, îl cheamă cînd se ceartă la cuțite, ca astă-seară. Odată, soțul a vrut să se sinucidă. Îi telefonează lui Cioran: „Mă sinucid peste o oră." „Așteptați-mă, le-a spus Cioran, nu pot veni acum, sunt invitat în oraș, așteptați-mă pînă la douăsprezece..." Cînd a ajuns la ei, omul... adormise.

Astă-seară mi-a spus mai multe anecdote cu evrei. O prietenă de-a lui, evreică din Mexic, o doamnă bogată și nevrozată a făcut experiența Israelului și a ajuns la concluzia că nu exista soluție, că Israelul este condamnat. Întoarsă în Mexic, s-a dus să-și îngrijească nu știu ce boală. Într-o zi, o femeie care cunoștea leacuri, i-a spus cucoanei bogate că bolile ei multiple se datorau între altele „superbiei rasei", și tot aceeași prietenă i-a mărturisit că, pentru ei, evreii, nu are strict nici o importanță ce zic și gîndesc „goii"! Am petrecut o bună parte a serii spunînd bancuri cu evrei, amuzîndu-ne și admirîndu-le geniul. În concluzie, Cioran a spus: „Suntem ca niște servitori care-și bîrfesc stăpînii!"

În legătură cu moartea poetului și pictorului Henri Michaux, care-mi place mult — știam că-l vede des (vorbiseră la telefon cu cîteva zile înainte de moartea lui), Cioran a spus strîmbîndu-se: „...Atîta perseverență, atîta ambiție, să vrei să scrii peste o sută de cărți... era bogat din cauza picturii..., dar de ce să scrii o sută de cărți? Ar trebui redusă opera lui la patru sute de pagini..." O clipă, umorul și obsesiile cioraniene despre textul scurt s-au întîlnit în acest panegiric neașteptat.

Înainte de a ne despărți, mi-a povestit o mică întîmplare personală: cutare dintre prietenii săi din România a vîndut, cu patru sute de lei bucata, cărțile poștale pe care el, Cioran, i le scrisese. Acum, nu mai poate să-i scrie, se simte inhibat la ideea că ilustratele pe care le trimite valorează 400 de lei! „N-ar fi trebuit să mi-o spună", mărturisește el, pe jumătate serios pe jumătate în glumă.

După o seară animată, în timpul căreia s-a rîs mult, m-am întors acasă cu un sentiment indefinibil care m-a deprimat. Să fie oare pentru că ghicesc îndărătul felului natural de a fi al lui Cioran o oarecare rezervă, nuanțe ascunse de ironie? Îndărătul cordialității, al prieteniei dintre noi, mă judecă, mă disecă, și totuși *mă cruță*. A fi cruțată, asta este probabil, este sigur, ceea ce mă deranjează. A fi cruțată, cu nuanțe care dovedesc perspicacitatea sa, asta trebuie să fie. A te simți catalogat, clasat într-un anumit compartiment, de către unii și alții, în funcție de ideea ce și-o fac despre tine — este o veche tortură subtilă pe care o recunosc de cîte ori îmi este dat s-o îndur.

16–18 noiembrie

Mă aflu la Congresul Federației Internaționale a Drepturilor Omului, care s-a ținut la UNESCO, în fața unei numeroase adunări de militanți veniți din multe țări unde Drepturile Omului sunt călcate în picioare. În rîndul întîi, cîțiva mari avocați parizieni de tendință socialistă: Robert Badinter, Michel Blum, Daniel Jacoby, foarte angajați, și care ne susțin. Au vederi largi, spre deosebire de trotkiști și alți extremiști de stînga. Se pare că la revista *Alternatives* trotkiștii redacției n-au apreciat un text de Dorin Tudoran, pentru că făcea aluzie la „elitele intelectuale" necesare în cultură. L-au socotit pe Tudoran „de dreapta". Nu se pot dezbăra de sectarismul și de prejudecățile lor față de ideea de „elită" și nu admit propria lor contradicție: căci ei asta sunt, o elită intelectuală, dar se vor „vocea poporului", „adevărați comuniști". Nu-i vei scoate de pe pozițiile ideologice, din fanatismul lor, nu le vei spulbera bănuielile față de noi, exilații, chiar dacă vîntul a început să bată dintr-altă parte și sunt obligați să admită că se petrec lucruri îngrozitoare în România.

20 decembrie

Bătînd la mașină textul unei conferințe ținute de un istoric american despre Ialta, am realizat ce devin evenimentele cînd sunt interpretate de cercetători, ce sunt tezele, documentația, lucrările lor despre al doilea război mondial și urmările de la Ialta. Este o mare diferență între ce se scrie și ce au trăit oamenii în timpul aceleași perioade, războiul, prăbușirea economică, închisorile, teroarea. Din această perspectivă, pînă și ultimul român are dreptul să fie ascultat. Să țin minte acest lucru în clipele cînd mă întreb: în ce măsură mă privește? Ce mă împiedică să-mi întorc privirile într-altă parte? Cercetătorii dau cuvîntul diplomaților care au subscris la împărțirea Europei. Cui îi pasă de încercările prin care au trecut oamenii din Europa de Est? Lucrările politice n-au nimic a face cu experiența și moartea a milioane de oameni sacrificați. Vai de învinși, Istoria este nedreaptă.

22 decembrie

În Uniunea Sovietică, comunismul a pricinuit suferințe și orori pe măsura Imperiului rus. Dar sufletul rus a fost capabil de tresăriri, de treziri care au zguduit lumea, vezi Soljenițîn și Andrei Saharov care au ridicat glasul în numele suferinței poporului rus. Nimic, nici un strigăt nu răzbate din România. Ceaușescu impune foamea și frica, dărîmă biserici și sate, o dramă se petrece acolo, în liniștea și neputința generală. Românii s-au scufundat, victime ale slăbiciunii lor, moralmente mediocri. Ce-a devenit sufletul românesc? Dinu Noica îmi scrie (într-o scrisoare care a făcut trei săptămîni de la București pînă la Paris): „Aici continuăm să fim alături de Istorie și să păstrăm, ca în cazul meu, « zîmbetul gîndirii celei mai adînci », cum spunea Montherlant în timpul Ocupației..." Dinu vrea să salveze gîndirea în mijlocul dărîmăturilor. Emană din aceste mesaje dezamăgite o nespusă seducție, farmecul unui Socrate și al unui Iov care s-ar fi retras împreună la Păltiniș pentru un lung dialog.... Scrisorile lui Dinu au o tonalitate orală, mi se pare că-i aud vocea citind versete din Cartea lui Iov, ca în acea seară îndepărtată dintr-un sat pierdut. Această detașare implică o calitate, renunțarea la lume, un merit care cuprinde toate teritoriile sufletului. Pentru a regăsi sufletul românesc trebuie să te duci să-l cauți departe, în pustiul unde s-a ascuns demult, fugind în fața violenței devastatoare a Istoriei. În pustiu, sau în vacuitatea scepticismului care distruge tot în jurul lui — acolo pare a se găsi faimosul suflet românesc. Și poate că, ajuns aici, are ceva de spus, un mesaj superior, dar ce are de spus nu interesează mersul Istoriei. Poate că acest suflet care refuză să adere are o dimensiune înaltă, poate că e semnul unei alegeri. Dar cine este interesat de refuz, de nonrezistență în fața crimei mai vizibil prezentă în inima Istoriei ca niciodată? Ce să faci cu renunțarea la acțiune? Să faci aforisme, ca Cioran, meditînd asupra inutilității acțiunii... Oricare ar fi valoarea detașării, s-ar putea ca zîmbetul înțeleptului să ascundă, în ultimă instanță, ceva *ilicit*...

1985

13 ianuarie

M-am dus la biserica Trinité să duc un pachet cuiva care pleacă în România. Nu intrasem niciodată în această biserică pariziană. Este imensă, urîtă, miroase a salon francez, mirosul catolicismului moștenit din secolul al XIX-lea.

Am dat pachetul persoanei care se afla acolo: o doamnă care se întoarce la București. Schimbăm cîteva cuvinte. Este resemnată și sceptică: „Și la ce le-a servit polonezilor să facă tot ce-au făcut?" E tristă, nu speră să se schimbe situația. „Nu-i nimic de făcut", spune ea. Această persoană reprezintă toată România.

14 ianuarie

D. B. trece prin momente grele. Voința lui de a se adapta se lovește de subconștientul incontrolabil, de „ființa lui așa cum este". Visează de-a-ndoaselea, se trezește disperat în patul său *de la Paris*. De altfel, nici nu doarme într-adevăr. De unde starea lui. Suferințele lui sunt cele ale unui *intelectual*. De comparat cu problemele minime ale unui tînăr cuplu de români sosiți în același timp, care se adaptează cu pași repezi, preocupați de munca lor tehnică (ea urmează un curs intensiv de informatică). Și totuși, D. B. este adevăratul cîștigător. Să înțelegi, să realizezi, să simți — să fii conștient de destinul tău — se plătește cu prețul chinurilor fără de care trăiești în mediocritate. D. B. este obsedat de „tăcerea românilor", temă care revine în toate conversațiile noastre. Îmi spune: „O mie de ani, apoi Avram

Iancu care și-a pierdut mințile, apoi Cuza care a luat calea exilului fără a scoate o vorbă..." Îl urmăresc pe D. B. de departe. Nu pot să-i mărturisesc gîndul meu ascuns, să-i prezic un calvar de etern exilat.

24 ianuarie

Colegul meu Edouard Roditi, interpret, poet, eseist, poliglot, evreu, homosexual, prieten încîntător a venit la noi într-una din serile trecute. Edouard iubește Dalmația, țăranii sîrbi, ultimele sate evreiești din Europa de Est (care nu mai există)... Traduce acum poeme din vechea turcă (care este persană), și spune că descinde din Fecioara Maria (care era din neamul lui David), printr-unul din strămoșii lui, Abrabanel, venit din Mesopotamia, unde se refugiase tribul lui Iuda înainte de a se stabili la Narbonna, în Franța! Obsesiile evreiești, simpatiile pentru lumea din Est, autoderiziunea, formează un amestec datorită căruia prietenii evrei din Franța devin adevărații noștri interlocutori... Cu ei, o jumătate din drum este parcursă. Cu ceilalți prieteni francezi trebuie s-o pornești de la început.

2 februarie

Am terminat de citit *Frunzele căzute* de Rozanov, recomandat de Cioran. Am găsit acolo explicația și ilustrarea rădăcinilor nihilismului rusesc. Rozanov vorbește mult despre ele în legătură cu evenimentele epocii sale. În același timp, se arată pe sine așa cum este, excesiv și profund în toate. Nihilismul rusesc își are rădăcinile într-un exces de adîncime ilustrat de însuși Rozanov. Pentru o minte din această categorie cu adevărat rusească, nu există o singură atitudine, ci *atitudini* în funcție de grăuntele de adevăr, „a mia parte" de adevăr care există în orice lucru. În consecință, fiecare lucru devine un abis în care mintea lui se cufundă. În cele din urmă, aceste abisuri se anulează, se anihilează unul pe celălalt. O astfel de minte nu poate fi redusă la o *medie* rezonabilă, de tip occidental, în care să intre noțiunea de libertate. (Vezi paragraful său despre *libertate*

asimilată cu vidul.) În ciuda culturii sale occidentale, nu concepe decît o societate guvernată de Țar și de Biserică, dogmatismul politic și religios și puterea absolută a șefului charismatic. La Rozanov, simțul suferinței este mai puternic decît orice alt sentiment. Suferă cu sinceritate, cu umilința și spontaneitatea unui om simplu. Cultura, inteligența nu intervin, rămîne deschis sufletului suferind dinlăuntrul lui. Originalitea sa constă în exprimarea acestui suflet, în felul lui de a-i prinde reacțiile zilnice, fără ocolișuri, fără pretenții. Simțul suferinței omenești este legat de iubirea lui pentru Biserică, a cărei măreție constă în a aduce alinare. El recomandă Biserica în ciuda defectelor, a popilor și a viciilor ei. Argumentația este justă și profundă: Biserica a păstrat intactă de-a lungul secolelor învățătura Evangheliei, de unde latura ei oarecum temătoare și prudentă, imobilismul care i se reproșează. Găsești mereu ceva *de învățat* în Biserică, ea este o *necesitate*. Și de asemenea: Biserica păzește și răspîndește Spiritul, frumusețea și noblețea creștinismului. Rozanov o spune admirabil: „Cînd sufletul mă doare, nu am ce face cu păgînismul. Citați-mi un singur bolnav cu sufletul care să se fi preocupat vreodată de păgînism?"

12 februarie

În urma unor apeluri telefonice, aflăm că Securitatea a făcut o descindere la Nicu Steinhardt (acum Părintele Nicolae) la mînăstirea Rohia. I-au confiscat cărțile, scrisorile și manuscrisele. După aceea, starețul mînăstirii l-a invitat pe polițist să ia ceaiul cu Steinhardt. Nicu a refuzat invitația, dar starețul l-a *obligat* să ia parte la această „agapă"!

La București, au „ras" mînăstirea Văcărești!

16 februarie

Am înțeles astă-noapte spiritul baudelairian al lui Cioran, care străbate *Lacrimi și Sfinți*. Găsești în evocarea sfinților mistici, în emoția estetică împletită cu lacrimi și voluptate, în aspirația către Dumnezeu vecină cu blasfemia, un ecou din Baudelaire.

Cînd Cioran notează în *Lacrimi și Sfinți*: „Sufletul lui Baudelaire în Evul Mediu", el ne revelează că este conștient de tonalitatea baudelairiană a pasajelor lirice în care excesul de suferință a sfintelor întîlnește excesul de bucurie morbidă în sine însuși.

6 martie

M-am internat în spital ca să fiu operată la gleznă după accidentul meu de la schi. M-am instalat de bunăvoie, într-o duminică după-amiază. Clinica este tăcută, afară este frumos, totul se petrecea bine. Am resimțit optimismul derizoriu al omului mic care a luat „o hotărîre bună". Asemenea senzații au fost și punctul de plecare al lui Kafka și Buzzati în povestirile lor. Eroul sosește plin de speranțe la spital, tribunal sau cazarmă, fără să-și închipuie că riscă să ajungă la „etajul de jos" (morga), sau într-o celulă, sau pentru totdeauna în deșertul tătarilor... Mi-amintesc că mă cuprinsese același gen de optimism în momentul arestării mele, în timpul primei nopți petrecute la Direcția Generală a Miliției din Calea Victoriei, la etajul al VIII-lea, într-o fostă odaie de serviciu transformată în celulă. Era frumos afară, priveam printre zăbrelele ferestrei ce dădea înspre curtea interioară a imobilului. Vizavi, la fereastra unei alte camere de serviciu transformată în celulă, un băiat mi-a făcut semn și i-am răspuns. De îndată, gardianul a deschis ușa: este interzis să faci semne! Eram calmă. Situația mi se părea absurdă. Eram sigură pe mine și curioasă să văd cum aveau să decurgă mai departe lucrurile. Frica a venit mai tîrziu, încetul cu încetul, noaptea, cînd am auzit urlete sfîșiind tăcerea. Am tresărit, am bătut în ușă ca să chem gardianul — care a deschis imediat. L-am întrebat: „Ce se întîmplă?" iar el mi-a răspuns printr-o frază curioasă: „Nu-i nimic! au prins niște hoți de cai!" M-a cuprins un sentiment necunoscut, ca un val lent care te împresoară. Pentru prima oară în viața mea mă găseam în fața unui zid, a unei limite, fără posibilitate de apel, eram *închisă*... Dar micul om din mine nu înceta să spere, să mă liniștească: o să le explic, o să le spun, o să înțeleagă... o să se întîmple așa, așa...

11 martie

Regimul comunist român dărîmă biserici pentru ca Ceaușescu să poată avea un „bulevard al socialismului victorios". Aceste biserici dărîmate sau de dărîmat se agață de mine, de noi, cu toată greutatea trecutului, mici și încăpățînate purtătoare de memorie. Prezența lor se cramponează de conștiință și cere cîte ceva — asemenea morților cărora trebuie să le dai cîte un cuvînt, un gînd, ca să nu lași uitarea să se înstăpînească asupra trecutului.

13 martie

O scrisoare anonimă a unui polițist de la Securitate a parvenit la Radio Europa Liberă. El este „mutul care vorbește". Așa se exprimă în anonimat popoarele reduse la tăcere de despotismul oriental. Agentul necunoscut povestește cu lux de amănunte cum lucrează Securitatea, unde se găsesc ascunzătorile ei, rețelele întinse care-i permit să mențină frica în sînul populației. Securitatea dispune de toate mijloacele tehnice moderne posibile, cumpărate în străinătate. Niște primitivi, însărcinați să supravegheze oamenii, dispun de ultimele *gadget*-uri de ascultare, transmisie etc. În strada bătrînească unde locuiau părinții mei, strada Pietății, cu casele ei de vechi București, Securitatea a instalat un detașament de intervenții urgente, cu tancuri și tunuri cu apă, pentru a împiedica eventualele manifestații de stradă. Într-o țară în care nimeni nu îndrăznește să miște un deget! Bastionul Securității ar fi instalat în casa Mavrocordat, unde locuia Jeanna M., prietena mamei. Ce-au devenit ceilalți locuitori ai bătrînei străzi a Pietății? Morți, plecați, rămași pe loc? Dentistul Coșuleț, sculptorul Baraski, familia Bastaki, bătrîna doamnă Ara Yarka (fosta soție a lui Citta Davila, refugiat în America) — și ceilalți locuitori ai căsuțelor dînd direct la stradă: un colonel, funcționari de altădată... Casa Z. s-a desfăcut, toți morți sau plecați în Occident, un singur frate rămas în București.

În mijlocul nopții, sirena unei mașini a salvării a străbătut cartierul. O ascultam, pe jumătate adormită, venind de departe, la început abia perceptibilă. Cu cît se apropia mai mult, cu atît

alunecam în trezie, o *altă* trezie. Auzeam sirena cu alte urechi, nu ale mele cele de azi, din patul meu de la Paris, ci cu cele ale unei alte persoane, care eram eu, vie, eu într-alt moment al vieții mele. Cînd? Nu știu. Știu doar că am fost dusă de un val de senzații. Retrăiam nu scene din trecut, ci momente de vitalitate, de viață imediată — *stări uitate*. Bucurie, forță și speranță, ai mei în jurul meu, eu tînără — mă simțeam așa cum fusesem în cutare moment. Deși știam că ceea ce trăiam în mine erau momente din trecut. Să-ți retrăiești stările, să le imaginezi cu violență, e perfect posibil. Ar trebui să poți chema de fiecare dată sirena care are darul să te trezească. Căci totul există în conștiință, totul este însemnat acolo pentru totdeauna, nimic nu s-a pierdut, cu condiția să învingi uitarea.

16 martie

Citesc *Memoriile* unei doamne franceze din *la belle époque*, care aparținea Parisului monden din acel sfîrșit de veac al XIX-lea și început de secol al XX-lea. Cutivată, tolerantă, deschisă, foarte inteligentă, dar încorsetată de însuși „spiritul" și „bunul gust" francez. Elisabeth de Gramont a văzut venind schimbarea, consecințele războiului din 1914, dar nu este în stare să vibreze profund, coarda dramatică îi este străină. Totul este estompat, rotunjit pentru a-și găsi loc în viziunea ei, în concepția franceză despre omul civilizat care „trebuie să-și domine pasiunile". Venind după lectura lui Rozanov, după condamnarea violentă și pătimașă a elitelor rusești pe care le acuză de dezastrul Rusiei, întrezărit de el înaintea morții sale, în 1917, „limitele" viziunii franceze, comparate cu excesele sufletului rusesc (mersul pînă-n pînzele albe, *hybrisul* dezlănțuit), apar ca necesare. Nu există civilizație fără acest gen de stil, fără aceste limite impuse de bunul simț și de rațiune.

noaptea următoare

Ascultînd un concert de Händel în tăcerea nopții, mi s-a trezit dintr-o dată o nostalgie nestăvilită pentru vechea Europă. Era

ca un fluviu omenesc ce străbătea Istoria, măreț și teribil, fecund și distrugător. Ecouri, cornuri de vînătoare în depărtare, ca niște peisaje, iar în față corzile, clarinetele evocînd monumente, pavilioanele, fațadele din secolul al XVIII-lea. Ascultam fascinată aceste chemări la acțiune și la vis, la ospețele vieții, această energie și aceste farmece aurite! Și cînd te gîndești că nimic din toate acestea n-ar exista fără literatura, muzica, pictura care au fixat în memorie frumusețea extraordinară a idealului european! Ireal? Dar totul este ireal! Totul trece prin imaginația creatoare! (Emoția de astă-seară nu are nimic în comun cu starea mea din noaptea trecută, cînd mă retrăiam pe mine însămi.)

1 aprilie

Am organizat o manifestație la Trocadéro pentru a atrage atenția asupra dărîmării bisericilor și a altor monumente ale trecutului în România. Presa ne susține, publică numeroase articole ilustrate cu fotografii.

20 aprilie

Cioran la telefon: a fost la Londra de unde s-a întors încîntat. A trecut pe la marea librărie Foyle's și nu a văzut nici o carte franțuzească în afara cîtorva manuale școlare. Nimic! Declară că literatura franceză nu există! Că Anglia există și se impune grație prestigiului limbii sale, că a rezistat mai bine decît Franța etc. și își reia leitmotivul: ar fi trebuit să scrie în engleză!

10 aprilie

M-am dus în California unde am asistat, al doilea an consecutiv, la Congresul ARA. Călătoria a fost lungă și destul de obositoare. Cincisprezece ore, cu oprire la New York pentru a schimba avionul. Am sosit la San Francisco seara — în sfîrșit întuneric! Zburasem o dată cu lumina fără întrerupere. Am traversat noaptea orașul, cu puncte luminate pe malul golfului, dînd impresia unui mic New York, apoi cartierele mărginașe

locuite de negri, pînă la campusul Universității Berkeley, unde s-a ținut congresul. A doua zi, am descoperit minunata climă californiană, vegetația luxuriantă, soarele strălucitor, cerul de faianță albastră. Nimic de-a face cu lumina de pe coasta de est a Americii, puternică și palidă, o lumină a Nordului. Discuții și mese amicale cu Matei Călinescu, Andrei Codrescu, Nestor Rateș, Vlad Georgescu, bătrînul Jean Negulescu și alți prieteni. După congres, organizatoarele, doamnele Țimiraș și Maria Manoliu, au oferit o recepție delegaților. Româno-americanii au de obicei un aer profesionist apropiat de cel al oamenilor de afaceri. Referințele lor sunt anglo-saxone, munca serioasă, „la rece"; obiectivitatea e la modă, tonul și jargonul savante. (Excelentă expunerea despre Blaga a lui Virgil Nemoianu.) Le lipsește farmecul oratorilor europeni, grija pentru modulație... La cocktailul de la Doamna Țimiraș (care este de altfel italiancă) — mulți româno-americani aparținînd unei *middle-class* înstărită, asimilată, căutînd cu o bunăvoință foarte americană să-și păstreze rădăcinile (*roots*). Casa gazdelor se bucură de o priveliște fabuloasă asupra golfului San Francisco. Bufetul, pregătit de o americancă, cuprindea chifteluțe și baclavale combinate cu legume crude și sosuri de *barbecue*. America impregnează totul — oamenii ca și bufeturile — cu caracterul ei hibrid, și alimentele servite reflectă fără îndoială acest lucru.

O dată terminat Congresul, am vizitat San Francisco împreună cu Nicolette Frank, apoi singură. Am luat autobuzul în toate sensurile, o experiență originală, mi s-a spus, căci acolo nu se circulă decît cu mașina. După ce am ieșit din Golden Gate Park, un autobuz m-a dus într-un frumos cartier în stil spaniol, pe malul golfului. Am colindat pe jos străzile elegante, însorite și goale la acea oră a după-amiezii. În fața fiecărei case, roz, ocru sau mov, la doi pași de trotuar creșteau trandafiri înalți, adăvărați copăcei. M-am apropiat și am recunoscut parfumul acestor trandafiri foarte mari și mototoliți. Mirosul lor a declanșat o amintire precisă. Nici un alt trandafir, nici chiar cei din Bois de Boulogne, de la Paris, și nici dintr-alte locuri, nu-mi amintiseră de grădina viei noastre din Moldova, în timp ce aici, pe malul Pacificului, la o mie de leghe depărtare, am recunoscut brusc trandafirii de la Faraoane, despre care auzisem spunîndu-se

în copilărie că erau *trandafiri din California*, importați și plantați de bunicul meu, îndrăgostit de via lui a cărei climă convenea perfect acestei varietăți de trandafiri. Memoria zace desigur în adîncul sufletului nostru, nimic nu se pierde, doar cheia ne lipsește adesea, ascunsă îndărătul unor întîlniri neașteptate, în afara oricărui plan previzibil.

Această amintire nu șterge alte impresii culese pe stradă, în mijlocul mulțimii pestrițe care se vîntură prin San Francisco, amestecul raselor, violența care mocnește și izbucnește brusc, precum acele țipete de femeie — o drogată? Sirena poliției a sosit urlînd și a ridicat-o. În campusul din Berkeley studenții organizaseră o mare manifestație, un *sit-in*, împotriva apartheidului din Africa de Sud. Libertatea nelimitată sub un cer splendid și un fel de tristețe însoțesc bogăția bogaților și buna conștiință a puritanilor. Există în California mai multă cercetare și creație tehnologică concentrată într-un singur loc ca oriunde în lume, dar și mai multă degradare omenească și nebunie. O lume bolnavă de progres care se joacă cu moartea, grăbită de magia diferitelor secte amalgamate societății. America culturală — Berkeley, fundațiile, bibliotecile extraordinare, muzeele — va putea oare să reziste multă vreme forțelor oculte cu care coexistă? Înscrise pe un zid din Berkeley, aceste cuvinte: *Let's blow all this madness before it blows us*. Desigur, o rămășiță din epoca hippy. În ultima zi înainte de plecare, o prietenă regăsită mi-a arătat podurile din San Francisco, începînd cu celebrul Golden Gate Bridge. Podul este precedat de lucrări arhitectonice extraordinare de la care pornește pentru a se lansa deasupra golfului, pînă la celălalt mal. Desenul lui este admirabil. Comparabil cu mișcarea unui gimnast în plin elan.

26 mai

Cioran la telefon: „Să mergi pînă în America pentru a vedea români!" (Îi vorbisem despre Berkeley.) Eu: „Trebuie să-ți asumi ironiile destinului tău!" El: „Așa este!... Uită-te la mine în aceste fotografii!" Făcea aluzie la interviul pe care-l acordase unei ziariste germane și la setul de fotografii pe care i le

trimitea ca să ilustreze interviul. În general, Cioran este din ce în ce mai „catastrofat" de ceea ce numește decadența Franței: „Am prezis-o în 1940... nu crezusem că va merge așa repede... francezii nu mai au instinct de conservare... nu mai simt lucrurile, semn al sfîrșitului..."

4 iunie

România: o văd de departe trăind în spatele unui geam fumuriu. Fețe privesc către Occident. Ascultă veștile transmise de Europa Liberă. Au exultat (îmi închipui cum își făceau cu ochiul, schimbau semne mute, își șopteau părerile în intimitatea nopții) cînd ambasadorul Statelor Unite, David Funderburk, și-a dat de curînd demisia pentru a protesta împotriva politicii americane dusă față de Ceaușescu — „clauza" acordată prea ușor etc. Un jurnal despre Exil publică o listă de actori, regizori, cîntăreți care au emigrat — au „rămas" — în America de cîtva timp încoace. Exodul cultural sub domnia lui Ceaușescu inspiră „nota redacției" de la sfîrșitul listei: „Dumnezeule!"

iunie

Occident și Orient. Borges are dreptate, „Orient" e mai frumos decît „Occident" din cauza silabei „or" (aur) care evocă soarele. În românește exista „apus" și „răsărit". Cu siguranță că Borges le-ar fi pomenit dacă ar fi cunoscut limba română. Cuvîntul „răsărit" a dat „răsăriteni", oameni ai Levantului. Sensul peiorativ de „levantini" nu corespunde cuvîntului „răsăriteni", care este luminos, plin de maiestate strălucitoare, de bucuria conținută în gesturile și privirile orientale. Blîndețe a dealurilor întoarse spre „Scările Levantului"... Iată o expresie luminoasă care corespunde cu „răsăriteni". Mi-amintesc de încîntarea ce m-a cuprins pe vaporul care mă ducea de la Samos la Efes. Mă întorceam spre lumina trecutului nostru de orientali, lumina insulelor grecești, a țărmurilor Asiei Mici. Da, „Asia Mică" răsună pe aceleași coarde ca „răsăriteni". Oameni ai Levantului, destinați să plece spre *Abendland*, Ținutul Serii, spre Occidentul crepuscular.

iunie

După lectura micului roman al lui Maurice Barrès, *Amatorul de suflete*, simt efectul tonic, incitant, al stilului, altfel spus al *formei*, asupra gîndului meu leneș. La antipodul lui Barrès se situează scriitorul care cultivă anti-stilul, ca de pildă Ionescu. De unde provine energia care susține anti-stilul? În *stil*, energia este un efect de forțe calculate pentru a susține edificiul frazei. În anti-stil, ea țîșnește din sursele spontaneității, ale primei încercări, ale autenticului netransformat de calculul estetic. Vigilența este necesară în ambele. În primul pentru a veghea la arhitectura frazei, în al doilea pentru a veghea asupra adevărului spontan, nealterat, pur. Două feluri de atenție se impun.

iunie

M-am întors din călătoria mea de interpretă în Grecia. Îi fac o vizită lui Cioran care are poftă de vorbă. Vorbim despre Saint-John Perse, ale cărui poeme le luasem cu mine în timpul călătoriei pentru a reciti *Anabase*. Cioran l-a cunoscut pe Saint-John Perse, a fost chiar obligat de Jean Paulhan să scrie un articol despre el într-un *Hommage à Saint-John Perse*. N-a făcut-o cu plăcere, căci îi găsește poezia declamatorie și fără substanță, cu excepția primelor sale versuri. S.-J. P. era, spune el, un diplomat încîntător, fermecător, iubea femeile, cunoștea toată lumea. A primit premiul Nobel în virtutea prieteniei sale cu Dag Hammerskjöld, mare personalitate norvegiană de la ONU. Apoi, nu mai știu de ce, Cioran a vorbit despre Camus. Mi-a povestit întîlnirea lui cu Camus, care l-a susținut, la Gallimard, cînd încerca să-și publice prima carte în limba franceză, *Précis de Décomposition*. Camus l-a tratat de sus, ca pe un începător, invitîndu-l să se pună de-acum încolo la treabă serioasă... Cioran nu i-a iertat-o, i-a purtat pică „dintr-un orgoliu de metec, știi..." și l-a criticat aspru de cîte ori i-a venit la îndemînă. Astăzi, spune: „Camus era un tip bine — nu era un mare scriitor, dar nu era nul... a fost eclipsat de Sartre, gunoiul ăsta..." La sfîrșit, mi-a pus cîteva întrebări despre *Lacrimi și Sfinți*, din care a acceptat să traduc cîteva pagini, ca o încercare. Cred că l-am

convins că i-ar interesa pe francezii care nu știu pînă la ora actuală că are și o operă românească. Cioran atribuie interesul său pentru sfinți lecturilor din Rilke, ale cărui prime versuri din *Stundenbuch* le citea în tinerețe. A spus că va trebui suprimată toată partea cu sfinții, latura poetică, astăzi demodată, crede el. Mereu aceeași obsesie, convingerea că numai gîndirea rece, decapată de straturile lirice, are șanse să dureze.

iulie

Avem pe strada Commerce, în cartierul nostru, un *clochard*... englez. Cerșește cu umor și în englezește. Ieri a țîșnit din spatele unei mașini parcate și mi-a făcut „buuu" la urechi. Este foarte tînăr și mai tot timpul beat.

august

Părintele Calciu a fost repus în libertate. Scrisorile sale către Radio Europa Liberă, în care denunță teroarea exercitată de Securitate asupra lui și a familiei sale, sunt triste și dezamăgitoare. De ce? Polițiștii l-au tratat cu o brutalitate feroce. Biserica Ortodoxă l-a caterisit după ieșirea din închisoare. Preotul Calciu face apel la Evanghelie în scrisorile sale, dar nu reușește să se ridice deasupra tonului de „reclamație". Dezvăluind ce a îndurat, denunțînd atitudinea Bisericii supusă regimului, îi lipsește acestui om de bună-credință o anumită înălțime de vederi, un elan pentru a se ridica la nivelul superior. Dar este oare posibil să te ridici în asemenea circumstanțe? Am eu dreptate să fiu dezamăgită? Poți cere omului care a fost închis în cele mai teribile închisori să fie neapărat un sfînt?

august

Vești groaznice din România, de pildă:

— Membrii unei familii se supraveghează, bănuindu-se unii pe alții că au mîncat ceva pe ascuns (regresiune către animalitate).

— Oamenii au stat la coadă toată noaptea în fața unei măcelării. Dimineața, cînd camionul a adus carnea, măcelarul o refuză. Îmbulzeală, scandal. Măcelarul explică atunci că era putredă... plină de viermi.

— Cineva, venit de la Paris pentru a-și vedea familia, a adus carne găsită într-o măcelărie: iată, am găsit! Dar familia din București o refuză. Ruda lor de la Paris nu știa că le cumpărase carne de nutria...

(Sunt obsedată de imaginea unei Românii din carne putredă și întuneric.)

august

Dinu Noica a sosit la Paris. A venit să mă vadă. L-am găsit neschimbat moralmente și aproape intact din punct de vedere fizic. Într-atît încît am avut impresia că ne despărțisem în ajun. A venit la Paris cu intenția de a-l publica pe Blaga în traducere. „Dacă îmi iese..." Îl regăsesc cu expresiile lui obișnuite, optimismul lui provocator, paradoxurile, farmecul conversației. Refuză în continuare să ia poziție, să denunțe public situația din România, despre care spune totuși că este lamentabilă. Afirmă că intelectualii români se simt, în fundul sufletului lor, răspunzători, și ei, de acest dezastru. Atunci?... Atunci nimic.

mai tîrziu

Oare Dinu mă dezamăgește? Numai pe jumătate. Este de bună-credință chiar în rătăcirile lui, chiar cînd judecă greșit Occidentul, ceea ce se poate înțelege. Mai puțin de înțeles este mania lui de a da la o parte realitatea românească: „E dezastruoasă, nici nu merită să vorbim despre ea..." Nu pot să subscriu la această atitudine, pe care nu o pricep *intelectual vorbind* — și i-am spus-o.

Dinu revine. A compus două „Scrisori deschise" — una către Comitetele Naționale ale Exilaților din Europa de Est, cealaltă către Exilul românesc, pentru a-i încuraja să... renunțe la revendicările naționale și să „facă Europa"!... Cel mai mare filozof

român nu a găsit altceva de spus decît niște platitudini despre Europa? A fost puțin jignit de reacția mea și a plecat cu textele.

Ne revedem — e mai sclipitor ca niciodată. Spune: faceți altceva, faceți *cultură*, voi care sunteți în Occident! Are proiecte: o editură în străinătate pentru publicarea autorilor români; ar vrea să „salveze cîțiva tineri intelectuali care se pierd acolo". Spune că „îi pierdem între 25–30 de ani", vîrsta la care băieții înzestrați sunt siliți să se supună împrejurărilor, să ia o slujbă, să facă concesii, în loc să se consacre „culturii". Vrea să-i ajute, ne cere să-l ajutăm să salveze aceste tinere inteligențe. După o lună petrecută la Paris — l-a văzut pe Eliade, care susține publicarea lui Blaga la Editura Payot, l-a văzut pe Cioran și pe alți români culturali —, începe să înțeleagă, se miră mai puțin că oamenii sunt foarte ocupați și puțin disponibili. Găsește că el însuși e tentat de prea multe lucruri.

Ne-am văzut de mai multe ori în timpul ședерii lui la Paris. A venit pentru un week-end în Normandia, prima oară după șapte ani... Invitasem la dejun pe filozoful francez, prieten cu noi, Manuel de Diéguez, care locuiește în regiune. Dinu și-a susținut strălucit teoria: cultura și gîndirea trebuie păstrate în afara contingențelor politicii, dar Diéguez, filozof raționalist pentru care rațiunea politică primează, l-a combătut pas cu pas, nu l-a iertat... pînă în clipa cînd toată lumea a admis că fobia politicului la un gînditor de talia lui Noica se explică prin regimul din România, prin dezgustul adînc pe care i-l inspiră, din care decurge apolitismul său... În urma acestei interpretări conversația a continuat, foarte amicală, căci Diéguez este un mare *causeur*. Dinu a făcut foarte bună impresie. Mintea lui vie, replicile, cultura vastă și francofonia lui i-au încîntat pe toți. După-amiază, după plecarea musafirilor noștri, ne-am plimbat în satul normand. Dinu a apreciat locul pentru că nu era turistic, „exact genul de loc unde trebuie să trăiești". Casa, livada i-au evocat alte locuri pe care le străbătusem împreună, la Cîmpulung, la Vărateс, în parcuri, tot discutînd ca în acest week-end de neuitat în Normandia. A doua zi, în mașină, la

întoarcerea noastră la Paris, Dinu mi-a spus: „Ziua de ieri a fost încă unul din acele momente care întăresc o prietenie." Apoi m-a judecat: mi-a reproșat că n-am scris cartea exilului la Paris. N-am răspuns. Ne-am despărțit cu aceeași întrebare pe buze: pe cînd viitoarea noastră întîlnire?

Alpii din Valais, 15 august

La Crans sur Sierre am regăsit pe Vintilă Horia și familia lui. Vintilă, vioi și juvenil ca întotdeauna. Un om cinstit, drept, fără rupturi interioare, însuflețit de o sfîntă indignare împotriva comunismului, ateismului occidental, iacobinismului francez. Este credincios trecutului și crede în viitor din cauza perenității Sacrului, totodată ascuns și revelat în lucrările oamenilor de știință proeminenți din ziua de azi. Spune că nu-i zi în care să nu se gîndească la România, la soarta ei nefericită. Calitățile lui morale, credința, idealismul, încrederea de care dă dovadă îl transformă într-un incondițional al Speranței. Refuză îndoiala și ruptura, într-un cuvînt tot ceea ce formează drama omului modern, riscul pe care îl presupune punerea în chestiune a valorilor. Acest risc pe care Cioran l-a asumat. Mă feresc de altfel să-i vorbesc despre Cioran pe care nu-l iubește. Am fost mișcată de aprecierea pe care a dat-o poeziilor mele în franceză. Poate că sunt, fără s-o știu, mai aproape de el decît credeam.

28 august

Am luat trenul de la Sierre, prin valea Ronului, pînă la Lausanne. Să străbați cu trenul livezi și vii, apoi să mergi de-a lungul lacului Leman într-o zi însorită de august, nu cunosc mai mare fericire. A doua zi m-am hotărît în sfîrșit să mă duc să-l văd pe Ion Caraion. Este extrem de bolnav. Are cancer la ficat. Nu știe, crede că ciroza este provocată de o veche hepatită cronică contractată în pușcărie. S-a făcut ca o umbră, nu mai mănîncă, vocea i s-a stins. Obrajii lui s-au mai îmbujorat pe cînd stăteam de vorbă pe canapea, pe o căldură neobișnuită. Mi-am amintit că-l văzusem ultima oară într-un spital din București (1978).

Amărăciunea lui înnăscută nu este afectată de oroarea stării în care se află. S-a justificat, acuzînd Securitatea de a fi manipulat paginile din jurnalul său, cele care au apărut în *Săptămîna*, în care îi bîrfea pe prietenii lui din Paris, și pe mine între alții. Tocmai lucrul de care mă feream, motivul pentru care îmi amînasem de mai multe ori vizita, pînă la această întîlnire tîrzie, dureroasă și contradictorie. A rostit cîteva fraze dezamăgite despre Occident, înțepături ironice la adresa poeților din exil (Horia Stamatu, Alexandru Lungu) și a intelectualilor de la Paris. Dar era dornic să aibă vești din Paris. L-am felicitat pentru revistele sale publicate la Lausanne, pentru omagiul poetic care i se adusese și care fusese evocat în *Journal de Genève*. S-a sculat și s-a dus să-mi aducă volumul. A fost o vizită tristă: bietul Ion Caraion moare la Lausanne, neschimbat, purtînd toată povara amărăciunii sale congenitale. Soția lui (căreia îi datorează atît de mult) m-a condus la plecare și mi-a spus ceea ce ghicisem văzîndu-l: Caraion este pierdut.

septembrie

Cum a fost perceput Dinu Noica de un spirit francez raționalist, cartezian și anticlerical? Am primit o scrisoare de la filozoful Manuel de Diéguez în care găsesc această apreciere: „...Vă mulțumesc că mi-ați permis să-l cunosc pe Constantin Noica. Am fost foarte interesat să descopăr că mai există încă platonicieni puri, care cred că omul de stat, de exemplu, există în sine, într-un cer de idei pure și că oamenii de stat reali nu sunt pe pămînt decît palide cópii sau umbre ale esenței lor cerești. Am înțeles mai bine, ascultîndu-l, în urma cărei logici poți să declari că nu există om politic, de vreme ce ți-ai dat în prealabil despre el o definiție care te va împiedica întotdeauna să întîlnești unul în carne și oase. Din acest punct de vedere, platonismul este un instrument spiritual care-ți permite să evadezi din realitățile pămîntești și din ororile politicii întru profitul unei imagini ideale și declarată unica « reală ». Ceea ce dovedește că critica idealismului, care merge de la Hume la Heidegger via Nietzsche, reprezintă viitorul filozofiei. Acestea fiind spuse,

spiritualitatea « neo-platoniciană » a lui Noica mi-a plăcut mult. Cred însă că drumul unei spiritualități mai apropiată de oameni și de concret e deschis, dincolo de amăgirea idealistă care a dat naștere ideologiilor. Cred că Noica interpretează oarecum forțat textele lui Platon pentru a putea nega filiera Platon–Hegel–Marx și dictaturile născute din idolatria ideii pure și a conceptului absolut. Din punctul acesta de vedere, poate că nu greșesc cei care mă socot un filozof creștin, căci eu cred că nu poți întemeia o filozofie a individului și a persoanei dacă nu înțelegi importanța filozofică a mitului întrupării. Dar sunt încîntat că am putut cunoaște o persoană atît de spirituală și de o elevație atît de firească..." Comentariile lui Diéguez îmi arată mie, care judec aceste lucruri în primul rînd prin intuiție, ce reacție poate trezi într-o minte occidentală „spiritul" lui Noica, impregnat de tradiție și de subtilități orientale. Fără-îndoială, ar trebui bătut la alte uși în Franța, la „uși spirituale", în marginea gîndirii la modă, pentru ca Dinu Noica, și Blaga de altfel, să poată găsi într-o zi un public care să-i citească.

2 octombrie

Astăzi este o zi tristă. Franța îl întîmpină pe noul stăpîn al URSS-ului și al tuturor popoarelor noastre sclave. Ce mizerie! Am o senzație de sufocare. Cu Gorbaciov trece umbra pușcăriei deasupra libertății noastre din Franța. Ieri am manifestat la Trocadéro, noi, popoarele „mici". Azi, la Palatul Congreselor, la Sala Porte Maillot, rușii exilați au organizat o mare reuniune. Veniseră Vladimir Bukovski și reprezentanți importanți ai Internaționalei Rezistenței și ai altor organizații de emanație rusească. Am asistat și noi, din partea Ligii, pentru a aduna semnături cerînd eliberarea lui Radu Filipescu și pentru a denunța tratamentul la care sunt supuși disidenții în România. Vizita lui Gorbaciov intervine într-un moment de descurajare. Constat diferența dintre era Gorbaciov care începe și vizitele lui Brejnev, la o epocă *nu foarte îndepărtată,* cînd mai aveam *speranțe*. Astăzi domnește un sentiment de neputință, impresia că nu se poate

face nimic. Din România ne vin veşti îngrozitoare: oamenii trăiesc în simbioză, o simbioză oribilă, cu Securitatea. Totul se petrece între „prieteni". Mi s-a povestit cum se întîmplă: cineva, în genere un tip tînăr, simpatic, se invită la tine. Stai de vorbă, individul este destul de cultivat. După un timp, îţi dă cîteva sfaturi amicale. Este la curent cu viaţa ta, îţi vrea *binele*... „Hai, fii rezonabil, nu fă prostii, lasă-te de cutare acţiune, uită de cutare relaţie..." Infernala prezenţă te urmăreşte şi după plecarea lui. Ştii că eşti supravegheat, trăieşti în fiecare zi un coşmar treaz, viaţa ta nu-ţi mai aparţine. România a devenit o închisoare pentru douăzeci de milioane de locuitori.

6 noiembrie
(după o lungă întrerupere)

De o lună lucrez la traducerea volumului *Lacrimi şi Sfinţi* — alege, taie, transpune în stilul francez al lui Cioran. Textul a dezvăluit libertăţile permise de sintaxa românească în care fraza şerpuieşte în voie, revine, cu mlădieri şi repetiţii imposibile în franceză. Cioran este cînd mulţumit şi înduioşat („alegerea dumitale este bună, ai prins tonul"), cînd dezgustat de propriul său text („eram nebun, băteam cîmpii, nu mă recunosc, acum m-am îndepărtat de religie, îmbătrînind, toate acestea mi se par ridicole..."). Mă duc la el poimîne ca să lucrăm împreună. A tăiat, pare-se, din nou, a scurtat (m-a prevenit la telefon: „ai să fii îngrozită..."). Dar la ce bun, ce va rămîne din *Lacrimi şi Sfinţi* dacă nu-i păstrezi *elanul liric* cu excesele lui? Un scriitor rus, în locul lui Cioran, ar fi avut curajul să se arate aşa cum era. La el, care este român, prudenţa predomină.

9 noiembrie

Am petrecut opt ore cu Cioran lucrînd la *Lacrimi şi Sfinţi*. A suprimat pagini întregi, acelea pe care le-a reluat în eseurile lui franceze („asta, am mai spus-o în altă parte"), dovadă, dacă mai era nevoie, că opera lui franceză îşi are rădăcinile în cea românească. Opt ore cu un tigru intelectual!

10 noiembrie

O epocă se poate măsura după viziunile care i-au emoționat pe oameni, i-au tulburat, i-au făcut să trăiască sau să piardă orice speranță. Dar și după gradul de bună-credință al creatorilor. Bună-credință, convingere, fără de care nu există o creație mare. După ce criterii va fi judecată epoca noastră? După idealurile de ură care au pervertit popoarele, după falsele credințe care i-au înșelat pe intelectuali, după idolii proclamați de spirite perverse, însetate de putere și de moarte. Epoca este neagră, marcată de un semn negativ. Nu vor dăinui decît marii sceptici și disperații, care au văzut sfîrșitul înscris în domnia terorii impusă de falsele idealuri (dictatura proletariatului, lupta de clasă, egalitarismul, materialismul istoric), cîțiva gînditori clarvăzători și cărțile lor profetice. În această perspectivă, vocea lui Cioran, multă vreme marginală, excesele, furorile, indignările sale, *sună just*, indiferent că-ți place sau nu. Omul tînăr și exaltat care scria *Lacrimi și Sfinți* în 1937 era în consonanță cu ce avea să vină — revolta sa existențială, rînjetele, blasfemiile sale par să aparțină astăzi secolului acesta. Transpunînd în franceză aceste texte înfiorătoare, am sentimentul straniu că blestemele lui Cioran nu distrug spiritul. Ele se deschid asupra Vidului, un Vid peste care plutește Divinitatea absentă. Ceva mă face să adaug: absentă *pentru moment*.

27 noiembrie

Aflu de moartea lui George I. Gh. Duca, pe care mi-o anunțase în mai, cînd l-am întîlnit în California. Era pe la sfîrșitul mesei pe care o luam împreună la restaurantul studenților, la Stanford, pe o vreme minunată. Afară, pe esplanadă, cînta o orchestră cînd m-a anunțat, pe neașteptate, că nu aveam să ne mai revedem. Intenționa să se sinucidă în ziua în care avea să împlinească 80 de ani, adică în toamna următoare. Nu l-am crezut, l-am socotit exhibiționist și de prost gust. Versiunea oficială spune că a fost găsit mort în fața televizorului, în urma unui atac de cord. Ciudată dispariție a unui om pe care nimic nu părea să-l determine la sinucidere. Îmi spusese că nu voia să ajungă bătrîn

și bolnav. Am crezut atunci că vorbea așa din cochetărie, căci se ținea încă foarte bine, un boier român cu mintea vioaie și fermecătoare. Nu părea să fie un om chinuit. Mă înșelasem. A murit cu un fel de demnitate, ca un bătrîn japonez care dispare zîmbind. Gîndindu-mă acum la întîlnirea noastră, la plimbarea prin Stanford, pe care a ținut să mi-l arate, la buna lui dispoziție (chiar în momentul în care mi-a destăinuit secretul lui și și-a luat rămas bun), am înțeles cum te poți înșela asupra adevăratelor dimensiuni ale unei persoane, chiar prietenă, căci G. D. era un vechi prieten al familiei mele, motiv pentru care mi-a și vorbit atît de deschis. Dar mi-a lipsit perspicacitatea. Citisem cîteva pagini din *Jurnalul* lui și mi se păruse că nu era deloc o ființă angoasată. Această lecție de stoicism m-a tulburat și m-a întristat. În același timp, nu mă pot împiedica să gîndesc că, anunțîndu-și hotărîrea cîtorva prieteni, G. D. a ascultat de caracterul lui meticulos și pedagogic. Dar aceasta nu știrbește cu nimic gestul dramatic în sine.

29 noiembrie

Cioran și toanele lui în legătură cu textul *Lacrimilor*... Revine mereu asupra ideii că ar putea apărea *morbid* „francezilor". Realizez cît de mult se teme că nu va face impresie bună. A fost oare întotdeauna așa? Prudent, precaut, temîndu-se să nu se arate mai prejos de reputația sa... La el lucrează în permanență conștiința pe care o are despre valoarea lui și ideea foarte precisă căreia i se supune. Are un model de scriitură pe care și l-a făurit și de care ascultă. Judecă textul foarte scurtat și condensat din *Lacrimi și Sfinți* în funcție de acest model format, la rîndul lui, la școala franceză. Se gîndește că ceea ce ar putea părea morbid „francezilor" este trecerea continuă, de-a lungul paginilor, de la obsesia lui Dumnezeu la absența de Dumnezeu. Admite că textul „se ține", că face un tot. Dar e neliniștit. Pentru cititorii francezi, această obsesie bolnăvicioasă a lui Dumnezeu, această alternanță prea marcată este de neconceput. Trebuie să aratăm textul unui francez, spune el — dar care francez? Discutăm. Unul care să aibă preocupări religioase, care să nu fie prea bătrîn, nici prea catolic — un semicălugăr, un preot

răspopit?... Îl întreb — se întreabă și el. Pornită împreună cu Cioran în această mică aventură literară, asist în același timp cu detașare la spectacol: Cioran confruntat cu sine. Singura atitudine posibilă din partea mea: să-i lansez sugestii, să-l privesc cum le prinde, le consideră, le respinge sau, dimpotrivă, se gîndește le ele cu o satisfacție bruscă și neașteptată.

noiembrie

Încă o poveste de acolo: nefericitul inginer Ursu își scria jurnalul de patruzeci de ani (treizeci de mii de pagini!) . Reușise acest tur de forță: să-l păstreze, în aparență fără a-l ascunde, pînă în anul acesta. Cineva l-a denunțat și în cîteva luni a fost lichidat. Arestat definitiv în septembrie trecut, a murit la Securitate în noiembrie. Povestea unui om care jucase cartea „celui care nu are nimic să-și reproșeze". Păstra ultimul său caiet într-un sertar de la birou, „la serviciu". Acolo își scria jurnalul! Cît de tristă este această poveste românească, o poveste de trădare, *urzită* în tăcere. Se spune că, hărțuit de Securitate, Ursu ar fi acceptat să lucreze pentru ea. Și totuși l-au lichidat. Delațiunea inerentă sistemului comunist, adaugată înclinației românești pentru trădare, i-a venit de hac.

8 decembrie

Se anunță că, vizibilă în spatele norilor, cometa lui Halley se află deasupra noastră. Ne este arătată la TV. Vestea ar trebui să ne cufunde într-o stare de visare, de teamă, de spaimă în fața misterului. Dar rămînem indiferenți. Cel mult, nițel curioși. Odinioară ar fi fost socotită un semn prevestitor de războaie, de tulburări, de ciumă. Astăzi, neliniștea s-a cuibărit în altă parte: fie foarte jos, în pulsiunile trupului, prin intermediul psihanalizei care manipulează angoasa nelăsînd-o să respire așa cum respira pe vremuri în vechile credințe; *fie foarte sus*: în abstracție, acolo unde știința descoperă la rece semne superioare care ne situează în misterul explorat fără încetare, dar niciodată

pătruns. Nici în unul, nici în celălalt caz cosmosul nu ne mai vorbește la nivelul gesturilor noastre zilnice.

10 decembrie

Cioran îmi telefonează: *Des Larmes et des Saints* va apărea anul viitor la Editions de l'Herne, într-o nouă colecție condusă de ziaristul de la *Le Monde*, François Bott. Cioran i-a spus: „Nu începe cu mine... și în nici un caz cu o carte din tinerețe... începe cu *un francez*!" Eu insist ca să păstreze cîteva din frazele pe care le-a bifat. Îi explic, folosind o imagine, că „impuritățile" din cristal își au adesea importanța. Că greșește vrînd să-și păstreze imaginea tăiată și șlefuită impecabil în cristalul limbii franceze... Se arată conciliant, acceptă să se arate așa cum era altădată, dar numai în unele puncte mărunte pe care încerc să le salvez.

decembrie

O gazetă a Exilului românesc care apare la New York sub titlul pretențios *The New York Spectator*, expunînd afacerea Pordea, ales în Parlamentul European pe lista lui Jean-Marie Le Pen, mă califică de *troțkistă* aparținînd grupului de la Paris (Ieruncii, Mihnea B. etc.). Articolul — stupid și, în părțile lui esențiale, imund — emană de la oficina de dezinformare a Securității, care speculează sentimentele *invidioșilor* și mediocrilor din Exil.

11 decembrie

Lectură tîrzie a *Jurnalului* lui Kafka. Îl citesc dintr-o voință de cultură, pentru a scăpa de ocupațiile obligatorii, chiar dacă lectura lui Kafka mă face să străbat ținuturi psihologice pe care le explorez fără plăcere. Și totuși, opririle nu lipsesc, interesul meu fiind adesea trezit, de pildă, de relațiile sale speciale cu limba germană. Este revelator pasajul în care protestează împotriva apelațiunii „Mutter", care nu-i șade bine unei mame evreice: „Pentru evrei, cuvîntul *Mutter* este foarte germanic, conține

fără ca ei să-și dea seama, tot atîta răceală cît și splendoare creștine, iată de ce femeia evreică numită *Mutter* este nu numai ridicolă, ea este și străină." Și cînd te gîndești că și-a scris opera în *Hochdeutsch*, neputînd să evite cuvinte atît de „reci" și de „splendide" ca *Mutter*!... Brusc, în mijlocul unei pagini de Kafka, am impresia că mă aflu pe marginea unei prăpăstii la munte. Revăd viziunea pe care am avut-o într-o zi de august cînd am urcat cu telefericul deasupra Zermatt-ului, pînă la piscul Matterhorn. Măreția inumană a ghețarului negru-cenușiu, cu povîrnișurile luminate de soarele fără umbră al marilor înălțimi și al prăpăstiilor văzute în plină zi. Citind pe Kafka, mi le închipui noaptea și mă cuprinde o amețeală retrospectivă.

13 decembrie

On avisera — această expresie tipic franțuzească, „vom vedea, ne vom gîndi, vom face necesarul, ne vom conforma regulilor" — am mai auzit-o și ieri la niște prieteni a căror viață mi s-a părut întotdeauna și ea extrem de franțuzească. O viață ordonată, conservatoare, de intelectuali aparținînd înaltei burghezii. El, Henri Gouhier, de la Academia Franceză, autor a numeroase lucrări despre filozofii religioși francezi, ea (prietena mea) profesor *agrégée* de filozofie la Universitatea din Nanterre. Locuiesc într-un imobil vechi din cel de-al XVI-lea arondisment. O viață din care sunt excluse improvizația, neprevăzutul, în care totul este organizat, o viață franceză conformistă, asemănătoare cu un manual clasic. O viață în spatele căreia se ascund desigur drame (de altminteri au un copil anormal), patimi, dar care nu afectează cadrul, regulile sociale și juridice pe care se întemeiază. Privindu-i cum trăiesc, am înțeles: în realitate, ei știu, au sentimentul profund, pe care l-au avut pînă acum francezii, că, rămînînd astfel, își ocupă în chip firesc locul, *locul lor*, într-un mare edificiu social. Ei sunt siguri că viața lor conformă cu regulile stabilite pune o piatră la marele edificiu al societății și culturii franceze, care îi susține și pe care ei o perpetuează. Ce contrast cu lumea românească în veșnică refacere! O lume în care toate mijloacele sunt bune, căci timpul este scurt, în care

fiecare este un „aventurier", căci nimic nu-l susține, unde nu există nimic de durată, nici o structură stabilă. Polonezii au Biserica, ungurii și cehii o tradiție moștenită de la Sfîntul Imperiu. Românii au fost lăsați singuri, generație de generație. O singură structură: satul tradițional. Măturat. Și astăzi, nenorocirea comunistă.

14 decembrie

Societatea occidentală sacrifică totul comerțului: două sute de industriași americani s-au dus la Moscova zilele acestea, din proprie inițiativă, să propună contracte rușilor, care i-au primit bine, dar tratîndu-i „de sus".

aceeași zi

Îi scriu unui prieten român care a ales să rămînă în Occident: „...ai rămas în Occident, lucru dureros, dar poate necesar astăzi — cred că astfel putem să ajutăm, să denunțăm tragedia și scandalul unei țări sacrificate nu numai din exterior, dar și din interiorul nemerniciei pe care o întruchipează Ceaușescu. Mă gîndesc la cei care suferă în tăcere, nevinovați și uitați de Istorie, dar a căror existență justifică dreptul la supraviețuire al unui popor nenorocit..."

16 decembrie

Ieri seară, la cenaclul lui Leonid M., Monica s-a așezat pe canapea lîngă mine. Ce-mi revela vocea ei, rîsul ei, vitalitatea ei puternică și obscură, îmi era confirmat de greutatea umărului ei apăsînd pe al meu. N-am reacționat, m-am lăsat zdrobită pentru a sesiza mai bine calitatea acestei greutăți venite din străfundurile rădăcinii românești.

21 decembrie

Din ce este făcută suferința? Din moartea a ceea ce ar fi trebuit să trăiască, a ceea ce avea în sine ce-i trebuia ca *să fie* și care

a fost împiedicat să se împlinească. A iubi pe cineva înseamnă a voi *să fie*. Suferi cînd această persoană nu poate *să fie* (calitatea dătătoare de viață, creatoare, a iubirii)... Poți suferi de asemenea prin această altă iubire care este un sentiment deviat sau derivat — iubirea de sine. Sunt suferințele de amor-propriu.

22 decembrie

În jurnalul lui Kafka găsești scurte scene cu personaje care îndeplinesc acțiuni nesemnificative. Ele sunt precise, reale și sunt în același timp *viziuni*... Din aceste bucăți de *puzzle* se compun povestirile lui. Exemplu: noaptea, un om aude bătînd la ușă — apare un necunoscut; un bătrîn umblă prin ceață — apar și dispar în fața lui siluete amenințătoare sau prăpădite; cineva pe stradă ridică un braț etc. Îndată, un mecanism se pune în mișcare. Vrei să știi ce va urma. Ești totodată angoasat și fascinat. A fost de ajuns o frază ca efectul să înceapă a se face simțit, precum efectul unei pilule misterioase asupra întregului organism. Am ajuns la începutul anului 1914. Nici un cuvînt despre evenimente, despre istoria contemporană, de-a lungul a 370 de pagini! Nu se ocupă decît de obsesiile lui, de probleme personale, de tentativele lui de a se logodi, de suferințele lui intime fizice și psihologice, de viziuni și visuri, de rude și cîțiva prieteni apropiați. O inteligență ca a lui, atîta lumină, ca să răscolești numai ținuturile nopții, frica, oroarea de sine, decăderea care-l pîndește pe om. Faptul că a scris capodopere plecînd de la o viziune atroce a omului, asta spune mult despre epoca lui (adică a noastră) și despre arta în stare să respire în vidul metafizic. Kafka îți insuflă fantasmele sale, imaginația lui lucrează asupra propriei sale persoane. Este propria lui hrană, se sfîșie singur, de unde groaznicele lui suferințe.

1986

10 ianuarie

Ieri seară, la televiziunea franceză s-au arătat imagini din București filmate de doi ziariști de la Antenne 2. O viziune de mizerie și dărîmături, cu vocea Mariei Tănase în surdină. În fața acestui spectacol de moarte m-a cuprins o jenă amestecată cu rușine. Trebuie oare să ascundem nenorocirea românească? Nu — sunt de partea celor care au ales să nu tacă. *Trebuie* arătate aceste scene, ființe fantomatice străbătînd un peisaj de ruine și de noroi, fețele lor înspăimîntate. Chiar cele cîteva persoane care au acceptat să vorbească cu îndrăzneală, ca Mihai Botez, au făcut declarații prudente, de spaimă. Doar o voce de femeie a vorbit într-o tonalitate justă — se tînguia, spunînd: priviți, suntem ca niște morți... Lîngă mine, un român de la Paris, confortabil instalat pe scaunul lui, privea cu o satisfacție de „specialist" imaginile filmate. „E bun filmul, nu-i așa?", mi-a spus. Da, era bun, dar în adîncul meu persistă un fel de silă în fața amestecului de mizerie și de muzică, de prăbușire cu acompaniament de romanță de altădată, de gesticulație a sufletului mic în fața marilor nenorociri cu care e obișnuit să conviețuiască...

20 ianuarie

Un ziarist american de la *Christian Science Monitor* pleacă la București. Vrea și el să facă un reportaj. Cere adrese, contacte, informații. Știe că oamenilor de acolo le este frică, știe în teorie. Cînd îi explic că este țara în care „se face cu ochiul", în care

se joacă un dublu joc, nu înțelege. După-amiaza, un telefon de la Viena, de la *Helsinki Watch International*. Aceleași cereri de informații pentru un ziarist de la *Time Magazine*.

22 ianuarie

Cioran mi-a trimis cartea lui: *Exerciții de admirație*. Țepeneag (care trăiește retras acum, nu mai vrea să audă de Exilul românesc) găsise deja un titlu asemănător, *Exerciții de așteptare*, dar proza lui onirică trăsese sensul cuvîntului „exerciții" spre efecte estetizante. La Cioran, cuvîntul „exercițiu" se află într-adevăr la locul lui prin efectul căutat: claritate clasică, ironie personală pusă în slujba ideilor și a portretelor scriitorilor săi favoriți.

25 ianuarie

Ieri seară, la Marianne Parlier, am aflat că vocea femeii care-și striga nenorocirea în spatele peisajului dezolant al Bucureștiului nu era vocea persoanei *adevărate* care rostise acele cuvinte. Ca să n-o compromită, operatorii de la Antenne 2 au pus pe cineva de la Paris să le repete... un efect teatral ilustrînd o realitate de coșmar. Pe fondul dărîmăturilor, un simulacru de martor! Dincolo de dezolare, comedia! Tot ieri seară am zărit pe masa soților P. *Exerciții de admirație* trimisă de Cioran, care și-a făcut astfel datoria de bun manager al relațiilor sale publice. Și cînd te gîndești că Marianne P. îl scoate din sărite!

26 ianuarie

Explozia navetei Challenger, transformată în minge de foc mă obsedează. Drept antidot, îmi spun că bursa din New York a reacționat imediat, valorile științifice au căzut brusc! Apoi, speculația asupra viitorului a reînceput, valorile au urcat din nou. Banii pariază pe marele *opening* care se reface în speranța Americii, precum cerul în spațiu, o dată împrăștiate urmele lui Challenger. Explozia s-a produs în timp ce eu, la Paris, luam masa de prînz cu Eddy Reichmann în vecinătatea sediului UNESCO unde

lucrează. Eddy R. mi-a spus că Ceaușescu nu le trezește decît dispreț sovieticilor. În legătură cu românii sub domnia lui Ceaușescu, un funcționar rus de la UNESCO a spus: „Îl au... să și-l păstreze!" În realitate, este subînțeles că numai ei, sovieticii, *ar putea* schimba situația într-o zi. Vorbind despre politica Ceaușeștilor, Eddy R., care are o slăbiciune pentru scriitorul Nicolae Breban, îmi spune că acesta i-a mărturisit concepția lui: pentru N. B. politica înseamnă a lua puterea și a nu-i mai da drumul! Cuvinte rostite, pare-se, fără ironie. Concepție tipic „pămînteană"!

31 ianuarie

Cioran la telefon: în *Nouvelles littéraire* a apărut o pretinsă „convorbire" între el și o romîncă venită de la Geneva. Nu-i vine să creadă. „Să fii tras pe sfoară de o romîncă de la Turnu-Severin!"... Defectul lui, vorbește prea liber cu unii și alții, îi joacă feste. Jură că nu i se va mai întîmpla!

5 februarie

Eram singură azi după-amiază, cineva a sunat și am deschis din milă, milă pentru o refugiată care bate la uși. Se descurcă vînzînd broderii și iconițe pe care le pictează ea. Îmi povestește necazurile ei; o cred, este tipul artistei minore care trăiește în apele tulburi ale Exilului. Și-a franțuzit numele, din Ionescu a devenit Rousseau („ca Jean-Jacques", spune ea). În fața ei sunt dezarmată. Deodată realizez că i-am făcut promisiuni imprudente, făgăduindu-i s-o ajut să-și procure o invitație la o asociație unde își va vinde iconițele. Este *patetică* și *mitomană* — cum să reziști la aceste irumperi venite din subterane? După plecarea ei mi-a rămas însă ceva: privise icoanele mele cu ochi de „expertă". Eu trăiesc cu ele alături de mine, sunt conștientă de prezența lor. Uit să le privesc de aproape. După trecerea bietei artiste, mi-am amintit comentariile ei. Fața icoanei este expusă la aer, ca o față de om viu. Un contact se creează, special, între fața icoanei și exterior, icoana este *atinsă* de atmosferă,

de zgomot, de temperatură altfel decît un tablou care rămîne mai retras, mai puțin expus, din cauza *funcției* lui care este de a reprezenta, de a arăta. Icoana are altă menire, are altceva de spus — ea trebuie să se apropie direct, cu fața descoperită, de noi, să se lase atinsă, ba chiar alterată, de ambianța celor vii. Că am înțeles aceste adevăruri, o datorez vizitei de adineauri.

10 februarie

Citesc eseul lui Cioran despre Joseph de Maistre. Cioran l-a frecventat pe Maistre în adîncime, l-a înțeles perfect, acest lucru era firesc. Cioran a descurcat de mult ițele pe care românii le trag după ei. Explicația românismului se află indirect în analiza ideilor conservatoare ale lui Maistre, în atașamentul la valorile moștenite, la origini, la autoritate, la viziunea tradițională pe care Cioran o înțelege din atavism și căreia i-a opus, în urma unei opțiuni deliberate, „urgența unei pledoarii în favoarea ereziei" și „deliciile scepticismului". Alternative pe care le-a împins la exces, arogîndu-și dreptul de a înțelege mai bine decît francezii rădăcinile gîndirii lui Maistre.

17 februarie

La Sorbona, îl ascult pe D. H. prezentînd revista *Secolul 20*. Cultura lui, aerul său *revenu de tout* (blazat) mă fascinează. Ascultîndu-l, am resimțit o melancolie și o ciudată *bucurie de a fi*, pe care le uitasem. De fapt, D. H. este conștient de farmecul otrăvit al inteligenței adăugat mizeriei lumii de acolo, condamnată nu să moară ci să-și supraviețuiască, prizonieră a slăbiciunilor sale și a situației inextricabile în care se găsește. A vorbit cu ochii plecați, fără a depăși anumite limite — pentru cazul în care ochiul nevăzut l-ar supraveghea? Am fost impresionată de acel ceva suveran în maniera lui — detașarea românească — o atitudine în definitiv superioară (Cioran o știe), dar trebuie să vrei să ții cont de ea și să mergi în întîmpinarea ei pentru a te convinge. D. H. a folosit de mai multe ori cuvîntul „condamnați", dar mie mi se părea că aud „damnați". Intelectualii

de felul lui sunt totodată condamnați și damnați acolo. Și acest lucru îl exprima, dincolo de vorbele rostite, aerul său, oarecum rătăcit și teribil de „obosit". Condamnați să trăiască acolo și damnați prin neputința lor de a ieși moralmente din mizerie. Cum să explici aceasta străinilor? Și, de altfel, de ce să le vorbești despre această mizerie?

19 februarie

La telefon, Cioran mi-a povestit necazurile lui cu ziariștii care l-au asaltat cu prilejul apariției *Exercițiilor de admirație*. Am stat mult de vorbă. Mi-a declarat că vrea să termine o dată pentru totdeauna cu interviurile. A făcut pe bosumflatul, pe indignatul, pe turbatul. De altfel, a primit și scrisori de injurii. Culianu i-a scris, furios, din cauza capitolului despre Eliade...

20 februarie

M-am dus la Paul Barbăneagră s-o văd pe Măriuca C., venită din România pentru cîteva zile. Am găsit o femeie în vîrstă, îmbrăcată în negru. I-am recunoscut ochii negri, vocea răgușită de fumătoare, îmbrățișarea și vorba ei caldă („îți sărut ochii"). Și o anumită nonșalanță pe care a păstrat-o de pe vremea cînd era o tînără elegantă a Bucureștiului. Mai era încă sub șocul iernii îngrozitoare pe care o petrecuse acolo. A trăit trei săptămîni fără căldură. Mi-a descris cum s-a îmbrăcat ca să reziste frigului: pe cap două căciuli de blană, cu două basmale intercalate, patru tricouri, cinci pantaloni și peste toate un cojoc strîns la talie cu o sfoară provenind de la un pachet trimis de fiica ei care locuiește în străinătate. Refuzase să se încingă cu un cordon de piele. „Am spus: cînd ești într-o asemenea mizerie, te încingi cu o sfoară solidă!" Mi-a povestit viața ei zilnică, amestecînd penuria, întunericul, cozile în zori de zi, bîrfele, zvonurile și amintirile ei de-a valma. Amintiri ale unei vieți țesută din așteptări, între clipele de speranță și căderile în cenușiul zilnic și în neant. Soțul și fratele ei au fost închiși, a fost și ea închisă pentru scurtă vreme. De altfel, noi două ne-am cunoscut la pușcărie,

la închisoarea militară de pe Uranus, unde mă găseam ca „frontieristă", așteptînd procesul. Ea, la rîndul ei, era implicată în nu știu ce „delict"... Cîțiva ani mai tîrziu, eu am plecat în Occident. Ea a rămas, a trăit toți anii aceștia sub Ceaușescu. S-a descurcat, a rezistat cu curajul dintotdeauna a românceIor, a reușit să-și trimită copiii la școală, să se strecoare printre piedici, a păstrat un fel de veselie aspră care îi luminează uneori fața încrîncenată. Mi-a vorbit îndelung despre fiul ei, devenit un actor cunoscut. Este mîndră de el, îmi povestește succesele lui. Mi-a adus un disc cu scenele lui cele mai bune. A jucat chiar și în timpul iernii glaciale, în rolul lui Hamlet, în fața unei săli întunecate și înghețate. Publicul nu-l părăsise, teatrul continua în ciuda mizeriei, căci românii s-au născut amatori de teatru și actori, în bine și în rău, în viață ca și pe scenă. Sunt cei mai buni actori ai propriilor vicisitudini și nenorociri, sunt gata pentru toate rolurile. La asta mă gîndeam ascultînd-o depănînd povestea vieții ei. Cînd ne-am despărțit, ne-am întrebat: o să ne mai vedem? Formulă devenită rituală între cel care se întoarce acolo și cel care rămîne în Occident. Ceea ce simte fiecare dintre noi nu este transmisibil celorlalți. Un sentiment de despărțire rezervat celor care trăiesc pe viu împărțirea anormală a Europei în două lumi.

24 februarie

Grigore Sturdza (Ghighi), din Bucureștiul de odinioară, a murit internat la niște maici catolice, pe strada Notre-Dame-des-Champs, la Paris. Acum cîțiva ani scrisesem o cronică despre romanul lui apărut la Gallimard înainte de război și reeditat între timp: *Tristan fără Isolda*. Ceremonia funebră a avut loc la capela maicilor. Preotul catolic a refuzat să oficieze împreună cu un preot ortodox! Nici un Papă nu va face să dispară vechile reflexe catolice. Venise o lume eteroclită, surorile și bolnavii, și un public monden franco-român, diverși Sturdzești și Ghiculești și cîteva doamne pe care le zăresc de obicei la Biserica română, unde atmosfera este la antipodul acestei capele moderne, corecte și reci. Preotul a cerut să nu se prezinte condoleanțe la sfîrșit.

Degeaba, asistența atîta aștepta.O dată sosit momentul s-a format o coadă, lumea s-a îmbulzit să strîngă mîna celor din familie, să se facă văzută, să stea de vorbă. Schismaticii au rezistat în felul lor Bisericii romane! În gîndul meu: bine-au făcut! Așa-i trebuia acestui preot intolerant, în capela lui corectă și tristă!

26 martie

Îmi revine în minte figura lui Cioran zărită deunăzi la înmormîntarea lui G. Sturdza. Nu m-a văzut. Îmbătrînind, a căpătat trăsăturile unui țăran transilvănean, cu părul des, cenușiu, trăsăturile unui om al locului. În schimb, mîinile moștenite probabil de la un strămoș nobil păreau străine de țeasta puternică, parcă obișnuită cu intemperiile. Intemperiile spiritului, desigur. M-a uimit profilul lui, era cît pe ce să nu-l recunosc.

mai tîrziu

Iarăși oroarea: drenînd niște instalații hidraulice de pe malul lor, iugoslavii au găsit mai bine de patruzeci de cadavre oprite de baraj: români împușcați de grănicerii postați pe malul românesc, nefericiți „frontieriști" care încercaseră să treacă Dunărea înot. Dunărea, singura frontieră cu o țară deschisă către Occident.

1 aprilie

Cioran la telefon: înfruntînd succesul ultimei sale cărți. Oamenii vin să-l vadă, iar el își joacă bine rolul care nu-i displace decît pe jumătate. Își dă drumul, se lasă furat pe panta naturii lui care a fost întotdeauna *vorbăreață*. *Libération* a fost cît pe ce să publice o fotografie a lui Cioran cu ... împărăteasa Sissy! Succesul său în acest moment e legat și de admirația lui pentru Sissy — afișată cu ocazia expoziției *Viena 1880–1938*, de la Centrul Pompidou. Suntem în plin „parizianism". Dar Cioran n-a ales el oare să fie tocmai un... „parizian"? Picanteria acestei recunoașteri tardive este nuanța burlescă ce-l însoțește: Cioran față în față cu imaginea lui publicitară.

10 aprilie

O româncă se întoarce la București. Se teme de Occident. Acolo își cunoaște toți vecinii, care vin la nevoie s-o ajute, căci trăiește singură de la moartea soțului ei. Cînd te gîndești că oamenii din țară o *invidiază* pentru că a putut să vină în Occident, în Germania, la sora ei, și la Paris, la niște rude! Nimeni nu știe că a stat toată ziua închisă într-un apartament la etajul al III-lea, de frica străzii, că realitatea Occidentului a fost pentru ea o fereastră asupra Parisului, în al XII-lea arondisment, și vizitele cîtorva persoane întotdeauna grăbite, care i-au adus pachete pentru București... Întorcîndu-mă acasă, îmi deschid umbrela pe strada Charenton. O bătrînă necunoscută mă ia de mînă și-mi spune: „Nu plouă, doamnă!" Zîmbește cu un aer blînd și trist. De ce îmi spune asta? Vorbele ei atît de apropiate m-au emoționat, ca mesajul unui înger ascuns sub o înfățișare săracă. Ca și cum ar fi vrut să mă avertizeze: „Ești prea prudentă... cerul este cenușiu dar nu plouă, doamnă!"

21 aprilie

Toate cărțile de la „Casa Românească" (*Maison Roumaine*), centrul cultural al Exilului român la Paris, au ars într-un depozit (erau depuse acolo de la mutarea din rue de Flandre, în așteptarea unui nou sediu). S-a ales praful de ele...

aceeași zi

Cioran la telefon îmi anunță că Mircea Eliade este pe moarte. Cancer la plămîn. Disting în vocea lui Cioran un fel de preocupare obiectivă. Mai tîrziu mă cheamă și Marie-France, foarte mîhnită. Vocea ei este o voce subiectivă, de doliu. A vorbit la telefon cu Cristinel, care i-a spus: „Du-te și roagă-te pentru noi." Să te rogi pentru Mircea Eliade... care se ruga așa de puțin... dar care a scris așa de mult despre sacru. Acum este un om care moare, iar pentru acest om care moare trebuie să ne rugăm. Singure cuvintele îl pot atinge pe cel care se duce. Mă gîndesc la întristarea lui Dinu Noica atunci cînd va afla vestea.

22 aprilie

În timpul acestei săptămîni fatale (raidul american deasupra Libiei), decesele se succed. Ieri, la înmormîntarea lui Simone de Beauvoir, se formase un cortegiu mare, mai mult femei. Veniseră feministe din lumea întreagă. S. de B., burgheză și intelectuală de stînga, romancieră feministă cu calități politice. Figură lipsită de carismă, emanație a unei burghezii intelectuale cu idei „reci", pe care o renegase în numele unei ideologii la fel de înguste. La urmă a știut că era prinsă în contradicții insolubile și că probabil se înșelase...

23 aprilie

Cioran: „De cînd știu că Mircea Eliade este pierdut, mă tot gîndesc la el, la tinerețea noastră, la trecut, totul îmi revine în memorie, prietenia anilor de tinerețe este cea adevărată... Aici, la Paris, nu mai era același lucru..." Incendiul care a distrus cărțile Centrului Cultural Român, moștenite de la fosta Fundație Carol I, l-a tulburat mult; nu-i vine să creadă. Era în grădina Luxembourg, săptămîna trecută, cînd a văzut un nor mare de fum negru pe cer, în direcția Montparnasse. Era depozitul care ardea. „Cînd te gîndești că erau cărțile românești care se duceau..." Acum, cînd moare Eliade, cum să nu vezi în dispariția cărților care au luat cu ele o bucată din biata Românie, o imagine emblematică a *Soartei*... una din acele întîmplări care îți fac semn. Opera lui Eliade, prestigiul său nu pot compensa soarta nefericită a culturii românești în aceste vremi întunecate, parcă simbolizate de fumul gros din zilele trecute.

aceeași zi

Profesorul Stephen Graubard, profesor de istorie la Harvard, a venit să ne facă o vizită. Locuisem la el, la Concord Massachusetts, acum doi ani. Se află în Europa pentru a pregăti un număr al revistei *Daedalus* consacrat țărilor din Est. Vrea să întîlnească intelectuali emigrați și istorici ai comunismului —

Annie Kriegel, Pierre Nora, Alain Besançon, François Fejtö... România, Bulgaria și Albania nu-l interesează. Expediază România în două cuvinte: „niște barbari". România a redevenit *Terra incognita* a vechilor hărți. Știe că Europa de Est a fost cedată rușilor, dar face o distincție între unguri, polonezi și cehi, pe de o parte — și ceilalți. Ceaușescu a mînjit fața României. A făcut din români niște primitivi în ochii lumii. Cum să-i aperi, cum să explici ceea ce este de domeniul inexplicabilului: dictatura unui primitiv suprapusă dictaturii Partidului, care răspîndește teroarea asupra a douăzeci și două de milioane de ființe omenești?

26 aprilie

Mircea Eliade a murit, a fost încinerat acum două zile la Chicago, urmînd de aproape soarta cărților românești de la Paris. Dar cărțile lui Eliade vor rămîne, un spirit venit din spațiul românesc va rămîne captiv în operele lui. Nu există fum fără o materie care să ardă. Cultura ar fi un fum plăcut zeilor, plăcut și Dumnezeului unic. Tămîia necesară la care au participat popoarele. Există în cărțile lui Eliade o emanație, un suflu impregnat de esențele care au ars în spațiul *barbaricum*-ului românesc de milenii încoace. (Răspuns de dat lui Graubard.) Paralel cu Istoria, cu evenimentele, supraviețuiește spiritul credințelor, obiceiurilor, tradițiilor etc. Ceea ce a transmis Eliade, savantul, în opera lui.

aceeași zi

Parastas pentru Mircea Eliade la biserica Jean de Beauvais. Dimineața, telefon de la Claude-Henri Rocquet: vroia să știe unde este biserica. Deși trecut la ortodoxie (convertit de un popă rus de la Paris, considerat pe jumătate eretic de către rușii de pe strada Daru), catolicul din el rămîne prudent, precaut față de ortodocșii adevărați. Preot ratat, cultura sa intelectuală este remarcabilă. Interviul lui cu Mircea Eliade (*Încercarea Labirintului*) rămîne una din cele mai bune convorbiri ale lui Eliade.

La biserica română, Marie-France, ca o mamă cu părinții ei, îl instalează pe Ionescu, care umblă greu. Și cînd te gîndești că abia s-a întors din America și că va pleca curînd într-altă parte! Lîngă mine, Cioran, cu părul vîlvoi, îmi spune o frază al cărei sfîrșit îmi scapă: „Este ceva ce nu suport...“ În timpul liturghiei mă gîndeam la moartea lui Eliade, la înlănțuirea inevitabilă a lucrurilor. Totul merge spre deznodămînt, îl îndeplinim, dar spre ce se îndreaptă îndeplinirea?... Ascultam pomelnicul, lista nesfîrșită a numelor (căci era Sîmbăta morților) întretăiată de cîte un „Doamne miluiește“, anticul *Kyrie eleison*, cîntat de patru voci bărbătești. Cîți morți! Mult mai mulți morți decît vii! Fiecare cu și pe numele său. Era ca o lungă povestire amețitoare, din care fiecare cuvînt era un nume propriu. Atîtea nume, numele tuturor morților români citați la biserica română din Paris, o poveste, un capitol de Istorie — fiecare nume a fost o viață. Dacă am putea păstra memoria fiecărei vieți, am avea întreaga Istorie... Gîndindu-mă la toate aceste vieți, aveam o senzație de ireal în preajma realității morții față de care misterul reîncepe, și mai amețitor... La ieșire, Ionescu, așezat într-o strană, zdrobit, cu un zîmbet dureros, îmi șoptește în românește: „Acum vine și rîndul nostru...“ A urmat animația obișnuită de după parastase, cu biserica transformată în bufet de către familiile dispăruților, căci Mircea nu era singurul pentru care se ruga lumea astăzi. În ultimul moment, o doamnă mi-a oferit o porție de colivă, „luați, e pentru mama mea“ și i-am răspuns mecanic: bogdaproste!

2 mai

(Vinerea Mare.) La București, Nicu Steinhardt a organizat un parastas pentru Eliade la Sfîntul Silvestru. În presa românească nimic — doar o notiță. Îndurare pentru mizeria lor!

18 mai

O informație din Polonia: Cernobîl în rusește înseamnă „pelin“. Ceea ce trimite la steaua Absintos din *Apocalipsă*: „Și a trîmbițat

al treilea înger; și a căzut din cer o stea uriașă, arzînd ca o făclie, și a căzut peste a treia parte din rîuri și peste izvoarele apelor. Și numele stelei este Absintos. Și a treia parte din ape s-a făcut amară ca pelinul și mulți dintre oameni au murit din pricina apelor, pentru că se făcuseră amare." (versiunea Gala Galaction)

Cum de nu mă gîndisem să recitesc *Apocalipsa,* după Cernobîl?

Legătura misterioasă dintre Rusia și *Apocalipsă* se dezvăluie o dată mai mult pe această cale care scapă puterii temporale a țarilor roșii. Este destinul malefic al Rusiei, hărăzită catastrofelor istorice. Este statul rus prea vast, prea preocupat de puterea sa pentru a se îngriji de oameni. Văzut de departe, de pe Steaua Absintos, Cernobîl este o nenorocire la dimensiunea Rusiei. Pentru cei doi oameni-broască ce au plonjat în rezervorul de apă iradiată ca să închidă vanele, toată compasiunea mea, mîhnirea mea amară, înstelată.

20 mai

În România: aflînd despre catastrofa de la Cernobîl, locuitorii din nordul Moldovei au încercat să fugă. Armata i-a trimis înapoi acasă („au scos armata"). Tot în România: belșugul a revenit pe piețe, dar este o mană suspectă — produse refuzate la export din cauza contaminării.

29 mai

Vizită la Cioran. Mîncăm cu plăcere prăjitura cu căpșuni făcută de Simone, servită cu o ceașcă de infuzie. Cioran povestește (în legătură cu manuscrisul *Lacrimilor*... pe care l-am bătut la mașină) că la începutul ședерii lui în Franța a bătut o carte întreagă de Maurice Blanchot ca să învețe să scrie la mașină, pentru că era un text curgător și care nu-l oprea: „Știi, cînd ceva te interesează, te oprești..." Pentru el, Blanchot este „o mistificare". Și-a amintit în treacăt că Ierunca, atunci, decretase că Blanchot era *summum*-ul literaturii. Vorbim apoi despre Eliade, despre articolele extraordinar de elogioase de care a avut parte

cu ocazia morții lui. Cioran s-a dezlănțuit: „Succesul lui Eliade în timpul vieții sale de savant a fost nemaipomenit... păcat că nu a putut citi presa de după moartea lui... de fapt, a fost un mare ziarist... zece ani de ziaristică l-au impregnat pentru totdeauna, stilul lui este plăcut... cînd te gîndești că s-a întors din călătoria lui în India și a scris romane!"... Astă seară era Cioranul confidențelor răutăcioase.

31 mai

La comemorarea lui Mircea Eliade, organizată la Sorbona de Paul Barbăneagră, la care au participat și cîțiva profesori francezi, specialiști ai miturilor și credințelor religioase, un român a declarat de la tribună: „După patruzeci de zile, sufletul său s-a dus la Moșul Mare..."

5 iunie

Printre cărțile dăruite de Cioran, găsesc un volum cu texte scurte de Colette. M-a *prins* stilul ei, perfecțiunea francezei bine scrise. Numai francezii pot scrie în așa fel, francezii structural francezi — și, la celălalt capăt al spectrului, cineva ca Cioran. Noi, ceilalți, ce putem face? Să gîndim în franțuzește, să ținem un jurnal, să scriem un roman pitoresc, un roman ușor, sau „texte" după o rețetă (franțuzească) — vezi admirația lui Țepeneag pentru Raymond Roussel...

6 iunie

M-am dus să-l văd pe Ionescu la spitalul Cochin. Vroia să vorbească despre *Nu,* care a fost publicat de curînd în franceză, în traducerea lui Marie-France. A fost bucuros ca un copil pentru că-mi plăcuse. Francezii nu au apreciat cartea, și asta l-a afectat. Era în pijama bleumarin, într-o formă excelentă, vesel, hazos, el însuși, adică „jucînd". Citează pasaje întregi de autori români, n-a uitat nimic din ce a învățat la școală în România. Cutare pasaj din Blaga (din discursul de recepție la Academie); cutare

poem de Arghezi, o frază de Odobescu (*Pseudokinegheticos*), *De la Nistru*... al lui Eminescu. Comparînd franceza cu româna, am căzut de acord că româna pe care o iubim atît de mult poate să fie uneori „lăbărțată". Adoră cuvîntul „lăbărțat", îl repetă la nesfîrșit, se delectează, caută exemple. Un mare copil genial, adevăratul Ionescu. Marie-France îi dă replica: i-a moștenit verva șugubeață. Împreună joacă o scenă de comedie, amestecînd umorul românesc cu gluma franțuzească.

9 iunie

Ieri, așezată pe o bancă, așteptînd să vină autobuzul în piața Bastille, am privit îndelung coloana. O văzusem de multe ori, n-o privisem niciodată. Este acoperită de inscripții, nume de morți ai revoluției din Iulie 1830, bieți indivizi, bieți proletari francezi, adevărați „fii ai poporului". Coloana este un monument al morților, unul din acele monumente care nu ne mai spun nimic astăzi, căci trecutul acela a murit definitiv. S-a terminat cu reprezentările ideale pentru care s-au bătut acei oameni. Am simțit ce trebuie să fi fost Franța revoluțiilor, a insurecțiilor, a „morților pentru libertate". Și cealaltă, Franța războaielor, a „morților pentru patrie", a gloriei militare. Parisul istoric, capitala Europei de ieri, a îmbătrînit și el, s-a înmormîntat în trecut, asemenea vechiului Egipt! M-am înduioșat, eu, străina, așezată acolo în fața coloanei din piața Bastille. Astăzi piața ne aparține nouă, metecilor de tip nou, printre care mă număr și eu: arabii restaurantelor-*cuscus*, evreii Foburgului Saint-Antoine, asiaticii de orice tip. Românii de altădată, studenții, boierii, chefliii, artiștii erei burgheze aparțineau vechiului Paris, dinainte de întrerupere. Nu aveau de a face cu Oficiul Francez al Refugiaților și Apatrizilor... Nimic nu-i alunga de la ei de-acasă. Eu, S. S., noi, oamenii rupturii, aparținem Parisului de astăzi, Parisului migrațiilor Erei noi. Am traversat, într-o singură generație, un mare pod deasupra timpului... Parisul a făcut în felul său același lucru, ceva iremediabil, o despărțire definitivă s-a întîmplat în decursul ultimilor treizeci de ani. A efectuat un viraj definitiv care l-a despărțit de trecut. Îmi vine să spun: e

bine așa!, de vreme ce din noua configurație a Parisului facem parte și noi!

Duminică, 15 iunie

Părintele Calciu, sosit din România, a oficiat slujba la biserica română din Paris. Este de necrezut că omul devenit un erou despre care scriu ziarele, comunicatele și articolele în legătură cu Drepturile Omului, se află aici, în strada Jean de Beauvais, într-o zi de duminică obișnuită. Mitul a devenit realitate. Fizic, părintele Calciu seamănă cu un etiopian, un crai de la răsărit — uscățiv, piele măslinie, păr negru creț. Văzîndu-l, mirată de avîntul și de vioiciunea lui, prima mea reacție a fost: (poate că totuși) România va supraviețui. Calciu a petrecut ani de zile în pușcărie, a fost torturat groaznic. A ieșit de acolo întărit, ca o dovadă vie că suferința întărește — acest vechi adevăr uitat azi în Occident. Calciu este luat în primire, la Paris, de cercuri ortodoxe habotnice. Va ști oare să le reziste? În America, unde se va duce curînd, va fi amenințat de dreapta și de stînga. Occidentul este cea mai mare încercare pe care va trebui s-o învingă. Va reuși el să se ridice prin credință deasupra conflictelor din sînul Bisericii, va deveni el cel pe care îl așteptăm: un șef spiritual al ortodoxiei — sau se va pierde, tras din toate părțile de facțiunile și conflictele între comunitățile ortodoxe din America?

18 iunie

Cioran, la telefon, vrea să discute politică. Noul guvern „de coabitare", cu Jacques Chirac ca prim-ministru, a pornit-o cu stîngul, gîndește el. Mitterrand este un cinic, susținut de cei care refuză luarea de măsuri noi pentru a încetini imigrația, adică de diferitele mișcări antirasiste. Cioran a fost azi la Prefectura de Poliție pentru a-și prelungi pașaportul de refugiat (căci este încă refugiat român). A stat la coadă cu „imigrații". S-a întors traumatizat. „Francezii nu mai au instinct vital, nu mai reacționează, semn că sunt pierduți... Nefericirea Europei, înfrîngerea Germaniei, dar azi nu se poate spune adevărul... acești cretini

de americani... peste cîțiva ani, după ce se vor fi înțeles cu rușii, o să părăsească Europa și asta va însemna triumful Rusiei... ai să vezi..." A mai spus: „Românii au dreptate, au înțeles tot... dar n-ar trebui să suporte pe un primitiv ca Ceaușescu... asta-i discreditează..." Azi vorbea un Cioran sumbru, amenințător. Ce-l apucase? Să fi fost doar un moment de dezgust fără umor?

aceeași zi

În fața ambasadei române, pe strada Saint-Dominique, un muncitor pe jumătate rutean, băștinaș din Maramureș, face greva foamei. Vrea să-l scoată din România pe fratele lui. I s-a alăturat o femeie, o mamă, care vrea să-și aducă fiul căruia i s-a refuzat pașaportul de patruzeci și două de ori din 1979 pînă acum. Mi-e lehamite, dar mă duc să-i văd din cauza Ligii care trebuie să-i susțină.

29 iunie

La Cioran. Am recitit ultima versiune a volumului *Lacrimi și sfinți*. Cioran: „Știi, am suprimat repetiția cuvîntului « Dumnezeu », l-am înlocuit pe cît s-a putut cu « El ». Trebuie să ne gîndim la *cititorii noștri păgîni*..." Am început să rîd. A rîs și el, dar pe jumătate. Încep să cred că, în ciuda imprecațiilor sale, Cioran nu-l urăște pe Dumnezeu. Dar întreține cu El relații speciale, ascunse, de parc-ar fi un interlocutor jenant care-i impune, dar pe care se face că nu-l vede. Adevărata păgînă ar fi mai curînd Simone! Ea, atît de blîndă, de fină, mereu înconjurată de flori, este o franțuzoaică autentică, și (culmea!) originară din Vendeea! Răzvrătită din fire. De fapt, în comparație cu ea, Cioran este cel conciliant, salvat de indiferența lui orientală! Cioran este în mare formă. Un lup bătrîn încă puternic. Ieri seară se lovise la cap. L-am sfătuit să-și pună gheață pe cucui. L-am pipăit, are păr des și aspru și un craniu solid. Are brațe slabe, foarte păroase, și un piept de asemenea păros, de om bătrîn. Dă o impresie de mare vigoare fizică pentru vîrsta lui. După aceea, am asistat la o lungă tiradă pe tema: „Românii

nu există." Am aflat ceea ce știam, că Ionescu suferă de lipsa de ecou a lui *Nu* în limba franceză. Cioran spune: „Ar fi trebuit să scurteze textul." Eu cred că, dimpotrivă, Ionescu a avut dreptate. Și ce dacă *Nu* n-a avut succes la Paris? Ionescu își poate permite acest lux, un gest în sensul unui trecut trăit și asumat, un gest de generozitate, contrarul ingratitudinii față de o cultură mică în care a debutat.

5 iulie

La Congresul Asociației Internaționale de Studii Române era prezent un singur român din România, venit din Germania, unde se afla cu o bursă. Neînchipuită absență a românilor la o întrunire care-i privește — în care era vorba despre istoria lor. România este o prezență inexistentă, un *gol* pe care îl umplu azi străinii și cîțiva români din exil. Istoria românească se face în America, cultura română se discută în universitățile italiene sau în micile seminarii din Occident. Situație absurdă, reflex al situației politice carcerale din România.

7 iulie

Am întotdeauna o impresie curioasă, un sentiment de înstrăinare, cînd îi aud pe francezi vorbind despre Cioran. Îi simt undeva jenați. Unii îl interpretează în sensul literal, alții se grăbesc să-l privească cu umor, se *silesc* să rîdă mai mult decît este necesar. Nu reușesc să vibreze în consonanță cu el, dar nu se pot împiedica să-i admire stilul. Ieri seară citeam un comentariu foarte reverențios și admirativ al unui ziarist de la *Quotidien de Paris* (Dominique Jamet) despre critica pe care o face Cioran Occidentului. Acest fel de a se înclina în fața criticii unui străin, acest masochism este destul de tipic francez. De cele mai multe ori, de altfel, adevăratul Cioran le scapă chiar și celor mai subtili. Nu pot percepe esența imprecațiilor sale, amestecul de silă, de scepticism și de vitalitate violentă provenită din rădăcinile lui sănătoase. Ziaristul și-a scos carnețelul

și a făcut o listă a invectivelor lansate de Cioran împotriva Occidentului, pentru a putea cugeta la ele, cu multă seriozitate, înainte de a lua poziție. Într-un alt registru, nici americanul John Updike nu l-a înțeles. John Updike pune întrebarea: de fapt, ce vrea să ne spună Cioran? Consideră că Cioran se învîrte în jurul problemei lui Dumnezeu și a creștinismului. Acceptă acest lucru fără a sezisa sensibilitatea de sorginte orientală care se ascunde în spatele masei de negație cioraniană. Updike, în calitatea lui de protestant american (din *beat-generation*), este *alergic* la Cioran. Îi reproșează că nu duce nicăieri, că nu ajunge la nimic, că nu are nici un crez... Îl acuză că se învîrte în jurul cozii, că este un *poseur*, că vrea cu orice preț să-și ascundă cultura, lecturile, că nu citează pe nimeni... Reproșuri într-un fel justificate. Îl poți judeca și așa pe Cioran, dacă, a priori, îl refuzi prin temperament.

16 iulie

Întîlnire la Deux Magots cu Matei Călinescu. Atmosferă de simpatie reciprocă, deși nu-l cunosc decît foarte puțin. Matei C. s-a adaptat în chip firesc Occidentului. Este un autentic european, în fond locul lui ar fi mai degrabă la Paris. Dar America i-a permis să relativizeze lucrurile, în special locul literaturii franceze în raport cu celelalte literaturi, cu cea anglo-americană în primul rînd. În excelenta sa carte *Faces of modernity*, reașază literatura franceză (rămasă pînă în zilele noastre modelul suprem pentru români) într-o perspectivă mai interesantă, mai actuală, desprinsă de critica pariziană. De unde interesul lucrărilor sale. Am vorbit de toate, și mai ales despre prezența României la Paris, despre anumite figuri dinainte de război, despre recenta biografie a Marthei Bibescu (semnată de Ghislain de Diesbach) și, în sfîrșit, despre Celan, pe care l-a cunoscut. Celan, născut în România, obsedat de problema lui: a fi evreu în secolul al XX-lea și mare poet de limbă germană. Semnalez lui Matei C. articolul lui John Jackson (*Journal de Genève*) despre Celan, în care Jackson protestează impotriva legăturii

făcute de unii între poetul Celan și filozoful Heidegger. Constat că Matei C. este fascinat și el de drama evreilor, care revine constant în actualite acolo, în America, la fel ca și aici, în Europa, de la sfîrșitul războiului încoace. Și, în legătură cu aceasta, îmi citează *Jurnalul* tatălui lui Marguerite Dorian, care povestește anii 1937-1940 în România. Marguerite D., traducătoare și romancieră (am cunoscut-o la Congresul ARA, la Providence) este și ea o nostalgică a României în care s-a născut. Matei C. m-a dus pînă la metroul Odéon, punct strategic al întîlnirilor mele cu prietenii români în Cartierul Latin. Mi-a întins mîna, căreia îi lipsește un deget. N-am uitat senzația curioasă pe care am avut-o.

20 iulie

La prînz, la filozoful Manuel de Diéguez, în Normandia. Alți musafiri prezenți: scriitorul și dramaturgul René de Obaldia cu Diane, soția lui americancă, precum și un regizor amator care și-a petrecut viața în America. În total: un panamez, o americancă, un uruguaian (Manuel însuși), o poloneză (soția lui), o româncă și un singur francez (regizorul), adică cinci străini deveniți francezi, plus unul „adevărat". Dejun de țară, conversație spumoasă, vin, șampanie, într-un mediu intelectual la o mie de leghe de Exilul românesc. Eu, nici filozof de meserie, nici specialist în teatru, am vorbit totuși destul de mult — ici o mică idee, colo o replică. Și ce am cîștigat? O *privire, o deschidere* aruncată asupra inteligenței, niște „relații"... Am înțeles ce înseamnă dorința de a te simți ridicat de privirea celorlalți, de a-ți testa priceperea, ușurința de a răspunde provocărilor. Un joc cunoscut ale cărui frivolități necesare nu-mi scapă. O clipă, am evoluat în această atmosferă... vanitate indispensabilă, vizibilă, reciproc acceptată, a relațiilor sociale într-o lume civilizată.

23 iulie

Am primit un apel telefonic de la un român necunoscut: crescut de sora doicii mele la Tîrgu Jiu, vine din partea ei, are nevoie

de ajutor. Mă cufund într-un abis, trăiesc o adevărată *mise en abîme* a propriei mele persoane timp de cîteva minute, din cauza acestei voci care-mi vorbește despre un trecut, într-un trecut, într-un trecut... Crezusem că oglinda aceea s-a întunecat definitiv — dar nu...

27 iulie

Olivier Clément, teologul ortodox francez, a fost impresionat de riturile morții în România. S-a lăsat prins de farmecul cimitirului de la Cernica. Acolo moartea a căpătat în zilele noastre o stranie înfățișare, ca de pildă la acele țărănci care-și cumpără „casa de moarte", prin îndeplinirea unor rituri magice. Moartea, singura scăpare dintr-o lume închisă, sepulcrală. Regimul și Biserica tolerează riturile păgîne. *Ai dreptul să mori și profiți de el.* De fapt, este unicul punct asupra căruia poporul nu cedează: dreptul de a-și pregăti moartea. Un Drept al Omului care le este acordat.

1 august

Cioran la telefon: mă informează că Mitterrand l-a poftit la un „prînz cîmpenesc" — a refuzat și este mîndru că a făcut-o, căci interviul lui Mitterrand de la televiziune din 14 iulie l-a indignat. Aflu că nu este prima invitație de acest fel: Mitterrand a mai vrut să-l poftească, împreună cu Ernst Jünger și soția lui, acum doi ani. Dar Cioran a refuzat. Mitterrand a citit toate cărțile lui Cioran. Îl admiră și pe Ernst Jünger, pe care s-a dus să-l vadă în timpul unei călătorii oficiale în Germania, gest care a șocat stînga intelectuală germană. Cioran: „Nemții sunt niște idioți, niște lași..." De fapt, invitația lui Mitterrand l-a flatat, dar o ascunde. Vorbim apoi despre moartea lui Ion Caraion, care i-a scris acum cîteva luni o scrisoare sfîșietoare. Cioran s-a grăbit să-i răspundă, deși Ion Caraion îi ceruse să nu-i scrie. Tonul conversației între oameni „sociabili" este azi deosebit de pronunțat între noi.

4 august

„N-a putut să suporte lumina crudă a Occidentului." Am auzit azi aceste cuvinte în legătură cu o biată intelectuală din România, care trăiește de mulți ani, într-un azil, la Paris.

Crans sur Sierre, 14 august

Am sosit în Valais pe o vreme strălucitoare. Am străbătut Burgundia, Jura, Valea Ronului, un fel de călătorie într-o lume albastră. Am regăsit munții, puterea lor sublimată de imensitatea cerului deasupra lor.

Citind fragmente din Jurnalul Marthei Bibescu (în biografia lui Ghislain de Diesbach), am descoperit profunzimea Marthei. Privirea ei pătrunzătoare, umorul ei, formulele sale demne de o moralistă. De pildă: „În Franța, fiecare acordă mare importanță acțiunilor sale și acțiunilor celorlalți. În România, nimic nu are importanță. Vin aici șase luni pe an (la ea, la Posada, lîngă Comarnic) ca să mă conving că totul e zadarnic!" Găselnițele Marthei dezvăluie un fel de geniu al formulei care-l amintește pe Cioran. Martha și Cioran nu s-au întîlnit niciodată. Se pare că în 1956 ea a vrut să știe „cine este acest român" care publicase *La Tentation d'exister*. Mi-a spus-o Cioran. Fusese sfătuit, pe atunci, să trimită un exemplar Marthei Bibescu, dar nu știa cum să i se adreseze: „doamna prințesă" sau „prințesă", așa încît a renunțat. În ultima parte a vieții ei, trăită în exil în Franța, s-a petrecut un lucru curios. Despărțirea de țară a făcut din ea o altă persoană, iar aceasta s-a reflectat în scrisul ei. Obsesia originilor a căpătat o înfățișare tulburătoare și absurdă în *Nimfa Europa*. Stilul ei a devenit mai înflorit, mai oriental, în această povestire în care se lasă în voia fantasmelor despre trecutul legendar al strămoșilor ei. Martha n-a rezistat dezrădăcinării. Ea, occidentala, și-a inventat un mit, un „basm". Revanșă a naturii adînci asupra celei de-a doua naturi inculcată de Cultură? Faptul că *Nimfa Europa* este o ratare patetică e cu atît mai semnificativ: devenită exilată, Martha s-a rătăcit întorcîndu-se la izvoarele propriei sale persoane.

Am întîlnit de cîteva ori la Paris persoane care mi-au cunoscut părinții. De pildă, nu demult, la o după-amiază muzicală, o bătrînă doamnă, stră-stră-nepoată a lui Franz Lizst, cunoscuse pe mama prin anii treizeci. De ce nu m-am simțit atrasă de această lume la Paris, o societate pe care perioada de după război a cruțat-o în Occident, în timp ce anii '50 au distrus elitele românești sociale și culturale? Pentru că comunismul ne-a traumatizat viețile, pentru că o astfel de experiență îți schimbă cursul vieții. Pentru că suntem personajele actului următor, al schimbării de decor, al ultimului tren... Hărăziți exilului, după ce am făcut experiența comunismului, fără a fi cunoscut marea epocă a părinților noștri. Sau, mai exact, nu am cunoscut decît ultima scenă a ultimului act în care s-a jucat sfîrșitul României, țară liberă. Faptul că am întrezărit acea epocă prin ușa întredeschisă mă fixează pentru totdeauna între cele două, *în prag*. Devenită proletar intelectual, am intrat într-o altă societate. Nu m-am mai simțit atrasă de o lume care aici, în Franța, a supraviețuit evenimentelor ce au zguduit Europa. Prăpastia care s-a deschis în spatele nostru era prea profundă ca să fiu ispitită să mă port, aici, la Paris, ca și cum nu s-ar fi petrecut nimic.

Crans sur Sierre, 20 august

Filozoful polonez Leszek Kolakowski, stabilit la Londra, publică în *Neue Zürcher Zeitung* un articol despre Modernitate, articol în care regăsesc cîteva din interogațiile mele: cum să salvezi sensul vieții într-o lume în care nu mai există interdicții (tabuuri)? Lucruri pe care oamenii vechilor credințe le știau despre legăturile fundamentale cu cosmosul și care se pierd acum, sub influența Occidentului. Vezi țăranii români. Este posibilă, este transmisibilă o nouă lectură a cuvintelor de „înțelepciune" ale lumii arhaice? Vezi cartea lui Ernest Bernea. Kolakowski scrie că trebuie să ne întoarcem la ceea ce preoții, de cele mai multe ori oameni simpli, predică duminica din înaltul amvonului. El, fostul marxist polonez, descoperă că fără

Dumnezeu omul nu mai știe să distingă între bine și rău — că fără Dumnezeu viața nu mai are sens, că se scufundă în nihilism. „Descoperim, scrie el, la rîndul nostru aceste adevăruri astăzi, noi care suntem înarmați cu știința sociologică, istorică, antropologică..." Kolakowski insistă asupra semnificației „interdicțiilor", a misterului, a *sacrului*. Nu folosește cuvîntul „sacru", dar îl lasă să se înțeleagă. Într-o tresărire spirituală mai tare decît rațiunea, scrie că trebuie salvat acest *irațional*, și lansează un avertisment grav în legătură cu pericolul existent pentru omul moral care nu l-ar respecta. De comparat cu interpretarea sacrului de către Mircea Eliade. Filozoful polonez, preocupat de pierderea valorilor morale în lumea modernă, trage un semnal de alarmă: trebuie revenit la marea morală creștină. O astfel de preocupare este în mod straniu absentă la Eliade. El, al cărui obiect principal de studiu este *Homo religiosus* și prezența sacrului în lume, pare să fi ignorat urgența unei reîntoarceri la morală. Îndeplinirea de către oamenii primitivi a riturilor destinate să îndepărteze frica ancestrală și să întrețină legăturile cu cosmosul l-a pasionat pe istoricul religiilor. Problema binelui și a răului, a nihilismului modern, pusă de Leszek Kolakowski, nu l-a preocupat în scrierile sale.

26 august

Sfîrșitul verii? Vîntul suflă dinspre Est, freamătul brazilor este diferit, nuanța cerului de asemenea, de un albastru mai adînc. M-am întors la Paris cu mașina, singură, fără să depășesc 110 kilometri la oră, deconectată, ascultînd *Maeștrii cîntăreți* — transmisie de la Bayreuth.

2 septembrie

Vizită la Cioran și Simone, cu ușa deschisă spre micul lor balcon înflorit. Se tem de noua lege a chiriilor. Aflu că locuința lor, pe strada Odéon, unde locuiesc de patruzeci de ani, este clasată *taudis amélioré* (mansardă ameliorată), mansardă din cauza

tavanului scund. Proprietarul i-a amenințat, vrea apartamentul pentru fiul lui. Am auzit povestea de mai multe ori, este una din obsesiile lui Cioran. Cînd te gîndești că și-a scris opera într-o „mansardă ameliorată"... Din „poză", vor spune detractorii lui care nu vor putea însă să-i răpească lui Cioran meritul unei ținute exemplare. Îmi povestește necazurile sale cu un fel de bufon literar parizian, Jean-Edern Hallier, care vrea să scrie despre el în schimbul unui articol semnat de Cioran despre elucubrațiile respectivului, intitulate *Evanghelia unui nebun*... Cioran nu are încredere în el, îl consideră în stare de orice, dar îi place să se „joace" cu el, ca un copil fascinat de un derbedeu. Vorbim apoi despre Celan, în legătură cu o carte despre tinerețea acestuia, scrisă de martori direcți, pe care am citit-o de curînd (*Eine Biographie seiner Jugend*, la Insel Verlag). Cioran l-a cunoscut foarte bine. El, Cioran, este acela care i-a găsit la Paris postul de germanist, care i-a permis să trăiască. Dar nu păstrează o prea bună amintire despre Celan, care, după părerea lui, avea un resentiment adînc față de români, din cauza deportării părinților lui în Transnistria. Un dezechilibrat, spune Cioran, era cît pe ce să-și omoare nevasta într-o noapte, cu un cuțit. Femeia a putut să scape din casă în cămașă de noapte. Simone, care găsește că Celan avea mult farmec, ne povestește întîmplarea. Am înțeles că Celan îl antipatiza pe Cioran. Conducîndu-mă ca de obicei pînă la metrou, Cioran mi-a mărturisit că România îl obsedează: „Ce vrei, este viața noastră, ce se petrece acolo ne privește, orice am spune... tot ce am scris provine din faptul că sunt român... acest neant, această scîrbă de toate... Un critic spaniol a scris de curînd că eram prea român!... E adevărat, dacă n-aș fi fost român n-aș fi scris ce-am scris..."

22 septembrie

Bătrînul R. Vulcănescu, etnolog, autorul unei lucrări despre *Mitologia românească*, a sosit la Paris. Mi-a povestit lucruri îngrozitoare în legătură cu penuria alimentară și mai ales în legătură cu *genocidul cultural*. Aflu că bătrînii nu contează, că

românii de vîrstă mijlocie, obligați să muncească, sunt abrutizați, dar că „îi avem pe cei tineri (aceasta spusă cu admirație), dacă ați ști ce *actori* sunt. Fac pe comuniștii convinși, dar, în taină, scuipă pe ei...“ Cu toate acestea, cînd citez cazul Poloniei și al Ungariei, protestează. Invocă *Înțelepciunea, Rațiunea* — care constau în a face *ce se poate face*: „Țăranul român, cu înțelepciunea lui, a știut întotdeauna cum să supraviețuiască...“ Ce să răspunzi cînd ai de-a face cu asemenea oameni? Mai spune: „La noi nu s-a schimbat nimic, înainte plăteam tribut turcilor, acum Ceaușescu le dă rușilor tot ce cer, pentru a-și menține puterea... poporul este împilat.“ Ce jale să trebuiască să asculți astfel de știri!

11 octombrie

Azi, la Rejkjavik, Reagan și Gorbaciov discută despre viitorul lumii. Am văzut la TV preparativele, vasele rusești venite să pregătească sosirea Țarului, și m-am înfiorat din cauza viziunii Imperiului în mișcare. I-am spus-o lui Cioran care mi-a răspuns: „America a făcut URSS-ul! Anglo-saxonii au făcut-o, n-au înțeles nimic, au bombardat Germania pînă în ultima clipă, o Germanie în ruine!“ Azi, Europa, prima interesată de bombele atomice, este absentă. Ca să ne pedepsească pentru dezbinarea noastră, Duhul Istoriei s-a lepădat de noi. Duhul Istoriei a emigrat, suflă deasupra Americii și Rusiei. În Rusia bîntuie prin ricoșeu, din cauza Statelor Unite. Suflînd dinspre Statele Unite, Duhul Istoriei face în Rusia incursiuni care *atîrnă greu.*

18 octombrie

Recitind corecturile volumului *Des Larmes et des Saints*, am avut un sentiment de jenă în fața frumuseții poetice a anumitor fragmente blasfematorii. De ce am ținut să traduc această carte? Am păcătuit prin vanitate literară? Căci Domnului nu-i pasă de literatură.

mai tîrziu

Cioran Indiferentul — fondul naturii sale.

21 octombrie

Peste cîteva zile se vor împlini treizeci de ani de la răscoala de la Budapesta. O declarație a fost semnată de 150 de intelectuali din patru țări, Polonia, Ungaria, Cehoslovacia și Germania din Est, care se recunosc solidari cu aceeași „moștenire comună", cea care se „inspiră din Budapesta '56". Românii, iugoslavii și bulgarii sunt absenți. Absența dovedește apartenența lor la un alt spațiu. Noi nu aparținem Europei Centrale. Sentimentul de demnitate al semnatarilor textului este legitim: ei au sentimentul de a fi salvat onoarea Europei aservite Rusiei. Cît de tristă este absența românilor! De ce nu și-a alăturat și Noica vocea vocilor acestor intelectuali? (Întrebare zadarnică, pisăloagă.) Mă cuprinde o emoție–tulburare (pe care nu o pot stăpîni) în fața acestei solidarități din care va reînvia poate Europa.

23 octombrie

În sfîrșit, s-au alăturat și trei români *Declarației* intelectualilor din Est — e vorba despre Constantin Puiu, Corneliu Coposu și Nicu Carandino, toți din „vechea gardă". Au aflat prin Radio Europa Liberă de existența textului și au avut *curajul* să-și trimită semnăturile. Nici un intelectual român de azi n-a semnat, doar trei supraviețuitori ai erei burgheze.

octombrie

La Paris, arhitectul Ștefan Gane se agită cît poate ca să facă cunoscută situația demolărilor și a reușit de curînd să intereseze asociația internațională Europa Nostra, care va întreprinde o acțiune de protest. Dar, între timp, la București, vechile biserici sunt mutate de la locul lor (cînd nu sunt pur și simplu

dărîmate) și înconjurate de blocuri. Sunt de fapt zidite de vii! Ce simbol îngrozitor, aproape grandios! Românii n-au dovedit destulă credință, n-au crezut destul, creștinismului lor vlăguit i-a lipsit fervoarea necesară ca să-și poată apăra bisericile. Și iată-i pedepsiți, ziditi la fel ca ele, de Istorie și de sinistra ei parodie națională.

25 octombrie

S-a ținut Colocviul despre Insurecția de la Budapesta. Treizeci de ani mai tîrziu! În sala de conferințe a Senatului erau multe capete sure, martori ai epocii staliniste, cînd Europa de Est a fost sacrificată, abătută de la destinul ei firesc. Pentru aceasta a fost nevoie de o comoție formidabilă, de o violență nemaipomenită a Istoriei, îndeplinită cu acordul tacit al Occidentului. Milioane de vieți au fost dislocate, anihilate. Deși eram tineri și neștiutori în 1956, noi, în fundul mahalalei unde locuiam, am simțit în acei ani trecînd uraganul. Cînd Budapesta a izbucnit, am știut că evenimentul însemna o breșă, o deschidere, o speranță. Dar nu bănuiam în octombrie 1956, ascultînd știrile cu urechea lipită de micul nostru radio Blaupunkt, că treizeci de ani mai tîrziu aveam să fiu la Paris, să particip la un colocviu care va evoca zilele eroice de la Budapesta. Să fi trăit acea epocă și s-o vezi acum de departe, să te întrebi despre misterul lucrurilor trăite, să vezi ce rămîne, cum devin memorie!... După Budapesta 1956, care trezise pentru prima dată o parte din *intelligentsia* din Franța, a urmat Praga '68, apoi șocul apariției *Arhipelagului Gulag* în 1974, apoi, în 1975, Acordurile de la Helsinki cu „al treilea coș", dispozițiile privind Drepturile Omului care au dat naștere primului Comitet Helsinki, la Moscova în 1976, apoi marea mișcare *Solidarnośc* în Polonia... Azi, teatrul conflictului nu mai este același: rezistența înseamnă lupta pentru Drepturile Omului, Organizațiile agreate de ONU, Amnesty care începe să se ocupe de țările din Est, după ce ani de-a rîndul a denunțat numai regimurile din Chile sau din Argentina... Azi-dimineață, Jean-François Revel, un excelent scriitor politic, mi-a spus dezamăgit: „Totul depinde de Rusia." Am putut distinge în vocea lui indulgența și scepticismul

francezilor binevoitori față de noi, oamenii Estului, angajați într-o luptă nesfîrșită împotriva comunismului.

31 octombrie

Constantin Tacou îmi povestește o anecdotă. Voia să-l determine pe Cioran să se lase intervievat de Bernard Pivot, marele jurnalist de la TV. Organizează deci o masă cu Cioran și Pivot. Tacou i-a recomandat lui Cioran să nu vorbească prea mult, iar Cioran i-a spus să-l oprească la nevoie. Tacou promite că-i va face semn cu piciorul sub masă. În timpul mesei, Cioran, care se purta impecabil, simte că cineva îi atinge piciorul. Tace chitic, neînțelegînd ce i se reproșează. Era un cîine care se afla sub masă și dădea din coadă...

3 noiembrie

Am făcut cunoștință la *Întîlnirile Transeuropene* cu Andrei Kusniewicz, romancierul polonez. A vorbit despre Europa dinainte de primul război mondial, despre Polonia rusească în care se născuse și unde trăiau laolaltă slavi, evrei, armeni, despre Austro-Ungaria, despre popoarele ce-o compuneau, despre diferențele dintre civilizațiile lor, comparate cu teritoriile de sub dominația otomană. A cunoscut Germania, Berlinul, în 1920–1940, Franța, unde a făcut parte din Rezistență. Și-a pus întrebări despre *sfîrșitul* Europei și despre rolul jucat de nemți în această privință. A vorbit despre originile fascismului german (nu despre cele ale Gestapoului). Intelectualii antihitleriști (Ernst Jünger și alții) n-au știut sau n-au putut să oprească cursul evenimentelor, n-au influențat politica. Kusniewicz bănuiește o slăbiciune la nemți în general. A cunoscut Berlinul la sfîrșitul anilor '20, înainte de faimoasa *Machtübernahme*, preluarea puterii de către Hitler. A perceput întotdeauna la nemți urme ale mentalității care vrea să „îmbunătățească rasa", oamenii, *die Sanierung*. K. este tobă de cunoștințe precise, personale despre epocă, și și-a clădit romanele pornind de la ele. K. a păstrat un stil polonez, seniorial, cosmopolit la care se adaugă talentul. Văzut

de aproape, este un bătrînel cocîrjat, grăbit să se întoarcă la Varșovia unde soția lui, bolnavă, îl așteaptă. În timpul conversației a fost simplu, cu nuanțe și subtiliți, dominînd de departe și de sus auditoriul parizian.

5 noiembrie

Cristinel Eliade vrea să pună o placă pe casa din piața Charles Dullin. Prezența lui Mircea Eliade în acest apartament, precum și a noastră, a celor care am venit să-l vedem, supraviețuiește undeva, împreună cu vocea, cu pașii lui Eliade, care au răsunat între aceste ziduri. Placa comemorativă: o inscripție pentru un spațiu bîntuit de prezențe, o memorie pentru o întreagă generație de români la Paris.

7 noiembrie

Descrierea exhaustivă, în *New York Review of Books*, a mizeriei românilor sub regimul lui Ceaușescu, făcută de un autor anonim, ridică indirect întrebarea: de ce rămîn atîtea suferințe fizice și morale fără ecou? Chiar cînd se citează cîteva nume (așa zise „cazuri"), suferința lor colectivă rămîne necunoscută. Așa cum a fost și supraviețuirea lor de-a lungul secolelor. Poate că, la limită, problema lor este de *a fi reușit să supraviețuiască* în felul acesta. Noi, care trăim în exterior, simțim greutatea de a fi români. Dificultatea de a te face auzit, de a vorbi despre ce se petrece acolo, face parte din aceeași soartă colectivă.

18 noiembrie

Călătorie la Bonn ca interpretă. Am respirat din nou aerul Germaniei, un miros de trecut neschimbat care vine de departe. În spatele opulenței vitrinelor Republicii Federale, mă izbește întotdeauna ceva, o nevăzută obscuritate. După conferință, m-am dus la Münster și am coborît în cripta unde două femei și un tînăr se rugau cu multă fervoare. Poate că dintr-o criptă ca aceasta se va ridica într-o zi rugăciunea care va schimba destinul

Europei. Drama Germaniei împărțite este și a noastră, în calitatea noastră de Europeni. În Franța nu se simte ruptura. În Franța totul se petrece în „continuitate". Poate că Duhul Europei se află ascuns undeva, într-o criptă, dar cum să crezi într-o Germanie unde găsești *turci* peste tot?

20 noiembrie

Astă noapte am visat că mă săruta... Mircea Eliade tînăr. Îl găseam fermecător și mă minunam — nu-l cunoscusem așa! Îmi dăruia o carte... eram fericită. La dejun, azi, telefon de la Cioran care mă anunța că *Des Larmes et des Saints* a apărut. Atunci am înțeles: în visul meu ar fi trebuit să apară Cioran! Mircea Eliade fusese o eroare de macaz, un lapsus al subconștientului meu...

23 noiembrie

La telefon, profesorul Alexandru Niculescu, triumfător și patetic, îmi spune că soția lui și-a obținut pașaportul. Va sosi în curînd. „Ați învins Securitatea, doamnă!" Mă binecuvîntează, ridică în slăvi Liga Drepturilor Omului care a intervenit pentru el. La Craiova, spune el, oamenii de pe stradă îi felicită în șoaptă pe membrii familiei. Biata Românie!

25 noiembrie

I-am scris lui Negoițescu: „...ce bine ar fi dacă s-ar schimba *negrul* de doliu din titlul ziarului *Curentul* (pe care mi l-a trimis)... doliul României? ... dar e trist. Spune-le să schimbe literele și să pună mai puțină cerneală... În general, ziarele din exil au un aspect sinistru — probabil subconștientul colectiv —, sinistru și solemn, ca un anunț mortuar..."

13 decembrie

Anul se termină pentru mine în sălile unde se țin conferințe, numeroase în sezonul acesta. Meseria interpretului: să zboare

de la o conferință la alta. Săptămîna aceasta urmează, după Bruxelles, un congres în saloanele Hotelului Intercontinental, strada Castiglione, unde americanii au venit să discute *business* facîndu-și cu această ocazie și cumpărăturile de Crăciun la Paris. Decor luxos, de rutină, în acest gen de *palace* în stilul hotelurilor de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, plin cu aurării și oglinzi, modernizat pentru a întîmpina această realitate a zilelor noastre: conferințele internaționale. Recepții, dejunuri, *five-o'clock*-uri permanente în numeroasele saloane Napoleon al III-lea. Între două ședințe mă plimb, respir mirosul hotelului unde plutesc urme de parfumuri scumpe trezite. În holul cel mare, femei elegante îmbrăcate sport beau ceai și stau de vorbă în șoaptă, ochii lor strălucesc, penumbra le ascunde vîrsta... Lumini cernite, vitrine cu bijuterii, jardiniere cu flori, un decor potrivit pentru un public bogat, Parisul străinilor. La doi pași, pe strada Rivoli, buticurile și piața Vendôme, cu Hotelul Ritz, unde Marcel Proust invita la dineuri rafinate lumea din înalta societate pe care o descria după aceea fără cruțare. Mi-am amintit că-l văzusem ultima dată pe tatăl meu așezat într-un fotoliu de hotel. Ca și cum ar fi vrut să-mi lase despre el o imagine veselă, el care aprecia *palace*-urile, dar care știa de asemenea să distingă iluziile ascunse în spatele decorurilor strălucitoare. După o scurtă trecere prin Paris în anii liberării (prin 1967) s-a întors la București, unde a murit puțin după aceea, curajos și lucid pînă în ultima clipă.

29 decembrie

Anul 1987 se anunță a fi dintre cei mai sumbri. În România domnește o atmosferă de faliment catastrofal sau, și mai rău, de sfîrșit al unui popor. Nemulțumirea populației din cauza mizeriei devenită de nesuportat se manifestă prin acțiuni izolate și numeroase arestări. S-a creat o mișcare de opoziție *anonimă* — ADR, Acțiunea Democratică Română — care i-a chemat mai deunăzi pe oameni să manifesteze *stînd la ei acasă*. Acești democrați care creează o mișcare semnînd un apel cu nume false fac un gest, schițează o rezistență care este simbolică, fără efect

asupra realității imediate, trăită, istorică. Îmi evocă pe țăranii aceia care își cumpără și își instalează o casă *imaginară* unde vor locui cînd vor fi pe lumea cealaltă. Există ceva asemănător între aceste două inițiative românești, o atitudine tipică în fața realității, anume refugiul în virtualitate, amintind de faimoasa meta-istorie. Experiența nefericirii explică fuga lor în imaginar, dar și apatia, resemnarea lor în fața vieții. Mă gîndesc: de ce să-i acuz? poartă în ei puterea nevolnicilor.

31 decembrie

Ultima zi a anului. Azi după-amiază, la metroul Opéra, un perete întreg era acoperit cu desene ermetice, simboluri împrumutate din Cabală — semne lăsate de biete ființe omenești în căutarea a ceva. La miezul nopții, ieșind de la Comedia Franceză, am fost stropiți cu șampanie de niște tineri în fața unui bar. Ne-am sărutat urîndu-ne la mulți ani!

1987

25 ianuarie

Primesc astăzi trei mesaje deodată. Cioran îmi trimite *Aveux et Anathèmes*. Din România, Barbu Brezianu îmi trimite o scrisoare melancolică, iar Dinu Noica doar cîteva rînduri, pe o carte poștală, dar pline de înțelesuri: „Uită-mă, dar nu de tot." Mi-a luat-o înainte. Nu i-am mai scris, nu mai simțeam nevoia s-o fac. Am lăsat lucrurile să curgă. Dar între noi tăcerea nu înseamnă Uitare, ci mai curînd un timp al sedimentării, o acumulare și o reechilibrare a relațiilor noastre. Ca și cum am trăi în aceeași mînăstire, o mînăstire așezată în minte și în inimă. Același Văratec, fiecare în chilia sa, fără a ne vedea luni în șir, dar știind că celălalt este alături. Într-o zi ne regăsim, ne așezăm și reluăm discuția de acolo de unde o lăsasem. Cînd o să ne revedem? Ce să-i răspund? Știe ce gîndesc. De ce n-a vrut să ridice glasul? Cu trecutul său, anii de închisoare, o viață exemplară trăită în austeritate și meditație, era omul providențial în vremurile acestea de restriște. Știe că situația este disperată, dar se complace în refuzul său de a protesta. Știe că prietenia noastră continuă peste timp. Dar cum să evadezi, să te detașezi de viață, de tot ce ne desparte acum?

Bochum, 5 februarie

La Colocviul Cioran.
Universitatea din Bochum l-a invitat să vorbească în cadrul seminarului de lingvistică romanică. Am asistat la acest spectacol: Cioran în fața publicului, ceva nou pentru mine, în Franța

n-a vorbit niciodată în public. E același Cioran ca la el acasă, în strada Odéon, cînd ne așezăm la taclale. Sau poate că, invers, ceea ce descopeream era faptul că Cioran între patru ochi se poartă ca în fața unui public? Oricum, cozeria i-a făcut o plăcere vizibilă. A vorbit timp de două ore în nemțește, în fața unui auditoriu universitar, apoi a continuat la masă, timp de trei sau patru ore, înconjurat de românofoni din Germania. Lucru curios, românii din Germania sunt diferiți de românii din Franța: în orice caz sunt mai bogați, mai „materialiști", mai „profesioniști" decît noi, francofonii. A vorbit despre sine cu nonșalanță. A mărturisit că se simțea *profund* român, nu metec, ci român! La întrebările serioase puse în legătură cu opera lui, a răspuns cu umor, lansînd formule pe care profesorul neamț care prezida Colocviul le nota cu grijă, zîmbind, într-un caiet negru gros: „...*Aphorismen sind eine Mischung von Launen und Wahrheiten* (*aforismele sunt un amestec de toane și de adevăruri*)... trebuie să scrii pentru tine... ce scrii este fără consecințe... important este să nu fii modest... trebuie să-ți dai drumul..." Apoi s-a pornit să laude pe un ton exclamativ Parisul: „Singurul oraș din lume unde poți trăi ca un *clochard*, ca un ratat!" Era Cioranul român în stare pură, ca și cum traducerea volumului *Lacrimi și sfinți* ar fi liberat în el valuri de românism. Coincidență? Anamneză? Văzîndu-l atît de dispus să se exhibe, m-am simțit aproape jenată. În timpul ședерii la Bochum am întrezărit riscul de a fi prea în consonanță cu Cioran. Va trebui să fiu mai atentă, ca în urma unei vizite prelungite la un medic al cărui tratament îți inspiră *îndoieli*.

14 februarie

Am primit o scrisoare frățească de la Negoițescu, din München: „Te-ai dedat cu această ocazie (traducerea volumului *Lacrimi și Sfinți*) la o faptă istorică, la o experiență spirituală..." Cum să nu te simți *legată* de o voce ca a lui, tulburată de un asemenea mesaj care îți atinge viața în adîncime...

Se pare că tînărul Leonard, germano-românul cunoscut la Bochum, ar vrea să traducă în germană *Pe culmile disperării*...

alea traducerilor din Cioran e acum deschisă. Cioran nu s-a nșelat recunoscînd în tînărul Leonard un tip excepțional, înzestrat cu puterea și harul tinereții. Se pare că suedezii ar vrea să-l propună pe Cioran pentru premiul Nobel. Cioran a refuzat categoric. Ideea însăși a unui premiu i se pare absurdă. Cu atît mai absurdă i se pare ambiția lui Mircea Eliade, în legătură cu care nu s-a putut împiedica să ironizeze, comparîndu-se cu el: „...și cînd te gîndești că Eliade a așteptat douăzeci de ani premiul Nobel!"

25 februarie

Disidentul Mihai Botez a fost bătut pe stradă și dus la spital. O să-l expulzeze oare? A bate pe stradă, brutalitate oarbă, primitivă, este o veche metodă orientală!

18 martie

În revista *Harper's Bazaar*, o americancă, fostă bursieră Fullbright la Iași, analizează starea actuală a societății române din punctul de vedere al sexualității. În absența unor stimulanți sexy (publicitatea, luminile orașului, ritmurile, sonoritățile și alte *gadget*-uri) indispensabili excitării sexuale, crede ea, a tras concluzia că viața sexuală a românilor este tristă și deficientă... Analiza pe care o face creează un efect curios din cauza acestei operații insolite: aplicarea la o societate pradă mizeriei materiale și morale a unor teorii concepute pentru americanii tehnic vansați, dar deficienți din punctul de vedere al instinctelor natue. Pe de o parte o societate bogată și decadentă, asupra căreia mnesc psihiatrii, pe de alta o lume în care supraviețuirea nică este prima preocupare și unde a face dragoste pune naințe de toate o problemă de metri pătrați. Nu m-ar mira ca americanca să scrie o „teză" în științe sociale despre sexualitatea românilor, crezînd că aduce astfel un serviciu științei. Poate că totul pornește pur și simplu dintr-o experiență nereușită în timpul șederii ei la Iași!

21 martie

În legătură cu *noi* și cu *ei*: reține această conversație cu C.T., vechiul meu prieten român, căruia i-am dat întîlnire deunăzi la stația de metro Saint-Paul. A călătorit în Occident, dorea să mă vadă și în același timp îi era frică să nu fie urmărit de Securitate. A trebuit să insist ca să-l conduc într-o cafenea. La întrebările mele despre situație, mi-a răspuns că vorbele mele i se păreau că vin de departe, de la o străină, prin însuși faptul că mai pun întrebări! *Ei* nu se mai miră, spunea el, căci cunosc sistemul, știu că este *fără speranță*... Nimic nu se va schimba cît timp va fi Ceaușescu în viață, și chiar după moartea lui va fi greu să te descotorosești de clica lui. Doar rușii ar putea schimba situația... iată realitatea, a încheiat el. La rîndul meu, i-am vorbit despre mondializare, despre schimbările rapide care vor șterge tot — uite, de pe acum noi nu mai suntem în Franța, ci în altă țară —, preocupările noastre în legătură cu România se vor pierde în amalgamul general, o dată cu sfîrșitul valorilor naționale. Asta l-a mirat, a preferat să nu audă speculațiile mele despre viitorul cosmopolit al lumii. Are încredere în perenitatea Occidentului. Se bucură intens de frumusețea străzilor pariziene, de vitrinele strălucitoare, de stilul orașului. Ne-am despărțit, fiecare privindu-l pe celălalt de departe, ca și cum am fi fost pe cele două maluri ale unui fluviu care ne-ar fi despărțit. Va exista oare într-o zi un pod care să lege din nou cele două maluri ale Europei?

25 martie

Cioran, neostenitul vorbitor, se plînge că a vorbit azi timp de șapte ore și că a primit patru vizite. Dar nu voia să scurteze conversația. După trei sferturi de ceas, eu am scurtat-o și am închis telefonul. Este foarte alarmat de situația din Franța, prevede că arabii vor comite atentate. Revenind la România, spune: „Cum se comite că *nimeni* nu a încercat încă să-l asasineze pe Ceaușescu? Nemaipomenit! Fantastic! Românii spun că este prea bine păzit... dar împărații romani au fost asasinați de cei din anturajul lor..." E convins că la români „este ceva care nu

merge... e foarte grav, să știi...", ceva care are a face cu „celula biologică", mi-a spus-o și altădată: „Prea multă pleavă, prea multe neamuri amestecate..." I-am răspuns: „Ce faci cu satele? Pleava era la orașe..." N-a răspuns, continuînd să insiste asupra gravității situației.

4 aprilie

Gîndindu-mă la „veșnica întoarcere" a conversațiilor noastre în jurul unei țări decăzute, îmi pun întrebarea: de ce această obsesie? Pentru că îi aparținem fără să vrem? Pentru că tîrîm după noi o lume *idealizată*? Pentru că înjosirea unui popor este prea vădită pentru a nu suscita acest fel de masochism: a vedea pînă unde poate să meargă dezastrul? Pentru că nici refuzul rațional, nici clarviziunea, nici contestarea violentă a realității actuale nu ne vor îndepărta de ea? Pentru că nu există nimic mai stăruitor decît apartenența, chiar și cea mai puțin glorioasă?

27 mai

Inspectorul de la Prefectura de Poliție însărcinat cu problemele românilor a venit să mă vadă la cererea mea. Am vorbit cu el despre calomniile și denunțurile venite din colțurile întunecate ale Exilului. Obiectivul: a discredita oamenii care lucrează la Radio Europa Liberă și la Liga care apără Drepturile Omului în România (pe președinta ei, între alții). Circulă denunțuri semnate de bieți indivizi din Exil, care ne bănuiesc a fi „gauchiști", „infiltrați", „manipulați"... Exilul poate fi și asta, un cuib de șopîrle de care trebuie să te aperi cînd intrigile lor depășesc orice limită.

aceeași zi

După-amiază întîlnesc cîțiva ziariști ca să le vorbesc despre situația din România. Curiozitatea lor mă jenează. Dar trebuie să-i informez, să le dau vești pe care ei le vor difuza. A fi „angajată" (expresie antipatică) înseamnă și asta: a încerca să scuturi

inerția opiniei publice din România. O ziaristă cu care vorbim despre Cioran întreabă serios: „De ce refuză să se angajeze?"

12 iunie

Lungă discuție cu Constantin Tacou la editura l'Herne, după aceea mi-a oferit o cupă de șampanie în localul lui preferat, barul de la Saint-Germain. Alcoolul îi dezleagă limba. Regăsesc pe românul care se simte în largul său la cafenea, *coseur*, fără fasoane, simpatic. Constantin Tacou cunoaște multă lume, oameni cu influență. A primit de curînd vizita ambasadorului român care-l însoțea pe Ștefan Andrei, ministrul Afacerilor Externe. Amîndoi au admis că situația României este dezastruoasă, dar numele lui Ceaușescu nu a fost pronunțat de cei doi emisari... Tacou le-a aranjat o audiență la Mitterrand prin intermediul unui deputat de Paris. M-am despărțit de Tacou cu multe îmbrățișări, în stil românesc.

Cînd mă gîndesc că atîtea biserici, case, străzi pe care le visam *nu mai sunt*! Un asasin distruge locurile sacre, le lichidează, le transformă în pustiu și ruine. Un asasin totalitar impune *moartea totală*, moartea care-i golește pe cei vii de memoria lor. (Aflînd despre distrugerea mînăstirii Văcărești.)

10 iulie

La Cioran. Prin ușa crăpată i-am întrezărit bîrlogul personal, dezordinea, culcușul, hîrtiile. Simone refuză să intre la el în cameră — pe un fond întunecat am avut o impresie de culoare brună, albă, roșu închis — cearceafuri desfăcute, cărți, haine una peste alta, o măsuță așezată strîmb — totul e strîmb, începînd cu tavanul — o mansardă, o locuință de student sărac. Discutăm. L-am găsit foarte slab, numai pielea și oasele, cu părul căzut pe frunte, gulerul deschis. Ținuta de casă îi stă bine. Pare ciudat de întinerit. Pe podea, o grămadă de cărți răspîndite pe care le alege, „face ordine". Slăbiciunea lui e un semn rău sau, dimpotrivă, confirmă vigoarea lui? Simone își vede de florile ei. Între ei domnește o notă armonioasă, urma unei iubiri trans-

formate în înțelegere adîncă și pașnică. Cioran mi-a cerut să-i povestesc banchetul ARA (Academia Româno-Americană) de la hotelul Georges V. M-a ascultat zîmbind ironic, pe urmă s-a plîns că a fost asaltat de Cutare și Cutare (dar cînd Cutare nu-i telefonează, se miră)... Cioran: o comedie în comedia umană... (Cum i-oi fi părînd? nu destul de „fezandată"? nu destul de cinică? destul de perspicace?)

19 august

Am fost la ONU, la Geneva, pentru a prezenta un raport despre România în numele Ligii, în fața Subcomisiei Drepturilor Omului a cărei sesiune are loc în momentul de față. Dar întîi, o impresie, o întoarcere spre ceva familiar. Traversînd clădirile rămase de pe vremea Societății Națiunilor, pe care nu le văzusem niciodată, și sala presei unde mă aștepta Nicolette Franck, am recunoscut atmosfera, stilul, aerul acela demodat. O atmosferă familiară, un aer respirat în copilărie, ambianța în care s-a desfășurat viața tatălui meu, A.D.Z.... Era epoca României Mari, a politicii externe de pe atunci, dominată de figura lui Titulescu, timpul marilor Idei (Pactul Balcanic, Mica Antantă, aliațele privilegiate). Epoca în care se desfășurau în URSS marile procese staliniste și în care Germania pregătea războiul care avea să dea foc Europei și să înrobească țările Europei de Est. Venisem acum, eu, fiica lui A.D.Z., pentru a *denunța* România, dar altă Românie, cea comunistă, pentru a face cunoscute violările Drepturilor Omului de către puterea totalitară a lui Ceaușescu și situația disperată a populației românești. În Sala Drepturilor Omului se adunaseră „experții" și „observatorii" ONU și, în fața lor, noi, reprezentanții organizațiilor neguvernamentale, al căror statut ne dădea dreptul de a lua cuvîntul la Națiunile Unite. Eram o necunoscută, președinta unei mici organizații neguvernamentale, vorbind limbajul consacrat al Drepturilor Omului, aducînd dovezi zdrobitoare în sprijinul raportului meu. Eram o rotiță infimă în imensa mașinărie a Istoriei în mers. La un moment dat s-a iscat o controversă între expertul american și expertul sovietic, fiecare acuzîndu-l pe celălalt de violarea Drepturilor Omului în țările

din tabăra lui. Mă gîndeam, ascultîndu-i, că înfruntarea lor verbală era un joc simbolizînd conflictul real între puterile care înlănțuiseră Europa de Est și că astăzi, pentru a compensa nedreptatea făcută țărilor noastre, ni se oferea această tribună născută din capitolul al treilea al Acordurilor de la Helsinki (Drepturile Omului). Trebuia profitat de ocazie, trebuia să ne felicităm de întorsătura luată de Istoria imprevizibilă. O dată mai mult, am fost nevoită să învinge sentimentul pe care mi-l suscita acest gen de acțiune colectivă. Un sentiment implicit în judecata exprimată de Keyserling atunci cînd scria înainte de război: „...în cazul realizării celei mai superficiale a idealului moral, sub forma unei filantropii practice extinsă la toți oamenii, se constată că individul se ofilește din punct de vedere etic: tocmai pentru că se ocupă mereu de ceilalți, nu mai știe de propriile sale adîncuri; de aceea această concepție nu va satisface niciodată pe omul profund." (Keyserling, *Jurnalul de călătorie al unui filozof.*)

Paris, 8 septembrie

Cum nu și-au atins ținta folosind amenințările directe, atentatele și pachetele-capcană, Serviciile române încearcă să-i intimideze pe opozanții de la Paris prin calomnia publică. Au găsit o foaie de dreapta, specialistă în scandaluri, *Minute*, pentru a-și imprima denunțurile trimise de români necunoscuți din exil. De cîtva timp circulă de asemenea printre refugiații români calomnii răspîndite în ziarele românești din America, în *New York Spectator* și *Libertatea*, precum și în scrisori deschise. Aș fi, conform articolului în cauză (care atacă de asemenea și alte persoane, precum Virgil Ierunca), o „cîrtiță", o agentă implicată într-o murdară afacere de spionaj românesc în jurul navetei Ariane... Enormități stupide și grosolane — dar infamia este ca o agresiune fizică — o provocare violentă.

9 septembrie

În culise se află nou-veniții, subprodusele culturale din ce în ce mai numeroase la Paris. Obișnuiți cu intrigile românești,

corupți nu numai din cauza regimului, dar și pentru că sunt structural înrudiți cu un anumit extremism de dreapta. Năzuiesc să-i înlocuiască pe cei vechi, pe „adevărații" intelectuali, care formează elita la Paris. La Quai d'Orsay, funcționarii sunt reticenți, ne întreabă: „La ce servește acțiunea voastră, a dumitale și a prietenilor dumitale de la Paris? *În ce măsură servește ea Franța?...*

10 septembrie

I-au dat drumul lui Mihai Botez care a ajuns la Paris. Iată un om a cărui tenacitate se ascunde sub o blîndețe orientală. E greu de crezut că a îndurat ani de-a rîndul anchetele sau (numai) „invitațiile" la Securitate, uneori de trei sau patru ori pe săptămînă. De fapt, e marcat, n-are decît 49 de ani, dar fața lui este a unui om în vîrstă. Foarte lucid asupra soartei care-l așteaptă dacă ar decide să rămînă în Occident: riscul de a dispărea în anonimat. Acum pleacă în America. „Trebuie să-mi evaluez cota", spune el. O frază care are un iz de Americă văzută de la București. În România n-au ce face cu un om ca el: nimeni nu l-a urmat. A fost rîndunica ce n-a adus primăvara. Noica l-a sfătuit: „Să stai în tranșee!"... Ne despărțim, ne îmbrățișăm la stația de metro République.

11 septembrie

Cioran era în vervă, avea chef de vorbă. Îi povestesc aventurile mele: „Ți-am spus că nu trebuie să mai vezi pe români!" Apoi începe să istorisească una din acele pățanii absurde care-i plac așa de mult: l-a întîlnit pe Const. Virgil Gheorghiu în fața bisericii Saint-Sulpice. „E un personaj imund, știi, un român de cea mai proastă speță, un lingușitor abject..." În timp ce stăteau de vorbă, se apropie un necunoscut care întreabă „cine a fost Saint-Sulpice?" Necunoscutul se dovedește a fi român! Atunci, C.Virgil Gheorghiu zice: „Nu știți cu cine vorbiți?" Și-l numește pe Cioran... Necunoscutul se pierde cu firea, face mii de complimente (care-l irită pe Cioran). Mai tîrziu, rămași între patru ochi (căci Cioran nu rezistă tentației de-a sta de vorbă cu necunoscutul), omul descrie mizeria din România: „Nu se

găsește nimic, în ultima vreme nu mai găsești nici cartofi..." Asta îl frapează pe Cioran, „înțelegi, n-au nici cartofi..." și repetă „nici cartofi"... Aflu apoi că a primit și volumul publicat de Liiceanu cu scrisorile în jurul *Jurnalului de la Păltiniș*. Atîta rafinament intelectual în mijlocul dărîmăturilor și a mizeriei românești i se pare de necrezut. Sunt minți care prelungesc o subtilitate grecească venită din Fanar. Cioran este încîntat că a regăsit în *Epistolar* două din scrisorile sale către Liiceanu: „Vrei să le auzi?" Se duce după carte și mi le citește. Accentul este bolovănos, vocea veselă. Un Cioran în formă.

15 octombrie

Măreția tragicilor greci: să-l arăți pe Om *gîndindu-și* destinul, supunîndu-l reflecției, căutînd sensul acțiunilor sale, întrebîndu-se: de ce acest dezastru? Căutînd să *înțeleagă*, eroul se înalță și domină evenimentele, înlănțuirea oarbă, *oprește* într-un fel fluxul orb al lucrurilor. Știe că nu va putea să se sustragă „destinului", puterilor care-l osîndesc la moarte, dar înțelegîndu-le va fi îndeplinit astfel un act de înălțare prin spirit. Tragedia greacă pune în scenă această descoperire: Omul *realizîndu-și* nefericirea. Prin acest act al spiritului va domina ordinea *naturală* copleșitoare. Personajele tragice își plîng nefericirea, se căiesc pentru erorile făptuite, disting ceea ce creștinii vor numi *păcatele* lor: a fi depășit limitele îngăduite din orgoliu, nebunie sau ambiție, a fi mers „prea departe" (*hybris*), provocînd propriul lor dezastru — dar era oare acest dezastru evitabil? Apare atunci problema libertății și a predestinării. „Omul înfruntîndu-și destinul" al grecilor este Omul față-n față cu sufletul său, cu forțele întunecate care zac în el — dar și Omul față cu lumina, cu măreția Gîndului... Distrugerea și moartea privite în față (după ce am văzut *Perșii* la Sorbona).

24 octombrie

Am sfîrșit lectura *Epistolarului*. Înțeleg greutatea cărții, calitatea scriiturii. Și, de asemenea, enormitatea pe care o reprezintă publicarea ei în climatul de acolo — o strălucire într-un

vid, un briliant pe un maldăr de ruine. În interiorul grupului legat prin raporturile privilegiate cu Noica domnește un fel de nervozitate datorată faptului că agitația lor se petrece într-un circuit închis. Scrisorile dezvăluie răni de amor-propriu, iubiri și decepții. Unul suferă, altul face să sufere, altul iartă, altul admiră. Totul urcă și coboară. Cartea amintește un ceremonial *sado-masochist* (grație *ținutei* limbii, în ciuda absurdelor ei franțuzisme) căruia toți i se supun, spovedindu-se, sub autoritatea implacabilă a maestrului de ceremonie G.L. ce trimite la marele preot nevăzut. *Epistolarul* operează o întoarcere la *spiritul* care făcea farmecul oamenilor cultivați din Bucureștiul de odinioară. Cîtă subtilitate, cîtă cultură rafinată investită în speculație! Ce poate da România mai atrăgător decît *acest gen de cultură* care se hrănește din cultura occidentală, dar care păstrează o sensibilitate diferită — o nostalgie, o exaltare subiacentă?... Deci, Pălținișul va fi fost o aventură *existențială* avortată. Îmi spuneam: tragicul ar trebui să apară — se va manifesta el în aceste scrisori?... Într-un peisaj al disperării, Noica a predicat actul cultural înainte de toate. Discipolii lui au venit la el cu inteligența, cu darurile, cu dragostea lor, dar și cu *altă sete*, și le-au depus la picioarele maestrului. Acolo se situează schița unei tragedii pe care o reflectă tristețea copleșitoare a ultimelor scrisori: căutarea discipolilor a rămas fără răspuns.

4 noiembrie

Alaltăieri la televiziune (TF1), invitată cu Vlad să particip la emisiunea lui Frédéric Mitterrand despre România. Cu Paul Goma, Monica L., Marie-France Ionesco, Matei Cazacu și prietena mea Amber Bousoglou, ziaristă la *Le Monde*. Nuanța frivolă a emisiunii nu a putut masca situația dramatică din România.

15 noiembrie

Se petrec mari evenimente la Brașov: muncitorii se răscoală cu miile, pornesc spre Primărie (Consiliul Popular), o imensă tresărire populară, numeroase arestări. Represiunea este sălbatică.

Toată presa străină vorbește. Liga trimite comunicate pe măsură ce sosesc veștile.

19 noiembrie

La telefon, Cioran îmi anunță că a trimis kilograme de alimente fratelui său, la Sibiu. Ideea că „românii n-au cartofi" îl obsedează. Îi spun: „... parcă românii erau mai curînd consumatori de porumb și de grîu?", dar el îi dă înainte cu cartofii. Iarna se anunță grea, îngrozitoare pentru ei. Cioran a văzut multă lume, este la curent. Mă întreabă ce știu despre Virgil Tănase. Îi răspund că este moralmente dubios.

aceeași zi

Are loc o reuniune a Internaționalei Rezistenței cu o prezență dominantă a rușilor (Bukovski, Maximov, Kuznețov, Pliuci). Milovan Djilas este și el prezent. Vorbește rusește, dar e diferit de ruși. Rigoarea discursului său este occidentală. Un slav occidentalizat, deși muntenegrean.

4 decembrie

Astă-noapte am fost trezită brusc de căderea unui obiect greu. O hartă veche a României (cumpărată în 1968 de la un anticar, la Praga), înrămată și agățată la intrare, căzuse sfărîmînd o spetează de scaun. La aceeași oră murea Dinu Noica la spitalul din Sibiu. Am aflat-o cîteva ore mai tîrziu. Moartea lui Dinu mă tulbură mult, totul în el era viu, în ciuda vîrstei. Nu pot să cred că nu-l voi mai vedea în viață, că de-acum încolo va fi întotdeauna *absent*. Realizez cît de aproape îmi era, în ciuda a tot ceea ne despărțise în vremea din urmă. De la ultima lui trecere prin Paris, acum trei ani, contactele între noi se răriseră, dar nu era decît o părere. Îi datorez infinit de multă recunoștință pentru ce mi-a împărtășit, discuțiile noastre de neuitat la Văratec și aici, la Paris, farmecul și subtilitatea minții sale, pînă și ambiguitățile care i-au permis să se strecoare acolo. M-a

privit, m-a atras spre lumea fascinantă a jocului ideilor, m-a îmbogățit cu bunurile fără de preț ce sunt gîndurile inteligente. Pînă și severitatea și nedreptatea anumitor critici pe care mi le-a adresat mi-au fost benefice. Cîteva ceasuri înainte de a muri mai stătea de vorbă cu Liiceanu și cu fratele lui Cioran... Un Socrate, fără preocuparea Cetății.

5 decembrie

Dinu a fost înmormîntat azi la ora 11 (ora Bucureștiului). Printr-o curioasă coincidență, eu, la aceeași oră, făceam un parastas pentru părinții mei la biserica din Paris. Exact în același timp, la celălalt capăt al Europei, eu, tot sub semnul distanței, ascultam cuvintele Apostolului către corinteni despre credința în înviere, fără de care Cristos a venit în zadar. Dinu a fost înmormîntat într-o pădure, la doi pași de casa lui, lîngă un schit, el care trăise ca un pustnic laic retras pe versantul filozofiei. Vremea era frumoasă, cu soare și zăpadă, fără vînt — lumînările au ars liniștit în timpul slujbei, ca o binecuvîntare.

15 decembrie

De la evenimentele de la Brașov încoace, valul de arestări continuă. Doina Cornea și fiul ei au fost închiși pentru că susținuseră pe muncitorii de la Brașov. În fața ambasadei României a avut loc o manifestație de protest împotriva represiunii. Presa franceză publică în fiecare zi vești din România.

1988

19 ianuarie

Început de an posomorît. Carta '77 de la Praga lansează un apel către toți europenii cerîndu-le să-și „exprime solidaritatea cu societatea românească asuprită și opoziția față de autocratul răspunzător de suferințele poporului". Apelul a fost auzit și urmat de manifestații la Varșovia, Praga și Budapesta. O solidaritate care anunță o cotitură în conștiința vecinilor României. Vor putea ei să stopeze sinistra represiune?

aceeași zi

Televiziunea a consacrat o emisiune lui Michel Foucault, mort de curînd. A fost evocată gîndirea lui, situată la antipodul umanismului moștenit din epoca clasică, umanismul care consideră că omul poartă în el „umanul", simțul valorilor și al sacrului. Pentru Michel Foucault, fiecare epocă este o *épistémé*, fiecărei epoci îi corespunde o rețea de relații în care omul se află *prins*, un sistem închis al cărui prizonier este. Nu există relații omenești care transcend Istoria, nu există legături între trecut și prezent, nu există tradiții... Pentru Foucault, a-și regăsi identitatea nu poate fi decît relativ, provizoriu. Michel Foucault este unul din acei monștri ai *intelligentsiei* franceze marxiste și structuraliste, care a descoperit în ultimul moment realitatea gulagului și a participat cu noi la manifestațiile din ultima vreme. Societatea franceză, materialistă și îmburghezită încă din secolul

al XIX-lea, a produs acest fel de teroriști intelectuali care seamănă cu niște preoți raționaliști trecuți de partea Diavolului.

28 ianuarie

Ceaușescu visează să fie prieten cu regina Angliei... În spatele megalomanului se ascunde țăranul amator de „basme" — o versiune burlescă a lui „a fost o dată"... Cioran (la telefon) în legătură cu spectacolul României prezent în toate ziarele: „Este funebru și grotesc... cineva ar trebui să-l suprime... mi s-a telefonat... ai auzit?..." Apoi își amintește de legionari, „singurii care au riscat totul ... dar, ce-i drept, majoritatea erau macedoneni..." Este avid de noutăți care-l scîrbesc.

30 ianuarie

Întîlnire cu Jessica Douglas-Home. Tot farmecul Angliei cultivate se regăsește în această tînără englezoaică: simplitate, un suflet sensibil perceptibil în spatele stilului impus de educație. A scris un *obituary* (necrolog) pentru Noica în *Times*. Strania întîlnire dintre ei a marcat-o, ca și cum Dinu, înainte de a muri, ar fi vrut să-i lase un mesaj. Mi-a dezvăluit proiectele ei încă secrete: încearcă să facă ceva ca să poată veni în ajutorul românilor și a culturii românești. Ar vrea să stabilească contacte cu niște intelectuali în cadrul unei fundații private, animată de un grup de englezi care s-ar duce pe rînd să întîlnească intelectuali români *în România*. Bineînțeles, totul cu titlu particular sau semioficial, după un model pe care a reușit să-l introducă în Cehoslovacia, unde asemenea întîlniri sunt tolerate de autorități. Ar dori ca Mihai Botez să se întoarcă în țară. Contează mult pe Mihai Botez, are încredere în el. L-a cunoscut pe Pleșu prin Dinu Noica. Îmi cere să-i indic și alte persoane. Ar vrea, în felul acesta, să ajute la regenerarea spirituală prin intermediul unor contacte (în aparență) pur culturale, apolitice. O inițiativă pornită dintr-un suflet generos. Să fie oare realizabilă sub regimul actual, date fiind duplicitatea ambiantă, bizantinismul intelectualilor etc. etc.? Dacă ideea ei se va realiza, va fi grație

unei strategii vigilente astfel încît să nu fie recuperată *fără știrea ei* de către regim. Mi-a arătat declarația de intenție a *Fundației Mihai Eminescu* — așa se intitulează Clubul în chestiune — care va fi susținut de donatori. În capul listei: Sir Yehudi Menuhin.

31 ianuarie

Dimineața: la Prefectura de Poliție pentru a obține autorizația scrisă necesară manifestației de la 1 februarie. Contactele cu poliția, mereu la orizontul horoscopului meu...

seara

Vizită de rutină la Cioran. Se plînge că a îmbătrînit. Are din ce în ce mai des chef de vorbă. Repetă cele spuse, își amintește de trecut. Trăsăturile lui sunt tot mai accentuate, atît cele fizice cît și cele de caracter. În legătură cu campania declanșată de evreii din Franța împotriva lui Heidegger: „Este îndreptată împotriva heideggerienilor francezi mai mult decît împotriva lui Heidegger. Și această anecdotă: o nemțoaică, profesoară din Berlin, foarte gauchistă, fiica lui von Brentano, ministru al Afacerilor Externe înaintea lui Hitler, a făcut cunoștință cu Heidegger. Într-o zi, prin 1942, ea i-a spus — „Am pierdut războiul!" Iar Heidegger i-a răspuns — „Nu cumva s-o spui soției mele!" (care era nazistă). În legătură cu România, afirmă că nenorocirea ei se datorează faptului că a fost de dreapta la o epocă cînd ar fi trebuit să fie de stînga, că n-a avut un partid comunist, nici marxiști evoluați (vezi pe Leszek Kolakowski) — lucruri pe care ni le-am tot spus și repetat de atîtea ori între noi!

mai tîrziu

Să-mi amintesc să cumpăr un portavoce pentru manifestație.

3 februarie

Dacă nimic nu se mișcă în lunile următoare, focurile aprinse în Polonia, în Cehoslovacia și în Ungaria, focuri de simpatie

în favoarea României, se vor stinge. Singura șansă pentru ca URSS să pună capăt scandalului Ceaușescu, este să tolereze o mișcare de solidaritate între țările din Est, lucru pe de altă parte greu de acceptat de către ruși. Românii nu trebuie să neglijeze ocazia pe care le-o oferă momentul de față.
(După succesul manifestațiilor în favoarea României,
peste tot în Europa, la 1 februarie.)

9 februarie

Ionescu și-a regăsit inspirația. În *Căutarea intermitentă* (frumos titlu), se dă în spectacol, bătrîn, plin de tandrețe, drăgălășenie și umor, chinuit de teama morții — un concentrat de Ionescu. Genul jurnalului îi convine, pentru că jurnalul este un dialog cu sine. În legătură cu Marie-France, sau mai curînd cu românii pe care ea îi frecventează, scrie (fără a numi pe cineva) că „le amăgește mediocritatea", ceea ce nu-i departe de adevăr.

15 februarie

Telefoanele și mesajele venite din România se înmulțesc. Trebuie făcut ceva pentru românul care a fost arestat la Iași pentru că a dat un interviu la *Libération*. Un biet om îmi telefonează pentru a mă informa că vor „manifesta" la Roma, dar că nimeni nu-i ia în seamă acolo, unde polonezii sunt așa de numeroși... Are o voce de țăran adormit, vrea doar să mă informeze că vor ieși în stradă, nimic mai mult... „pentru că, mă-nțelegeți, nu suntem cunoscuți" (și reîncepe). Primim prin canalul unguresc vești despre solidaritatea care se profilează între români și unguri. La Budapesta, intelectualii au început să lucreze în sensul unei *înțelegeri* cu românii. De urmărit. Adineauri, un român cu un manuscris căuta un traducător... se gîndise la Vintilă Horia! O femeie sosită de curînd din România mă informează că Ceaușescu este bolnav (cancer? nebunie?) și că i s-au făcut transfuzii cu sînge de copil... Vampirismul în subconștientul colectiv?

1 martie

La munte, peisaj familiar văzut din balconul înzăpezit. M-am gîndit la Dinu Noica în timp ce deschideam un tub de lapte condensat din cel care-i plăcea atît de mult. Ar fi trebuit să-i scriu cît timp mai era în viață, să nu mă retrag într-o tăcere mustrătoare. Mi se părea atunci că ar fi trebuit și ar fi putut să se facă auzit, să denunțe gravitatea situației. De fapt, a făcut altceva, a lăsat o operă, cărți, discipoli — a avut el oare dreptate să tacă, sau a greșit? Astăzi, răspunsul nu mi se mai pare atît de ușor de dat!

8 martie

Nicolae a plecat în Malaezia, într-o provincie de pe malul Mării Chinei. Fascinație a cuvintelor! Eu, care am fost în Indonezia, știu ce sunt aceste ținuturi *în realitate*, dar mă las fermecată de mirajul depărtărilor evocate de cuvinte: Marea Chinei... Pe vremuri, oamenii dispăreau ani de-a rîndul la armată, pe mări, pe drumurile Cruciadelor, urmăriți cu imaginația în timpul aventurilor lor fabuloase. În zilele noastre, zborurile aeriene au suprimat necunoscutul, înlocuit de o teamă nedeslușită legată de călătoria asimilată în subconștient cu destinul, cu viața țesută din evenimente neașteptate. Căci tehnica, în ciuda prezenței ei demistificatoare, e neputincioasă, nu poate alina sentimentul despărțirii. Astă-seară, N. a telefonat de la Kota Bahru, la granița Thailandei. Copiii călătoriseră bine. Malaezienii sunt simpatici. În timp ce vorbeam, am avut impresia că ziua de acolo și noaptea de aici se uniseră la fel ca vocile noastre. Stranie impresie, ca și cum ar fi fost un singur timp, zi și noapte totodată peste tot. În această simultaneitate prinsă pe viu, trăiam misterul în noua lui ipostază.

18 martie

Citesc poemele americancei Sylvia Plath. La opusul acestei violențe, calmul oriental contopit cu spiritul calm al idealismului grec, ce nu exclude ci domină, în poezie și prin poezie, violența

și oroarea. E vorba de o viziune diferită a suferinței și a morții. Disperarea continuă să fie prezentă, dar însăși materia disperării este transfigurată. Imaginile ororii sunt alungate, căci nu adaugă nimic intensității reale a expresiei.

20 martie

Am găsit aceste cuvinte într-un interviu al lui Andrei Tarkovski: „Gravitația lor generală (a rușilor, a slavilor în general — s-ar putea adăuga, a românilor) este mai curînd îndreptată către Orient... Pentru mine, spiritual vorbind, Thailanda, Nepalul, Tibetul și chiar China, îmi sunt mai apropiate decît Franța și Germania... Totuși, aici înțeleg totul, am fost crescut după modelul occidental. Dar prin spiritul nostru, prin partea de mister, suntem uniți cu Orientul — ne simțim aproape de el."

29 martie

Spre deosebire de Mircea Eliade, Dumézil a refuzat întotdeauna să-și scrie memoriile (și cu atît mai mult jurnalul), considerînd că un savant trebuie *să dispară* în spatele operei sale. (Scriu acestea după ce am vorbit cu cineva despre sentimentul de jenă pe care-l ai citind *Memoriile* lui Eliade.)

1 aprilie

Spirit „burghez", spiritul secolului al XIX-lea, spirit al banului, materialist, pozitivist. Față de acest spirit, ironia și indignarea unui Villiers de l'Isle Adam, om de dreapta, sau ale unui Barbey d'Aurevilly, unite într-o viziune disperată și profetică a viitorului. La stînga, iluziile, lupta socială, egalitatea, viitorul care cîntă i-au orbit pe intelectuali. Cioran face parte dintre cei de dreapta, disperați și lucizi.

2 aprilie

Pe jos, prin Paris, de-a lungul Senei. Am intrat în biserica Saint-Julien-le-Pauvre. Aproape goală. Un preot cu barbă ortodoxă

(biserica este catolică, de rit oriental) și bască franțuzească, își așeza florile. Pe un pupitru, Vechiul Testament, deschis. M-am apropiat și am citit pasajul din Iezechiel (37, 4-5) în care Iahve îi poruncește să profetizeze în fața unor oase uscate: „Proorocește asupra oaselor acestora și le zi: Oase uscate, ascultați cuvîntul Domnului! Așa grăiește Domnul Dumnezeu oaselor acestora: Iată eu voi face să intre în voi duh și veți învia..." Această Biblie deschisă în mijlocul bisericii goale, aceste îngrozitoare proorociri, în timp ce afară, sub cerul primăvăratic, mulțimea turiștilor pascali umplea străzile, veseli și nepăsători... Și era bine așa. Căci viața și moartea conviețuiesc sub soare, lucru pe care marea cetate îl exprimă în felul său grandios, prin vecinătatea dintre fluviul omenesc curgînd pe străzi și locurile tainice unde se ascund proorocirile. Oamenii trec pe lîngă ele fără să le bănuiască existența.

7 aprilie

Ieri, vestea falsă a sinuciderii lui Cioran. Cineva, un „nebun", ar fi telefonat la Agenția Associated Press ca să anunțe știrea. Agenția a transmis-o, iar toate celelalte s-au grăbit s-o reproducă. Ciudat este că Cioran n-a protestat imediat, și nici n-a amenințat agenția americană cu urmărirea în justiție... Frecventase el în ajun vreun psihopat, stătuse oare de vorbă cu unul din acei țicniți pe care-i place să-i întîlnească pe ascuns, așa cum alții au nevoie să bea singuri, departe de toți? Mi-a mărturisit că în ajun petrecuse o zi foarte proastă: „Știi, am fost foarte deprimat..." Am constatat atunci că o întreagă fațetă a vieții lui îmi era necunoscută.

26 aprilie

Citind poemele lui Caraion: regăsesc la el acel fond de resentiment moștenit de departe, de la marea mizerie a poporului, de la sălbăticia ancestrală, de la spiritul țăranului neolitic, care mai dăinuia la începutul secolului...

România în presă: toate ziarele se cred obligate să trimită acolo ziariști. Chiar și ziarele catolice. Expedițiile au devenit un soi de aventuri, riscul fiind ca ziaristul să fie interceptat, să i se rețină legitimațiile, filmele, casetele și să fie expulzat. Pericolul este mai mare pentru interlocutorul român cu care a putut vorbi. Dacă acesta are necazuri cu Securitatea (dacă este bătut sau arestat), presa de la Paris îl apără. *Libération, Le Monde, Le Figaro, Le Matin, Le Quotidien* etc. publică numele persoanelor hărțuite, precum și eventualele lor declarații sau alte texte trimise în Occident. Cu ajutorul acestei strategii s-a făcut cunoscută situația din România, dar nu s-a putut crea o mișcare de opoziție. Voci izolate s-au făcut auzite: încă o dată eroica Doina Cornea, un fizician, Gabriel Andreescu, și alți cîțiva, care denunță și protestează în numele lor personal. Sunt niște *one-man shows*, acte izolate de bravură, un fel de joc disperat. Cred că Occidentul, și mai ales America, ar trebui să ducă o *acțiune politică* pe lîngă ruși pentru a le cere să părăsească Europa Orientală. Altminteri, situația va continua să furnizeze cu prioritate *scoopuri* jurnaliștilor și să întărească intențiile organizațiilor umanitare.

3 iunie

O romîncă face greva foamei pe strada Saint-Dominique, lîngă o fîntînă, la colțul străzii de l'Exposition, adică în fața ambasadei române, în locul consacrat al greviștilor. Vrea să-și „obțină" soțul și pe fiica ei, cărora li se refuză pașaportul. Este singură, lumea nu se prea oprește. Povestea ei este scrisă pe o pancartă din carton. Îmi spune că a venit consulul român să vorbească cu ea, ca s-o convingă să renunțe să „ridiculizeze România", trecînd de la amenințări la o familiaritate disprețuitoare („unde ți-ai făcut studiile, nu cumva aici la fîntînă?"), dar ea l-a trimis la plimbare pe un ton „de la tovarăș la tovarăș", cunoaște jargonul. Se pare că în ajun o nebună din cartier a venit să se așeze alături de ea ca să-i țină de urît. Nebuna a desenat pe trotuar cu crete colorate, a cîntat melodii la muzicuță, și-a legat balonașe

la degete — biata grevistă a sfîrșit prin a o alunga... Apoi a venit un fel de *clochard* care a început să cerșească, cerînd pomană trecătorilor care credeau că dau pentru biata mamă grevistă... În timp ce-mi povestea pățaniile ei, a sosit inspectorul de poliție care se ocupă de problemele românești la Prefectură, domnul Soufflet. Discuție pe trotuar cu comisarul și grevista, în mijlocul forfotei de trecători parizieni indiferenți. O bătrînică (accent din Est) voia cu orice preț să ne dea semnătura ei — a venit de mai multe ori: „Nu vreți semnătura mea?" Un circ patetic și absurd care ia proporții de cînd refugiații au învățat să facă greva foamei în fața fîntînii acoperite de afișe și de *graffiti* care le povestesc sărmanele aventuri.

16 iunie

M-am dus la cimitirul Père-Lachaise, pentru comemorarea lui Imre Nagy și inaugurarea unui monument în amintirea lui. Dumnezeu știe al cui era mormîntul pe care m-am suit ca să pot vedea ceremonia. A fost o stranie adunare în acest vechi cimitir parizian, încă o pagină de Istorie semnată de municipalitatea pariziană. Multe persoane, mulți foști martori ai revoluției de la Budapesta comemorau acolo atît amintirea lor personală a revoltei de la Budapesta cît și memoria colectivă a evenimentului. O actriță bătrînă, care obținuse pe vremuri Premiul Kossuth, refugiată din 1956, a recitat un poem; lîngă mine femei plîngeau în hohote. Era omenesc și emoționant, o manifestare în fața căreia scepticismul celor care întreabă „ce folos?" pălește... Asistența era răspîndită pe alei, se adunaseră multe coroane trimise de organizațiile exilaților cehi, polonezi, bulgari și de „românii liberi".

27 iunie

În numărul din aprilie trecut, *Viața Românească* a publicat trei „poeme filozofice" de Noica, scrise în august 1971, în timpul ședерii noastre la Văratec, ce-mi sunt dedicate („lui S. S."). Le-a

descoperit Gabriel Liiceanu printre hîrtiile lui Noica. M-a tulburat mult publicarea lor. Am ascultat din nou banda pe care înregistrasem lectura lor într-o seară, la Văratec. Nu le mai ascultasem de mult. Am regăsit ecoul momentelor trăite pe pridvorul maicii Cristofora. Poemele transmit starea de exaltare inspirată de locurile vizitate în timpul excursiei la mănăstiri făcută în trei: Noica, Steinhardt și cu mine. Monica L., care fusese informată înaintea mea de publicarea lor, a semnalat-o la Europa Liberă într-o cronică cu caracter politic! Ignorînd contextul în care au fost scrise poemele, a comis un fel de anacronism, comentîndu-le într-un spirit care le anulează semnificația profundă.

30 iunie

Cioran la telefon: a primit cărți din România. Limba pe care o folosesc criticii actuali îi displace profund: „Este franceză transpusă în română, sună urît." Se miră că scriitorii nu urmează exemplul lui Noica. Noica știa să scrie în românește. E adevărat, nu mă gîndisem, de ce scriu așa acum? Pentru a se distanța de limba de lemn oficială? Ca să-l distrez pe Cioran, i-am citat această „perlă" găsită într-un text de Dan Petrescu în legătură cu românii care nu reușesc în acțiunile lor din lipsă de suflu: „sempiternela degonflare românească"! O adevărată oroare! Vasăzică, limba românească suferă de două maladii: limba de lemn pe de o parte, invazia neologismelor franceze pe de alta. Altă mizerie peste toate celelalte.

1 iulie

Peter Kende, sociologul, a venit să mă vadă ca să semnez un text redactat de intelectualii unguri, un protest împotriva distrugerii satelor în România. La București nu a avut loc nici un protest colectiv. Opinia publică este agitată doar de ungurii de la Budapesta și de la Paris și de nemții din RDG. Românii, înfricoșați, tac și trimit mesaje pe căi ocolite.

16 iulie

Lungă discuție cu Claude Karnoouh, la Café de Cluny. S-a pasionat pentru cultura românească dintre cele două războaie. Vrea să înțeleagă, are un spirit larg, Europa de Est îl interesează ca o lume care îi este apropiată. Părinții lui erau originari din Galiția, evrei polonezi. El e protestant și e socotit un evreu antisemit de către foștii lui coreligionari. Scrie în ziarul anarhiștilor, călătorește mult prin Transilvania pentru studii de sociologie, se consideră eliberat de orice ideologie, de orice formă de apriorism, de orice prejudecată politică sau religioasă. Situează evenimentele istoriei românești dinainte de 1940 (de exemplu mișcarea legionară) în contextul lor social, adică sfîrșitul unei anumite Europe agrare, vede bine chestiunea țărănească, modernizarea prea rapidă, instaurarea brutală a capitalismului etc. Am descifrat totuși în viziunea pe care o are despre lumea modernă o altă formă de condiționare. Pentru el, societatea modernă nu poate fi decît nihilistă. Nihilismul, care este rezultatul științei, al tehnicii, al banului, și-a lăsat urma peste tot. Oamenii s-au detașat de tradiție, visează toți, inclusiv țăranii români, la aceeași bunăstare a societății de consum. Trecutul societăților tradiționale ar fi deci, după el, definitiv terminat, înmormîntat. Ceaușescu a grăbit acest proces în felul lui primitiv. Oamenii sunt acum despărțiți, detașați, alienați. Îl ascult și îi dau dreptate pînă la un punct. Din exces de obiectivitate și de obiectivare, felul lui de a înțelege spiritul românesc este de fapt unilateral. Există, îmi spun eu, în mentalitatea popoarelor nefericite, obișnuite cu răbdarea și cu suferința, un grăunte care ar putea să încolțească, operînd un fel de reașezare a valorilor, actualizînd o moștenire spirituală care ar permite omului modern să-și învingă disperarea. Pentru Claude K., opera lui Noica reprezintă ultima tentativă a unui mare gînditor de a răspunde acestei obsesii românești: întemeierea unei filozofii pe gîndirea tradițională. I-am repetat ceea ce-i scrisesem: rămîne de văzut dacă „visul noician" nu este purtător de adevăr pe alt plan. Opera lui trezește, inspiră, creează un „sentiment al ființei". Nu este o poveste și nici un basm, e ceva mai profund în legătură

cu lucrarea spiritului, cu deschiderea spre o înțelepciune venită dintr-o gîndire foarte veche, ale cărei valori nu s-au pierdut.

seara

Discuția mea cu Claude K. mi-a readus în minte *Jurnalul de la Păltiniș*. Am realizat că Gabriel Liiceanu nu folosește niciodată cuvîntul *înțelepciune*, și nici expresia *gîndire tradițională* în legătură cu Noica. Scrie, de exemplu: „Noica a detectat în limbă un fel de zăcămînt spiritual natural." Și mai departe: „Se întîmplă ceva în România și acel ceva se desfășoară mai ales în adîncimile spiritului, acolo unde au fost zămislite *Upanișadele...*" Cînd Marguerite Yourcenar a adunat „Înțelepciunile" (*Vocea lucrurilor*), ea s-a folosit de comoara înțelepciunilor orientale (budism, zen, Japonia, Confucius, Coranul), sau de scrierile misticilor occidentali (Meister Eckart, gînditorii creștini din secolul al XVII-lea francez). S-a gîndit oare cineva la o Înțelepciune românească? Vorbind despre învățătura împărtășită de Noica, Gabriel L. scrie: „O învățătură de tip oriental și patriarhal, ca în lumea *Upanișadelor*, dominată de atmosfera care se degajă din îndemnul; « apropie-te și ascultă! »" Noțiunea de „înțelepciune tradițională" este antipatică în ochii noilor intelectuali români, fiindcă ea le pare prea marcată de trecut, legată de universul pastoral de la începutul secolului. Prin ce este Noica un înțelept? Oricît de paradoxal ar putea părea acest lucru, povestitorul, ascetul este înrădăcinat în trăire: el, care nu a avut o viață personală, a măsurat lucrurile spiritului în raport cu existența originară. A căuta să-l situezi în această perspectivă înseamnă totodată a-l pune în valoare în ochii străinilor. Ideea sa fundamentală: a face legătura între o gîndire originară și modernitate este interesantă la ora actuală. Chiar dacă tentativa nu este convingătoare pentru cei care o judecă din exterior.

7 septembrie

Englezoaica Jessica Douglas-Home a înțeles în profunzime farmecul satelor românești. Îmi vorbește în scrisoarea ei despre

frumusețea lor de neînchipuit (*incredible beauty*), și de ceea ce ar însemna dispariția lor, o tragedie (*a tragedy*). Toți românii ar trebui să sufere în fața acestui asasinat al trecutului lor, dar ei s-au obișnuit, suportă oroarea, s-au resemnat. Ieri l-am văzut pe un tînăr care se întorcea la București. A cerut în primul rînd pentru prietenii lui din țară cărți de filozofie, Heidegger etc. „Dar satele și distrugerea lor, nu-i preocupă pe prietenii tăi?" „Pentru ei contează mai ales cultura. Cunosc vreo zece tineri intelectuali remarcabili, au nevoie de cărți, trebuie făcut ceva. Se simt uitați, abandonați de Occident." Așa este. Trăiesc cu dezastrul în fața ochilor și se preocupă de treburi intelectuale. Refuză să se implice, să se intereseze de evenimentele care se desfășoară în jurul lor. Admirabil? Demn de dispreț? De neînțeles? *Condamnabil?* De ce ne mai interesăm de ei, care întorc spatele nenorocirii, refuzînd să-și pericliteze munca intelectuală? În acest context o singură voce strigă în pustiu: vocea Doinei Cornea.

10 septembrie

Interpretă pe lîngă un grup de bancheri: voluptatea de a fi o necunoscută. Dejun în mijlocul luxului banului, într-o clădire pariziană din al VIII-lea arondisment, cu grădini pe acoperiș și priveliște spre Arcul de Triumf, acoperit de prelate tricolore în momentul de față, căci se curăță monumentul în vederea festivităților centenarului Revoluției din 1789. Seara, telefon de la Cioran. Aflu că a primit vizita lui Drăgan, venit spre a-l seduce, a se pune bine cu o celebritate literară. Drăgan a încercat să-l fotografieze. Cioran a protestat, și-a acoperit fața, dar celălalt a reușit să-i fure o poză! Cioran știa că Drăgan este „un personaj mai mult decît dubios", dar nu putea să-l evite... L-a găsit destul de inteligent, nu ascunde că este intimul lui Ceaușescu. Apoi, pe nesimțite, am ajuns la subiectul Noica, Cioran aprobînd strategia lui Dinu de a fi rămas acolo, apoi tratîndu-i pe români de popor de rangul trei pentru că suportă tot ce suportă și alte comentarii rituale. M-a ținut un ceas la telefon, în timpul căruia s-au succedat umorul și imprecațiile bine cunoscute.

15 septembrie

Tragicomedia continuă. Ceaușescu indignează, amuză, miră, îngrozește. A devenit un subiect gras pentru ziariștii în căutare de senzațional. În momentul de față mai mulți cercetători doritori să se lanseze, își anunță cărțile despre România (Catherine Durandin, Edith Lhomel, X...).

16 septembrie

Ne-am regăsit cu Lascăr. Acel ceva neschimbat între noi — legăturile între frate și soră — au o calitate specială. Rezistă mai bine și mai multă vreme decît alte relații, prin cantitatea de energie inițială pe care o conțin — energia copilăriei. Sosirea lui a redeșteptat amintirile vechi, constatare întărită prin ceea ce descopăr din viața lui: măsura în care comunismul i-a marcat destinul. Realitatea vîrstei adulte a început pentru noi cu această violență, acest traumatism impus țării noastre, acest șoc căruia i-am făcut față cu puterea de rezistență a tinereții. Ce era „înainte" ni se pare azi de domeniul irealului — copilăria, perioada dinainte de război — frîntura întărește impresia că ne-am visat copilăria. Ne-am transformat în alte persoane. Ar fi surprins, desigur, dacă i-aș împărtăși sentimentele mele. S-a adaptat la societatea degradată în care este obligat să trăiască, cunoaște sistemul, tertipurile obligatorii. Nu se mai gîndește la ceea ce ar fi putut să fie, se identifică cu ceea ce a devenit, probabil că și noi am fi făcut la fel trăind acolo sub imperiul fricii și al mediocrității zilnice. A renunțat la talentele lui artistice, a lucrat și a trăit ca să-și hrănească familia. Venind în contact cu Occidentul, ce resimte el? Cîteva regrete, poate... e greu să descifrezi ce resimte o ființă în adîncul ei, chiar cînd îți este apropiată, peste timp. Altă întrebare: noi, care am preferat exilul, care am luat totul de la început și am cîștigat libertatea, am pierdut de asemenea o parte nevăzută din noi. A trebuit să ne amputăm, să ne curățim, să creștem altfel. Dacă contactul cu Occidentul l-a tulburat, pe mine contactul cu el m-a făcut să cuget asupra destinelor noastre de oameni ai secolului al XX-lea, supuși cutremurelor care

au zdruncinat Europa, dezmembrată de forțe irezistibile — el acolo, eu aici — destine românești asemănătoare cu rămășițele unei deflagrații.

18 septembrie

Manifestație în fața ambasadei României, organizată de către țărăniștii din Paris. Puțină lume, dar multe steaguri, pancarte, foi volante distribuite pentru a protesta împotriva dărîmării satelor.

22 septembrie

Un telefon de la Londra. Accentul este oxfordian, frazele elegant ticluite. Se pare că mai mulți membri ai Parlamentului britanic din partidul conservator vor să susțină pe intelectualii „liberi" din țările din Est. Caută contacte cu grupuri sau persoane din România. Interlocutorul meu îmi cerea detalii despre cercurile intelectuale din București. I-am explicat că nu există „cercuri" comparabile cu cele care pot fi găsite în Polonia, Ungaria sau Cehoslovacia, ci numai persoane izolate în cel mai bun caz. Curios lucru, acești englezi *high-brow* care se interesează de distrugerea satelor românești! Azi, în *Le Monde* am citit un protest oficial al Foreign Office-ului pe lîngă autoritățile române. Este, fără îndoială, acțiunea lui Jessica D.H., între alte persoane — Jessica, în spatele căreia se profilează imaginea lui Dinu Noica, pe care l-a văzut puțin înainte să moară și pe care nu l-a putut uita. Dreapta engleză este sensibilă la tot ce se petrece în România. Reprezentanții ei se exprimă pe un ton și în termeni care au un parfum de veche Europă legată de proprietatea pămîntului. Nimic de-a face cu stilul militanților Drepturilor Omului din Franța, care este un stil de stînga, un stil moștenit de la Revoluția franceză din 1789 și de la Afacerea Dreyfus. Două sensibilități, două maniere de a se angaja în acțiunea avînd drept scop denunțarea regimului lui Ceaușescu.

23 septembrie

Cioran pretinde că primește scrisori cu insulte în urma faptului că a acceptat să se lase fotografiat de o fotografă finlandeză pentru un album în care figurează vreo zece aforisme. „Nu-mi plac *the cover-girls*", i-ar fi scris un necunoscut, un invalid fără picioare, trimițîndu-i propria lui fotografie. Cioran: „Dar ea (finlandeza) mi-a spus că nu avea cu ce să-și plătească chiria... m-a rugat s-o las să facă niște fotografii... trebuie să recunosc că sunt reușite... totuși, este o impostură — cartea se vinde sub numele meu..." Ăsta-i Cioran în stare pură, între anxietate și umor, ca atunci cînd se întîlnește pe ascuns cu vreun extravagant sau un *clochard*. I-am spus că pe fotografia reprodusă în *Le Monde* e mai frumos decît Gary Cooper. Mi-a mărturisit că revista *Femmes* a reprodus de asemenea cîteva fotografii din album... Nu-i nemulțumit, îi place să fie înconjurat de femei, știe că genul lui le atrage — că are adoratoare platonice fanatice, precum nemțoaica exaltată care îi traduce cărțile în germană. Mă întreb cum se poartă cu ele între patru ochi? Fără îndoială, combinînd cozeria cu umorul confidențial și eleganța discretă, flatat dar păstrîndu-și mintea lucidă și blasfematoare.

după un timp de reflecție

De ce nu poate trăi Cioran departe de Paris mai mult de trei zile? Pentru că se complace în atmosfera de care se tot plînge cînd e la Paris. În realitate, vanitățile pariziene amestecate cu înjurăturile românilor îl stimulează. Cînd se duce la Dieppe sau în regiunea Loarei Atlantice (acasă la Simone), riscă să cedeze înclinației pentru ocupațiile sănătoase (el, care obișnuește să consume numai produse dietetice), să planteze pomi, de pildă. În același timp nu poate rezista *celuilalt* care zace în el, acel *alter ego* mai puternic, cel care trebuie să *smulgă* nu să planteze... Mi-am amintit de o vorbă răutăcioasă auzită în legătură cu el: pentru că negativismul îi reușește mai bine...

29 septembrie

Ziaristul de la *Figaro* a fost interpelat la București, i s-au luat toate hîrtiile, carnetul de adrese, apoi a fost expulzat. Ziaristului de la *Le Monde* i s-a refuzat viza. Doina Cornea a lansat un apel către opinia internațională, după care a urmat un apel al grupului de la Budapesta, cerînd guvernanților occidentali să facă „ceva" pentru a-i salva pe români, căci din interior nu se poate întreprinde nimic. M-am dus să vorbesc la Radio *Solidarność*, postul polonez de la Paris. Postul este situat în Montmartre, în cartierul localurilor de noapte și a sex-shop-urilor. Se vorbește despre mizeria și asuprirea din România la doi pași de Moulin Rouge, simbol al frivolității pariziene *belle-époque*, acum simbol al turismului nocturn — faptul îmi apare ca un semn al derizoriului care atîrnă asupra „acțiunilor" noastre...

7 octombrie

Călătorie ca interpretă pe Coasta de Azur. Am ieșit pentru cîteva zile din agitația care domnește la Paris în jurul României. Am locuit la Cannes, la vechiul hotel Majestic renovat, am lucrat în noul Palat al Congreselor. Rutina conferințelor internaționale. La întoarcere, cu avionul de la Nisa, am resimțit sub forma ei cea mai pură beția contemporană a *plecării*. M-am dus devreme la aeroport pentru îmbarcare. Cerul se lumina deasupra mării, pămîntul era verde pal, plantele *maquis*-ului răspîndeau miresme, aerul era blînd. Cînd am decolat, am fost uimită de frumusețea strălucitoare a avionului în aerul dimineții. Pasagerii, puțin numeroși, se sculaseră de curînd, erau curați, nu rostiseră încă vorbe poluante. Motoarele eficace mă antrenau, mi se părea că aparțineam aceleiași lumi active ca și reactoarele, o lume al cărei scop este de a fi în mers, de a se deplasa, de a zbura. Mă scăldam într-un fel de inocență la care participau aripile și mașinăriile avionului. Această deplasare într-un mic avion al companiei Air Inter mi s-a părut că rezuma toate plecările mele, toate diminețile în care am decolat, toate întrebările cărora le-am răspuns prin decolare. Ce făceai în acel moment? Unde erai?

De ce lipseai? — Călătoream, mă îmbarcam, luam avionul pentru cutare sau cutare destinație. Eram absentă, departe de-aici. Conferințe, bagaje, avioane, ocupațiile mele încărcate de simboluri.

12 octombrie

La Paris, prin librării. Explozia literaturii azi. Munți de cărți la librăria FNAC, nume de scriitori, de critici, de ziariști defilează asemenea numelor care se pierd în neant pe un generic de film. Unde e Spiritul, unde e Puterea în stare să dea la o parte țăndările și să restabilească unitatea Omului, a Creației, a Artei? Suntem antrenați ca de o surpare de pământ. Ieri a fost înmormîntat Stéphane Lupasco — încă o personalitate de prim-rang care dispare în orizontul românesc. Dimensiunea celor care ocupă scena intelectuală este redusă. Tot mai mulți oameni tot mai mici umplu tot mai mult spațiul cultural. Doar o foarte mare forță, un suflu foarte puternic va putea aduce o schimbare.

14 octombrie

Elan de recunoștință față de Simone Weil, speranță în cuvintele ei inspirate, în gîndurile ei extraordinare despre umilința inteligenței. De reținut demersul: a înlocui o *idee* rea printr-o *idee* superioară (pasajul se află în *La Pesanteur et la Grâce*), totul depinde de înțelegerea lucrurilor. Ar trebui să putem găsi calea prin inteligență. (Ajunge) *să înțelegi ca să poți îndura.* Noica spunea ceva apropiat atunci cînd descoperea în cuvinte purtătoare de sens un mijloc de a face lucrurile suportabile. Șocul produs de lectura cărților Simonei Weil: faptul că luciditatea ei nu exclude credința, că o intelectuală autentică a devenit creștină, că cea mai înaltă inteligență filozofică a făcut saltul adeziunii la creștinismul cel mai pur. Paradoxurile creștinismului, în loc s-o sperie, o atrag și o luminează. Ungaretti spune undeva că, pentru a-și scrie poemele *(Canti)*, Leopardi a impus

tăcere inteligenței și n-a ascultat decît vocea inimii, mila, dragostea de oameni. S-a apropiat Simone Weil de poezie? Sau a renunțat de la bun început la tot ce nu era Crucea? Leopardi a ajuns la pesimism, s-a depărțit de credința creștină după ce fusese prizonierul unei religii strîmte și dogmatice, crescut de preceptori abați, în întunecatul castel părintesc, de unde practic n-a ieșit pînă la douăzeci și cinci de ani. De la abați a învățat cultura clasică și tot ei l-au îndepărtat o dată pentru totdeauna de credință. A fost Simone Weil atrasă la un moment dat de nihilism, sau a ascultat încă din prima clipă chemarea creștinismului? Inima creștină a Simonei Weil și inima nihilistului Leopardi — două inimi posibile însoțind inteligența lucidă.

16 octombrie

La Roma, la invitația Ligii Italiene a Drepturilor Omului, a Comitetului Italian Helsinki și a unor formațiuni politice (precum Partidul Radical Italian). Zile de toamnă calde. Seara, mergem să ne plimbăm de-a lungul Forumurilor (cu Antonia Constantinescu, Mihnea Berindei și ungurul Miklosz Tamasz). Am regăsit senzații cunoscute, respirația Romei vechi, mirosul aerului nocturn, viziunile de măreție la umbra ruinelor iluminate, căci noaptea evocă mai bine trecutul decît ziua, vacarmul străzilor înguste, mulțimea romană, forfota mașinilor cărora nu li se poate interzice circulația. Pe jos, de-a lungul Tibrului, spre castelul Sant'Angelo, am zărit întîi îngerul singur plutind pe cer deasupra platanilor de pe malul rîului. Fațadele palatelor mai frumoase cînd n-au fost restaurate. Neatinsă a rămas și frumusețea bărcii pe jumătate scufundată din Piazza di Spagna. Roma se găsește întreagă în această splendoare pe jumătate naufragiată — în nuanța galbenă a pietrei, nuanță de trandafir veșted pe punctul de a-și da sufletul asemenea sfintelor baroce.

În timpul zilei, plimbare pe Corso, apoi pe Via Condotti, Piazza di Spagna și Via del Babuino spre Piazza del Popolo. Am băut o cafea la Rosati, în mijlocul mulțimii vesele, vioaie, brună, foarte meridională. Această mulțime romană plină de viață

aparține epocii noastre care va fi considerată, peste cîteva secole, drept lumea de la sfîrșitul secolului al XX-lea, o epocă de decadență! E curios să te gîndești că oamenii erau poate la fel la sfîrșitul imperiului roman... În realitate, epocile nu au nimic de a face cu *Viața* Omului ca persoană, trup și spirit, în contact cu timpul său, desigur, dar ascultînd de *viața* din el, de destinul său personal, de dialogul său cu Necunoscutul, cu Misterul — cu Binele și Răul percepuți de conștiința lui, în afara Istoriei.

Reuniunile la care s-a vorbit despre România s-au ținut în fața unui auditoriu de deputați italieni și de reprezentanți ai presei. România este la ordinea zilei în opinia internațională. Condamnările regimului român se înmulțesc la cel mai înalt nivel. Dovadă: italienii care au prins și ei trenul din mers. O astfel de unanimitate în opinie, în presă și mai ales în luările de poziție oficiale din ultima vreme, lasă să se presupună că există ceva mai mult decît buna intenție de a-i salva pe bieții români. Altfel spus, s-ar putea să existe o voință de a pune capăt insuportabilei dictaturi a lui Ceaușescu, dar nu se prea știe cum. Veniți de la Paris, am vorbit rînd pe rînd, în numele Ligii, eu, Mihnea B. și Antonia Constantinescu. Paul Goma a preferat să răspundă în felul lui incisiv la întrebările ziariștilor.

octombrie

Din nou toamna în Europa de nord. După căldura de la Roma, după aerul cu adieri dinspre Africa apropiată, cerul nordic cenușiu. E nevoie de acest cenușiu, de cerul palid, pentru a se vedea culorile toamnei. La șapte dimineața, în trenul care mă duce spre Bruxelles, citesc *Le Rimembranze...* de Leopardi, versuri de o infinită tristețe, atît de simplă, de adevărată, de umană. Fără vraja limbajului ar fi aproape banale. Dar greutatea, gravitatea lor înalță, fixează sentimentul pe un fronton imuabil, somptuos! *(„Vaghe, vaghe stelle dell'Orsa...")* Leopardi, viața sa, nenorocirea lui fizică, educația lui sufocantă, iată pămîntul fertil din care a ieșit viziunea lui disperată. N-ar fi nimic fără geniul formei poetice, fără limba, crescută și ea din imensa lui cultură filologică, latină și italiană.

24 octombrie

Este limpede că se petrece ceva în Europa. Un sfîrșit de secol sub semnul Europei? Țările occidentale se reped la Moscova, la Gorbaciov, care dă semnale, vorbește despre „Casa noastră comună". În același timp, America este încurcată în alegerile prezidențiale. Se apropie oare sfîrșitul lui Ceaușescu? Un pariu personal: curînd.

28 octombrie

Un număr din ce în ce mai mare de locuitori din Transilvania trec frontiera clandestin spre Ungaria. Pentru motive economice în primul rînd, dar și în căutarea libertății. A avut loc o conferință de presă la Paris, la Federația Internațională a Drepturilor Omului. Întors de la Budapesta, emisarul federației a făcut un raport asupra călătoriei. România i-a refuzat viza. Ziariștii cer informații precise: cîte persoane din România au reușit să treacă frontiera? cîte au fost ucise de grăniceri? Altfel spus: drama trebuie să fie *documentată*, pentru a fi credibilă...

1 noiembrie

Calvarul lui Vlad Georgescu, directorul secției române de la Radio Europa Liberă. Are cancer la creier. E pe moarte. Vlad Georgescu lasă cîteva cărți. Nu va fi uitat. Recitesc nota testamentară a lui Noica, care spune că trebuie să lași urme, să scrii, și apoi să accepți moartea: „E bine să sfîrșim." Totuși, nu pot să nu mă gîndesc la suferința lui V. G., la lunga lui agonie lucidă. Afară e o vreme splendidă de noiembrie, luna pe care Dinu o prefera celorlalte. Lună a anului în care lumina este în legătură tainică cu moartea. În fața ochilor mei stăruie privirea ochilor verzi ai lui V. G. așa cum l-am văzut la Berkeley, în 1985. Trei ani au trecut de la zilele însorite de pe malul Pacificului, pînă la acest îngrozitor deznodămînt.

3 noiembrie

O relatare în *Le Monde*: foști prizonieri întorși din Siberia sunt chemați să vorbească într-o sală la Moscova, să descrie suferințele lor din Gulag. Fiecare are dreptul la trei minute — sunt rugați să se scoale în picioare când vorbesc! Trei minute și în picioare! Ființe întoarse după ani de lagăr, invalizi, bătrîni, traumatizați. Adevărate *stafii* în fața televiziunii... o barbarie nouă după barbaria rusă veche — după Siberia, o barbarie în stil de film american.

aceeași zi

Cioran la telefon: se întorcea de la (magazinul) La Samaritaine unde cumpărase... bretele. Mi-a anunțat că versiunea franceză a volumului *Lacrimi și Sfinți* (traducerea mea) se vinde foarte bine. A adăugat: „Este cea mai bună carte pe care am scris-o." Se pare că va apărea și într-o ediție de buzunar, Constantin Tacou a semnat contracte pentru traducerea în italiană și în germană.

13 noiembrie

Istoricul Vlad Georgescu a murit la München. Cancerul i-a cuprins creierul în trei luni. Moartea sa a fost un chin: convulsii, spasme, trupul lui viguros refuzînd să moară cum i-o poruncea creierul.

15 noiembrie

Cioran crede că a găsit explicația apatiei românilor, a resemnării lor — a realizat dintr-o dată că România a pierdut mai mult de 700 000 de oameni în timpul celui de-al doilea război mondial. Un popor atît de lovit (fără a pune la socoteală morții din pușcării) nu mai are forța necesară pentru a se răzvrăti. Cioran o repetă peste tot, ca și cum ar fi avut o revelație în urma celor aflate despre război de la un român bătrîn. Totuși, mi se pare că vorbisem despre aceste lucruri, îi citasem cifrele pierderilor

uriașe de pe ambele fronturi, dar nu reacționase ca acum. E indignat că nu se vorbește despre asta, aici, în Occident, unde lumea se miră de cît pot îndura românii. Nu se vorbește niciodată despre morții celui de-al doilea război mondial. Chiar și în România, Istoria oficială îi trece sub tăcere, pentru că grosul pierderilor a avut loc pe frontul rusesc. Ar trebui spus adevărul despre invazia Basarabiei, despre jafurile săvîrșite de armata sovietică după 23 august, venită, după versiunea oficială, ca armată „eliberatoare", de unde minciunile, ocultarea morților de pe frontul din Rusia. În Occident, istoricii s-au interesat prea puțin de istoria celui de-al doilea război mondial în România. Cioran este copleșit de aceste constatări. Nu l-am văzut niciodată atît de afectat, el care nu încetează să tune și să fulgere împotriva românilor.

aceeași zi

Seara am manifestat în fața ambasadei împotriva ultimelor arestări și a distrugerii satelor. Erau acolo foști refugiați care aflaseră despre manifestații, și tineri, veniți de curînd, toți cu banderole și pancarte, strigînd „Ceaușescu asasin". În total, cam două sute de persoane — puțin în comparație cu importanța coloniei de la Paris, dar mult, simbolic vorbind, de vreme ce principalele organizații din Exil erau toate reprezentate.

20 noiembrie

O româncă tînără, în trecere prin Paris, mi-a mărturisit: „Avem cu toții păcate de ispășit, altminteri nenorocirea noastră n-ar fi de înțeles... cînd sunt prea nefericită, postesc, mă rog și mă simt mai bine..." Credința poate ridica munții — de ce nu și un popor nefericit? Horia Bernea îmi spunea că mai sunt multe inimi curate acolo, ale căror rugăciuni ar putea salva o societate bolnavă. M-am gîndit în chip firesc la Doina Cornea. Supravegheată în casa ei, izolată de lumea exterioară, suportînd totul cu curaj și seninătate. Credința ei este dublată de un activism de origine misionară: partea bună a uniatismului care

lipsește marii tradiții ortodoxe. În legătură cu Ceaușescu, nu se poate merge mai departe, nu se pot scrie despre el lucruri mai infamante decît cele publicate acum în revista *Express*? Sunt extrase din cartea lui Ion Pacepa, individul acela sinistru, bine plasat ca să cunoască dedesubturile familiei Ceaușescu. Se spune că lectura cărții lui Pacepa la Europa Liberă ar fi la originea morții lui Vlad Georgescu, care ar fi fost iradiat de către agenți secreți... Țările occidentale se interesează acum de Europa de Est. Am intrat într-o fază nouă, dar interesul lor este condiționat de raporturile lor cu URSS și SUA.

29 decembrie

La sfîrșitul acestui de an, și în curînd al acestui secol, Istoria se arată spectaculară, cu apogeuri, precum cucerirea Spațiului, dar și cu dezastre precum Armenia devastată de seism și epidemia SIDA. Să observi, să urmărești evenimentele, dar să nu te lași devorat de acest gen de pasiune, căci ceea ce e important este într-altă parte. Minunea de a trăi, de *a fi* pur și simplu, față de obligația inexplicabilă de a muri, față de misterul care se ascunde în fiecare lucru. Ieri seara, la întoarcerea de la concert, ultimele frunze uscate căzute noaptea pe trotuarul străzii Lakanal străluceau, ca niște cuvinte blînde, la lumina felinarelor. Totul poartă în sine un semn, o lumină indirectă asupra neînțelesului. Să lași un moment de o parte obsesiile și slăbiciunile zilnice în care recazi, pentru a surprinde licărirea lucrurilor din jurul tău.

1989

5 ianuarie

Distrugerea posibilă a mînăstirii Cernica ridică întrebarea: memoria i-a împins vreodată la acțiune pe români? Ce face Biserica? Ce fac intelectualii, scriitorii, istoricii care există acolo? Contra-întrebare posibilă: în Rusia, unde sufletul popular este religios, de ce n-a putut nimeni să împiedice distrugerea bisericilor și a trecutului? România și Rusia au în comun această nenorocire: apatia poporului. Noaptea, pe malul apei Vavilonului, Isaia se tînguia gîndindu-se la Ierusalim. Măreția poporului evreu prin memoria pe care n-a pierdut-o niciodată! Cine, care voce s-a ridicat pentru a salva ce putea fi salvat din trecutul românesc? Capitalul de memorie a fost prea subțire pentru a rezista asalturilor timpului.

10 ianuarie

Spiritul modern: „experiența" în toate, în literatură, în artă, în muzică etc. Nimic nu este definitiv, desăvîrșit ca model, perfecțiunea este o noțiune moartă, nu există loc pentru Absolut, doar pentru *experiențe*, încercări, „fenomene" trecătoare, într-un timp care se scurge.

15 ianuarie

Dejun la Ionescu. Sarmale, cataif. Dar Ionescu urmează un regim special. Medicii i-au recomandat să slăbească. Marie-France

este peste tot în același timp, la ușă, la masă, la telefon. Marie-France e sufletul și viața casei. La masă, Ionescu tace, ascultă cu capul aplecat pe umărul drept. Intervine numai cînd vine vorba despre piesele sale sau despre ultimele catastrofe (Boeingul Panamului, seismul din Armenia). Era poftită la masă și o tînără italiancă pe care Ioneștii au cunoscut-o la Rimini, membra unei mișcări de renaștere creștină în Italia, patronată de Papă. De altfel, Ionescu a primit chiar azi, printr-un curier special al Nunțiaturii, o scrisoare de la Papă ca răspuns la scrisoarea prin care Ionescu îl ruga să se roage pentru el și pentru familia lui. Un pergament frumos cu stema Vaticanului, semnat „Ioannes Paulus II". După dejun, spre orele 15, a sosit un ziarist chinez care venea să-i ia un interviu lui Ionescu. Am plecat în timp ce în biroul alăturat întrebările (primare) ale chinezului alternau cu vocea lui Ionescu. Am reținut ecoul piesei care se jucase și sentimentul de a fi fost martoră la iubirea ce unește trei ființe care sunt una.

31 ianuarie

De vorbă cu Claude K. pe vremuri marxist, azi antimarxist, spirit liber, cu care se poate discuta. A fost extrem de provocator. Îl bănuiesc că mă *utilizează* cu scopuri intelectuale interesate, pentru a observa reacțiile mele la întreprinderea lui de demitizare. Materialismul lui se combină cu simpatia pe care o resimte pentru țăranii liberi și mîndri din Maramureș, dar nu se poate împiedica să considere această lume ca sfîrșită. Percepția lui se oprește aci. Se miră, spune el, „că dumneata care ești atît de cultivată etc. (!), mai poți crede în poveștile astea cu satele..." Nu înțelege campania pe care o ducem la Paris împotriva distrugerii satelor. Nu *simte* aceste lucruri. Vezi judecata lui Solomon: adevărata mamă vrea să salveze viața copilului ei... Claude K. nu are sentimente filiale adevărate față de această lume pe care totuși a iubit-o. Linia care ne desparte atinge domenii adînci, imagini păstrate în subconștient, și care răsar la chemarea cuvîntului *sat*. A vedea în satele vechi valori atemporale care trebuie ocrotite i se pare o iluzie de tip idealist.

Am vorbit apoi despre emisiunea televiziunii belgiene („România, dezastrul roșu") care i s-a părut slabă. Apelul Doinei Cornea către Ceaușescu nu l-a convins. Părerea lui este că nu s-au pus adevăratele probleme, care sunt de ordin politic: în realitate, Fondul Monetar Internațional este satisfăcut, Ceaușescu își plătește datoriile, multe persoane trăiesc bine în România... n-am reacționat, vrînd la rîndul meu să văd din ce sunt făcute gîndurile lui, la antipodul obsesiilor noastre.

3 februarie

În legătură cu distrugerea satelor românești: cînd URSS a suprimat țărănimea rusă și a ras satele, nimeni n-a vorbit despre această monstruozitate. În afara cîtorva mențiuni vagi, nimeni în Occident n-a protestat. Țărănimea rusă ancestrală a fost distrusă de Stalin, fără ca presa occidentală să reacționeze, pentru că mijloacele de comunicare nu erau ceea ce sunt astăzi. Nu exista televiziune pe atunci, nici sateliți spioni ori fotografi etc.

20 februarie

Voga României la ora actuală l-a scos din umbră pe poetul Gherasim Luca, apărut la TV într-o neuitată prestație poetico-absurdă cu o latură desuetă. Ionescu trecuse pe acolo! Și, înaintea lui, dadaiștii de toate felurile. A fost un excelent spectacol „retro" cu momente de intensă poezie.

22 februarie

Îmi telefonează un ziarist de la Reuter: Ceaușescu ar fi murit în timpul nopții de un cancer... Un zvon de verificat. Seara, apel de la Marie-France și Mihnea Berindei, întorși de la Bruxelles, unde a avut loc o audiere în Parlamentul European. S-a pus din nou pe tapet situația României. Ionescu a trimis un text citit de Marie-France în fața Parlamentului și reprodus în toate ziarele. Adoptarea satelor românești este o idee nouă

pornită din Belgia, cu o putere de simbol ce poate avea efecte neașteptate. S-ar putea imagina o înfrățire totală a României cu Occidentul! Ceea ce au deplîns mereu românii, faptul de a fi așezați la periferia Europei, ar găsi pe calea adoptării de sate o soluție nesperată.

5 martie

Maldăre de scrisori de la persoane necunoscute, din Franța și din Belgia, care scriu pentru a o susține pe Doina Cornea și pentru a protesta împotriva demolărilor, parvin la Ligă. România se bucură de un capital de simpatie nebănuit. S-a primit de la revista *Catacombes* un sul de hîrtie acoperit cu semnături împotriva distrugerii satelor, zeci de foi lipite împreună, acoperite cu nume, o stranie litanie care s-a desfășurat în fața mea cînd am deschis pachetul. Atîtea semne de bunăvoință din partea oamenilor, dorința lor de „a semna un apel" precum și puterea mediilor de informare, care sunt capabile să mobilizeze atîția necunoscuți, ce lucru extraordinar!

20 martie

Noutăți de la București, unde luările de poziție împotriva politicii lui Ceaușescu se înmulțesc. Poetul Mircea Dinescu este „arestat" în locuința lui; trei ziariști de la *România Liberă* vor fi judecați pentru înaltă trădare; cei șase vechi potentați ai Partidului care au semnat o Scrisoare deschisă către Ceaușescu sunt reduși la tăcere, probabil în casele lor unde trăiau (confortabil) de cînd fuseseră dați la o parte; fiul unuia dintre ei, Răceanu, va fi judecat drept trădător și spion. Fiica Doinei Cornea s-a întors de la Copenhaga, unde Doina Cornea a primit jumătate din Premiul Păcii, cealaltă jumătate fiind acordată unei militante a Drepturilor Omului din Honduras. Doina Cornea, arestată la domiciliu, ar avea acum, zice-se, dreptul să primească vizite din partea prietenilor apropiați, dar aceștia ar fi fost avertizați că dacă se duc s-o vadă vor fi pedepsiți.

31 martie

Ce este mai derizoiu: să faci literatură în mijlocul miezeriei ambiante — sau să te retragi într-un absenteism vegetarian și ascetic, ca această femeie care trăiește întorcînd spatele cozilor din fața magazinelor, mîncînd ce găsește, uneori mai nimic, și citind autori misitici (ezoterici)?

aceeași zi

Cioran e nemulțumit pentru că telefonul fratelui său nu mai răspunde. În legătură cu România, devenită subiect de uimire sau de indignare în ochii opiniei publice și a presei, la întrebarea mea: în fond de ce nu-și întorc privirile de la ea?, Cioran mi-a răspuns: „Pentru că nenorocirea românilor este *nemăsurată*, pentru că românii suportă tot, ce-i drept, și asta este înjositor — și totuși, nu meritau ce li se întîmplă!"

2 aprilie

Nicu Steinhardt a murit acum cinci zile — exact în ziua în care eu, la Paris, îi înrămam fotografia și îi scriam o carte poștală ilustrată, un sfînt Sabaldus, cumpărată la Nürnberg vara trecută, ca să-i mulțumesc pentru fotografie. Îi ceream să se roage pentru noi. Poate o va citi acolo sus, poate va fi mijlocitorul nostru, el, prietenul, marele suflet și cel mai creștin dintre noi toți.

10 aprilie

Ierarhia calităților sufletului și-ale inimii a existat dintotdeauna, dar *locurile* nu au fost întotdeauna ocupate. Devotamentul, spiritul cavaleresc, fidelitatea, puterea sufletească (curajul) etc. nu sunt „ocupate" astăzi, sau, cel puțin, mai sunt multe locuri libere (disponibile). Altele sunt luate cu asalt, sunt, evident, calitățile

la ordinea zilei: forța brutală, combativitatea, agresivitatea, *punch*-ul, „profesionalismul"...

(În legtură cu apropierile surprinzătoare făcute de Ernst Jünger între Byron, Bonaparte și... Hitler.)

11 aprilie

Am dat un interviu despre România la TV olandeză. Mai tîrziu, la telefon, o tînără ziaristă, pe un ton provocator: „România este prea mediatizată — am vrea să știm adevărul."

14 aprilie

Doina Cornea a adresat lui Ceaușescu încă o Scrisoare deschisă, un rechizitoriu sever, în care declară că apreciază și susține pe semnatarii ultimelor „apeluri". Unde găsește atîta curaj și clarviziune? În credința ei, fără îndoială. Este gata de orice sacrificiu, nu-i este frică de nimic.

17 aprilie

Deunăzi am dat un interviu la telefon la Radioul Israelian; mi-a pus întrebări, în românește („aici Ierușalaim..."), o femeie. Aceleași întrebări: ce se petrece în România? Ziariștii vor nume, precizări, apoi vine întrebarea rituală: care este interpretarea dumneavoastră personală, ce credeți că se va întîmpla? etc. Marie-France i-a smuls lui Cioran semnătura pe un apel în favoarea intelectualilor români persecutați. Este prima dată că Cioran semnează un apel!

25 aprilie

Am continuat lectura din Ernst Jünger, fascinată de traiectoria pe care o urmează gîndurile, sentimentele lui... de *libertatea* lui interioară. Citează o carte, *Europa și sufletul Estului* de Walter Schubart, printre alte lucrări care prezintă păreri iden-

tice cu ale sale despre Est. În fond, *Jurnalul parizian* al lui Jünger (ținut în timpul războiului) este o frescă pe un fond de dezastru. Este stăpîn pe sine, pe emoțiile sale, își destăinuie cugetările, speculațiile, își domină în aparență ființa interioară. Dar dezastrul Germaniei, suferința, nedreptatea, crimele lui Hitler sunt prezente de-a lungul paginilor chiar cînd vorbește despre altele — despre Paris, prieteni, plante, cărți citite...

28 aprilie

Noutăți din Ungaria: acolo se fac mari experiențe. Budapesta este un laborator politic unde intelectualii caută formula care le-ar permite să treacă de la comunism la democrația de tip occidental. De unde își trag ei cultura politică, după patruzeci de ani de regim totalitar? Organizația tineretului comunist maghiar tip Komsomol sau UTM s-a autodizolvat mai deunăzi. Presa și radioul cîștigă mai multă libertate în fiecare zi. Gravitatea situației din România pare să-i preocupe pe intelectualii unguri în afara chestiunii Transilvaniei. Paradoxal, ungurii pot juca un rol în soluționarea dramei românești. Îndrăznesc să profetizez: *dacă* România supraviețuiește dezastrului lăsat de trecerea lui Ceaușescu (ceea ce nu este chiar așa de sigur), atunci ea va trebui neapărat să schimbe orientarea, să devină o țară central-europeană. Amara experiență a comunismului, combinată cu tirania unui *despot local*, o va fi detașat pentru totdeauna de trecutul ei oriental și „păsunist". Va trebui să se schimbe sau să dispară.

2 mai

Ieri seară cină de Paști la Nicolae și Bianca Balotă, la Epernay-sur-Seine, împreună cu cei trei Ionești. Eugen Ionescu umblă greu acum. S-a pregătit pentru el o masă fără grăsime, fără zahăr — iar pentru noi un delicios menu de Paști. Ionescu, în aparență slăbit, a vorbit puțin, și totuși a fost surprinzător de *prezent* chiar cînd tăcea. Cînd cineva a lansat ideea că ar trebui pus la preț capul lui Ceaușescu, a adăugat: „Capul... sau măcar o mînă..."

La întoarcere i-am condus pe Ionești acasă cu mașina. Pînă în bulevardul Montparnasse am traversat o bună parte a orașului de la nord la sud. Ionescu privea melancolic frumusețea incredibilă a nopții de primăvară în Parisul iluminat. Trecînd prin fața Comediei Franceze a șoptit: „Aici am avut premierea... e mult, foarte mult de atunci..." Făcea aluzie la *Setea și Foamea*, despre care vorbisem. Restul timpului a fost angoasat, se tot temea să nu ne pierdem noaptea prin Babilonul parizian.

5 mai

O jurnalistă franceză în trecere prin București l-a rugat pe desenatorul Mihai Stănescu, excelentul caricaturist, s-o conducă la țară pentru a vedea cu ochii ei satele „sistematizate" din nordul Bucureștilor. Mihai S. a fost surprins: nu fusese niciodată pe acolo, nu avusese curiozitatea să vadă ce se întîmplă cu satele. S-ar părea că românii nu se deplasează ca să vadă realitatea. Iată de ce informațiile cele mai numeroase și mai precise despre satele demolate ne sunt comunicate mai ales de unguri.

9 mai

Întoarsă de la Londra, unde am asistat la o reuniune la Royal Institute of British Architects, organizată de Jessica Douglas-Home. Ședința era prezidată de R. Hackney, consilierul prințului Charles în materie de arhitectură. Un om foarte oficial, foarte politicos, interesat de problema satelor românești. Asistența se compunea din tineri istorici sau ziariști conservatori, toți de prima mînă, foarte bine informați. Un fotograf englez mi-a arătat sute de fotografii făcute pe cînd străbătea România ca turist. Erau de față reprezentanți ai organizației pentru salvarea satelor românești din Belgia, precum și cîțiva români londonezi. Bietele sate au devenit obiectul unei adevărate competiții între unii și alții: persoane, organizații, ziariști, care descoperă pentru prima oară peisajul rural din România.

18 mai

La Beijing, studenții au manifestat în timpul vizitei lui Gorbaciov. Mișcarea lor a antrenat un milion de persoane în piața Tien An Men. O evoluție de necrezut. Șefii comuniști s-au dus să viziteze pe greviștii foamei la spital. Această „chinezărie" va duce oare la sfîrșitul comunismului în China?

22 mai

Trec pe la Cioran și Simone; e vreme frumoasă, balconul lor e plin de flori, odaia luminoasă, acolo unde stă Cioran, în fotoliul lui lîngă fereastră. A slăbit, e sănătos, cu părul vîlvoi. Simone poartă o ie românească, seamănă cu tabloul unui pictor impresionist, mai ales că părul ei e pe jumătate alb, pe jumătate roșcat. „Vezi, zice Cioran, viața mea este absurdă, nu-ți poți închipui..." Simone răspunde la telefon, îi trimite la plimbare pe pisălogi, dar Cioran e curios, ciulește urechea pe cînd îmi vorbește în șoaptă... Simone a pregătit o șarlotă de căpșuni, sporovăiește vesel — amîndoi își dau replica. Aflu că au fost invitați la o seară de gală la Olympia, ca s-o asculte pe Amalia Rodriguez, pe care Cioran o iubește mult. În fața lor era așezată Contesa de Paris. Cioran a fost interpelat de o doamnă mică de stat, îmbrăcată în negru, cu un aer modest, pe care au luat-o la început drept o plasatoare, și care i-a spus că este una din „fanii" lui... Era soția lui Bruno Coquatrix, proprietarul teatrului Olympia! Telefonul sună. E un ziarist care vrea cu orice preț ca Cioran să răspundă la un chestionar — aceeași persoană („de altfel foarte drăguță", spune Simone) care le-a făcut rost de invitația la Olympia. Cioran protestează: „Niciodată! I-am spus că nu răspund la chestionare!" Vorbim apoi despre Beckett, care trăiește într-un azil de bătrîni, nu departe de casa lui, de cînd l-a alungat nevasta. Editorii lui din Germania, în trecere prin Paris, au fost îngroziți să-l găsească acolo, ca un sărăntoc. Beckett este bogat, dar e boem, a fost întotdeauna indiferent față de cadrul în care trăiește. Simone, în vervă, povestește anecdote despre Beckett, vorbește despre tăcerile

lui, despre alura lui. Cioran i-a trimis penultima lui carte. Beckett i-a răspuns: *Merci beaucoup*. Puțin după aceea, Cioran i-a trimis o a doua carte, și Beckett i-a scris: „*Encore merci*." Trecem apoi la Eminescu. Cioran a răspuns că nu va veni la comemorarea poetului organizată de Aurel Răuță. Îmi încredințează un text pe care mă roagă să-l citesc în numele lui la colocviu, un comentariu foarte cioranian despre *Rugăciunea unui dac*. Am stat de vorbă două ore.

26 mai

În România, Ceaușescu a pus să-i bată pe deputatul belgian și pe ziaristul care-l însoțea, veniți s-o viziteze pe Doina Cornea. Ceaușescu regăsește, *din instinct*, dincolo de structurile sistemului care-l menține la putere, metodele primitive care-i utilizau pe „bătăușii" țigani pentru treburile josnice. Azi, polițiști în civil aplică aceleași mijloace de intimidare. Deputatul belgian s-a speriat foarte tare. Niciodată lumea n-a văzut mai bine ca acum fața sinistră a regimului.

4 iunie

Trei zile despre Drepturile Omului, la conferința *Fondation du Futur*. În legătură cu România: crima lui Ceaușescu va rămîne în veci aceea de-a fi pîngărit sentimentul național la români (conversație cu Sorin Alexandrescu) și de-a fi descalificat România în ochii lumii, chiar dacă lumea e conștientă că este vorba de un nebun. Prezența lui Ceaușescu exclude posibilitatea de a întrezări viitorul, despre care ar trebui discutat. I-am spus acest lucru lui Sorin Antohi, care se arăta îngrijorat de faptul că lucrurile se întorc în dauna României de cînd Ceaușescu e denunțat din toate părțile, în toate cercurile internaționale.

9 iunie

Președintele Bush a telefonat la Beijing șefului guvernului chinez. Nu era nimeni la capătul celălalt al firului. Nimeni nu dorea

să-i vorbească. Ieri, Bush a hotărît să autorizeze transmiterea unei emisiuni speciale de informații, destinată posturilor de radio receptate de armata chineză. În această emisiune, Statele Unite explicau trupelor chineze motivul pentru care America a condamnat represiunea studenților revoltați care se luptau pentru democrație. În America s-a știut că emisiunea și-a atins scopul, că a fost auzită perfect în cazărmile chineze. Astăzi, nu propaganda comunistă beneficiază de mijloacele de comunicație, ci democrația de tip occidental, pentru că a fost în stare să asigure maselor avîntul economic, și că lucrul acesta *se știe* peste tot.

10 iunie

Călătorie în provincie, la Chatellerault, pentru a vorbi despre România în fața unei asistențe locale, strînse sub un cort mare, alături de un primar a cărei comună adoptase un sat românesc. Persoane care pînă ieri nu știau unde se află România, sunt gata să plece acolo pentru a-i salva pe români!

12 iunie

Un fost militant al partidului socialist român, pe vremuri muncitor, fost deținut politic, în vîrstă de 80 de ani, a scris din fundul Dobrogei, de la Medgidia, lui Bettino Craxi, șeful partidului socialist italian! A fost, spun italaienii, primul semn de patruzeci de ani încoace, amintind de existența partidului socialist român, dizolvat în 1947!

13 iunie

Telefon de la Yuri Orloff, disidentul rus, venit de la Moscova unde a fost autorizat să se întoarcă pentru prima oară după expulzarea lui la ieșirea din Gulag. Are accent rusesc și englezesc; de altfel, soția lui este americancă, am cunoscut-o la seminarul Drepturilor Omului acum două săptămîni. Voia să aibă vești despre Doina Cornea. Yuri Orloff este un erou, întemeietorul

primului Comitet de Supraveghere a Acordurilor de la Helsinki în 1975, prizonier în gulagul siberian ani de zile. E fizician, locuiește lîngă granița elvețiană, unde lucrează la niște proiecte de cercetare teoretică.

16–18 iunie

La comemorarea lui Eminescu (o sută de ani de la moarte) organizată de Fundația Culturală de la Madrid, prezidată și sponsorizată de Aurel Răuță, n-a lipsit nimic din ceea ce caracterizează manifestările românești (inclsusiv cele reușite): nici absurdul, nici logoreea, nici excesele verbale, nici pretențiile unor semidocți (deși mai puțin numeroși ca deobicei); pe de altă parte, nici inteligența, nici bunăvoința, nici generozitatea, nici căldura contactelor între oameni — nici slujba la biserica română, nici inaugurarea statuii poetului, opera sculptorului Ion Vlad, așezată pînă una-alta în fața ușii principale a bisericii, în așteptarea unui loc mai potrivit, autorizat de primăria Parisului. Totul s-a desfășurat în virtutea tradiției pe care o duc mai departe românii de la Paris, cu o singură excepție față de trecut, o excepție majoră: absența de pe scenă a românilor din România.

25 iunie

Marea Adunare a Drepturilor Omului s-a ținut la Opera de la Bastilia, sub patronajul doamnei Mitterrand. Președintele în persoană a venit să-i salute pe „militanți". Congresul a onorat femei din lumea întreagă care luptă pentru Drepturile Omului și care erau așezate alături de doamna Mitterrand, în mijlocul amfiteatrului. O singură absență: Doina Cornea, căreia i s-a refuzat pașaportul. A fost reprezentată de fiica sa care a vorbit în numele ei.

14 iulie

Suntem în plin delir francez cu ocazia Bicentenarului Revoluției din 1789. Cînd te gîndești că Franța și-a făcut de cap timp de

secole! Ceea ce vedem azi nu este decît o palidă imagine a grandorilor de odinioară! E într-un fel un noroc pentru noi că trăim *azi* și nu în epoca în care orgoliul francez domina Europa, adică înainte de războiul din 1914. Primul război a nimicit pentru totdeauna pe cîmpurile de luptă Franța clasică întemeiată pe patriotism și Biserică. În calitatea noastră de „meteci", de străini, e preferabil să trăim în Franța de astăzi. *Libertatea* noastră este mai mare azi, într-o societate franceză devenită o societate multiculturală, în drum spre europenizare.

16 iulie

În timp ce la Paris se comemorează Revoluția franceză, uitîndu-se de ororile ghilotinei și reținîndu-se doar Declarația Drepturilor Omului și deviza „Libertate, Egalitate, Fraternitate" — la cealaltă extremitate a Europei, Rusia sovietică a lui Gorbaciov serbează milenarul creștinismului rusesc. Nemaipomenit lucru să vezi figura vechii Rusii defilînd pe ecranele televiziunii. Aceiași preoți, aceleași liturghii grandioase, aceleași imnuri, aceiași călugări, aceleași familii numeroase, realitatea unei ortodoxii ruse care se pare că n-a uitat nimic, dar nici n-a învățat nimic. Țarul Nicolae al II-lea a fost canonizat de Biserica Rusă Dinafara Granițelor, și chiar și în URSS grupuri de credincioși pretind să se facă funeraliile cu tot ceremonialul cuvenit rămășițelor pămîntești ale familiei imperiale descoperite lîngă satul unde țarul și familia lui au fost asasinați! În fața fastului manifestărilor mă gîndeam fără să vreau că Biserica rusă oficială a colaborat cu puterea comunistă. În remarcabilul său eseu *Departe de Bizanț*, Joseph Brodski, premiu Nobel pentru literatură, vorbește de „spiritul de consolare" lăsat moștenire de umanismul rus din secolul al XIX-lea, spirit ce „este o manieră de a justifica ordinea existențială pe planul cel mai ridicat, al preferințelor religioase, conforme cu sensibilitatea și cu propriile aspirații ale culturii rusești". Acest spirit „atribuie Proniei divine pînă și evenimentele cele mai întristătoare, făcîndu-le automat să beneficieze de iertarea omenească..." iar Brodski adaugă ironic:

„Problema este că poliția împărtășește pe deplin această concepție." Mai departe, vorbește despre „acest fel de relativism ecleziastic", expresie care îmi pare a conveni perfect ortodoxiei oficiale, în Rusia, dar și în România. „Spiritul de consolare" și „relativismul ecleziastic" caracterizează perfect cele două fețe ale ortodoxiei de la sfîrșitul acestui veac.

În Sudul Franței, 14 august

Citesc scrisorile lui Berdiaev *Despre Inegalitate*, scrise în 1918. Sunt profetice. A înțeles dinainte eșecul comunismului. A descris ceea ce gînditorii occidentali n-au văzut decît 60 de ani mai tîrziu. Cine-l ascultă pe Berdiaev astăzi? Rămîne un izolat, ca și Soljenițîn. *Faptele* i-au dat dreptate — ceea ce ar trebui să fie de-ajuns pentru a-i convinge pe filozofii, sociologii sau politologii de azi să-i citească opera. Berdiaev arată în această carte majoră ravagiile făcute de gîndirea materialistă și atee. Deși a fost marxist, Berdiaev este victima terorismului stîngii intelectuale care n-a dezarmat în ciuda eșecurilor ei răsunătoare. Filozofii religioși ruși au fost profetici. De vreme ce au avut dreptate înaintea tuturor, ar trebui să-i ascultăm astăzi nu numai în ceea ce privește trecutul, dar și viitorul?

25 august

Veștile din Europa de Est în această lună august sunt senzaționale. În Polonia: primul guvern cu participare necomunistă; în Ungaria: deschiderea frontierelor și libertatea dezbaterilor politice; în Cehoslovacia: manifestații de 21 august (în amintirea Primăverii de la Praga din '68) urmate de arestări; în RDG: sute de mii de nemți din Est trec spre Vest; în țările baltice și Basarabia: mari manifestații în memoria pactului germano-sovietic. În schimb, în România continuă nebunia lui Ceaușescu. În fiecare zi presa relatează despre situația îngrozitoare și grotescă (de exemplu, oameni bătuți pe stradă de „derbedei"). Ion Vianu la telefon: cu sfîrșitul lui Ceaușescu vom trece de la „foarte rău" la „rău" — tot e un cîștig. Lungă discuție cu acest prieten

descoperit tîrziu, una dintre cele mai luminate minți ale Exilului românesc.

6 septembrie

Doi ziariști și un fotograf de la *Express* din Paris au fost autorizați de ruși să viziteze lagărul de muncă Perm 35, pentru a lua interviuri ultimilor prizonieri politici. Mărturiile cu fotografii au apărut imprimate pe hîrtie velină, între două pagini de publicitate. Mîine revista va fi aruncată la coș, căci asta îi este destinația. Lagărul din Perm, scenele și figurile din acel colț de iad vor fi consumate. O dată satisfăcută curiozitatea cititorilor, aceste imagini devenite banale vor face loc altor imagini, care vor fi la rîndul lor digerate și aruncate la coș. Astfel, martirii din lagărul Perm 35 vor fi fost asasinați de două ori.

11 septembrie

La cafeneaua de pe avenue Rapp, am asistat la o scenă rituală: doi intelectuali români au ales libertatea și au hotărît să ceară azilul politic în Franța. Monica L. le-a dat sfaturi. Clipa era solemnă. Toți ne felicitam în legătură cu acest eveniment. I-am felicitat și ne-am felicitat. A circulat ziarul *Libération* care susține activ cauza scriitorilor contestatari veniți din Est. Un vînticel de victorie a suflat o clipă asupra micului grup de colaboratori ai Europei Libere, strînși în jurul mesei după emisiune.

13 septembrie

Cioran la telefon ca să-mi spună că *Pe culmile disperării* a fost tradus integral în germană de tînărul Leopold și că a cunoscut un adevărat succes. Îmi mărturisește că ar fi trebuit să accepte să traduc *Lacrimi și Sfinți* fără tăieturi. Îmi dă de înțeles că ar fi de acord să traduc *Amurgul gîndurilor*. Nu i-am răspuns nimic. Nu vreau să-l mai traduc pe Cioran, mi-a trecut cheful. Apoi

am vorbit despre exodul miilor de nemți din est spre RFG, prin Ungaria, care-i lasă să treacă. Cioran este foarte impresionat, dar este convins că aceasta nu poate conveni rușilor, care vor lua măsuri. Este de asemenea convins că Gorbaciov nu se va putea menține multă vreme. Discuțiile noastre au devenit repetitive, dar de fiecare dată cu ușoare nuanțe care adaugă o trăsătură minusculă portretului interior al lui Cioran pe care mi-l fac. Și poate și la cel pe care și-l face el despre mine, dacă n-ar fi, *în ultimă instanță, indiferent la toți și la toate*.

21 septembrie

Nadia V., o doamnă pensionară din București, e în vizită la Paris. Plină de vitalitate, veselă, curioasă, vrea să profite la maximum de călătoria ei. Umblă pe străzi, prin muzee. Trăiește la București refuzînd să vadă „lucrurile urîte", spune ea. Principiul ei: cînd nu poți să faci nimic ca să schimbi situația, întorci capul, încerci să trăiești cît se poate de agreabil. Joacă bridge, se bucură cînd se duce la poștă să scoată un pachet trimis din străinătate. „E o bucurie de fiecare dată — nu mă supăr, ca alții, stau cît trebuie, la nevoie o zi întreagă, la coadă la ghișeu — știu că cel puțin atunci cînd mă întorc acasă am ceva de pus pe masă, că pot să beau o cafea turcească, să fumez o țigară — e minunat!" A văzut cartierele demolate? „Nu, n-am drum pe acolo, n-am ce căuta în partea aceea a orașului." Ne uităm împreună la televizor, e încîntător, recunoaște pe actorii Claude Brasseur și Claude Rich — ah! ce mult mi-a plăcut cutare film! Îmi povestește după aceea despre X și Z din București. Asemenea Nadiei, așa trăiesc mulți români, rezistă prin acest gen de frivolitate. E un obicei ancestral — o veche moștenire, o rețetă bine pusă la punct.

22 septemebrie

Cioran la telefon: evreii au refuzat din instinct creștinismul... și au avut dreptate, fiindcă, dacă l-ar fi acceptat, n-ar mai exista.

În ultimul timp a văzut mulți români, toți sunt disperați — nu e de acord cînd îi citez exemplul pensionarei în vizită la Paris. Repetă: sunt profund disperați. Am impresia că nenorocirile românilor îl afectează cu adevărat. De astă dată nu-i mai ocărește — îi plînge sincer.

29 septembrie

M-am întors dintr-o călătorie în Ungaria, unde am însoțit misiunea de investigare a Drepturilor Omului în România, numită de Comisia Drepturilor Omului de la ONU. Cum România a refuzat ancheta pe teritoriul ei, Comisia ONU a hotărît să trimită o misiune în Ungaria, să ancheteze pe lîngă refugiații români primiți de Crucea Roșie și de bisericile protestantă și catolică și încartiruiți în lagăre situate de-a lungul granitei cu România. M-am întors din această călătorie făcută la Budapesta, Bekescsaba și Szeged impresionată de refugiați, cei mai mulți originari din Transilvania, dar nu numai. Ungaria nu mai poate face față singură situației și a cerut ajutorul ONU. Un adevărat exod, în ciuda pericolului la care se expun fugarii care trec granița pe jos, noaptea, unii cu copii mici. Ungaria îi primește, dar situația nu va mai putea dura mult.

6 octombrie

Obsesiile noastre legate de Est se concretizează. Istoria a luat-o razna. În văzul lumii întregi nemții din Est trec spre Vest pe jos, cu mașina, cu trenul. Acum cortina s-a lăsat. RDG a închis frontierele. În timp ce Gorbaciov se află în vizită oficială în Berlinul de Est, au loc în toate orașele din RDG manifestații la care se strigă *Freiheit!* În aceeași clipă, azi, Ungaria a schimbat regimul. S-a terminat cu Partidul Comunist — cu Partidul Unic! Petrecem ziua ascultînd radioul și privind la televizor. O pagină de Istorie a fost întoarsă. Nu credeam că aveam s-o trăim. Îmi dau seama cît eram de resemnați, obișnuiți să ne vedem speranțele distruse. Acum, valul este prea mare, po-

poarele vor fi luate pe sus — el va lua cu sine și alte popoare — afară doar... afară doar dacă Rusia va folosi armata. Dar există un timp pentru toate — or, momentul artileriei grele pare să fi trecut. Reportajele din URSS, publicate în *Le Monde*, fac să reiasă dificultățile prin care trece regimul sovietic și care îl împiedică să dea înapoi. Dar armata sovietică este intactă. Casta militară e arbitrul situației. Cum va reacționa?

9 octombrie

Monica la telefon: „Se petrec lucruri *foarte* importante..." Făcea aluzie — contrar celor ce gîndeam — nu la situația din RDG sau din Ungaria ci la un biet român din Iași care a făcut greva foamei pentru a-și recăpăta postul de bibliotecar de unde fusese dat afară după ce acordase un interviu ziarului *Libération*! Săraca Monica!

aceeași zi

Într-o scrisoare, John Laughland, tînăr profesor la Oxford și membru activ al grupului Eminescu Trust (grupul lui Jessica D.H.), mărturisește ca s-a simțit obosit și plictisit după lungile convorbiri avute cu intelectuali din București, cărora le-a făcut vizite și le-a dus cărți, luna trecută. Convorbiri care se terminau cu lungi tăceri: *There was no discussion, for instance, of the effect which any of their actions was likely to have in the West, or even in the overall political context of Romania. Instead, conversations tended to end in long, baffled silences where neither I nor my interlocutors knew what conclusions to draw from the horrors we were describing.**

---

* Nu s-a discutat, de exemplu, despre efectul pe care vreuna din acțiunile lor ar fi putut să-l aibă în Occident sau chiar în contextul politic general al României. În schimb, conversațiile noastre se terminau prin lungi tăceri jenate. Nici eu, nici interlocutorii mei nu știam ce concluzii să tragem din realitățile îngrozitoare despre care vorbisem... (*N. a.*)

15 octombrie

La ceai, la Cioran și Simone. Cioran cîntărește numai 50 de kilograme, dar mănîncă mult și pare sănătos. Aflu că figurează din nou pe listele premiului Nobel, în ciuda refuzurilor sale repetate. Îmi cere să-i povestesc călătoria mea în Ungaria. Jubilează, „știi, eu sunt ungur!" (protestez: „ei, las-o mai încet!"), „tatăl meu vorbea ungurește, de altfel m-am născut sub Kaiserul Franz, cetățean austro-ungar!..." Continuă: „Știi, francezii sunt aceia care, pentru a distruge Germania și Austro-Ungaria, au uneltit chestiunea cu Transilvania... A fost voința lui Clémenceau!" Iar Simone, din fotoliul ei: „Dar ai spus întotdeauna că românii erau majoritari și că era dreptul lor să aibă Transilvania!" Cioran zîmbește ironic. I-am tradus în românește comentariul la *Rugăciunea unui dac*. Ar vrea să fie citit la Europa Liberă, ține la fraza în care vorbește despre „neantul valah", vrea ca românii să audă acest lucru, vrea să-i stimuleze, să-i trezească...

23 octombrie

Astăzi, treizeci de ani după revoluția de la Budapesta, Ungaria a devenit „Republica Maghiară". Cercurile politice franceze privesc cu îngrijorare evoluția situației din RDG. Accelerarea evenimentelor din Europa de Est pune probleme pentru viitorul Comunității Europene (12 țări), pe care Franța înțelege s-o domine...

1 noiembrie

M-am întors de la Liège, unde am participat la o emisiune a televiziunii belgiene, „Ecranul-martor". Erau pe platou: Bani Sadr (primul președinte al Iranului sub Ayatollah), un ziarist chinez refugiat în Franța după evenimentele din piața Tien An Men, o flamandă simpatizantă a negrilor din Africa de Sud, profesorul Leon Schwartzenberg, scriitorul belgian Pierre Mertens și cu mine. Ni s-au pus întrebări despre situația Drep-

turilor Omului, bineînțeles. Iar eu, copleșită de același sentiment: a fi văzută în legătură cu mizeria românească.

8 noiembrie

Exodul spectacular al nemților din Est ascunde realitatea: comuniștii n-au depus armele în Est. Continuă să dirijeze aceleași personaje puternice care se declară acum liberali și democrați — cea mai bună situație este în Ungaria, cea mai proastă în Polonia, unde conduce același general Jaruzelski. În RDG, fostul șef al poliției STASI, Egor Krenz, este atotputernic. Rușii au reușit o formidabilă scamatorie trezind entuziasmul occidentalilor pentru „reforme" încredințate acelorași persoane din vechea nomenklatură.

12 noiembrie

Manifestații uriașe în ultimele zile la Leipzig și Dresda la care se strigă *Wir sind das Volk!* La Berlin, poporul a dărîmat zidul, televiziunea a arătat scene nemaipomenite: tineretul din Berlin în picioare pe zid, mii de oameni năpustindu-se prin spărturi, scene de regăsiri între Est și Vest, bucuria, jubilația, lacrimile. Zidul simboliza monstruoasa pedeapsă impusă nu numai Germaniei, dar întregii Europe de Est. Am trăit o mare clipă istorică, dar Rusia nu și-a spus ultimul cuvînt. Cît despre politicienii occidentali, nu le vine să creadă. Trebuie să se adapteze situației, sunt nevoiți să accepte realitatea, anume că al doilea război mondial abia acum s-a sfîrșit.

15 noiembrie

Jean-Louis Pons, fostul ambasador al Franței la București, mi-a telefonat; ce fac românii? De ce nu se petrece nimic? Ar trebui manifestat, zece mii de români ar trebui să iasă în stradă la Paris! I-am răspuns că o manifestație este prevăzută astă-seară în fața ambasadei române. Cînd te gîndești că Jean-Louis Pons

nu-i iubea pe români... Acum este excitat, participă la acțiunile noastre. În afara Parisului, alte manifestații sunt prevăzute în diferite orașe în același timp, pentru România. Agitația noastră contrastează cu tăcerea care domnește la București. Tăcere de închisoare sau de moarte.

25 noiembrie

Greu de întrevăzut viitorul în starea de efervescență în care se află Europa Centrală. Evenimentele istorice vor determina oare o nouă viziune politică în aceste țări? Cehii sunt foarte activi. Douăzeci de ani după căderea lui Dubček, reîncep Primăvara de la Praga.

4 decembrie

Se zice că Ceaușescu își caută o țară de azil, și că una singură este dispusă să-l primească: Africa Centrală. O franco-română a fost la București ca să-și încinereze mama care a murit călcată de un tramvai. A trebuit să locuiască la hotel: 70 de dolari pe zi fără încălzire, 100 de dolari cu încălzire. Afară erau minus 16 grade. La miliție, unde a trebuit să se prezinte, s-a întîlnit în ușă cu un om pe care-l aduceau cu cătușe la mîini. Pe stradă oamenii circulau cu șosete peste bocanci ca să nu alunece pe zăpada înghețată.

10 decembrie

Conversație cu Cioran: a luat masa alaltăseară la Gallimard și a trebuit să facă față întrebărilor: ce se petrece în România? Ceaușescu fascinează — se vorbește despre el peste tot, lumea vrea să înțeleagă — „să știi că e foarte grav... nu mă mai pot duce nicăieri, la dineuri, peste tot mi se pun aceleași întrebări..." Comentăm apoi evenimentele din Est, marea teamă a francezilor la ideea unificării Germaniei, îngrozitoarea problemă a imigrației în Franța. Cioran îmi povestește că Mitterrand l-a contactat anul

trecut prin cineva pe care Cioran îl cunoaște bine. Cioran a refuzat să-l vadă pe Mitterrand, și i-a trimis vorbă prin intermediarul în chestiune să „închidă granițele Franței…" Deunăzi, aceeași persoană a venit la el: „Mitterrand vrea neapărat să vă vorbească." Răspusul lui Cioran: „Spuneți-i că, oricum… e prea tîrziu!"

13 decembrie

Apel telefonic grotesc: „Aici Paul al României…" N-am înțeles, l-am confundat cu nu știu cine… încă un aventurier în orizontul românesc.

31 decembrie

Nu-mi închipuiam că aveam să apuc epoca post-Ceaușescu. Să pornesc de la zero. Dar pentru mine nu există întoarcere la zero. Există o viață trăită sub semnul comunismului și apoi al Exilului. Nici România nu se poate întoarce la ce a fost. Există realitatea acestor patruzeci și cinci de ani care nu pot fi șterși. O țară în ruine, ființe omenești care trebuie reeducate, o sarcină care trebuie să țină cont de trecut pentru a-l șterge, pentru a-i anula efectele nocive. Am strania impresie de a fi supraviețuit propriei mele persoane.

SANDA STOLOJAN

Nori peste balcoane

JURNAL DIN EXILUL PARIZIAN

memorii/jurnale

Emil Cioran, Eugen Ionescu, Mircea Eliade, Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Paul Goma, Vintilă Horia, dar și Constantin Noica, N. Steinhardt, Doina Cornea sau Gabriel Liiceanu sînt personajele cărții Sandei Stolojan, jurnal parizian acoperind anii 1975–1989. Dincolo de spontaneitatea aforistică a lui Cioran, de tăcerile lui Eugen Ionescu și de proiectele lui Noica, jurnalul aduce în scenă personajul colectiv al Exilului românesc într-o țară dominată de o intelectualitate de stînga. Aflată în fruntea mișcării pentru apărarea Drepturilor Omului, Sanda Stolojan trăiește constant în dimensiunea eticului: mai poți tăcea oare cînd comunismul și dictatura personală a lui Ceaușescu au atins paroxismul?

ISBN 973-28-0668-0

Fotografia copertei de ȘTEFAN FAY